

tmmob
makina mühendisleri odası

TMMOB
SANAYİ KONGRESİ 2009
BİLDİRİLER VE PANELLER
KİTABI

11-12 Aralık 2009, Ankara

Yayın No:.....E/2010/539

tmmob
makina mühendisleri odası

Meşrutiyet Mah. Meşrutiyet Cad. No: 19 Kat: 6-7
Kızılay / ANKARA
Tel: (0312) 425 21 41 • 444 8 666 Faks: (0312) 417 86 21
e-posta: mmo@mmo.org.tr
<http://www.mmo.org.tr>

YAYIN NO: E/2010/539

ISBN: 978-9944-89-943-7

Bu yapıtın yayın hakkı Makina Mühendisleri Odası'na aittir. Kitabın hiçbir bölümü değiştirilemez. MMO'nın izni olmadan kitabın hiçbir bölümü elektronik, mekanik vb. yollarla kopya edilip kullanılamaz. Kaynak gösterilmek kaydı ile alıntı yapılabilir.

Mart 2010 / ANKARA

Baskı:

Cem Web Ofset Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Tel: (0312) 385 37 27

SUNUŞ

TMMOB adına geleneksel olarak iki yılda bir düzenlediğimiz sanayi kongreleri, her çalışma dönemimizdeki merkezi etkinliklerimizin doruğu niteliğindedir.

Kamudan özel sektöre binlerce mühendis, meslek temsilcisi, akademisyen ve ilgili buluşturan onlarca etkinliklerde oluşturulan görüşler ve sarf edilen emeğin ana amacı; bütün bölgeleri ve sektörleriyle birlikte ülkemizin sanayileşmesi, kalkınması, demokratikleşmesi; halkımızın mutlu, bilimsel teknik gerekler ve standartlara uygun, çağdaş bir yaşam sürmesidir.

Kongremiz, dünya ve ülkemizi sarsan büyük bir kriz ortamında ve bu krizin ekonomik ve sosyal yaşamda açtığı derin tahribatların pazar ekonomisinin tahtını salladığı bir dönemde düzenlenmiştir.

Kongrede tartışmalardan ve üretilen görüşlerden ortaya çıkan gerçek, yalnızca neo liberal modelin değil, onu da içerir şekilde, gerçekte 300 yıllık bir modelin iflasının yaşanmakta olduğudur. Gelişmiş kapitalist ülkelerin krizden çıkış için harcadığı 12 trilyon doları bulan kurtarma paketleriyle bile aşılamayan bu krizle, yolsuzluk, rüşvet, borsa ve tahvil piyasasındaki oyunlar ile dev tekellerin yönetim kadrolarının iç ettiği milyarlarca dolar ilk kez tüm açıklığıyla gözler önüne serilmiştir. Kapitalizm ve neoliberal politikalar tekrar ve daha kökten bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Gelir dağılımında dünya ölçeğinde var olan uçurum, ücretler, yoksulluğun boyutu ve işsizlik sorununu gündemin ilk sıralarına oturtmuştur.

Mevcut bunalım, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde esasen sanayi sektörünü etkilemiştir. Üretim ve iç piyasalarda talep düşmüş, dış ticaret hacmi daralmış, işsizlik oranları büyümüş ve istihdam hacmi olabildiğince küçülmüştür. Daha dün kadarki "tüketim kalıpları" ve "tüketim düzeyi" sorgulanır hâle gelmiştir. Bu koşullarda "başka bir dünya" oluşturma düşüncesi, "ütopya" olmaktan çıkıp, kitlelerin zihnine yerleşmeye başlamıştır.

Kongremiz, Türkiye açısından böylesi bir misyonu somutlamak sorumluluğunu üstlenmiştir. Önceki kongrelerimizde bu bağlamlarda ülkemiz sanayi ve ekonomisinin eşitsiz, kırılgan ve kriz üretici yapısına defalarca dikkat çekilmiştir. 2007 kongremizin ana teması bu nedenle, "Geçmişten Geleceğe Sanayileşme, Planlama ve Kalkınma, Türkiye İçin Model Önerileri" olarak belirlenmiştir. 2009 kongresi de bu nedenle ve bu temanın devamı niteliğinde, "Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye Sanayinin Yeniden Yapılanması" başlığı altında örgütlenmiştir.

Bu kongre kapsamında ve 2008 Ekim'inde patlak veren kriz üzerine 28 Şubat 2009 tarihinde, "TMMOB Sanayi Kongresi 2009'a Doğru, Kriz ve Sanayi Sektörlerinin Durumu Sempozyumu" düzenlenmiştir. Otomotiv, metal, makina imalat, tekstil, enerji, kimya, elektrik-elektronik, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinin temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen bu sempozyumda, yaşadığımız sorunların, üretim ve yatırımı dışlayan, yerli kaynak kullanımını reddeden, üretim ve ihracatı ithalata bağımlı kılan, yüksek cari açık, yüksek dış borç ve sıcak para politikalarına dayalı, o pek övülen "büyüme"yi döviz kuru ve finans hareketleri ile sağlayan ekonomi politikalarından kaynaklandığı bir kez daha teyit edilmiştir. Bu Sempozyumda saptanan sorunlarla sınırlı kalmamış, Oda olarak, toplam 22 alt sektörün sorunları irdelenerek ve bu sorunları sektörel, bölgesel ve ulusal planlama, kalkınma süreçlerine bağlayan iki ayrı rapor düzenlenerek kongreye gidilmiştir.

11-12 Aralık 2009 tarihinde Ankara'da düzenlenen TMMOB Sanayi Kongresi 2009'un, üretim, yatırım, istihdam, sektörel, bölgesel ve ulusal kalkınma politikalarına alternatif bir bakış açısıyla ciddi katkılar koyduğu inancındayız.

Çok değerli sunumlarıyla etkinliğimize katılan iktisatçı, akademisyen ve uzmanlar ile bütün katılımcılara, kongremizin gerçekleşmesinde emeği bulunan Düzenleme ve Yürütme Kurullarına, raporlarımızı sağlık sorunlarına karşı tamamlayan Kongre Yürütme Kurulu üyemiz Yavuz Bayülken, Cahit Kütükoğlu ve diğer çalışma arkadaşlarına, Kongre Sekreteri ve Oda çalışanlarına teşekkür ediyoruz.

TMMOB Sanayi Kongrelerinin "Başka Bir Dünya ve Türkiye" dileğimizin gerçekleşmesi yolunda katkı sağlaması dileğiyle saygılarımızı sunuyoruz.

**TMMOB Makina Mühendisleri Odası
Yönetim Kurulu**

boş

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Mehmet SOĞANCI.....	TMMOB
Alaeddin ARAS.....	TMMOB
Burçak KARAMAN UYSAL.....	Çevre MO
E.Orhan ÖRÜCÜ.....	Elektrik MO
Yaşar ÜZÜMCÜ.....	Gıda MO
Özkan TALAY.....	Harita K MO
Levent DARI.....	İnşaat MO
Arslan ÇINAR.....	Jeofizik MO
Hakkı ATIL.....	Jeoloji MO
Osman ÖZGÜN.....	Kimya MO
Ayşen ERTEN.....	Maden MO
Hüseyin SAVAŞ.....	Metalurji MO
Mustafa ARTAR.....	Peyzaj MO
Tutku DOĞAN.....	Şehir PO
Melike Anıl YÜKSEL.....	Tekstil MO
Fatih TAŞDÖĞEN.....	Ziraat MO
Emin KORAMAZ.....	Makina MO
Şuayip YALMAN.....	Makina MO
Ali Ekber ÇAKAR.....	Makina MO
Tahsin AKBABA.....	Makina MO
Mustafa YAZICI.....	Makina MO
Baki ÇINAR.....	Makina MO
A. Selçuk SOYLU.....	Makina MO
Şayende ARAS YILMAZ.....	Makina MO
Bünyamin AYDIN.....	Makina MO
Osman TEZGİDEN.....	Makina MO
Barış LEVENT.....	Makina MO
Çağdaş AKAR.....	Makina MO
Harun ERPOLAT.....	Makina MO
Bedri TEKİN.....	Makina MO
Hüseyin ATICI.....	MMO Adana
Müfit GÜLGEÇ.....	MMO Ankara
Mustafa KARAMAN.....	MMO Antalya
Remzi ERİŞLER.....	MMO Bursa
Hüseyin HADIMLI.....	MMO Denizli
Hakan SUBAŞI.....	MMO Diyarbakır
F. Oğuzcan ELÇİN.....	MMO Edirne
R. Erhan KUTLU.....	MMO Eskişehir
Ali PERİ.....	MMO Gaziantep
İlter ÇELİK.....	MMO İstanbul
Mehmet ÖZSAKARYA.....	MMO İzmir
Ramazan BIYIKLI.....	MMO Kayseri

Çınar ULUSOY	MMO Kocaeli
İsmail ÖZKARAKAYA	MMO Konya
Naci ERÇOLAK	MMO Mersin
Kadir GÜRKAN	MMO Samsun
O.Gökhan BALI	MMO Trabzon
Atıf METE	MMO Zonguldak

KONGRE YÜRÜTME KURULU

Ali Ekber ÇAKAR	Makina MO
Yavuz BAYÜLKEN	Makina MO
S. Melih ŞAHİN	Makina MO
Oğuz TÜRKYILMAZ	Makina MO
Yunus YENER	Makina MO
Osman SERTER	Makina MO
Diğer METE	Makina MO
Emin G. UYSAL	Makina MO
Orhan ÖRÜCÜ	Elektrik MO
Yusuf SONGÜL	Gıda MO
Nadir AVŞAROĞLU	Maden MO
Fatih TAŞDÖĞEN	Ziraat MO
Prof. Dr. Korkut BORATAV	Ankara Üniv.
Prof. Dr. İşıya ÜŞÜR	Gazi Üniv.
Prof. Dr. Aziz KONUKMAN	Gazi Üniv.
Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU	Marmara Üniv.
Prof. Dr. Oktar TÜREL	ODTÜ

KONGRE SEKRETERİ

Emin G. UYSAL	MMO
---------------------	-----

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009 PROGRAMI

1. GÜN : 11 ARALIK 2009 CUMA

09.00-10.00	KAYIT
10.00-11.30	AÇIŞ KONUŞMALARI Emin KORAMAZ Makina Mühendisler Odası Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet SOĞANCI TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı
11.30-11.45	KAHVE ARASI
1. OTURUM	AÇILIŞ OTURUMU
Oturum Başkanı:	Emin KORAMAZ Makina MO Yönetim Kurulu Başkanı
11.45-12.30	Çerçeve Sunum: Küresel Kriz ve Sanayi Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU Marmara Üniv. İktisat Böl. (End. Müh.)
12.30-13.30	YEMEK ARASI
2. OTURUM	KRİZ SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİ VE YENİ EĞİLİMLER
Oturum Başkanı:	Musa ÇEÇEN Elektrik MO Yönetim Kurulu Başkanı
13.30-14.00	Küresel Krizde Yeni Güç Dengeleri ve Emperyalizm Prof. Dr. İzzettin ÖNDER İstanbul Üniv. İktisat Fak. Maliye Böl.
14.00-14.30	Finansal Krizde Teknolojinin Rolü Prof. Dr. Hacer ANSAL Işık Üniv. Fen Ed. Fak. İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü (İnş. Müh.) Cumhur EKİNCİ İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi
14.30-15.00	Küresel Kapitalizmin Krizi: Bir Dönüşüm mü? Prof. Dr. İşıya ÜŞÜR Gazi Üniv. İİBF. Ekonomi Böl.
15.00-15.15	KAHVE ARASI
3. OTURUM	KRİZDE TÜRKİYE SANAYİSİNİN DURUMU VE GELECEĞİ - I
Oturum Başkanı:	Nadir AVŞAROĞLU Maden MO, Kongre Yürütme Kurulu Üyesi
15.15-15.45	Kriz Sonrası Ortamda Uluslararası İş Bölümü ve Türkiye Sanayi Prof. Dr. Aziz KONUKMAN Gazi Üniv. İİBF. İktisat Böl., Rahmi Aşkın TÜRELİ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

- 15.45-16.15 Krizin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri
Prof. Dr. Nesrin SUNGUR,
Dr. Ercan SARIDOĞAN
Marmara Üniv. İktisat Böl.
- 16.15-16.30 KAHVE ARASI**
- 4. OTURUM KRİZDE TÜRKİYE SANAYİSİNİN DURUMU VE GELECEĞİ - II**
Oturum Başkanı: Atakan GÜNAY
Gıda MO Yönetim Kurulu Başkanı
- 16.30-17.00 2001 Krizden Günümüze İmalat Sanayi Yatırımlarının Bölgesel Analizi
Mustafa SÖNMEZ
Araştırmacı, Yazar, İktisatçı
- 17.00-17.30 Yeniden Planlı Ekonomiye Dönüş, Üretim, Yatırım ve Finansman Destekleri ile Sanayileşme
Prof. Dr. Çağlar GÜVEN
ODTÜ End. Müh. Böl. (Elektrik Müh.)

2 GÜN : 12 ARALIK 2009 CUMARTESİ

- 5. OTURUM ALAN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK PANEL VE ÖZEL OTURUMLAR**
Oturum Başkanı: H. Serdar HARP
İnşaat MO Yönetim Kurulu Başkanı
- 10.00-10.45 Alan Çalışması I: Türkiye Sanayinde Öncelikli Sektörler ve Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı
Yavuz BAYÜLKEN, Cahit KÜTÜKOĞLU
- 10.45-11.30 Alan Çalışması II: Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri
Yavuz BAYÜLKEN, Cahit KÜTÜKOĞLU
- 11.30-11.45 KAHVE ARASI**
- 6. OTURUM PLANLAMA OLGUSU VE TÜRKİYE SANAYİNİN ÖYKÜSÜ**
Oturum Başkanı: Ali Fahri ÖZTEN
Harita ve Kadastro MO Yönetim Kurulu Başkanı
- 11.45-12.45 Planlı Dönem ve Planlı Dönemden Çıkışta Türkiye Sanayinin Öyküsü (1961-1980) ve (1980-2008)
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ,
İktisatçı
- 12.45-13.45 YEMEK ARASI**
- 7. OTURUM FORUM: TARTIŞMA VE ÖNERİLER**
Oturum Başkanı: Ali Ekber ÇAKAR
13.45-15.30 Makina MO Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi

İÇİNDEKİLER

1. OTURUM

AÇIŞ OTURUMU 11

Çerçeve Sunum: Küresel Kriz ve Sanayi

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU 13

2. OTURUM

KRİZ SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİ VE YENİ EĞİMLER 23

Küresel Krizde Yeni Güç Dengeleri ve Emperyalizm

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER 25

Finansal Krizde Teknolojinin Rolü

Prof. Dr. Hacer ANSAL, Cumhur EKİNCİ..... 32

Küresel Kapitalizmin Krizi: Bir Dönüşüm mü?

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR 44

3. OTURUM

KRİZDE TÜRKİYE SANAYİNİN DURUMU VE GELECEĞİ - I 51

Kriz Sonrası Ortamda Uluslararası İş Bölümü ve Türkiye Sanayi

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN, Rahmi Aşkın TÜRELİ 53

Krizin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri

Prof. Dr. Nesrin SUNGUR, Dr. Ercan SARIDOĞAN 73

4. OTURUM

KRİZDE TÜRKİYE SANAYİSİNİN DURUMU VE GELECEĞİ - II 85

2001 Krizinden Günümüze İmalat Sanayi Yatırımlarının Bölgesel Analizi

Mustafa SÖNMEZ 87

Yeniden Planlı Ekonomiye Dönüş, Üretim, Yatırım ve Finansman Destekleri ile Sanayileşme

Prof. Dr. Çağlar GÜVEN 110

5. OTURUM

ALAN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK PANEL VE ÖZEL OTURUMLAR 125

Alan Çalışması I: Türkiye Sanayinde Öncelikli Sektörler ve Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı

Yavuz BAYÜLKEN, Cahit KÜTÜKOĞLU 127

Alan Çalışması II: Türkiye'de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri

Yavuz BAYÜLKEN, Cahit KÜTÜKOĞLU 134

6. OTURUM

PLANLAMA OLGUSU VE TÜRKİYE SANAYİNİN ÖYKÜSÜ 151

Planlı Dönem ve Planlı Dönemden Çıkışta Türkiye Sanayinin Öyküsü (1961-1980) ve (1980-2008)

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ 153

7. OTURUM

TARTIŞMA VE ÖNERİLER 175

boş

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

AÇIŞ KONUŞMALARI

Emin KORAMAZ
Makina MO Yönetim Kurulu Başkanı

Mehmet SOĞANCI
TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Odaların ve şubelerimizin Değerli başkanları ve yöneticileri, Değerli katılımcılar, Sevgili konuklar, Değerli basın mensupları; 1963 yılından beri düzenlenen TMMOB Sanayi Kongremizin 17.sine hoş geldiniz. Bu yılki kongremiz dünya ekonomik krizi ve Türkiye sanayinin yeniden yapılanması ana temasıyla toplanıyor. İki yılda bir düzenlenen TMMOB Sanayi Kongresi'nin Yürütme Kurulu, kriz nedeniyle bu yıl Aralık ayından önce bir sempozyum düzenlenmesi kararı almış ve Şubat 2009'da Kriz ve Sanayi Sektörlerinin Durumu başlıklı bir Sempozyum yine Makine Mühendisleri Odası tarafından düzenlenmişti. Krizin otomotiv, metal, makine imalat, tekstil, enerji, kimya, elektrik elektronik, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörleri ve çalışan kesimlere etkileri bu sektörlerin ve çalışan kesimlerin temsilcilerince irdelenmişti. Kriz ve Sanayi Sektörlerinin Durumu Sempozyumunun sonuçlarının da taşınacağı bu kongredeyse dünya ekonomik krizi ve Türkiye sanayinin yeniden yapılanması ana teması etrafında istihdam öncelikli bölgesel kalkınmayla planlamada model önerilerine ilişkin yaklaşımlar ortaya konacaktır. Toplam yedi oturumda konuların irdeleneceği Kongremizin başarılı ve yararlı geçmesini diliyorum.

Sayın katılımcılar, açılış konuşmalarına geçmeden önce sizleri başta Kurtuluş Savaşımızın Önderi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere, bağımsızlık, özgürlük ve demokrasi mücadelesinde ve Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği çalışmalarında yitirdiğimiz tüm değerlerimiz adına bir dakikalık saygı duruşuna, ardından İstiklal Marşı'na davet ediyorum. Umutları ve anıları yolumuzu aydınlatıyor, sayın konuklarımız, Kongremiz en geniş kitleye ulaşması amacıyla Odamızın web sitesi üzerinden iki gün boyunca canlı olarak yayınlanmaktadır. Şimdi açılış konuşmasını yapmak üzere TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanımız Sayın Emin Koramaz'ı kürsüye davet ediyorum.

Emin KORAMAZ (TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)-

Sayın Birlik Başkanım,
TMMOB'ye Bağlı Odaların Sayın Başkan ve Yöneticileri,
Kamu Kurumlarının Sayın Yöneticileri,
Sayın Hocalarım, Sayın Katılımcılar, Sevgili Basın Mensupları,

TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu ve şahsım adına hepinizi saygıyla selamlıyorum. On yedinci Sanayi Kongresi'ne hoş geldiniz.

TMMOB adına geleneksel olarak iki yılda bir düzenlediğimiz sanayi kongreleri, her çalışma dönemimizdeki merkezi etkinliklerimizin doruğu niteliğindedir.

Bu kapsamda öğrenci üye kurultayından enerji, tesisat, iş güvenliği, uçak, uzay, havacılık ve endüstri mühendisliği, kaynak, bakım, makina imalat ve tasarımı, tıbbi cihaz teknolojileri, otomotiv ve krizin sanayi sektörlerine yönelik etkilerine dek 12 ilde 19 merkezi etkinlik gerçekleştirdik. Bu etkinliklerde sunulan bildiriler, paneller ve sonuç bildirileri kitaplaştırılıp ilgililer ve kamuoyunun kullanımına sunuldu.

Kamudan özel sektöre binlerce mühendis, meslek temsilcisi, akademisyen ve ilgiliyi buluşturan bu etkinliklerde oluşturulan görüşler ve sarf edilen emeğin ana amacı, bütün bölgeleri ve sektörleriyle birlikte ülkemizin sanayileşmesi, kalkınması, demokratikleşmesi; halkımızın mutlu, bilimsel teknik gerekler ve standartlara uygun, çağdaş bir yaşam sürmesidir.

Şimdi, bu etkinliklerin finali olan bu kongre ve burada bulunan herkesle birlikte, bu amacın gerçekleştirilmesinin çekirdeğine yöneleceğiz. Bu öncü dinamik, ülke, kamu, halk yararı ve refahına yönelik son derece ivedi bir gereksinim olan, ulusal sanayi stratejisi ve kalkınma politikalarıdır. İçinde bulunduğumuz konjonktür, bu yönde niteliksel bir katkı ve yaklaşımı, bütün yakıcılığıyla güncelleyerek ivedi kılmaktadır.

Kongremiz dünya ve ülkemizi sarsan büyük bir kriz ortamında ve bu krizin ekonomik ve sosyal yaşamda açtığı derin tahribatların pazar ekonomisinin tahtını salladığı bir dönemde düzenlenmektedir.

Değerli Katılımcılar,

Her ne kadar kapitalizmin sınırsız azami kâr ve emperyalist siyasal egemenlik çabası sürecektir ise de, görülmesi gereken gerçek, yalnızca neo liberal modelin değil, onu da içerir şekilde, gerçekte 300 yıllık bir modelin iflasının yaşanmakta olduğudur.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin krizden çıkış için harcadığı 12 trilyon doları bulan kurtarma paketleriyle bile aşılamayan bu krizle, yolsuzluk, rüşvet, borsa ve tahvil piyasasındaki oyunlar ile dev tekellerin yönetim kadrolarının iç ettiği milyarlarca dolar ilk kez tüm açıklığıyla gözler önüne serildi.

Kapitalizm ve neoliberal politikalar tekrar ve bu kez daha kökten bir şekilde sorgulanmaya başlandı. Gelir dağılımının dünya ölçeğinde yarattığı uçurum, yoksulluğun boyutu ve işsizlik sorunu gündemin ilk sıralarına oturdu.

Bu bunalım, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde esasen sanayi sektörünü etkiledi. Üretim ve iç piyasalarda talep düştü, dış ticaret hacmi daraldı, işsizlik oranları büyüdü ve istihdam hacmi olabildiğince küçüldü.

Daha önce kadarki “tüketim kalıpları” ve “tüketim düzeyi” sürekli sorgulanır oldu. Bu koşullarda “başka bir dünya” oluşturma düşüncesi, “ütopya” olmaktan çıkıp, kitlelerin zihnine yerleşmeye başladı.

Kriz süreci ve sonrasında, başarılı olan ülkelerde, ekonominin tüm sektörleri yeniden planlanacak, yeni paradigmlar ve yaklaşımlar oluşacak. Buna daha önceden başlayan ülkeler bile vardır.

Kongremiz, Türkiye açısından böylesi bir misyonu somutlamak sorumluluğunu üstlenmiştir.

Değerli Katılımcılar,

Önceki kongrelerimizin bu bağlamlarda ülkemiz sanayi ve ekonomisinin eşitsiz, kırılabilir ve kriz üretici yapısına defalarca dikkat çektiğini önemle belirtmek isterim.

2007 kongremizin ana teması bu nedenle, “Geçmişten Geleceğe Sanayileşme, Planlama ve Kalkınma, Türkiye İçin Model Önerileri” olarak belirlenmişti.

2009 kongresini de bu nedenle ve bu temanın devamı niteliğinde, “Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye Sanayinin Yeniden Yapılanması” başlığı altında örgütlemeyi kararlaştırdık.

Bu arada 2008 Ekim’inde patlak veren kriz üzerine bu yılın Şubat ayında, “Sanayi Kongresi 2009’a Doğru, Kriz ve Sanayi Sektörlerinin Durumu Sempozyumu”nu düzenledik.

Otomotiv, metal, makina imalat, tekstil, enerji, kimya, elektrik-elektronik, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinin temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen bu sempozyumda, yaşadığımız sorunların, üretim ve yatırımı dışlayan, yerli kaynak kullanımını reddeden, üretim ve ihracatı ithalata bağımlı kılan, yüksek cari açık, yüksek dış borç ve sıcak para politikalarına dayalı, o pek övülen “büyüme”yi döviz kuru ve finans hareketleri ile sağlayan ekonomi politikalarından kaynaklandığı bir kez daha teyit edildi.

Biz o sempozyumda saptanan sorunlarla yetinmedik. Oda olarak, toplam 22 alt sektörün sorunlarını irdeleyerek ve bu sorunları sektörel, bölgesel ve ulusal planlama, kalkınma süreçlerine bağlayan iki ayrı rapor düzenleyerek bu kongreye geldik.

Sizlere verilen dokümanlar arasında bulunan Türkiye Sanayinde Öncelikli Sektörler ve Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı başlıklı rapor ile Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri başlıklı rapor, geçmişten bugüne sanayi politikalarını bütün boyutlarıyla irdelemekte ve son derece somut öneriler dile getirmektedir.

Sevgili Katılımcılar,

Bu noktada sanayimizin sorunları ve içinden geçtiği evrelere kısaca değinmek isterim. Zira sanayimiz on yıllardır iktidarlara, dünya ve ülke konjonktürüne, IMF, Dünya Bankası, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü tarafından belirlenen politikalara bağlı olarak önemli dalgalanma ve krizlerin içinden geçmiştir. 1974, 1980, 1988, 1991, 1994, 1999, 2001 ve 2008 krizleri ve sürekli aşağı doğru dalgalanma üreten yapı, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

1960–1980 yıllarını kapsayan ithal ikameci sanayileşme döneminde bir şekilde planlama/kalkınma bütünlüğü oluşturulmaya çalışılırken, sanayinin teşviki, korunması, finansmanı, kalkınma hızı ve istihdam parametreleri başat idi. Gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, orta vadeli kredi verilmesi, imar kolaylıklarına yönelik teşvikler v.b. söz konusu idi.

Ancak kalkınma ve merkezi planlama parametrelerinin adım adım yok edildiği bir süreç de yaşandı. 24 Ocak 1980 kararları ve 1980 askeri darbesi ile başlayan bu dönemde sübvansiyonlar büyük ölçüde kaldırılmış, KİT yatırımları durdurulmuş, büyük ölçekli sanayi kuruluşları özelleştirilmiş, sabit sermaye yatırımlarında gerileme yaşanmış, Gümrük Birliği hedefleri doğrultusunda tüm sektörlerde korumacılık asgariye indirilmiş, Türkiye sanayisi eşitsiz koşullarda küresel rekabete açılmıştır.

Bu süreçte öz kaynaklardan çok ithal kaynaklar girdi olarak kullanılmış, küresel güçlerin dayattığı iş bölümü ile fason üretim ve taşeronlaşma egemen kılınmış, kaynak tahsisini sadece iç ve dış piyasalara ve borçlanmaya havale eden bir sanayi modeline geçilmiştir.

Ara malı ve yatırım malları üretiminde ve teknolojiye dışa bağımlılığı esas alan bu modelle sanayi KOBİ’leşmeye yönlendirilmiş; işgücü sömürsü ucuz işgücü kullanımıyla yoğunlaşmış; düşük maliyet, düşük katma değer ve düşük teknoloji üretim ve ihracat yapılaşmış ve ihracat yapısal olarak ithalata bağımlı kılınmıştır.

Sevgili Katılımcılar,

Bu politikaya bir “sanayi politikası” demek belki olanaklıdır ama, burada asla “sanayileşme stratejisi” unsurları bulunmadığını özellikle belirtmek isterim. Tam tersine ülkemiz sanayi tesisleri özelleştirilmiş, yerli ve yabancı sermayeye peşkeş çekilmiş, temel göstergelerde durma ve gerileme yaşanmıştır.

Belirli bir refah seviyesinin tutturulması, sektörel önceliklerin başarıyla gerçekleştirilmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, işsizlik sorununun çözülmesi gibi temel parametreler, bu sanayi politikası ve topluma yutturulmaya çalışılan yaldızlı “strateji” yaklaşımlarının tamamen dışında bırakılmıştır.

Nitekim bugün sanayi sektörü, hizmet ve tarımdan sonra gelmekte ve yıllardır sanayi istihdamı % 20’yi ancak bulmaktadır.

Ülke politikalarında sanayinin ikinci plana itilerek hizmet ve finans sektörlerinin desteklenmesi sonucu imalat sanayi yatırımlarının toplam yatırımlar içerisinde payında da ciddi düşüşler söz konusudur. Bu oran 1980 yılında yüzde 28,5 düzeyindeyken günümüzde yüzde 14'lere kadar gerilemiştir.

Aynı dönemde sanayide yatırım yoğunluğunda da yüzde 32 seviyesinden yüzde 10'lar seviyesine varan bir düşüş söz konusudur. Bir başka ifadeyle artık sanayici bile sanayiden elde ettiği geliri daha fazla rant getiren alanlarda değerlendirmektedir.

Diğer yandan acı bir gerçeğimize daha değinmek istiyorum. On yıllardır uygulanan yanlış bölgesel politikalar ile bölgesel eşitsizlik farkları arasındaki açığı çok genişlemiştir.

2008’de Marmara ve Ege Bölgeleri sanayi katma değerinin yüzde 75’ini alırken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri yalnızca yüzde 2,5 ile yetinmek zorunda kalmıştır.

Gerçekte bir bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma politikası yoktur. Konu Bölge Kalkınma Ajansları üzerinden uluslararası sermayeye olanak tanınmasına havale edilmiştir. Bugünkü bölgesel ekonomik, politik ve sosyal tablonun bu gerçeklerle yakın bağları bulunmaktadır.

Değerli Katılımcılar,

Söz konusu politikaların biriktirdiği olumsuzluklar, özellikle 2001 krizi ve içinde bulunduğumuz büyük krizde iyice yüzeye çıkmış, dünya ölçeğindeki krizden en olumsuz etkilenen ülkelerin başında gelmemize neden olmuştur.

Krizle birlikte birçok işyeri kapanmış, sadece bir yıl içerisinde bir buçuk milyon kişi işsiz kalmıştır. Sanayide işten çıkarılanların 750 bini bulunduğu, toplam sanayi istihdamına göre oranın yüzde 18’e ulaştığı belirlenmektedir.

Sanayide son bir yıllık üretim daralması yüzde 20’yi bulmaktadır. Bazı alt sektörlerde küçülme oranı yüzde 40–45 seviyesindedir. İhracat düşüşü son bir yıl içinde yüzde 30’a yaklaşmıştır. İthalat girdi oranı yüksek olan alt sektörlerde sorun daha da büyüktür. Fason üretime dayalı, ithalatla büyüyen ihracat modeli can çekişmektedir.

Dünyada kriz ile birlikte sosyal adaletçi programlara ve kamusal desteklere dair inanç ve yönelim artarken, ülkemizde krizin asli sorumlusu olan serbestleştirme politikalarında ısrarcı olunmakta, yeni zamlar, vergi artışları ve özelleştirmeler tek çözüm olarak dayatılmaktadır.

Bugün burada buluşan, sömürü iktisadına teslim olmayan Türkiye’nin yüz akı iktisatçılar, akademisyenler, mühendis ve diğer mesleklerden bu ülke halkının en büyük beklentisi, söz konusu bunalım üreten tüm gerçeklere karşı, halkımızın yaşadığı sorunların çözümünü hedefleyen ekonomik, sosyal, kültürel, bölgesel ve ulusal bir kalkınma vizyonunun oluşturulmasıdır.

Kongremizin bu yönde, üretim, yatırım, istihdam, sektörel, bölgesel ve ulusal kalkınma politikalarına ciddi katkılar koyacağı inancıyla hepimize başarılar diliyorum.

Sözlerimi bitirirken, sunumlar yapacak değerli iktisatçı, akademisyen ve uzmanlar ile bütün katılımcılara, kongremizin gerçekleşmesinde emeği bulunan Düzenleme ve Yürütme Kurullarına, raporlarımızı ciddi sağlık sorunlarına karşı tamamlayan Kongre Yürütme Kurulu üyemiz Yavuz Bayülken, Cahit Kütük ve diğer çalışma arkadaşlarına, Kongre Sekreteri Emin Uysal ve Oda çalışanlarına Oda Yönetim Kurulu adına içtenlikle teşekkür ediyor; “başka bir dünya ve Türkiye” dileğiyle hepimizi saygı ve dostlukla selamlıyorum.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Başkanımıza çok teşekkür ediyoruz. Şimdi açılış konuşmasını yapmak üzere Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanımız Sayın Mehmet Soğancı’yı kürsüye davet ediyorum.

Mehmet SOĞANCI (TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı)-

Değerli Bilim İnsanları,

Örgütümüzün Çeşitli Kademelerinde Görev Yapan Mesai Arkadaşlarım,

Sevgili Meslektaşlarım,

Değerli Konuklar,

Sevgili Arkadaşlar,

Hepinizi Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu adına sevgiyle, saygıyla, dostlukla selamlıyorum.

Konumuz ile ilgili konuşmamdan önce, öncelikle bir konuyu vurgulamak istiyorum.

İnsan odaklı bir mesleğin uygulayıcılarının yeri olan TMMOB'nin çalışmaları ancak barışın olduğu, insanların barış içinde bir arada yaşama iradesinin gösterildiği zamanlarda anlamlı oluyor. Ülkemiz tüm sorunlarının yanında insanımızın katledildiği günler yaşıyor. Öldürülen 7 askerimizin, belediye otobüsünde yakılan genç kızımızın, Diyarbakır'da öldürülen gencimizin acıları içimizi yakarken "boşuna bir uğraş içinde miyiz acaba?" diye kendimize de sormuyor değiliz. Bir takım merkezlerin insanımızı insanımıza kırdığı bu günlerde örgütümüz, inadına, özgürlük, eşitlik, barış diyecektir. İnadına bir arada yaşama iradesini hep birlikte gösterebiliriz.

Evet, ben öncelikle burada hepimizin buluşmasını sağlayan arkadaşlarıma, Yürütme Kurulumuza, Düzenleme Kurulumuza, görüşlerini bizimle paylaşacak bilim insanlarına, uzmanlara, Makina Mühendisleri Odamızın Sevgili Yöneticilerine, Oda çalışanlarına, emeği geçen tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Sevgili Arkadaşlar,

TMMOB, mesleki, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ülkemizdeki mühendisleri, mimarları ve şehir plancılarını temsil etmek, onların hak ve çıkarlarını halkımızın çıkarları temelinde korumak ve geliştirmek, mesleki, sosyal ve kültürel gelişmelerini sağlamak ve mesleki birikimlerini toplum yararına kullanmalarının zeminini yaratmakla yükümlüdür. Bu amaçla, TMMOB mesleki alanlarıyla ilgili gelişmelerin ve politikaların sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarını derinlemesine kavramak, yorumlamak ve toplumu bilgilendirmek zorundadır. Bu nedenle de TMMOB, bu politikaların toplum yararına düzenlenmesi için öneriler geliştirir, bunların yaşama geçirilmesi için mücadele eder ve bunların gereği olarak en genel anlamda bağımsız ve demokratik bir Türkiye'nin yaratılması yönündeki çalışmalarını bütünsel bir anlayışla ve etkinleştirerek sürdürür.

Sevgili Arkadaşlar,

TMMOB yıllardır üzerine düşeni yapmış, yerel ve merkezi iktidarları, meslek alanları ile ilgili ve sürekli olarak, bugünkü gibi topladığı kongrelerin sonuç bildirimleri ile uyarılmıştır. Bu etkinliklerimizde bilim insanlarının ve uzmanların yoğun emek harcayarak oluşturduğu bilgi erişilebilir ve ulaşılabilir hale geliyor. Bilgi bu etkinliklerimizde paylaşılıyor. Bizce paylaşılan bilgi en değerli bilgi oluyor. Görüşler, bilimin ve teknolojinin ışığında çalışmalarını sürdüren TMMOB'nin 50 yıllık birikiminin süzgecinden geçiriliyor ve sonuçları kamuoyuna duyuruluyor. Ama ne yazık ki, bu duyurulan sonuç bildirimlerinde yazılanlar her zaman sadece yerel ve merkezi iktidarların "uyarılması" şeklinde oluyor. Bunu da burada belirtmiş olayım.

Sevgili Arkadaşlar,

TMMOB ortamında Sanayi Kongreleri 1962, 1964, 1972, 1974, 1976 tarihlerinde Makina Mühendisleri Odası yürütücülüğünde gerçekleştirildi. Bir süre verilen aradan sonra; yine Makina Mühendisleri Odası yürütücülüğünde düzenli bir şekilde sürdürüldü.

1987'de 1980 Sonrası Sanayinin Durumu, 21. Yüzyıla Gिरerken Türkiye Sanayi,

1989'da Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler, Sanayide Uygulamaları ve Etkileri,

1991'de Bilim ve Teknolojideki Olağanüstü Gelişmeler ve Ekonomilerin Uluslararasılaşması Sürecinde Türkiye Sanayinin Konum ve Geleceğinin Saptanması,

1993'de Türkiye'nin Sanayi ve Teknoloji Politikaları ve Uluslararası Rekabet Hedefleri, 1995'de Rant Ekonomisinden Üretim Ekonomisine,

1997'de Toplu Bakış

1999'da Küreselleşme ve Sanayileşme,

2001'de Mühendisler ve Sanayileşme,

2003'de Küreselleşme ve AB Süreçlerinin Ülke Sanayii ve Mühendislerine Etkileri,

2005'de Sanayileşme, İstihdam, Refah,

2007'de Geçmişten Geleceğe Sanayileşme, Planlama ve Kalkınma Türkiye İçin Model Önerileri.

başlıkları konulan sanayi kongrelerini düzenledik.

TMMOB ortamında 1962'den bu yana düzenlenmekte olan ve bu kez on yedincisi düzenlenen bu Sanayi Kongremizin ana başlığı "Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye Sanayinin Yeniden Yapılanması, Planlamada Model Önerileri, İstihdam Öncelikli ve Bölgesel Kalkınma".

Sevgili Arkadaşlar,

Beklenen dünya ekonomik krizi bir süreden beri, gelişmiş kapitalist ülkelerden başlayarak azgelişmişlere doğru kayan bir yörüngede etkisini sürdürmektedir. Başlangıçta finansman piyasalarında patlayan ve kapitalizmin gerçek yüzünü tüm çıplaklığı ile sergileyen bu olağanüstü kriz, şimdi reel sektörün tamamında alevlerini yükseltmektedir.

ABD, İngiltere, Fransa, Almanya vs. ülkelerde alınan tedbirler, kangren olmuş dokunun aspirinle tedavi edilmesi örneği, hastalığın tedavisini zamana yaymaktadır. Devlet müdahaleleri ile "piyasanın kendini tedavi edebileceği" savı tamamen çürütülmüştür. Neoliberal kuramlar şimdilik rafa kaldırılmakta, bir kez daha kapitalizmin "sınırsız kar ve egemenlik" unsurunu denetleyecek formüller aranmaktadır.

Türkiye bu süreçte krizin etkilerini algılamakta gecikmiş ve boyutunu bankaların ve finansman kurumlarının düzeyine indirgeyerek ele almıştır. Ekonomik dengelerin değişimi, döviz-faiz ikilemi, enflasyon, istihdam düzeyi, yatırımlar ve dış ticaret açığı ile ülkenin dış borçlarının durumu gündeme getirilerek önlemler tartışılmamıştır. Sanayi sektörünün üretim, yatırım, ihracat ve ithalatı ile istihdamı kapsam dışı bırakılmıştır. Ülkenin geleceğini ipotek altına alan politikalar aynen uygulanmaktadır.

İşte tam bu dönemde ekonomik krizin dünya ve Türkiye sanayi üzerindeki etkilerini ele alıp incelemek yaşamsal bir konu olmaktadır. 2007 Sanayi Kongresi'nde ele alınan konular halen güncelliğini korumaktadır. Kalkınma, refah ve istihdam odaklı bir sanayi yapılanması, her zamankinden daha acil olarak ülkenin gündemindedir. Dünya konjonktürü de buna uygun koşulları içermektedir. Planlama politikası ve bu politika sonucunda sanayi sektörünün öncelikleri ortaya konulmalıdır. Destekler ve teşvikler hem sektörel hem de bölgesel düzeyde ele alınmalı, öncelikli sanayi alt sektörleri tartışmaya açılmalıdır.

Türkiye'de sanayinin yeniden istihdam yaratabilir duruma getirilmesi, ara mallar üretimine ivedi geçilmesi, KOBİ'lerin gerçekten AR-GE ve inovasyonla özgün ürüne yönelebilmesi, ithal girdilerin minimize edilerek daha yüksek katma değerli bir sektörel yapı değişimine gidilmesi ancak ülke çıkarlarından ve halktan yana bir planlama ile mümkün görünmektedir. Neoliberal pazar ekonomisi bir kez daha iflas etmiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerin yeniden toparlanıp sömürü ve baskı politikalarını

az gelişmişlere dayatmadan, Türkiye siyasi erkin yenilenme ve dinamizmine dayalı planlı bir yeniden yapılanma politikasına öncelik vermelidir.

Sanayi Kongresi 2009 bu bağlamda ele alındığında önemli bir tartışma ve öneriler sunma platformuna dönüşecek ve kamuoyuna uygulanabilir tezler sunabilecektir.

Sevgili Arkadaşlar,

Oda Başkanımın sözlerine ilave olarak ve 2009 Sanayi Kongresi'nin girişi olarak da 2007 Sanayi Kongresi sonuç bildirisinin bir kısmını bu noktada sizlerle paylaşmak istiyorum. Şöyle söylemişiz:

- Ülkenin ekonomisini dışa bağımlı ve kırılğan hale getiren tam üyelik müzakere süreçleri tamamlanıncaya kadar, Gümrük Birliği anlaşması mutlaka askıya alınmalıdır.
- AB ile üyelik müzakere süreçlerinde siyasi ödünler verilmesi istenen ve Türkiye'nin iç politikasına müdahale eden üye tavırları reddedilerek, müktesebat değişikliklerinin tüm sektör ve sivil toplum nezdinde tartışmaya açılması ile tüm sektörlerde ülke çıkarlarına yönelik politikalar oluşturulmalıdır.
- Bugün her şeyden önce ülke ekonomisi ve sanayinin planlaması zorunlu hale gelmiştir. Bu planlama, kamu yararına çalışanların gelir dağılımını düzelterek, işsizliği ortadan kaldıracak, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak, refahı kitlesel olarak yayacak ilke ve araçları kapsamaktadır. Burada yatırımlara ağırlık verilmelidir.
- Planlama ve kalkınma odaklı çalışmalar, tüm toplumsal mutabakatla, üniversite, sanayi ve meslek odaları ve sektör kuruluşlarını da kapsayan geniş bir platformda tartışılmalı, çözüm önerileri geliştirilmelidir.
- Sanayide üretimin organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinde yaygınlaştırılması ve KOBİ'lere rasyonel bir işletme yapısı ve ölçek getirecek düzenlemelerin yapılması zorunludur. Bunun için öncelikle bir sanayi envanteri çıkarılmalı, sistematik bir veri tabanı kurularak sürekli güncelleştirilmelidir.
- Mühendislik alt yapısı, AR-GE ve teknolojik gelişmenin önemli bir planlama ögesi olarak alınması ve değerlendirilmesi, kamu yararı ön plana alınarak benimsenmelidir.
- Yukarıdaki tespit ve önerileri sağlayacak kamu yararına bir planlama, kalkınma ve istihdam odaklı gelişmelerin gerçekleşebilmesi demokrasinin tüm ilke ve kurumlarıyla egemen olduğu, insan hakları ve özgürlüklerinin tam anlamıyla uygulandığı bir ortamın oluşturulması ile sağlanabilmelidir. Bir diğer anlamda, demokrasi ile kalkınma birbirini reddeden değil, birbirini tamamlayan ve geliştiren durumlar olarak görülmelidir.

Planlama, sanayileşme ve kalkınmada halkçı, toplumcu bir model ve bağımsız bir siyasi irade ile bunu gerçekleştirmek olanaklıdır.

Bizler, üreterek büyüyen ve paylaşarak gelişen bir ülkede yaşamak istiyor ve bunun olanaklı olduğunu biliyoruz.

Sevgili Arkadaşlar,

Bitirirken şunları da söylemeliyim:

Emperyalizmin küresel krizinin yaşanmakta olduğu bu dönemde bu kongremizin önemli olduğunu ifade ediyorum. TMMOB'nin sözü insana dairedir, yaşama dairedir ve aydınlık gelecek günlere dairedir. Siyasi karar vericilerin bunu bu şekilde algılamaları gerekmektedir. TMMOB insana dair görevlerini yapmaya devam edecektir.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Başkanımıza çok teşekkür ediyoruz. Sevgili konuklar, şimdi elimize gelen Kongre mesajlarının bir bölümünü sizlerle paylaşmak istiyorum.

Daha önceden belirlenen başka bir programım sebebiyle nazik davetinize icabet edemediğim için üzgünüm. Düzenlemiş olduğunuz TMMOB Sanayi Kongresi 2009 açılış törenine katılamıyorum, davetiniz için teşekkür eder, şahsınızda tüm konuklara selam ve saygılarımı sunarım. Faruk Nafiz Özak, Devlet Bakanı.

Nazik davetinize teşekkür ederim. Önceden kesinleşmiş olan çalışma programım nedeniyle davetinize katılamıyorum. Size ve katılan tüm davetlilere selam ve saygılar sunarım. Mustafa Demir, Bayındırlık ve İskân Bakanı.

TMMOB Sanayi Kongresi 2009'a ait nazik davetinize önceden belirlenen programım nedeniyle katılamıyorum. Teşekkür eder, Kongrenin başarılı geçmesi dileğiyle şahsınızda tüm katılımcılara selam ve saygılarımı sunarım. Mehmet Mehdi Eker, Tarım ve Köy İşleri Bakanı.

Nazik davetinizi aldım, yakın ilginize teşekkür ederim. Daha önceden belirlenen yoğun programım nedeniyle katılamıyorum. Yapmış olduğunuz çalışmalarınızı takdirle izliyorum, çabalarınızın amacına ulaşması dileğiyle başarınızın devamını temenni eder, size ve tüm misafirlerinize selam ve sevgilerimi sunarım. Profesör Doktor Veysel Eroğlu, Çevre ve Orman Bakanı.

Bize diğer mesaj gönderen Sevgili Gaziantep Milletvekili Sayın Fatma Şahin, Muğla Milletvekili Sayın Fevzi Topuz, Siirt Milletvekili Sayın Arif Demirkıran ve Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Başkanı Sayın Ömer Ünver'e teşekkür ediyoruz.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

---

1. OTURUM

AÇILIŞ OTURUMU

Oturum Başkanı: Emin KORAMAZ
Makina MO Yönetim Kurulu Başkanı

Çerçeve Sunum: Küresel Kriz ve Sanayi

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU
Marmara Üniv. İktisat Böl. (End. Müh.)

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Oturumlar başlamadan önce Sanayi ve Ticaret Bakanı Nihat Ergün'ün göndermiş olduğu mesajı okumak istiyorum. “Göndermiş olduğunuz davete teşekkür ediyorum. Daha önceden planlanan bir programım nedeniyle aranızda olamayacağım. Sanayi Kongresine katılan tüm davetlilere şahsınızda sevgi ve saygılarımı sunarım.”

Açılış oturumumuzu yönetmek üzere Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Emin Koramaz'ı davet ediyorum. Çerçeve sunumu için Marmara Üniversitesinden Profesör Doktor Sayın Hayri Kozanoğlu'nu davet ediyorum.

Emin KORAMAZ (TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)- Değerli katılımcılar, Kongremizin birinci oturumuna hoş geldiniz. Bu oturumumuzda Odamız Üyesi Profesör Doktor Hayri Kozanoğlu “*Küresel Kriz ve Sanayi*” konusunda çerçeve bir sunum yapacak. Kısaca özgeçmişini paylaşacağım sizlerle, Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu 1956 yılında Adana’da doğdu, 1980 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümünden mezun oldu. Doçentliğini işletme finansmanı, profesörlüğünü iktisat politikası dallarından aldı. Halen Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümünde öğretim üyesidir. TMMOB Makina Mühendisleri Odasının, KESK Eğitim-Sen’in, Özgürlük ve Dayanışma Partisinin üyesidir. Sonuncusu 2009 yılında yayınlanan “Küresel Krizin Anatomisi” olmak üzere beş adet kitabı vardır. Zannediyorum son kitabı okuyanlar vardır aramızda, bu kapsamda Sayın Kozanoğlu çerçeve sunumunu gerçekleştirecek. Yaklaşık 45 dakikalık bir zaman dilimimiz var, ben sözü kendisine bırakıyorum. Buyurun Hocam. Hayri Kozanoğlu aynı zamanda Kongremizin Yürütme Kurulu Üyesidir.

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU- Sevgili TMMOB’lu arkadaşlarım, değerli konuklar; hepinize merhaba, hoş geldiniz. Sanayi Kongremizin sunuş konuşmasını yapmak Türkiye Mühendis Mimar Odaları Birliği Makina Mühendisleri Odası’nın bir üyesi olarak benim için çok büyük bir onur, bana bu görevi veren arkadaşlara teşekkür ediyorum, umarım güvenlerini boşa çıkartmam.

Programda gördüğünüz gibi çok değerli bilim insanlarının, araştırmacıların çok önemli sunuşları var. Bunlar çok analitik, sistematik bir şekilde hazırlanmış, grafiklerle, tablolarla zenginleştirilmiş sunuşlar. Benimki biraz daha sohbet havası içerisinde, birlikte bir ufuk turu çizmek şeklinde olacak. Öncelikle şunu hatırlatmak istiyorum, ben bu sunuşa hazırlanırken de bu Kongre kapsamında hazırlanan iki alan araştırmasını inceledim ve Odamızın Kıdemli Üyeleri Sevgili Yavuz Bayülken’in ve Cahit Kütükoğlu’nun çalışmalarından çok yararlandım. Bildiğiniz gibi iki alan çalışmasından bir tanesi öncelikli sektörler ve bölgesel kalkınma üzerinde yoğunlaşıyor. Diğeriyse istihdam ve kalkınma odaklı bir planlama üzerinden. Bunlarla ilgili çok daha detaylı tartışmalara zamanımız olacak. Ben konuşmaya başlamadan evvel sudan bir yudum aldım, çünkü dikkat ederseniz maça girerken yedek futbolcular daha koşmamış, terlememiş, hemen bir su içiyorlar, her iş profesyonelleşti, herhalde bunda bir hikmet vardır diye ben de bu uygulamayı sürdürdüm.

Şimdi değerli arkadaşlar, günümüzde çok yaygın kullanılan bir kavram var, pozitif enerji. İşte konuşmalara pozitif başlamak, hayata pozitif yaklaşmak, örneğin son günlerde Güler Sabancı’dan Mustafa Koç’a, Cem Boyner’dan Bülent Eczacıbaşı’na herkes “tıkır tıkır” reklamıyla karşımızda. “Tıkır tıkır, Türkiye’nin makineleri Türkiye için tıkır tıkır işliyor” diyorlar, pozitif enerji yayıyorlar. Ben de dedim, biz de pozitif enerji yayalım, buna katılalım, ama biraz düşününce benim için önemli olan kesimler emeğiyle geçinenler, işçiler, kamu çalışanları, emekliler, yeni diploma almış mühendisler için işler tıkırında gitmiyor, benim tıkır tıkır demem biraz zor. O zaman ben de pozitif enerjiyi kendi örgütümüzden biraz bahsederek yaymaya çalışayım. Gerçekten ben Türkiye Mühendis Mimar Odaları Birliğinin örgütsel fikri takip adını verebileceğimiz, kaybedilmiş gibi görünen çok önemli konular üzerinde ısrarla durmasını, bunu sadece bu salonlarda yapılan bir akademik tartışmayla değil, örgütsel faaliyetle de zenginleştirmesini çok önemsiyorum. Geçtiğimiz hafta üçüncüsü düzenlenen Özelleştirme Sempozyumunu da, bugün 17.sini birlikte başlattığımız 17. Sanayi

Kongresini de bu anlamda ben çok önemsiyorum. Çünkü sanayileşme gibi, kalkınma gibi, planlama gibi neredeyse literatürden sildirilmeye çalışılan, bizler için çok önemli kavramların üzerinde durduğu için, topluma bunları hatırlattığı için çok önemli bir görevi yerine getirdiğini düşünüyorum. Hatırlarsanız geçtiğimiz haftaki Özelleştirme Sempozyumu'nda “me” gölgeliydi, yani “sakın özelleştirme!” mesajını veriyordu. Burada hiçbir gölge yok, kalkınma da, planlama da, sanayileşme de bizler için önemli kavramlar.

Sanayileşme kavramı hepimizin bildiği gibi 17. Yüzyılın ortalarından itibaren, daha doğrusu 1700'lerin ortalarından itibaren insanlığın yaşamına girdi. Değerli Marksist Tarihçi Eric Hobsbawm sanayi devriminin temel özelliklerini şöyle tanımlıyor: “Sadece yeni ekonomik ilişkiler değil, yeni bir toplum, hayatın ritminin değişmesi ve yeni bir tarihsel süreç” Bunu niye söyledim? Bugünlerde 10 şeker fabrikası önce altı sonra dört olmak üzere bir kısmı Anadolu'nun ücra köşelerinde yıllar önce açılmış 10 şeker fabrikasının özelleştirilme ihalesi yapılıyor. Bunlar aslında kuruldukları dönemde buldukları yerlerde sadece istihdam sağlamakla, üretim gerçekleştirmekle kalmadılar, buldukları yerlere yeni toplumsal ilişkiler, yeni bir hayat ritmini Hobsbawm'ın söylediği gibi getirdiler. Bütün bu anlamdaki kazanımların kâr ve rekabete feda edildiği, oradaki tarihin, yaşanmışlıkların hiçe sayıldığı bir süreçten geçiyoruz, o anlamda bu kavramlar bizler için önemli.

Şimdi sanayileşme dedik, planlama dedik, kalkınma dedik. Burada belki bunlardan ne anladığımızın biraz altını çizmekte yarar var. Çünkü sanayileşme derken körü körüne bir üretim fetişizminden tabii ki bahsetmiyoruz. Biliyorsunuz şu anda Kopenhag'da İklim Değişikliği Konferansı yapılıyor ve buradan insanlık lehine bir sonuç çıkmasının en azından şu aşamada mümkün olmadığını hepimiz toplantı başlamadan biliyoruz, ama konunun uzmanları 2050 yılına kadar karbon gazlarının yüzde 50 azaltılmaması halinde insanlığın geleceğinin pek de parlak olmadığını söylüyorlar. O bakımdan biz sanayileşme derken, üretim derken, insanlığa karşı sorumluluğumuzu, gelecek nesillere karşı sorumluluğumuzu, insan doğa uyumunu göz ardı etmeden konulara yaklaşmamız gerekiyor, ama buradan yola çıkarak işte ikinci kavrama, planlama kavramına geçmemiz çok önemli. Planlama derken adeta tu kaka edilen, unutturulmaya çalışılan bu kavram işte en temel konuda kendisini gösteriyor. Firmalara bıraktığımız zaman, kâr hırsına bıraktığımızda ekolojik dengeleri korumanız, insanlığın geleceğini gözetmeniz mümkün değil. Uluslararası bazda bir planlamaya ve koordinasyona gerek duyuluyor. Biz tabii ki planlama derken buradan bürokratik bir planlamayı anlamıyoruz, plandan yaşamı ve çıkarı doğrudan doğruya etkilenenlerin bu demokratik süreçlere katıldığı, örneğin çalışanların katıldığı, yöre halkının katıldığı, TMMOB gibi meslek kuruluşlarının katıldığı, bunu yaşayan, hayatın içerisinde, katılımcılığa, paylaşımcılığa açık bir süreç olarak görüyoruz. Kalkınmayı da aynı şekilde sadece üretimin artması değil, Değerli TMMOB Başkanımızın da konuşmasında vurguladığı gibi insan odaklı bir yaklaşımla, insanlık için en önemli unsurun sadece değişen ve gelişen tüketim olanaklarından yararlanmak değil, kendini geliştirmek, gerçekleştirmek, üretim sürecinde becerilerini sergileyebilmek anlamında bütünlüklü bir kavram olarak almamız ve değerlendirmemiz gerekiyor. Zaten belki bunlar bir hatırlatma olarak kabul edilebilir, çünkü bu kapsamda yapılan tartışmalar ve TMMOB'un külliyatı da aslında bu kavramlara uygun bir şekilde gelişti başından beri.

Değerli arkadaşlar, Kongremizin ana başlıklarından biri kriz, dünyada ve Türkiye'de yaşanan, yaşamaya devam eden kriz. En kısa tanımla karşılaştığımız kriz kapitalizmde yaşanan bir kriz, kapitalizmin kendi iç çelişkilerinin faturasını bütün insanlığa ödediği bir süreç. Kapitalizmin krizi demekten biraz imtina ediyorum, bunun nedeni de şu: bunun konjonktürel bir kriz, yani gelip geçici bir kriz olmadığı belli, ama sistemik kriz diyebilmek için, kapitalizmin krizi diyebilmek için sadece kapitalizmin sorun yaşaması değil, bu süreçlerden yaşamı ve çıkarı etkilenenlerin, özellikle sömürülenlerin, kapitalist küreselleşme içerisinde sömürülen sınıfların, ezilen sınıfların bir alternatif oluşturması, kapitalizme alternatif bir rejimi hayata geçirecek bir programa ve örgütlenmeye sahip olması gerekiyor. Henüz bundan bahsetme durumunda değiliz, ama Immanuel Wallerstein'ın

Neoliberal Küreselleşmenin Ölümü makalesinde söylediği gibi artık sarkaç farklı bir yöne doğru salınmaya başlamak zorunda, yeniden kamunun ekonomiye müdahalelerinin arttığı, sosyal programların yaygınlaştığı bir döneme girmek zorundayız, ama hepimiz biliyoruz ki kendi hayatımızdan, buradaki insanların çoğu mühendis olmanın dışında toplumsal süreçlerde de yer almış, çoğunlukla politikanın dışında kalmamış, gençlik yıllarından beri bu konularda deneyim sahibi insanlar, ekonomiyle politika arasında doğrusal bir ilişki yoktur. Yani objektif şartlar oluşuyorsa siz mücadele etmeden, örgütlenmeden dengeleri lehinize çevirme şansınız yoktur. O açıdan bunu da, bu kısıtları da göz önüne alarak analizlerimizi yapmalıyız, ama yine önemli bir düşünür Karl Polanyi'nin kavramsallaştırdığı gibi bir "karşı hareketi", neoliberalizm, liberalleşme, küreselleşme karşısında bir karşı hareketin oluşması, gelişmesi, yükselmesinin de şartları oluşmuş durumda.

Çok kaba hatlarıyla bizi bugüne getiren süreci neoliberalizm, küreselleşme ve finansallaşma diye üç ayrı döneme ayırırsak neoliberalizm özelleştirme, deregülasyon da adı verilen kuralsızlaştırma, liberalleştirme uygulamalarıyla 80'li yıllardan itibaren sermayenin önündeki bütün engellerin aşılması, toplumsal dengelerin emek aleyhine, sermaye lehine yeniden değiştirilmesi anlamına gelir. Sermayenin büyümesi, kullanımı ve akışkanlığında devlet engel olmaktan çekilmelidir. Bir anlamda devlet uzlaştırıcı, aracı rolünü terk edip tamamen sermayeden yana sınıfsal bir konum almalıdır. Bizlerin bu bütün dünyada farklı boyutlarda yaşanan bu süreci en iyi anlayan halklardan biri olmamız gerekiyor, çünkü 24 Ocak süreçlerini, darbe sonunda gelen Türkiye'deki serbest piyasa düzenini çoğumuz yaşadık, genç olanlarımız da okudular. Burada çok önemli bir ayrımı, yani serbest piyasayla özgürlüklerin, demokrasinin atbaşı gittiği yolunda liberallerin, sol liberallerin topluma yaymaya çalıştıkları bir yanılsamayı da teşhir etmek için Türkiye en iyi bir örnektir. En fazla piyasanın öne çıktığı dönem Türkiye'de özgürlüklerin, demokrasinin, insan haklarının en fazla ayaklar altına alındığı dönem olmuştur, tarihimizden biliyoruz. Küreselleşme derken de işte bu neoliberalizmle geliştirilen toplum biçiminin, ilişkilerin, ekonomiyi örgütleme tarzının bütün coğrafyalara yayılması, yarı kapitalist, kapitalizm dışı alanların da kapitalist küreselleşmeye, uluslararası sermayenin birikim sürecine dahil edilmesini anlamak gerekiyor ki burada 80'li yıllardan sonra, 90'ların başında Sovyetler Birliğinin dağılması, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin kapitalist küreselleşmeye eklenmesi, Çin'in, Vietnam'ın keza bu sürecin bir parçası olmasını çok önemli aşamalar olarak kabul edebiliriz, ama neoliberal düzen ve küreselleşmenin kapitalizmin aşırı üretimine sınırlı bir çözüm getirebildiğini de görmek zorundayız. Bu da finansallaşma sürecini zorunlu kılıyor. Bu da ne demektir? Öncelikle genel kabul gören, "emekçiler kazandıklarını yer" tezinin yıkılması, insanların gelirlerinin ötesinde kredi kartlarıyla, tüketici kredileriyle, özellikle Batı dünyasında çok yaygınlaşan, gittikçe Türkiye gibi ülkelere de gelen mortgage adı verilen konut kredileriyle insanların gelirlerinin ötesinde bir tüketme gücüne, bir talep gücüne sahip olmaları finansallaşmanın bir boyutu. İkinci bir boyutu buna bağlı olarak eğitimin, sağlığın, sosyal güvenliğin, konutun, yani kamu tarafından tüm yurttaşlara bir hak çerçevesinde verilebilecek hizmetlerin ki bu sistemin kendisini yeniden üretmesi açısından da önemlidir, bir kâr alanı haline gelmesi, önemli kârların buradan sağlanması.

İşte bu finansallaşma süreci kapitalizmin devrevi krizlerini bir anlamda ertelemek için, uzatmaları oynayabilmesi için etkili oldu, ama kriz bir kez patladığı zaman çok daha şiddetli bir şekilde etkilerini gösterdi, ikincisi de uzun süreye yayılacağı belli, en azından şunu vurgulamak gerekiyor, işte bu borçlanma sürecinin tersi yaşanacak. Yani akut krizler, finans alemindeki kriz bir anlamda aşılma yoluna girse dahi "deleveraging" denen, yani insanların borçlarını, kurumların ve insanların borçlarını, bir dönem biriken borçlarını azaltmaları talebin yavaşlamasına, belki de durmasına neden olacak, uzun yıllar bu krizi tartışmaya, yaşamaya devam edeceğiz. Burada bana en çarpıcı gelen değerlendirmelerden birini bir finansal madrabaz, biliyorsunuz Amerika'da gündeme gelen en büyük, tarihte yaşanan en büyük finansal ekonomik madrabazlığın baş aktörü Bernie Madoff yaptı. Dedi ki soranlara, "aslında hepsi bir yalandı" O kendi finansal şemaları için bu ifadeyi kullandı belki, ama şimdi şunu düşünmek gerekiyor. Neoliberalizm, küreselleşme, herkesin yelkenini şişirecek, herkesin

kovasını dolduracak, herkesin yüzünü güldürecek, herkesin yaşam standardını yükseltecek vaatleriyle bütün dünyada uygulamaya konulan, zaman zaman ikna mekanizmalarıyla, zaman zaman zor mekanizmalarıyla uygulamaya konulan bir zihniyet, bir anlayış, bir tasarım, bir kurgunun kendisi bir yalandı, belki şimdi oturup da bak kral çıplak demek, küreselleşme, neoliberalizm, liberalizasyon, hepsinin bir yalan olduğunu tekrarlamak için çok önemli bir fırsat. Mühendis olanların özellikle iyi bildiği, hatırladığı bir örnek vardır, Amerika'da çok yaygın kullanılan, bütün dünyada da bilinen, "GM, General Motors için iyi olan Amerika için iyidir" diye. Bu küreselleşme düzeni içerisinde Amerika için iyi olan bütün dünya için iyidir şeklinde bu lafın kapsamı genişletilmiştir. Şimdi bakıyoruz General Motors'un en büyük ortakları kimlerdir? Biliyordur buradaki arkadaşların önemli bir kısmı, Amerikan Hükümeti ve Kanada Hükümeti. Üç otomobil devinden Chrysler'in en büyük ortağı kimdir? Amerikan Hükümeti. O zaman General Motors için iyi olan Amerika için iyiyse, Amerika için iyi olan bütün dünya için iyiyse bütün dünyada tekrar kamudan bahsetmenin, kamu mülkiyetinden bahsetmenin, kolektif mülkiyet biçimlerinden bahsetmenin zamanıdır diye düşünüyorum.

En son yayınlanan, bunun toplumsal maliyetini hatırlamak, hatırlatmak anlamında geçtiğimiz hafta ILO, Dünya Çalışma Örgütü tarafından yayınlanan Dünya Çalışma Raporuna göre bu kriz sürecinde 20 milyon kişi işini kaybetti, 5 milyon kişi geçici çalışma alanlarına aktarıldı ki bunların kısa dönemde sistem dışı kalması olasılığı çok yüksek. Örneğin Türkiye'de işsizlik sigortası fonundan Ocak'ta yararlanmaya başlayanların 10 ayı doldu, en büyük başvurunun, 50 bin başvurunun yapıldığı Ocak ayında buna başvuranlar Kasım'dan itibaren para alamamaya başladılar. Bütün dünyada benzer bir süreç kriz uzadıkça devam edecek, bundan önemlisi ILO bu sürecin devam etmesi halinde kısa vadede 43 milyon kişinin daha dünya ölçeğinde işsiz kalabileceğini söylüyor. Bu işsiz kalacak kişilerin 22 milyonunu kadınlar oluşturuyor, yani krizin bir toplumsal cinsiyet boyutunun olduğunu da hatırlamak açısından bu önemli. Şimdi 20 milyon rakamından bahsettik, 20 milyon kişi işsiz kaldı derken evet, büyük bir rakam gibi görülüyor, ama bunu Türkiye ekonomisindeki işsizlerin sayısı ile bir orantılandırılmı isterseniz. Türkiye'de kriz sonrasında işsiz kalanların sayısı bir milyona yaklaşıyor. Yani aylık rakamlara göre 800'lerin sonu, 900'lerin başında, ama bir milyona yaklaşıyor, yani kabataslak 20 milyon işsiz bir milyonu Türkiye'den geliyor. Türkiye'nin dünyadaki ekonomisindeki ağırlığı zaten yüzde 5 değil, ihracatta ağırlığı yüzde 5 değil, imalat sanayinde ağırlığı yüzde 5 değil, yani Türkiye krizin faturasını en şiddetli ödeyen ülkelerden biri.

Dünyanın en büyük 44 ekonomisini değişik standartlara göre sıralayan The Economist Dergisinin rakamlarına baktım buraya gelmeden evvel, dünyada işsizlik oranının en yüksek olduğu ülkelere bakıyoruz. İlk iki sırayı Güney Afrika ve İspanya alıyor, Türkiye üçüncü sırada, yani bronz madalya almış. Dünyada ekonominin en fazla daraldığı ülkelere bakıyoruz, Rusya ve Macaristan'ın arkasından orada da üçüncü sırada, hani her iki göstergede de bizden kötüler var da demek mümkün, ama hani şeref kürsüsü mü diyelim, tersten şeref kürsüsü mü diyelim, iki alanda birden şeref kürsüsüne çıkan tek ülke de dünyada Türkiye. Ben bu anlamda hükümeti çok başarılı buluyorum, neden başarılı buluyorum? İzliyorsunuzdur, hava raporları verilirken bir sıcaklıktan bahsediliyor, bir de hissedilen sıcaklıktan bahsediliyor, hani rutubet fazla olduğu zaman daha düşük sıcaklık algılanıyor, işte güneş çıktığı zaman çok fark edilmiyor soğuk. Hükümet bir anlamda krizin etkilerini, toplumda hissedilmesini engellemek konusunda oldukça başarılı. Yani 2001 kriziyle karşılaştığımız zaman o zamanki krizin toplumsal etkilerini, insan hafızasındaki etkilerini düşündüğümüzde oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Burada şunun da etkisi var, Rahmetli Özal 2,5 medyadan bahsederdi, medyayı 2,5'a indirmekten, şu anda 2,5 medya dahi olmadığı için medyanın da bu konuda hükümete çok büyük bir hizmeti olduğunu biz tespit edelim, teşekkür etmek gerekir mi? Gerekmez, çünkü karşılıklı çıkar ilişkileri zaten bu dengeleri herhalde sağlıyordu.

Aslında ben Türkiye'nin AKP'yle, bu mevcut hükümetle geçirdiği yılları Demokrat Parti'nin 50'li yıllarına benzetmenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Çünkü Demokrat Parti 1950'de iktidara

geldiği zaman 50–53 yılları arasında çok olumlu bir dünya konjonktürü var, Türkiye o zaman ekonomisinin yüzde 50’sinden fazlasını tarımın oluşturduğu bir ülke, arka arkaya hava koşulları çok iyi gidiyor, hasat çok iyi. O sırada NATO’ya girilmiş, Kore’ye asker gönderilmiş, Marshall yardımı çerçevesinde o zamanın ölçülerinde gayrisafi milli hâsılanın yüzde 2’sine varan yardımlar geliyor. Bu arada Kore savaşı nedeniyle dış koşullar çok uygun, Türkiye ihraç ürünlerine rağbet çok fazla ve insanlarda bu hükümet bu işi biliyor, bunlar gerçekten bu gemiyi yüzdürecekler görüşü yaygınlaşıyor, ama 1954 yılından başlayarak gerçeklerin böyle olmadığı görülüyor ve mevcut hükümet için de ben bunun geçerli olduğunu düşünüyorum. Çünkü literatürde buna “ölü kedi etkisi” deniyor, yani ölen bir kediyi bile yere attığınız zaman bir şekilde belli bir sıçrama gösteriyor. Türkiye 2001 yılında yaşanan krizden sonra zaten bir şekilde sıçrayacaktı ekonomi, dünyada şimdiki krizi tetikleyen likidite koşulları, Türkiye’ye giren sıcak para nedeniyle 2007’ye kadar gemi hızlı bir şekilde ilerledi. Arkadan rüzgâr esiyordu, ama bir kaptanın, sizler de bilirsiniz, Gemi Mühendisleri Odası üyesi arkadaşlarımız da vardır, bir kaptanın mahareti deniz durgunken değil, dalgalı denizde kayalık sulara geldiği zaman ortaya çıkar. Şimdi durumun ne olduğunun takdiri sizlere ait.

İşte dün büyüme rakamları açıklandı, üçüncü çeyrekte 3,4 daralmış ekonomi, ilk dokuz aydaki daralma yüzde 8,4’ü buluyor. 2008’in son üç ayını da kattığımız zaman yüzde 10 civarında ekonomide bir daralma var. En yaygın kullanılan terimle pasta 100’den 90’a indi, hepimizin paylaştığı pasta, daha daralır mı? Çok daha fazla daralmayabilir, ama sizler mühendissiniz, çok iyi hesap bilirsiniz, örneğin yüzde 10 daralmayla pasta 100’den 90’a inerse tekrar 100’e çıkması için yüzde 10 değil de, yüzde 11,1 büyümesi gerekir. Bir de nüfus artışı göz önüne alırsanız önümüzdeki üç yılda ekonomi yüzde 5 büyürse, yani büyük bir başarı öyküsünden bize tekrar bahsedilirse dahi yola çıktığımız noktaya, dört yıl evveline dönmüş olabiliriz ancak, bu da en iyi senaryo diye düşünüyorum.

Şimdi şundan bahsediliyor, dünyada kriz yaşandı, Türkiye’deki bankacılık sisteminde bu kriz hissedilmedi. Evet, teşekkür ederiz, gerçekten iyi ki Türkiye bankacılık sisteminde, finans sisteminde bu kriz, 2008 krizinin çok fazla etkileri görülmedi. Ancak arkadaşlar, hani çok yaygın kullanılan “biz bu filmi görmüştük” tsözü var, ben de burada, “biz bu hesabı ödemiştik” şeklinde bunu kullanmak istiyorum. Biz bu hesabı, bankacılık sistemine ilişkin bu hesabı bazı hesaplamalara göre 35 milyar dolar, bazı hesaplamalara göre 50 milyar doları bulan bu hesabı biz ödemiştik. Hem de kendi yemediğimiz yemek için hesabı ödemiştik. Çünkü bizler sade vatandaşlarız, emeğiyle geçinen vatandaşlarız, kendi yemediğimiz yemek için iki defa hesap ödemek biraz fazla olacaktı. Bir de finans sistemini bir arabaya benzetirsek bir araba niye kaza yapmadı diye sevinmek gerekmez. Bir arabanın görevi bir yerden bir yere insanları taşımaktır veya taşıt aracı olarak düşünürsek malları taşımaktır. Şimdi finans sisteminin de amacı üretimi belli bir yere taşımak, büyümeyi sağlamaktır. Şimdi araba yerinde duruyor, araba yerinde durmak bir yana geriliyor, gerileyen bir araba niye kaza yapmadı diye sevinenler varsa hani pozitif enerjiden bahsettim başta, isteyenler sevinebilir, ama bizlerin sevinmek için çok fazla nedeni yok diye düşünüyorum. Şimdi bu konunun kalkınmayla, sanayileşmeyle şöyle bir bağlantısını belki kurmak mümkün, sanayi politikaları çerçevesinde riskler toplumsallaşmalı mıdır tartışmaları yapılır. Hani Türkiye gibi bölgesel eşitsizliklerin çok fazla olduğu bir ülkede geri kalmış bir bölgeye yatırım yapılıyorsa, işte yenilik, inovasyonun çok yaygın görülmediği bir ülkede yenilik yapan bir firma varsa, ar-ge’ye çok fazla harcama yapan bir firma veya sektör söz konusuysa belki riski toplumsallaştırmak gerekebilir, ama bu finans sistemindeki gibi sadece kâra dönük, spekülasyona dönük faaliyetlerde riski toplumsallaştırma daha kolay anlaşılır tabiriyle sıradan, sade vatandaşın cebinden bunların faturasını ödetmenin çok doğru olmadığını söylemek gerekiyor. Hani çok yaygın bir fıkra vardır, adam yakınmış, gene piyangodan kazanamadım diye. Sormuşlar, bilet aldın mı? Yok, bilet almadım demiş. Şimdi bunu bizim durumumuza tercüme edersek bizlerin “ah kumarda kaybettim!” demesi gerekir. Sorulduğu zaman kumar mı oynadın? Yok, hayır, kumar oynamamıştım diye cevap verebiliriz. Çünkü bu sadece bizim için geçerli değil, Amerika’daki sade vatandaş için, işte

12 trilyon dolarlık kurtarma paketlerinden Değerli Başkanımız Emin Koramaz bahsetti,oralarda da sade vatandaş kendi oynamadığı bir kumar için zararla karşılaşmış.

Şimdi buradan nasıl çıkacağız? Türkiye'de krizden nasıl çıkacağız dediği zaman ilk akla gelen kurum tabii ki IMF. Aslında ilginç bir şey, dünyada da krize nasıl çözüm buluruz diye konuşulurken ki krizin başlarında hatırlanırsa yeni bir dünya düzeninin kurulmasından, bütün dengelerin tekrar oturmasından bahsediliyordu, dünya kapitalizminin durumu, piyasa düzeninin durumu bir ideolojik tanrı daha çöktü diye anlatılıyordu. Ancak biraz ekonomide toparlanma eğilimleri görülünce, işte yaygın kullanımla “yeşil filizler” belirince bunlar da unutuldu, her şeyin olduğu gibi gideceği, devam edileceği yarılsaması içine sürüklenildi. Örneğin yeni finansal mimariden bahsederken yeni finansal mimarinin mimarbaşılığına IMF getirildi. Bilmiyorum hani böyle bir metafor kurmak doğru mudur, ama Marmara depreminin 10. yılı bu sene doldu, Marmara depremiyle öne çıkan isim kimdi? Veli Göçer'di, en fazla yurttaşın ölümüne, en fazla binanın yıkılmasına neden olan kişi olarak bazılarımız hatırlıyordur Veli Göçer ismi öne çıkmıştı. Şimdi IMF de bir anlamda dünya sisteminin Veli Göçer'i. Öyle bir şey ki düşünün, tekrar bir imar hamlesi başlatıyor Türkiye depremden sonra ve başına da, örneğin Toplu Konut İdaresinin başına da Veli Göçer'i getiriyor. IMF'nin bu göreve getirilmesini fazla mı popülerleştiriyorum bilmiyorum, ama Veli Göçer'in atamasına benzetiyorum. Türkiye'nin bundan şikâyet etmeye çok fazla hakkı var mı? Bunu biraz tartışalım istiyorum, şöyle ki, biz bir sanayi politikasından bahsettiğimiz zaman aklımıza neler gelir? Öncelikle yatırım gelir, çünkü sanayi için, sanayi politikası için üretken yatırımlar çok önemlidir. Bunun istihdamı arttırabilmesi beklenir, teknoloji getirmesi önemlidir, yeniliklere açık olması önemlidir, bir de bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldırması önemlidir. Böyle bir perspektifle yola çıktık, bu ülkede veya dünyanın başka bir ülkesinde, özellikle az gelişmiş bir ülkesinde biz kalkınma yolunda bir sanayi politikası belirlemeye çalışıyoruz, tasarlamaya çalışıyoruz. Bunu gerçekleştirebilir miyiz?

Bunun gerçekleştirilmesinin çok zor olduğu cevabını ben değil de çok değerli Türkiyeli bir iktisatçı olan Yılmaz Akyüz'e baktığımız zaman bulabiliriz. Dünyadaki bütün kalkınma örnekleri, sanayileşme örneklerine bakarak ilk akla gelen araçlar, uygulamalar çerçevesinde Yılmaz Akyüz değerlendiriyor, dünyada sanayileşmek isteyen, sanayi politikası uygulamak isteyen bir ülke düşük gümrük tarifeleri uygulayabilir mi, sübvansiyonlar verebilir mi bu sektörlere, seçilmiş öncelikli sektörlere? Hayır, veremiyor. Neden? Çünkü Dünya Ticaret Örgütü karşısına çıkıyor. Peki, ihracatta özellikle ihracata yönelik bir sanayi politikası benimseyelim, döviz kazandırmayı öne aldığımızı göre yerel katkı oranını uygulayalım, bir dolar döviz kazandırmanın ötesinde bu bir doların ne kadarı yurtiçinde üretiliyor, buna bakalım, yerel katkı oranına bakalım dediğimiz zaman önüne TRIMS çıkıyor, ticarete ilişkin yatırım önlemleri. Peki, bir yenilik yapalım, dünyadaki teknolojiyi uygulayalım dediği zaman da ticarete yönelik fikri mülkiyet hakları önüne çıkıyor.

Bunu Koreli İktisatçı Chang, Aziz Konukman arkadaşımız da zaman zaman kullanır konuşmalarında, merdiveni tekmelemek diye adlandırıyor. Yani yükselen ülkeler kendi çıktıkları merdivene bir tekme atıyorlar, başkalarının çıkmasını engelliyorlar. Yani önünüze ne kalıyor, ne seçenek kalıyor? Düz duvara tırmanmak. Düz duvara tırmanmak becerisi olan ülkelerin önü bu anlamda açık. Bu sadece söylediğim ölçütler için değil, bütün mali ve ekonomik politikalar için de geçerli. Örneğin Türkiye'de yıllarca faiz dışı bütçe fazlası uygulaması vardı, siz yatırımlara, eğitime, sağlığa, sosyal güvenliğe fazla bir bütçe ayıramadınız, çünkü faiz dışı bütçe fazlası verecektiniz. Bunun da en önemli nedeni yurtdışına olan dış borç anapara ve faizlerinin ödenmesiydi. Peki, Türkiye'nin buradan şikâyet etmeye hakkı var mı? Ben çok fazla hakkı olduğunu düşünmüyorum, çünkü Türkiye başından beri bir yeni zengin havasında. Hani yeni zenginler bir an önce yeni ilişkiler kuralım, zengin kulüplerine üye olalım, herkes bizim sınıf atladığımızı görsün isterler ya, bazen de bu böyle kalıcı bir zenginliğe de dayanmaz, bu özelemler peşinde zenginlik de kaybedilir. Şimdi Türkiye kimse kendisini davet etmeden zaten üye oluyor, mesela Türkiye OECD'ye koştura koştura ben zenginler kulübünün bir üyesiyim

diye üye oluyor, ilk üye olan ülke Türkiye. Zaman içerisinde Meksika üye oluyor, OECD'ye üye olmanın en temel koşullarından biri sermaye hareketlerine açık olmak. Meksika ilk üye olduğu sene krizle karşılaşılıyor, Kore ki sanayileşme konusunda çok ciddi mesafe almış bir ülkedir, Kore'ye üye olduğundan bir yıl sonra Asya kriziyle sarsılıyor.

Biliyorsunuz, bir üçlü denge vardır. Siz sermaye akışlarına açık tuttuğunuz müddetçe ülke ekonomisini para politikaları ve döviz politikalarından ancak birisini uygulayabilirsiniz. Bir anlamda uygulama alanınız, manevra alanınız çok daralmış oluyor. İşte Türkiye bunu hem uluslararası koşulların dayatmasıyla, hem de Türkiye'deki sınıf içi dengelerinin bunu gerektirmesiyle 80'lerin sonundan, 90'ların başından itibaren uyguluyor. Biraz hatırlamak gerekirse, çünkü burada 89'daki bahar eylemlerine, demir çelik grevlerine katılan, bunları örgütleyen arkadaşlarımız olduğunu da biliyorum. O dönem 12 Eylül sonrasında, 24 Ocak sonrasında bir toplumsal hareketlenmenin, uyanmanın olduğu, toplumsal muhalefetin yükseldiği bir dönemdi. Yerel seçimleri mevcut hükümet kaybetmişti, bu nedenle belli tavizler vermek gerekiyordu. O 80'li yıllarda uygulanan ihracata yönelik sanayileşme modeli de tıkanmaya başlamıştı, çünkü o zamanki GATT anlaşmaları, Dünya Ticaret Örgütü'nün yerinde olan kurum vergi iadesi uygulamasına artık izin vermiyordu, düşük faizli krediler OECD engellerine çarpmaya başlamıştı. Bu nedenle hem çalışan sınıflara belli tavizler vermek, hem de sermayeye aktarılan kaynakların, sermaye birikimi için kullanılan mevcut araçların tıkanması sonucu onlara daha fazla bir nefes aldirmek için Türkiye öncelikle vergi almaktan vazgeçti. Vergilerini de büyük ölçüde ÖTV, KDV gibi dolaylı vergilere yıktı ve 32 sayılı Kararnameyle sermaye akışlarını serbest bıraktı. Böylelikle o zaman Türkiye'nin gayrisafı milli hâsılasının yüzde 5'i civarında olan borçları bir anda fırladı, yurtdışına borçlanarak iç piyasada da sermaye kesiminden vergi almayarak belli bir dönem büyümeyi sürdürdü. Yani Türkiye o dönemle birlikte aslında sanayisizleşme hamlesini bir aşama ileri götürdü. Mesela Sanayi Bakanımızdan biraz evvel bir mesaj geldi, bu vesileyle bütün dünyada uygulanan bir kriter var, burada da uygulayalım. Belki buradaki insanlar sanayi bakanlarının ismini hatırlama konusunda en avantajlı olan insanlar, 80'li, 90'lı yıllardan bu yana kaç tane sanayi bakanının ismini hatırlıyoruz? Ben ancak bir iki isim söyleyebilirim, diğerlerini neredeyse hatırlamıyorum, ama hepimiz Güneş Taner'den Kemal Derviş'e, Ali Babacan'a kadar ekonomi bakanlarını, işte Kemal Unakıtan'la maliye bakanlarını çok iyi hatırlıyoruz. Yani ekonominin dengesi mali piyasalara, para piyasalarına kaydırıldı, sanayileşmeyle ilgili hülyalardan bir anlamda vazgeçildi.

Şimdi ben bu konuşmayı hazırlarken kamu sanayileşme konusunda neler üretmiş, onlara bir bakmaya çalıştım. En temel belgenin Özel İhtisas Komisyonu Sanayi Politikaları Raporu olduğunu düşünüyorum. Zaten artık Türkiye'de planlardan çok bahsedilmiyor, 9. Kalkınma Planı da hepimizin bildiği gibi zaten zamanında hazırlanamadı, hazırlandıktan sonra da toplumdaki tartışmalarda da bir referans noktası olarak kullanılmıyor. Ancak buna temel teşkil eden Özel İhtisas Komisyonu raporunu incelediğimiz zaman iki tane önemli saptaması var, önemli eksen belirlemiş. Bir tanesi Türkiye dünyadaki değer zincirlerinin bir parçası olacak. Hani bu zurnanın delikleri gibi, değer zincirinin bir halkası olacaksın, ama hangi halkası olacağın çok önemli değil, zurnanın kaçınıcı deliği olursan ol, ama önemli olan o ilişkiler içerisine gir gibi anlıyorum. Bir de planlama gibi laflar sevilmediği için stratejik koordinasyondan bahsediliyor. Şimdi çok fazla ilmi olmak istemiyorum, ama en temel anlamıyla bu raporun "epistemolojik muhafazakârlıktan" malul olduğunu söyleyebiliriz. Ne demektir bu? Yani hayatın değişeceğine, dönüşeceğine, ilişkilerin değişebileceğine olan büyük bir inançsızlık, güvensizlik, statükoya sahip çıkma. Yani böyle değer zincirlerinden filan bahsediliyor, ama işte gümrük tarifeleri, sübvansiyonlar, bağımsız sanayileşme politikaları, böyle ufuklarımız olamaz. Bunlar zaten mümkün değildir deniliyor.

Aslında okunduğu zaman yer yer çok yararlanılacak örnekler, istatistiklerden de bahsedebiliriz, çok haksızlık etmeyelim, ama bir kere çok sınıfsal bir rapor olduğunu çok net söyleyebiliriz. Ne diyor? Mesela özelleştirmeden bahsediyor, tabii ki böyle bir raporun da özelleştirmeyi çok sorgulamasını

beklemeyiz, onu zaten elde var bir, özelleştirmenin hayırlı bir şey olduğunu elde var bir kabul ediyor, ama ne diyor? Özelleştirme gelirlerini vergi yükünü azaltmakta kullanalım girişimcilerin. Yani hem özelleştiriyorsunuz, kamu varlıklarını kâra açıyorsunuz, hem de bunun gelirlerini hani sosyal programlarda kullanalım, işte eğitimde, sağlıkta kullanalım, yoksulluğu azaltalım demiyor, vergiyi azaltalım diyor. Bir de bir yanılısma daha var satır aralarında, vergi tabanının genişlemesiyle vergi gelirlerinin artacağı bilinmektedir gibi ifadeler var. Şimdi bunu yıllardır bizler söylüyoruz, işte değerli iktisatçı arkadaşlarım İşaya var, Aziz var, yakın gözlemlerle herkesi göremiyorum, ama Hacer'i seçebiliyorum, bizler bunları yıllardır söyledik. Bu Laffer curve denen işte Özal'ın bilinen kalemını bizlere sallayarak vergi oranlarını daha da düşüreceğiz, vergiler artacak dediği yanılısma. Dünyada bunun böyle olmadığı görüldü, bizlerin söylemesi önemli değil, geçtiğimiz günlerde Ali Babacan da bunu itiraf etti, vergi oranlarını düşürerek vergilerin arttırılmayacağı görülmektedir dedi, ama bununla ilgili bir uygulama da yapılmadı. Şimdi bir de güzel örneklerden bahsediyor Türkiye'nin yüzünü çevirebileceği, işte Amerika'daki perakende zincirlerinin verimi. Arkadaşlar, Amerika'daki perakende zinciri derken dünyada wallmartlaşma diye yaygınlaşan sendikasız insanları çalıştırın, düşük saat ücretleriyle insanları uzun saat mesaiye tabi kılın şeklindeki en geri bir anlayışı ne yazık ki Türkiye'ye layık gördüğünü ben gözlemledim. Bir de çok sevdiğim bir laf var, kamuya tek verdiği görev malumat toplamak. Yani planlama yapmayan, ekonomiye müdahale alanları bulunmayan, bir anlamda eski tabirle malumatfuruş bir devlet tasarımı var.

Ancak önemli tespitlerde de bulunuyor, diyor ki, Türkiye'de yatırım yapılırken genellikle dışarıdan yeni makine, ekipman nedir, onu alalım deniliyor, hiç ar-ge'ye ağırlık vermek, kilit eleman çalıştırmak akıllarına gelmiyor diyor. Burada bu doğru bir tespit, ama burada şunu hatırlamamız lazım. Birincisi bu anlamlarda kamu yıllarca kamu iktisadi teşekküllerindeki üretimle, burada istihdam edilen mühendislerle bir fidelik görevini görüyordu. Aslında bu toplumsal görevi kamu yükleniyordu, bu işlevini yerine getiremez hale gelmiştir. Şimdi başta söyledim, biraz biz pozitif enerjiden bahsederken yüzümüz gülerken kendi örgütlerimizi övmekten başka elimizden bir şey gelmiyor. Hani ben TMMOB üyesi olmanın gene ötesinde orada da Makina Mühendisleri Odasının üyesi olarak, gerçekten bu teknik eğitim konusunda Makina Mühendisleri Odası'nın Türkiye'de çok önemli bir işlev oluşturduğunu düşünüyorum. İşte biraz evvel cebime mesaj geldi tam konuşmaya başlamadan evvel, hani evde bir şey olmasın diye merakla baktım, yine Makina Mühendisleri Odasının bir eğitimi. Yani kamunun boşalan bu işlevini de sürdürmekte ben önemli bir görevi olduğunu düşünüyorum ve buna devam etmesini çok önemsiyorum.

Çok uzatmayayım, yani bu rapora baktığımız zaman aslında bu raporun kamu etiketli değil, TEPAV, Türkiye Ekonomik Politikaları Araştırma Vakfının bir ürünü olduğunu görüyoruz. Aslında şöyle bir tanımlama yapıyorduk, işte Türkiye'de emperyalizmin ne kadar yerleştiğini görebilmek için Türkiye insan hakları ve hukukunu AB'ye, ekonomisini IMF'ye, dış politikasını ve savunmasını ABD'ye ihale etmiştir diye. Bunun iç uzantılarına baktığımız zaman da ne yazık ki hukukunu, demokrasisini, politikasını TESEV'e ki TESEV biliyorsunuz TÜSİAD kökenli bir vakıftır, ekonomi politikalarını da TEPAV'a ihale etme yolunda ciddi bir adım attığını görüyoruz. Bu çok önemlidir, toplumdaki ideolojik hegemonyanın yaygınlaşması olgusu. Şimdi TMMOB Başkanımız Mehmet Soğancı konuşmasında 2007 Sanayi Kongresinin sonuç bildirgesini hatırlatırken Gümrük Birliğinin askıya alınması talebinden bahsetti. Şimdi yaygın bir kanaat veya bir yanılısma var bu konuda, Gümrük Birliği, 1 Ocak 1996'dan beri yürürlüğe giren Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Birliğiyle olan dış ticaret dengesine bakıldığı zaman çok önemli bir değişiklik olmadığı, Türkiye aleyhine makasın çok fazla açılmadığını gözlemek ilk bakışta mümkün, ama biraz derinlemesine analiz edildiği zaman ki bu çalışmalara çok ciddi katkıda bulunan Hocamız Korkut Boratav, öğleden sonra bir sunuş yapacak olan Değerli Araştırmacı Arkadaşımız Mustafa Sönmez'in, Aziz Konukman'ın bu konuda önemli çalışmaları vardır. Gümrük Birliği sürecinde Gümrük Birliğiyle olan dış ticaret dengesi çok bozulmasa dahi üçüncü ülkelerle kurulan ilişkiler sonucunda Türkiye'nin imalat

sanayine Gümrük Birliğinin önemli bir hasar verdiği yolunda tespitler yapılıyordu. Bir hatırlarsak Gümrük Birliği denildiği zaman sadece anlaşmayı imzaladığınız ülkelerle değil, bütün üçüncü ülkelerle de ortak gümrük politikaları izliyorsunuz. Avrupa Birliği bu tip politikalardan çok zarar görmüyor, neden? Yüksek katma değerli, yüksek teknolojili, tasarımı kendilerinde, tasarımın merkezinin kendilerinin olduğu ürünler ürettikleri için Çin’le, Hindistan’la olan rekabetten, evet, onlar da belli ölçüde şikâyet ediyorlar, stratejilerini ona göre revize ediyorlar, ama Türkiye kadar büyük zarar görmüyorlar.

Bunlar söyleniyor, yapılıyor, istatistiklerden de ortaya çıkıyor, ama son haftalarda bir kamu kuruluşu, Merkez Bankası Türkiye imalat sanayinin ithalat yapısı başlıklı bir rapor yayınladı ve bunu bir kez de bir kamu kuruluşu teyit etmiş oldu. Bir kere Türkiye’nin ithalatının yüzde 75’i ara mallardan oluşuyor, yüzde 15’i sadece yatırım mallarından oluşuyor ve özellikle Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye’nin ithalat bağımlılığı artıyor. Türkiye’nin her bir dolarlık döviz gelirinine karşı 72,6 centlik bir döviz harcaması yaptığını görüyoruz. Özellikle son yıllarda öne çıkan otomotiv gibi sektörlerde bu oranın çok daha yüksek olduğunu görüyoruz. Çünkü Türkiye’nin, mevcut hükümetin en büyük övünç kaynaklarından biri Türkiye’ye yabancı sermaye girişini arttırmak. İşte 2007 yılında 20 milyar doları bulduk denildi, 2008’de bu 16 milyar dolara düşmekle birlikte çok yüksek bir seviyede kaldı kriz döneminde, ama sektör sektör incelenmiş, örneğin Türkiye’nin ihracatını en fazla attıran otomotiv sektöründe özellikle yeni yabancı sermaye girişiyle ithal bağımlılığının arttığı, geçmişte yurtiçinden alınan ara malların büyük ölçüde yurtdışından alındığı, o yatırımı yapan ülkenin merkezinin bulunduğu yerlerden alındığı ortaya çıkıyor. En önemli gösterge olarak otomotivde ihracat artarken yurtdışı katma değerde gerileme görülüyor. Tabii ihracatçılar bir anlamda büyük bir ihracat mucizesini başarmakla övünen ve bu nedenle hükümetten, devletten büyük taleplerde bulunan ihracatçılar bunun üzerine veryansın etmeye başladılar, işte gerçek bilim insanlarına rapor yayınlatacağız, hazırlatacağız dediler. İsim vermeyeyim, ama bunların kim olabileceğini de aşağı yukarı tahmin etmek bu camiada bulunan insanlar için çok zor değil, ama doğru da bir şey söyledi, İhracatçılar Meclisi Başkanı dedi ki, böyle raporlar yayınlıyor Merkez Bankası, ama uygulanan para ve kur politikalarının bu durumda hiç mi etkisi yok dedi. Bu doğrudu, çünkü Türkiye’de şöyle tartışılıyor, önce dış ticaret açığı, cari işlemler açığı veriliyor, sağ olsun yabancı sermaye, sıcak para, vesaire bunu finanse ediyor. Şimdi böyle bir zamansallık söz konusu değil, hangisinin önce geldiğini, hangisinin sonra geldiğini bilmiyoruz. Sermaye girdiği zaman ki bütün dünyada bu görüldü, faizler çok düşüktü, dünya bir likidite denizi halindeydi krizden önce, şimdi krize neden olan bütün arazlar çok daha belirgin bir şekilde ortada, faizler daha düşük, likidite dünyada daha fazla. Bu ne yapıyor? Yerel parayı değerlendiriyor, ithalatı özendiriyor, önce dış ticaret cari işlemler açığı veriliyor, sonra sermaye geliyor diye bir nedensellik ilişkisi yok. Çoğu zaman sermaye önce geliyor, oradan yararlanarak ithalatı teşvik eden bir ortam ortaya çıkmış olur.

Aslında gerçekçi bir şekilde bakılırsa Türkiye gibi ülkelerin orta gelişmişlik sendromundan muzdarip olduğu söylenebilir. Yani bütün dünyada son 20 yılda en düşük performans gösteren ülkeler ki bunların arasında Meksika var, Polonya gibi Doğu Avrupa ülkeleri var, Türkiye var, orta gelişmiş, araya sıkışmış ülkeler, neden? Çünkü bu ülkelerin ekonomik kurumları, işgücü becerileri, teknolojileri Amerika gibi, Japonya gibi, büyük ölçüde Avrupa gibi merkezlerle rekabet etmeye yetmiyor. Buna karşılık maliyet avantajları, ucuz emek söz konusu olduğu zaman da Hindistan, Çin gibi ülkelerle rekabet edemiyorlar, bir sıkışmışlık sendromu yaşıyorlar. Şimdi son günlerde ben dün havaalanında beklerken tartışmaları izledim, işte oralarda CNBCE açılıyor, Türkiye Brezilya olur mu? Tabii olur diye cevap veriyorlar. Arkadaşlar, Türkiye Brezilya olmaz, artı imalat sanayi, sanayi temeline baktığımız zaman da ne yazık ki benzerlikleri çok az. Yani Brezilya’nın bir kere Türkiye’den en büyük farkı dış ticaret, yapısal dış ticaret fazlası veriyor, döviz gelirlerinin nedeni hani Türkiye’de oynayan Brezilyalı futbolculardan da biraz bir şeyler geliyordur, ama asıl nedeni Brezilyalı futbolcular değil, doğal kaynaklarının çok fazla olması, yerel ekonomisinin, iç ekonomisinin çok ciddi gelişmiş olması.

Mesela Türkiye her şeye rağmen gayrisafî milli hâsılasının en son UNCTAD raporuna göre yüzde 14'ü kadar imalat sanayi ihracatı yapıyor. Halbuki Brezilya'da bu oran sadece yüzde 5, yani Brezilya farklı şartlara sahip, farklı olanaklara sahip bir ülke, Türkiye ve Türkiye gibi ülkelerin taklitçilikten öte kendi, bunu söylemek için ulusalcı olmak gerekmiyor, kendi ulusal gelişme, kendi ulusal kalkınma stratejilerini benimsemesi gerekiyor. Dediğim gibi dünya koşulları içerisinde bunların da olanakları beliriyor.

Şimdi epey uzattım, her zaman insanın eline böyle fırsat geçmez, biraz program da izin verdi, ama çok daha fazla uzatmadan neler önerebiliriz, ona gelmek istiyorum. Öncelikle şunu söylemek gerekiyor, ben bu krizde kilit kavramın yoksulluk olduğunu düşünüyorum. Dünyayı bu krizden, dolayısıyla Türkiye'yi kurtaracak olan yoksullardır. Bundan ne kastediliyor? Dünyada ve Türkiye'de gerek değişik toplumsal sınıflar arasında, gerekse dünyada değişik bölgeler, ülkeler arasında inanılmaz bir gelir dağılımı ve servet dağılımı bozukluğu sorunu vardır. Bunu düzeltmeden, bunu düzenleyici, dengeleyici politikalar üretmeden bu krizden sıyrılmak mümkün değildir. En temel, en basit şekliyle ekonomi dediğiniz zaman mal ve hizmet üretiyorsunuz ve bu mal ve hizmetlere talep oluşturacak, satın alma gücüne sahip olacak insanlara ihtiyacınız var. Dünya nüfusunun yüzde 10'u gelirin yüzde 90'ına, yüzde 90'ının yüzde 10'una sahip olması halinde hiçbir mucize, gelir ve servet dağılımını yeniden düzenlemeden insanlığı buradan çıkartacak hiçbir mucizenin ben olmadığını düşünüyorum. İşte bunun değişik aşamaları olabilir, örneğin yurttaşlık hakkı herkesin emek sürecinde kazandığının dışında o ülkenin yurttaşı olması nedeniyle bir gelir sahibi olması, ücretler düşürülmeden işlerin paylaşılması. Bu başta söylediğim gibi gerek genel insanlık anlayışımıza, gerek genel kalkınma anlayışımıza da uyar. Gelirin adil paylaşımı dışında insanların bilgi ve becerilerini üretim sürecine aktarabilmeleri anlamında da çok önemlidir, bu nedenle çalışma saatlerinin kısaltılabilmesi, kriz dönemlerinde işten çıkartmaların yasaklanması gibi, bunları çok genişletebiliriz, değişik önlemler uygulanabilir.

Genel konumuz sanayi politikası ve zeminimiz de Sanayi Kongresi olduğuna göre en genel hatlarıyla ki daha sonra sunuş yapacak arkadaşlarımız çok daha detaylı programlar, öneriler demetini sizlere sunacaklar, ama genel anlayışımız şu olmalıdır: Yüksek katma değer yaratan, ileri teknoloji kullanan sanayilerle istihdam yaratma görevini bağdaştıran, buluşturan, buradan sinerji yaratan bir çözüm bulmak, bir reçete üretmek şansımızın ben olduğunu düşünüyorum. Başta söylediğim gibi, kendi tanımladığımız anlamlarda kalkınma yeniden, planlama yeniden, sanayileşme yeniden diyebiliriz. Bu da TMMOB gibi bu mücadeleyi yürütebildiğimiz örgütlerimiz olduğu müddetçe de bunun ben uğrunda gayret gösterilebilecek bir amaç olduğunu, mühendis olan insanlar açısından kendi mesleklerinin bir gereği olarak da bir ütopya olduğunu söyleyerek beni bu kadar uzun sürede dinlediğiniz için size bir kez daha teşekkür ederek konuşmamı bitiriyorum.

Emin KORAMAZ (TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı)- Sayın Kozanoğlu'na çok teşekkür ediyorum.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Hocamızı göndermiyoruz, plaketini vermek üzere Başkanımızı buraya davet ediyorum.

Sayın katılımcılar, Kongremizin bugünkü sabah bölümünü tamamlamış bulunuyoruz. İkinci oturum 13.30'da başlayacaktır.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

2. OTURUM

KRİZ SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİ VE YENİ EĞİLİMLER

Oturum Başkanı: Musa ÇEÇEN
Elektrik MO Yönetim Kurulu Başkanı

Küresel Krizde Yeni Güç Dengeleri ve Emperyalizm

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
İstanbul Üniv. İktisat Fak. Maliye Böl.

Finansal Krizde Teknolojinin Rolü

Prof. Dr. Hacer ANSAL
Işık Üniv. Fen Ed. Fak. İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü (İnş. Müh.)
Cumhur EKİNCİ
İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Küresel Kapitalizmin Krizi: Bir Dönüşüm mü?

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR
Gazi Üniv. İİBF. Ekonomi Böl.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- İkinci oturumun konusu kriz sürecinde dünya ekonomisi ve yeni eğilimler. Oturumu yönetmek üzere Elektrik Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Musa Çeçen'i davet ediyorum.

Musa ÇEÇEN (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederim. Efendim hepinize afiyet olsun, yemekten sonraki oturumların bir problemi de hazmın başlamasından kaynaklı uyku halidir, ama inanım öyle değerli üç konuşmacımız var ki mide asidiyle çok iyi baş edecekler ve uyumadan, dikkatle, keyifle dinleyeceksiniz. Öncelikle bana bu oturumu yönetmek üzere görev veren Kongre Düzenleme Kuruluna çok teşekkür ediyorum. Üstelik de böylesine birbirinden değerli, gerçekten bilim insanı kelimesinin, unvanının her zerresini hak eden insanlarla birlikte olmak, onların konuşmacı olduğu bir oturumda oturum başkanlığı yapmak benim için ayrı bir onur. Ben sırasıyla bildiri sunacak hocalarımı davet etmek istiyorum. Profesör Doktor İzzettin Önder, kendilerini buraya alıyorum lütfen. Profesör Doktor Hacer Ansal ve Cumhuriyetçiyle birlikte hazırlamışlar bildirimlerini, Hacer Ansal Hocam sunacaklar. Yine Profesör Doktor İşıya Üşür Hocamı da buraya alıyorum.

Evet, ikinci oturumda **“Kriz Sürecinde Dünya Ekonomisi ve Yeni Eğilimler”** başlıklı oturumumuzun ilk bildirisini Profesör Doktor İzzettin Önder Hocamız sunacaklar. Ben kısa bir özgeçmiş sunmak istiyorum size. Gerçi yakinen bildiğiniz bir Hocamız, 1940 yılında Erzurum'da doğmuşlar, lisans eğitimini 63 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde, doktora eğitiminiyse 67 yılında yine İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde tamamlamışlar. 67 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde doktora, 72 yılında doçentlik, 80 yılında profesörlük görevlerini, unvanlarını almışlar. Bu üniversiteden emekli olmuş, bilim insanlığı görevine çok kararlı bir şekilde devam ediyor. İlk bildirimimizi sunmak üzere sözü Sayın Profesör Doktor Hocamız İzzettin Önder'e veriyorum, buyurun efendim.

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER- Sayın Başkan, değerli meslektaşlarım ve çok değerli izleyiciler; hepinizi saygıyla selamlıyorum. Konuşmama başlarken, hem buraya davetli olmam, hem de Sayın Başkanın, fazlaca hak ettiğimi düşünmediğim, son derece zarif ifadeleri dolayısıyla çok teşekkür ediyorum. Benim konum küresel krizde yeni güç dengeleri. Bu konuya başlarken hemen şunu belirtmek isterim ki, Kongrenin bu oturumunun başlığı olarak **“Ekonomik Kriz ve Türkiye Sanayinin Yeniden Yapılanması”** konusunun seçilmiş olmasını, içinden geçtiğimiz böyle bir dönemde fevkalade önemli buluyorum. Zira, ekonomik kriz bir gerçekliktir; derin bir krizle karşı karşıyayız. Önce bir genel giriş yapıp, panoramik görüntü üzerinde kısaca durduktan sonra, krizin genel bir analizini yapmaya çalışacağım ve onu izleyen aşamada da güç dengelerindeki değişimlerin bazı detaylarından söz edeceğim.

Değişen güç dengeleri ortamında sanayi yeniden yapılanması dediğimizde, bu bence fevkalade güç bir konudur. Çünkü, sanayi yeniden yapılanması bize ileriye mâruf yeni oluşum anlamında dinamik bir hadise çağırıyor. Oysa, sanayi yeniden yapılanmasına karşıt olarak işleyiş organik bir hadisedir. Sanayi işleyişinde kurulu bir altyapı vardır, onun üzerinde yükselen burjuvazi vardır ve bunun daha da üstünde başat ideoloji yer alır. Dolayısıyla, özel sektöre bu kadar ağırlık verildikten, özelleştirmeler bu kadar hızla devam ettikten ve içte burjuvazi Batıyla bu denli birleşmiş konuma geldikten sonra, ve belki daha da önemli olarak, devletin de finansal ve mali kaynakları bu kadar kısıtlandıktan sonra, yeni sanayi yapılanmasının kimin kararları doğrultusunda ve nasıl mümkün olacağı meselesi bence meşkûktür. Daha doğrusu, böylesi bir yeni yapılanmanın yönü, maalesef, baştan itibaren oldukça belirlenmiştir! Ben doğrusu bu konferansa bu konuyu öğrenmeye geldim. Bunun dışında benim söyleyeceklerim zaten hepinizin malûmudur ve tüm bu konuları, teknik elemanlar olarak, sizler benden daha iyi biliyorsunuz. Ona rağmen, tabiatıyla bu konuları da tartışacağız.

Emperyalizm konusunu tartışırken kolonyalizmle emperyalizmi Leninist türde bir ayırımı tabi tutmayacağım. Yâni, daha önceki dönemlerde askeri birliklerle hammadde ve insan kaynaklarına ulaşmak için girişilmiş olan saldırı ve işgallerden söz etmeyeceğim. Diğer bir deyişle, geçmişte

İngiltere, Fransa, Portekiz veya İspanya'nın izlemiş olduğu politikalara girmeyeceğim. Burada ele alacağım konu, emperyalizm olarak bilinen, kapitalizmin son aşamasında ortaya çıkan, çok gerek olmadıkça silah kullanılmayan, ama ekonomik örgütlerle ve ekonomik işlem ve süreçlerle, belirsiz bir şekilde gerçekleştirilen merkeze kaynak aktarma mekanizmasından ve bu mekanizmada yeni güç dengelerinin nasıl oluştuğundan kısaca söz edeceğim.

Ekonomik kriz ve yeni güç dengeleri oluşumuna panoramik bir bakış atfedersek, şöyle bir tahminde bulunabiliriz. Küreselleşme akımının hemen ertesinde patlak vermiş olan son küresel kriz, kapitalizm tarihinin onlarca irili ufaklı krizleri yanında üçüncü büyük krizi ve son yüzyılın da ikinci büyük krizi olarak tarihe geçerken, reel sosyalizmin çöküşünden sonra, kapitalist dünyadaki yeni mücadeleleri ve oluşacak olan yeni güç dengelerini açığa çıkarmaktadır. İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonra Doğu-Batı olarak bölünmüş olan dünya, reel sosyalizmin çöküşünden sonra da Kuzey-Güney olarak bölünmüş bir kapitalist bütünsel yapıya dönüşmüştür. Komünizm korkusundan kurtulmuş olan emperyalist merkezler, emekçi mücadelelerini de bertaraf ettikten ve tüm yerküreyi hem üretim hem de tüketim merkezleri olarak kendi kullanımına açtıktan sonra, bu kez de kendi aralarında şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdir. Sermayenin sermaye ile mücadelesi olarak literatüre geçmiş olan kapitalistler arasındaki çatışma, âdeta "*Üçüncü Paylaşım Mücadelesi*" şeklinde karşımıza çıkmış bulunmaktadır.

Kriz ertesinde Dünya Bankası'ndan çok IMF'nin devreye girmesi, emperyalistlerin zihninde, gelişmekte olan çevresel ekonomilerin sosyalizme savrulma korkusunun silinmiş, bunun yerini kapitalizmi yeni raylar üzerine oturtma kaygısının yer almış olduğunu îma etmektedir. Günümüz ekonomik koşullarında bilgi ve teknolojik atılım ön plana geçmiş olduğundan, yeni dünyanın, kuzey ekonomilerin birbirleri arasında başka, Kuzey-Güney ekonomiler arasında ise farklı biçimde şekilleneceğe benzemektedir. Öyle görülüyor ki, kuzey ekonomiler arasında teknoloji savaşı şiddetlenerek sürerken, Kuzey-Güney arasında ise teknoloji ve üretim işbirliği cereyan edecektir. Ancak, Kuzey-Güney arasında öngörülen teknoloji işbirliğinin, teknoloji paylaşılmadan merkezde tutularak, kuzey ve güney ekonomiler arasında hiçbir biçimde organik bir ekonomik ortaklık ve işbirliği şekline dönüşmeyeceği net olarak görülmektedir.

Krizin hemen akabinde gelişmiş merkezlerin almış oldukları âcil parasal ve malî önlemlerden ve ortalık biraz yatıştıktan sonra Avrupa'da yapılmış olan G-20'ler toplantıda üç konuda çok önemli kararların alındığı bilinmektedir. Bu kararlar şöylece özetlenebilir: Milyar dolarlarla ifade edilen büyük fonlar gelişmiş merkezlerde teknoloji ve know-how geliştirilmesinde kullanılacaktır; gelişmekte olan ekonomiler hiçbir şekilde dünya ticaretinden ve küreselleşme politikalarından kopmayacaklardır; bu arada özellikle çevresel konumlu ekonomilerde ortaya çıkabilecek dış ödeme dengesizlikleri ve ödeme güçlüklerinde IMF devreye girerek sorunu hafifletmeye ya da gidermeye çalışacaktır.

G-20'ler toplantısındaki başat emperyalistlerin almış oldukları bu kararın hedefi ve bu hedefin sonucunda ortaya çıkabilecek tablo salt ekonomik açıdan anlaşılabilir olmakla beraber, uygulamada bazı engellerle karşılaşması söz konusu olacaktır. Örneğin, Rusya'nın giderek gelişen ekonomik gücü karşısında kapitalist dünyanın şekillenmesinin nasıl etkileneceği; aynı şekilde, Hindistan ve Çin ekonomileri karşısında emperyalistlerin senaryolarının nasıl şekilleneceği şimdilik meçhûldür. Üstelik de, söz konusu olası gelişmelerin emperyalistler arasındaki çatışmaları olduğu kadar, emperyalistlerle güney ekonomiler arasındaki ilişkileri de nasıl etkileyeceği çok değişkenli denklemin çözülmesini gerektirmektedir.

Meseleye bir de finansal alana açılmış kapitalist sistem olarak yaklaşım yaparsak, biri banka ve kredi sisteminin uluslararası ekonomik ve güç ilişkilerini etkileme ve şekillendirme gücü, diğeri ise, 1944 Bretton-Woods konferansında Keynes tarafından da ileri sürülmüş olan "*Dünya Parası*" görüşünün, günümüzün rezerv parası üzerinden ve bu yoldan ABD ile AB arasındaki güç dengelerini yeniden

şekillendirme biçimi yine çok değişkenli denklemler şeklinde ele alınmak durumundadır. Dünya parasına geçişin karşılaşılabileceği mukavemet nedeni ile bu durum şimdilik dikkate alınmıyor olmakla beraber, halen çok gelişmiş olan bankacılık ve finans enstrümanları yoluyla girişilecek ekonomiler arası savaşların oldukça şiddetli bir şekilde devam edeceği ve ekonomiler arasında kaynak ve güç kaymalarına yol açacağı gün gibi ortadadır. Üstelik de, merkez ekonomilerin yeniden şekillenme biçimleri özellikle çevresel konumlu ekonomilerin siyaset alanını da etkileme gücüne sahip olacaktır.

Merkez ekonomilerde reel üretim alanında sermayeler arasındaki teknoloji savaşı ve finansal alanda da ekonomiler arasında yaşanacak kaynak aktarma savaşları, soğuk savaş dönemi ertesinde kapitalist dünyanın yeniden şekillenmesinde başat iki etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni baştan oluşturulmaya ya da iyice yerleştirilmeye çalışılan “Yeni Dünya Düzeni” çerçevesinde çevresel ekonomilerden yükselebilecek “ulusalci” ya da “korumacı” görüşler veya emperyalizme şu veya bu biçimde karşı çıkışlar ise, küreselleştirme boyunduruğu altına alınmaya çalışılacaktır.

Görülüyor ki, tarihin her aşamasında sermayeler arasındaki çatışma devam ederken, gelişmiş ekonomilerin gelişmekte olan ekonomiler üzerindeki baskısı yaşanmakta, hatta bu baskı, küreselleşme aşamasında daha da güçlü olarak gerçekleşmektedir. Bu doğru, ancak gelişmiş sermayenin monopol ve monopson konumuna gelebilmek için, yukarıda panoramik görüntüde de kısaca değinilmiş olduğu üzere, esas çatışması bizzat merkez ülkelerdeki karşıt sermaye ilelerdir. İşin ilginç, gelişmiş sermaye dokularının birbirleri ile çatışması da piyasa süreci içinde gerçekleştiriliyor. Örneğin, gelişmiş sermayeler borsaları kullanarak ya da şirket evlilikleri gerçekleştirerek veyahut da karşıt sermayenin değersizleştirilmesi yoluyla piyasaya hakim olma ve güçlenmeye çalışıyor.

Şimdi buradan hemen bir sonuca ulaşıyoruz. O da, piyasa aslında bir sömürü mekanizmasıdır ve güçlüyü daha da güçlü kılan bir süreçtir. Piyasa eşitlerin iş gördüğü ve genellikle yanlış olarak ifade edildiği üzere, “kazan-kazan” politikasının hakim olduğu bir ortam olmayıp, güçlünün kazandığı bir ortamdır ve bütün dünyada da piyasalar böyle çalıştığı için bugün monopollerle, büyük holdinglerle karşı karşıya kalmış bulunuyoruz. Çünkü, bugünkü sonuçlar piyasalar içinde oluşan süreçlerin doğal sonucudur.

Meseleyi sermayeler arasında sürgit devam eden bir çatışma olarak ele aldığımızda, bu çatışmanın nasıl cereyan ettiği konusu inceleme alanımıza giriyor. Bu konu, muhtemelen Hacer Hoca'nın alanına girdiğinden benim dışımda kalmakta ve ben kendisinden bu konuda çok şey öğreneceğimize inanıyorum. Bu konu, sermayeler arasında yaşanan teknoloji savaşıdır. Çünkü, piyasaya çıkarılan her yeni teknoloji karşıt sermayeyi hızla değersizleştirebilen, ama aynı zamanda da emeği üretim alanından kovan bir süreçtir. Yeni teknoloji bir yandan üretimi artırırken, diğer yandan da daha az emek kullandığından sömürü alanlarını küçültür ve piyasaları görece daraltır. Diğer bir deyişle, üretimde teknolojik değişim sonucunda piyasaların artış hızı üretimdeki artış hızının gerisinde kalır. Marksist açıdan meseleye bakarsak, işleyiş mantığı icabı, kapitalizmin insanî bir sistem olmadığını görürüz. Sistemin bu özelliği üretim aşamasından başlıyor. Kapitalizm insan için üretim yapmıyor, kendi kârını, birikimini arttırmak için üretim yapıyor. Ancak kapitalist, kârını arttırabilmek için üretim yapması, dolayısıyla bunları satması, yâni bunu paraya çevirmesi, bu parayı da tekrar tasarruf ve yatırıma çevirmesi gerektiğini bildiği için üretim yapıyor. Yâni, üretim bir amaç değil, bir araçtır onun için. Böyle bir sistem plânlamayı kabul etmez; böyle bir sistem yeniden yapılanmayı kabul etmez. Çünkü, sistemin kendi rayları, kendi gittiği yollar vardır ve o yolları başat olarak topluma kendisi empoze eder.

Meseleyi böyle koyduğumuzda kapitalist krizleri anlama durumuna geliyoruz. Kapitalist krizler dediğimizde, akut bir durumdan söz ediyoruz. Yâni, kriz patladığı anda, ortaya çıktığı anda algılanıyor, aynen depremin algılanmasında olduğu gibi. Ancak, deprem olayında nasıl toplumların algılamadığı zamanlarda fay tabakaları birikim yapıyorsa, aynı şekilde, ekonomik krizlerde de, krizlerden önceki durağan dönemlerde sistem birikim yapıyor. Sistem dinamikleri bu birikimleri

yenmek için türlü vasıtalar kullanıyor. Meselâ, finansal dünya yapay bir dünya, yani reel üretimdeki sömürü paylarıyla oluşturulmuş türev bir sektör olduğu halde, piyasayı genişletebilen ve teknolojik gelişmeyi hızlandırabilen çok önemli bir araçtır. Bu da yetmediği zaman, sermayenin gereksinimi doğrultusunda piyasaları genişletebilmek için sosyal devlet politikaları geliştirilir. Kapitalizmin ileri aşamalarında uygulamaya koyulmuş olan sosyal devlet politikalarını çok eskilerin “şölen” gibi sosyal uygulamaları ile karıştırmamak gerekir. Örneğin, bir meslekdaşımızın anlattığı üzere, eski zamanlarda bir geyik yakalandığı zaman tüm kabile toplanıp onu yermiş. Zira, o dönemde et saklama sistemleri olmadığından, toplu ziyafetler avlamada nöbeti meşrulaştırıyordu. Bu durum da bir tür yardımlaşma olarak görülebilir, ama günümüzün sosyal demokrat uygulamalarıyla amaç ve araç olarak taban tabana zıttır. Keynes’in teorik esaslarını kurduğu ve kapitalizmin zaruretlerinden ortaya çıkmış ve tamamıyla Marksizm’e karşı uygulanmış olan sosyal devlet politikasını eskinin şölenleriyle karıştırmamak gerekir.

Sosyal devlet politikaları da piyasaları genişletiyor, ama hep ulus devlet içinde kalıyor. Son kertede bu politikalar da sermayenin rahatlamasına yetmediği durumda genişletici aşırı finansal poliitikalar devreye giriyor ya da şimdilerde olduğu gibi küreselleşme ortaya çıkıyor. Küreselleşmeyi tanımlarken sermayenin bütün dünyayı dolaştığı ifade ediliyor. Oysa hayır, sermaye bir bütün olarak yerküreye yayılmıyor; sermayenin merkezi, yâni beyni yerküreyi dolaşmıyor, merkezde kalıyor. Sermayenin sömürücü ağları, vantuzları, ajanları, üretim üniteleri yeryüzüne yayılıyor dolaşmıyor, karar üniteleri ise merkezde kalıyor. Dolayısıyla, içinden geçtiğimiz çağ aslında bir merkezleşme çağıdır, ki bu Marksizm’e çok uygundur; sermaye merkezleşiyor giderek, ama sermayeyi merkezde biriktirebilmek için sömürücü ağları küreselleşiyor ve tüm yerküreye vantuz gibi yayılıyor. Bu durum toplumlara küreselleşme olarak anlatılıyor. Şimdi gelişmelere böyle baktığımızda, yukarıda da ifade edildiği üzere, derhal teknoloji meselesine giriyoruz. Başka bir deyişle, teknoloji kimdeyse ya da nerede ise hegemonya da ondadır. Benim birinci büyük anahtarım bu! Yâni, ileride dünyaya kimler hâkim olacak dediğimizde, bundan 50 veya 60 yıl sonra, bilemiyorum, her şey değişebilir, ama en azından bizim hayatımız boyunca görebildiğimiz şey şu ki, teknoloji kimin elindeyse onlar hâkim güç olarak sahnede yerini alacak. Bu durumda üretimin yapıldığı yer çok fazla önemli gelmiyor bana, üretimin yapıldığı yer ne o yöreyi zenginleştirir, ne de o yöreye hâkimiyet hakkı veya gücü verir. Üretimin yapıldığı yer değil, katma değerın kullanıldığı yerlerdir zenginleşen ve güç ve yetki elde eden. Meselâ, İstanbul’umuza baktığımızda, Haliç ilk üretim merkezidir, şehrin ortasında olduğu halde bir üretim merkezi olarak, hatta teşvikli üretim merkezi olarak oluşturulmuştur. Teşvikli sanayinin çevresini sardığı Haliç bölgesi kalkınmamıştır, kirlenmiştir. Nereler kalkınmıştır? Belki Ulus kalkındı, belki Levent kalkındı, belki İsviçre kalkındı, belki de başka bir yer kalkındı, bunu bilmiyorum. Haliç bölgesinde yaratılan artık değer nerelerde kullanıldı ise orası kalkınmıştır. Dolayısıyla, bir yerde fabrikanın kurulması çok önemli değildir. Kuruluş bölgesinde yaratılan katma değerden işçi payları ve kira vb gibi bazı ödemeler bırakılıyor, katma değerın büyük bölümü farklı bölgelerde kullanılıyor olabilir. Teknolojiye böyle bakmamız lazım. Hatta uluslararası ilişkilerde bazı ileri teknolojilerin üretime sokulduğu yer de kalkınmıyor olabilir. Bu durum, yukarıdaki pasajda anlatılan, üretimde uluslararası dikey ilişkide ortaya çıkabilir. Gelişmiş bir merkez bir çevre ekonomiye ileri teknoloji aktarsa bile, patent hakkını elinde tuttuğu sürece ya da üretimin en hassas parçasının üretimini merkezde tuttuğu sürece ekonomiler arasında dikey ilişki oluşur ve, yaratılan katma değerın büyük bölümü üretimdeki teknoloji katkısına gideceğinden, bu ilişkiden merkez ülke kârlı çıkar. Bu durumda çevresel ekonomide de teknoloji katsayısı yüksek üretim yapılırken, üretici ülkede mutlak iyileşme yaşanır, ama merkez ülke ile karşılaştırmada görece gerileme ortaya çıkar. Türkiye'nin bence bu durumu çok ciddi olarak düşünmesi gerekmektedir!

Günümüzde güç ilişkileri bağlamında ikinci konu da finans sektörünün gelişimidir. Zira, teknolojinin ana amacı karşıt sermayeyi çökerterek piyasaya hakim olmak ve yaratılan katma değerden büyük kısmını merkeze çekmek olduğuna göre, günümüzde finans sektörü de aynı amaçla kullanılabilir. Finans sektörü, kapitalizmin reel sektöründe yaratılan artık değerden oluşturulan

sermaye ile kurulmuş yapay sektördür. Tek başına finans sektörü diye bir şey olamaz. Finans sektörü kapitalist sistem içinde ortaya çıktıktan sonra aynen diğer üretim üniteleri gibi kapitalist mantıkla tetiklendiğinden dolayı ürünlerini arttırır ve türev ürünler ortaya çıkmaya başlar. Varlığa dayalı senetler gibi çok çeşitli türev ürünler piyasayı işgal eder. Söz konusu türev ürünler Türkiye'de de kısmen kullanıldı. Ancak, bu tür türev ürünler Türkiye'de çok yaygın olarak kullanılmadığı için son krizde bizim bankacılık sistemi ayakta durabildi. Diğer bir deyişle, son krizde finans kesiminde yaşanan görece olumlu durum bankacılık sisteminin güçlü olmasından değil, henüz bu kadar ileri düzeyde işlemlere entegra olmamasından kaynaklandı. Böyle baktığımızda finans kesiminin önemi nerede ortaya çıkıyor? Finans kesiminin önemi, kredi mekanizmasıyla tüketicilerin gelecekteki gelirlerini şimdiye çekerek piyasayı genişletmesinden kaynaklanmaktadır. Bu süreç, doğal olarak, ileriki dönemlerdeki piyasaları daraltma pahasına gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle, piyasalarda bir tür yer değişimi, deplasman söz konusu oluyor; gelecekteki piyasalar şimdiye çekilmiş oluyor aslında. Gelecekteki piyasaların da daralmaması için çok sayıda ciddi enstrümanlar geliştirilir. Bu durum, reel sektörün de işine gelmektedir, çünkü onun için de piyasa açılmış olmaktadır.

Finans ve kredi mekanizmasıyla sömürü merkezleri büyümeye başladı. Yâni, bir yandan piyasalar büyürken, diğer yandan da tüketici ve üretici kredileriyle sömürü merkezleri de büyümeye başladı. Fakat, finansal sektörün büyümesi o kadar güçlü ve hızlı oldu ki, finans sektörü reel sektörden ciddi olarak ayrıldı; finansal sektörün altında reel sektör olmamaya başladı. Paranın kendi başına hiçbir gücü yoktur. Zira, para tüketime yönlendirildiğinde bir mal veya hizmet tüketilir, yâni paraya karşılık bir mal veya hizmet olması lazım, üretime girdiği zaman da paraya karşılık satın alınabilecek sermaye malının bulunması gerekir. Eğer tüketim veya üretim alanında paraya karşılık mal veya hizmet yoksa paranın kendi başına bir değeri yoktur. Bu durumda para para ile değiştirilir ve sıfır toplamı bu oyunda birilerinin aleyhine başkaları para elde eder. Böyle baktığımızda, altında reel sektörün olmadığı, reel sektörden fersah fersah açılmış olan bir finansal sektörün tabiatıyla bir gün krizi patlatmak durumunda olacağı net olarak görülmektedir. Bu durumda, krizin Amerika'da finans sektöründe çıktığı savı bana yanlış gibi geliyor. Evet, resim onu gösteriyor, gerçekten kriz Amerika'da finans sektöründe çıktı. Güzel de, şunları sorgulamamız gerekmektedir: Kriz niçin Amerika'da ve niçin finans sektöründe çıktı? Bu soruya yanıt verebilmek için de, finans sektörünün niçin bu kadar geliştiğini sorgulamamız gerekir. Bu durumu, bankacıların sorumsuzluğu ya da denetimsizliğiyle açıklamak çok anlamlı görülemez. Bu konuda hiç kimse kendi çıkarını düşünmenin dışında, rasyonel dışı davranışta bulunmaz. Ne siyasîlerin ne de bankacıların irrasyonel davrandığı ileri sürülebilir. Bu düşünce bizi krizin aslında reel sektörde yaşandığı sonucuna götürmektedir. Finans sektörü ise, kısa dönemde piyasaları genişleterek reel sektörün önünü açmış olmakla beraber, uzun dönemde krizi kamçılamanın unsur olmuştur. Bunun nedeni de, reel sektöre göre finans sektörünün çok daha hızlı gelişebilme gücüne sahip olmasıdır. Bundan dolayı krizin patlaması finans sektöründe baş verdi. Diğer bir deyişle, tabanında reel üretim bulunmayan “*asit fonlar*” veya değersiz ya da çürük krediler (*supprime krediler*) krizi açığa çıkarmış oldu.

Görülüyor ki, finans sektörü de önemli bir sektördür ve sınırlarının aşılmadığı durumlarda ciddi bir sömürü aracı olabilmektedir. Günümüzdeki hegemonya yarışında finans sektörünün rolü şöyle bir örnekle açıklanabilir. Örneğin, bir devlet sadece bankacılığa önem vermiş ve üretim yapan ülkelere, oralarda şubeler açarak kredi vermeye başlamış olsun. Bu devlet bankacılık ve kredi hacmini öyle bir boyuta getirmiş olsun ki, krediyi alan ülkelerde yapılan tüm üretim sağlanan kredilerle gerçekleştirilmekte ve yaratılan katma değerden emekçi payı çıktıktan sonra oluşan artık değer önemli bir kısmı faiz olarak merkez ülkeye ödenmek durumunda olsun. Bu örnekte, faiz bir maliyet unsuru olarak kabul edildiğinden, yâni artık değer yaratılmadan da faiz ödenebileceğine göre, bu süreçte kredi veren ülke kredi alan ve üretimi gerçekleştiren ülkeden çok ciddi kaynak transferi yapmış olur. Bu örnek bize yabancı bankaların Türkiye'yi işgal etme gerekçesini çok net olarak açıklamaktadır. Banka Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun neden krizin başlangıç aşamasında bir tebliğle bankaların kâr dağıtımını engellemeye çalıştığı da bu durumda çok net olarak anlaşılmaktadır.

Kâr dağıtımı esnasında yabancı bankalar elde ettikleri kârları merkez ülkelere gönderiyor olacağından, merkez ülkelerde krizin etkisi hafif hissedilirken, kâr transferi yapan ülkelerde ciddi sıkıntılar yaşanıyor olacaktır. Doğu Avrupa ülkelerinin bu krizde şiddetle sarsılmasının tek sebebi de budur. Çünkü, Doğu Avrupa ülkelerindeki Batılı banka şubeleri elde etmiş oldukları kârları merkeze transfer ettiler. Görülüyor ki, finans kesimi önemli bir kesimdir; hegemonyanın oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır finans kesimi. Finans kesiminin bu rolü bağlamında, yeni düzende hakimiyet yarışında bu alanı hangi ülkenin kullanacağı konusu şimdilik net değildir. Ancak, ileriki dönemde teknoloji kadar finans kesiminin de büyük önem arzettiği ortadadır. Yukarıda açıklanan G-20'ler toplantısının kararları bu bağlamda önemli görülmektedir.

Tekrar teknoloji meselesine döndüğümüzde, Amerika, Japonya ve Avrupa kıran kırana birbiri ile rekabete girmiş bulunmaktadır. Ancak, teknoloji konusunda ilerleme yoğun yatırım yanında bilimsel alandaki aşamaları da gerektirdiğinden, G-20'ler kararı gelişmiş ekonomiler açısından çok önemli olmakla beraber, bugünden ileride hangi blokun teknoloji şampiyonu olacağını söylemek fazla olası değildir. Kaldı ki, hiçbir ülke her alanda en üstün teknolojiye sahip olma şansına da sahip değildir. Örneğin, tıp alanında bir ülke üstün, elektronik alanında başka bir ülke, mekanik alanda da üçüncü bir ülke önde olabilir. Örneğin, birçok alanda zorluklar içinde olan Küba tıp alanında oldukça ileri düzeydedir ve tıp fakültelerine dünyanın hemen her yerinden çok büyük bir talep gelmektedir. Bunun dışında, herhangi bir ülke herhangi bir alanda ürettiği teknolojiye sonsuza dek sahip ve hakim olamaz. Başka bir deyişle, teknoloji ülkeden ülkeye, medeniyetlerden medeniyetlere hem ülke içinde değişir hem de ülkeden ülkeye el değiştirir. Bugünkü duruma bakarsak, Amerika karşısında Avrupa ve/veya Japonya görülebilir. Hangi ülke finans kesiminde üstünse finansın teknolojiyi beslediği, büyüttüğü boyutta o kazanıyor olabilir. Zamanla finansın ağırlığı da değişecektir, ama ilk bakışta finans kazanıyor olabilir.

Gelişmekte olan ülkelere örnek oluştururcasına Türkiye'deki duruma baktığımızda, iki kelime de bu konuda söylemek istiyorum ve ondan sonra da müsaadenizle sözlerime son vereceğim. Türkiye gerçekten 1950'de çok partili sisteme geçmiştir, ama demokrasiye geçmemiştir. Bu durum emekçilerin yaşadığı aldatıcı değişime benzer. Şöyle ki, feodal sistemin kapitalist devrimle yıkılmasıyla emekçiler köle olmaktan kurtulmuştur diyoruz, ama emekçiler ondan sonra da sermayenin kölesi olmuştur. Evet, emekçiler bugün özgürdür, hiçbir mülke sahip olmadıkları için özgürdür, yani sermaye mülküne sahip değillerdir ve ölme özgürlükleri de vardır. Ama, emekçilerin sadece satabilecekleri, üretime sokabilecekleri, değişim değerine sokabilecekleri emekleri vardır, bu nedenle de ciddi sömürü altındadır. Hatta, feodal dönemde işten kovulmak söz konusu değilken, bugün emekçiler rahatlıkla üretimden uzaklaştırılmaktadır. Ona analogik olarak, Türkiye'de 1950'de çok partili sisteme geçti, ama demokratikleşemedi. Türkiye o dönemde dış ticaretini serbestleştirerek zaten emperyalist alana girmiş oldu. 1923 İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nin ruhuna bakarsak, Türkiye'nin sömürgecilğe karşı savaşı kazanmış olmasına karşın, maalesef, ekonomik anlamda emperyalizmin kenarında kalmış olduğunu görürüz. Türkiye ekonomik anlamda bir devrim geçirmedi, dönemin sosyo-ekonomik alt-yapısı nedeniyle böyle bir devrim geçiremezdi de. Çünkü, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik tabanı böyle bir dönüşüme müsait değildi. Bu tür devrim geçirmek için kapitalizmde yol almış olmak, ciddi bir proletarya oluşturmak, hatta burjuvazi oluşturmak, bunların arasında bir sınıf bilincinin oluşması, vesaire gerekirdi ki, o zaman Türkiye gerçek anlamı ile bir tarım toplumu bile değildi, köylü bir toplumdu. Nitekim, Atatürk'ün Lenin'e yazdığı mektuplarda bunlar açıkça gözüktüyor. İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde bir yandan yabancı devletlere mesaj verilirken, diğer yandan da aşarın kaldırılması kararı ile içte toprak ağalarına da mesaj veriliyordu.

Şimdi böyle baktığımızda, işlerin zaten kendi yönünde gittiğini biraz kabul etmek mecburiyetinin ortaya çıktığını görüyoruz. Onun için yeni dünya güçleri karşısında yeniden nasıl bir yapılanmaya gidilir, bu sorunun yanıtını vermek çok zordur. Türkiye, hele de bu son dönemde, özelleştirmeye ağırlık vererek büyük ölçüde kamusal gücünü kaybetmiştir. Yani, devlet sanayiye hâkim olma gücünü

kaybettiği gibi, politik olarak halkların siyaset üzerindeki etkileme gücü de büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Türkiye ekonomisi tamamıyla burjuvazinin ve onun arkasındaki dünya emperyalizminin etkisi altındadır. Dolayısıyla, bu ortamda Türkiye'nin yapacağı ne olabilir diye düşündüğümüzde, yeniden bir devletçilik politikası akla geliyor, ki plânlama da ancak o hat üzerinden yürütülebilir. Özel sektörün bundan sonra plânlaması mümkün değildir. Özel sektör bu niyetli bir iktidarı yaşatmaz da. Hatta, bu çatışmada dünya güçleri birleşerek özel sektörün ve içte burjuvazinin yanında yer alır.

Dolayısıyla, yeniden bir devletçilik politikasıyla işe başlanabilir. Bence, böyle bir politikanın haklı gerekçeleri de vardır. Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri kalkınmamıştır. Batı bölgelerde dahî halkın ihtiyacı olan bir sürü alan vardır; halkın çoğu yoksulluk içinde, yâni yoksulluk artmaktadır, derinleşmektedir. Bu durumun bazı anlamsız kavramlarla sulandırılması, sorunu gizlemekten başka bir anlam taşımaz. Yoksulluk varsa, tanımlamalara çok fazla girmeden, yoksulluğun çaresini bulmamız gerekir. Yoksulluğun sebebi kapitalizmdir, bu çok açıktır. Ama bu durumu hiçbir iktidar değiştiremez şu anda. Bugünkü burjuvazi yapılanmasında ve anlayışında yoksul insanlara para verilir, sadaka kültürü yerleştirilir, ama köklü değişim yapılamaz. Hangi boyutta olursa olsun, arzulanmış değişimin gerçekleştirilebilmesi için, devletin ekonomiden çekilmediğini ilân etmesi gerekiyor. Devletin, özel sektör alanında başat sahalara girmesi gerekir. Bankacılık bunların çok temelidir. Bankacılık sektöründeki özelleştirmeler ve yabancılaştırmalar karşısında çok hüznü duyuyorum. Şimdilerde de muhtemelen Vakıflar Bankası ile Ziraat Bankası özelleştirme devresine sokulmaya çalışılıyor. Oysa, bu bankaların özelleştirilmesi sadece finans kesiminin özel kesime devri demek değil, bunların toplumsal işlevlerinin de artık özelleştirilmiş ve belki de ortadan kalkmış olması anlamına gelecektir. Çünkü, bu bankaların finansal işlemler yanında, toplumsal işlevleri de vardır. Devletin böyle bir yola girmesi gerektiği kanaatini taşıyorum. Devletin kamu işletmeciliğini nasıl geliştireceğini ve kamunun ekonomide nasıl daha güçlü rol alacağını hiç sormayın lütfen, çünkü ben bilmiyorum, çünkü önce halkın kendi kaderini kendi eline almayı artık başarması, becermesi lazım. Ama yoksulluğun derinleşmesi halkı yavaş yavaş köleleştiriyor. Bir kısım halk köleleştirilirken, bir kısım halkın emperyalizmin sadece ufak bazı çıkarlarından yararlanıcısı konumuna gelmesi yanında, hükümetlerin de bu gelişmeye hizmet etmesi anlaşılır gibi görülmektedir. Umarım, toplum olarak, emperyalizmin desteklediği derin uykudan uyanırız ve toplumun kaderini değiştirmede etkin ve etkili olarak, ekonominin halkımızın yararı doğrultusunda şekillendirilmesinde başat rol oynarız.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Musa ÇEÇEN (Oturum Başkanı)- Evet, Hocamıza çok teşekkür ediyoruz. İkinci bildiri finansal krizde teknolojinin rolü, Hacer Ansal Hocamızı izleyeceğiz. Ben kısaca kendisi hakkında bilgi vermek istiyorum. Profesör Doktor Hacer Ansal Boğaziçi Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümünden mezun, olduktan sonra ABD'de Northwestern Üniversitesi'nde yine inşaat mühendisliği alanında mastırını yapmış. Beş yıl ABD'de zemin mekaniği alanında mühendis olarak çalıştıktan sonra akademik dünyaya dönme kararı vermişler. İngiliz Kültür Heyeti bursuyla İngiltere'de eğitimine devam etmiş, Sussex Üniversitesinde Bilim Teknoloji ve Sanayileşme Doktora Programında 88 yılında doktorasını almışlar. Daha sonra Cenevre'de Birleşmiş Milletlerde teknoloji programı bölümünde proje yöneticisi olarak çalışmışlar ve Türkiye'ye dönerek İstanbul Teknik Üniversitesinde göreve başlamış. 99 yılında aynı üniversitede profesörlük payesini almış, İşletme Fakültesi Anabilim Dalı Başkanı, Sosyal Bilimler Enstitüsünde müdür yardımcılığı ve Bilim Teknoloji ve Toplum Anabilim Dalı Başkanı ve yüksek lisans program koordinatörü olarak görev yapmışlar. 2005 yılında Işık Üniversitesine geçmişler ve halen bölüm başkanlığı görevini yürütüyorlar. İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümünü de kurmuşlar. Işık Üniversitesi Senato üyesi ve Üniversiteler Arası Kurul temsilcisi. Şimdi kendisi Sayın Cumhurbaşkanlığı ile birlikte hazırlamış oldukları finansal krizde teknolojinin rolü başlıklı bildirisini sunacaklar. Buyurun efendim.

FİNANSAL KRİZDE TEKNOLOJİNİN ROLÜ

Hacer ANSAL

Işık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Cumhur EKİNCİ

İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi

ÖZET

2007 sonbaharında Amerika’da başlayan ve 2008 ve 2009 yıllarında tüm dünyayı etkisi altına alan finansal krizin oluşmasında çeşitli finansal araçların, örneğin kredi türevi ürünlerin, ve bu ürünlerin küresel olarak hızlı ve ucuz bir şekilde değiş tokuşunu olanaklı kılan bilgi teknolojilerinin çok önemli bir payı olmuştur. 1970’lerden bu yana finans sektöründe yaygın bir şekilde kullanılan bilgi teknolojilerinin finansal kurumların risk alma iştahını da büyük ölçüde körüklediği ve bunun da krizin derinleşmesinde etkili olduğu ileri sürülmektedir. Bu çalışmanın amacı bilgi teknolojilerinin global krizde oynadığı bu “büyütücü” etkiyi irdelemektir.

1. GİRİŞ

2007 yılında Amerika’da emlak almak için bankalardan kredi çeken vatandaşların borçlarını ödeyememesinin tetiklediği bir mali kriz sadece Amerikan ekonomisini değil hemen hemen bütün dünya ülkelerini etkilemiştir. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere, dünya finans piyasalarına pompalanan milyarlarca dolara rağmen bu kriz küresel çapta ekonomik bir sarsıntıya yol açmış ve hala bu krizden çıkılıp çıkılmadığı, dibi görüp görmediğimiz uzmanlarca tartışılmaya devam etmektedir.

Krizin nedenleri arasında, likidite bolluğu ve bunun sonucunda verilen özensiz krediler, aşırı menkul kıymetleştirme, saydamlık eksikliği, denetimsiz hırs, yüksek şahsi çıkarlar, derecelendirme kuruluşlarının etkinliğindeki yetersizlik ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşların müdahalede gecikmesi vb. çeşitli nedenler sıralanmaktadır. Ancak krizi çıkartan nedenler arasında olmasa da teknolojinin ciddi bir “büyütücü” etkisinin olduğu da ortadadır.

Bu çalışmanın amacı teknolojinin global finansal krizdeki bu büyüücü rolünü irdelemektir.

2. TEKNOLOJİNİN FİNANS ALANINDAKİ YERİ

Bilişim teknolojileri (BT) 1970’lerden bu yana finans sektöründe çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Elektronik sistemlerle çalışan finansal kurumlar, hem yerel hem de global kullanıcılara yeni olanaklar sunabilmektedir. Dünya genelinde borsaların giderek yeni teknoloji uygulamalarıyla otomasyonu artırdıkları, sesli pazarlık sistemlerini elektronik ortama taşıyarak “elektronik sesli pazarlık” sistemi

geliştirdikleri ve bu elektronik sistemlerle çalışan borsaların çok daha hızlı gelişmekte olduğu görülmektedir. Bunun en somut örneği, tamamıyla elektronik sistemle çalışmaya geçen EUREX'in işlem hacmini bir yılda 1998'den 1999 yılına % 68 oranında arttırarak işlem hacmi olarak dünyada ilk sıraya yerleşmesidir (Coşkun, 2002).

Teknolojik gelişmelerin, borsaların işleyiş sistemini geliştirmesinin yanı sıra, internetin kullanımı ile yatırımcılar için danışmanlık, hızlı bilgi akışı, kolay haberleşme ve pek çok diğer on-line hizmet ile sermaye piyasalarının genel olarak gelişmesinde çok büyük etkisi olmuştur. Bilişim teknolojileri sayesinde bir yatırımcı günümüzde, global finansal piyasalardaki günlük değişimleri kolaylıkla izleyebilmekte, bir web sitesinin sayfasına girerek istediği borsadaki istediği hisse senedinin o anki fiyatını öğrenebilmekte, başka bir siteden o hisse hakkındaki yorumları alabilmekte ve o hisseye yatırım yapabilmektedir (Coşkun, 2002).

2009 Celent Raporu'na göre, bankacılık, sigortacılık ve menkul kıymet şirketlerini kapsayan finansal hizmetler sektöründe yıllık BT harcamaları tutarı 350 milyar ABD dolarını aşmaktadır. Bu harcamalarda özellikle ABD (%38) ve Avrupa şirketleri (%34) başı çekmekte olup Asya şirketleri (%23) de önemli bir atılım içine girmiştir. Daha da çarpıcı olarak, halihazırdaki krize rağmen, 2010'da BT harcamalarının daha da artması beklenmektedir.

Gartner adlı şirketin araştırmasına göre ise finansal hizmetler sektöründeki BT harcamaları 2009'da %8 küçülmesine karşın yıllık 500 milyar doları aşacaktır ve bu miktarla, dünya genelinde tüm sektörler hesaba katıldığında yıllık 2.3 trilyon doları bulan toplam BT harcamaları arasındaki en yüksek payı (%22) oluşturmaktadır.

Sviokla ve McGilloway (2008)'a göre, BT'nin bu şekilde yaygın kullanılmasının finansal krizi tetikleyici üç önemli sonucu olmuştur. Bu çalışmaya göre, BT sayesinde;

- finansal veri tabanını küreselleşmiş ve dünya finans piyasaları birbirine bağlanmıştır,
- yeni bazı finansal araçlar ve ürünler yaratılarak karmaşık risk modellerinin kurulmasına olanak sağlanmıştır,
- bu finansal araç ve ürünlerin gayet ucuz ve hızlı bir şekilde el değiştirmesine zemin hazırlanmıştır.

Şimdi, yeni üretilen finansal araçlar içinde finansal krizin oluşmasında çok önemli katkıları olduğu ileri sürülen bazı türev ürünleri, bunların spekülative kullanımını ve bunda teknolojinin rolünü irdelemeye çalışalım.

3. TÜREV ARAÇLAR VE BUNLARIN SPEKÜLATİF YÖNLERİ

Türev ürün kısaca "değeri başka bir aracın fiyatı temel alınarak oluşturulmuş (bu araçtan türetilmiş) finansal sözleşme" olarak tanımlanabilir. Temel alınan varlığın fiyatı değiştiğinde türev aracın değeri de (sözleşmenin türüne göre aynı veya ters yönde) çoğu zaman paralel ama birebir olmayan şekilde değişebilmektedir.

Türev ürünlerin fiyatı hesaplanırken temel alınan finansal araçlar öncelikle kıymetli madenler ve emtia olmuş, döviz kurları, faiz oranları, borsa endeksleri, hisse senetleri bunları izlemiş, son yıllarda ise kredi riski, sigorta riski, iklim riski ve ekonomik risklere ilişkin sözleşmeler öne çıkmıştır (Lautier ve Simon, 2009). Günümüzde, emtia fiyatları, endeksler, hisse senetleri, faiz oranları, döviz oranları, enflasyon, ülke ve şirket riski gibi göstergeleri temel alan birçok türev ürün vardır. Bunlar arasında en yaygın olan *vadeli işlem*, *opsiyon* ve *swap* sözleşmelerini kısaca inceleyelim.

Vadeli işlem sözleşmeleri, gelecekte belli bir tarihte, sözleşmenin yapıldığı gün belirlenen fiyatlarla bir değiş tokuş yapılmasına olanak sağlar. Örneğin, bugün itibarıyla spot piyasada 1.50 olan Dolar/TL döviz kuru, vadeli işlem piyasasında (Mart 2010 sözleşmesi için) 1.60 olsun. Piyasada oluşan bu fiyatlara bakarak bir kuruluş, mart 2010'da dolar alımı gerçekleştirmek üzere bugünden bir vadeli işlem sözleşmesi imzalarsa vadesi geldiğinde 1.60 döviz kurundan sözleşmede yazan tutar büyüklüğünde alım yapar; karşı taraf da bu tutar kadar dolar satışı yapmak zorundadır. Mart 2010'da döviz kuru 1.70 olursa alım tarafı kar, satım tarafı zarar, 1.40'a düşerse alım tarafı zarar, satım tarafı kâr etmiş olur.

Yukarıda verilen örnek aslında bir “**forward**” sözleşmesidir. Gene bir vadeli işlem olan “**futures**” sözleşmesi de çok benzer özellikler taşır ama organize bir borsada yapılır ve vade tarihi, büyüklük, alım satım yöntemi, ödenecek teminat tutarı gibi özellikleri ilgili borsa tarafından standart bir şekilde belirlenir.

Günümüzde en çok işlem gören vadeli işlem sözleşmeleri borsa endeksleri, özellikle de “blue chip” adı verilen büyük şirketlerin hisselerini barındıran endeksler üzerine olanlardır. Örneğin, Tablo 1’de görüleceği üzere, Türkiye’de 2005 yılında faaliyetlerine başlayan Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nda (VOB) işlemlerin yaklaşık % 90’ı İMKB30 Endeksi, % 9’u da dolar sözleşmelerinde gerçekleşmektedir. Diğer sözleşmelerin toplam içindeki payı % 1’i geçmemektedir. Diğer vadeli işlem borsalarında da benzer şekilde “blue chip” endekslerine dayalı sözleşmeler başı çekmektedir. Bu sözleşmelerde bu denli yoğunlaşma olması, aslında şirket odaklı yatırımdan ziyade makroekonomik göstergelere dayalı yatırıma ve endeks üzerindeki spekülasyon hareketlerinin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 1 - VOB'da İşlem Gören Vadeli İşlem Sözleşmeleri (Ocak 2005 – Ağustos 2009)

Sözleşme Türü	Piyasası Açıldığından Bu Yana Geçen Gün Sayısı	İşlem Gördüğü Gün Sayısı	Ortalama Günlük İşlem Adedi	Ortalama Günlük İşlem Hacmi (1,000 TL)	Toplam Hacim İçindeki Payı (%)
İMKB100	959	570	78	310	0,1
İMKB30	1155	1155	84,183	395,081	89,7
USD	1155	1150	26,972	39,564	9,0
EUR	1155	1036	286	579	0,1
365 G	898	25	14	122	0,0
91 G	898	25	9	87	0,0
G-DIBS	845	32	95	755	0,2
Pamuk	1155	49	5	10	0,0
Buğday	1155	5	1,103	2,876	0,7
Altın	885	455	177	839	0,2
Toplam				440,223	100,0

Kaynak: VOB verileri (www.vob.org.tr)

Tablo 2’de sergilendiği üzere, yalnızca son bir buçuk yıldaki işlemlere baktığımızda durumun pek de değişmemiş olduğunu, ama günlük işlem hacminin iki mislinden fazla arttığını görmekteyiz. İMKB30 endeks sözleşmesinin ortalama 840 mn TL’lik günlük işlem hacmine ulaşmış ve işlemlerin çok büyük

ölçüde bu sözleşmede yoğunlaşmış olması, türev araçların “risklerden korunma” amacından ziyade, arbitraj ve özellikle de spekülasyon amacıyla kullanıldığı görüşünü desteklemektedir.

Tablo 2 - VOB'da İşlem Gören Vadeli İşlem Sözleşmeleri (Ocak 2008 – Ağustos 2009)

Sözleşme Türü	İşlem Gördüğü Gün Sayısı	Ortalama Günlük İşlem Adedi	Ortalama Günlük İşlem Hacmi (bin TL)	Toplam Hacim İçindeki Payı (%)
IMKB100	283	14	56	0,0
IMKB30	420	191,457	840,619	90,5
USD	420	52,326	78,708	8,5
EUR	414	481	1,024	0,1
365 G	0	0	0	0,0
91 G	0	0	0	0,0
G-DİBS	10	57	475	0,1
Pamuk	3	1	3	0,0
Buğday	2	2751	7,179	0,8
Altın	346	229	1,092	0,1
Toplam			929,157	100,0

Kaynak: VOB verileri (www.vob.org.tr)

Bir diğer türev ürün olan **opsiyonlar** kimi açılardan vadeli işlem sözleşmelerine benzemekle birlikte bazı açılardan farklılaşır. Opsiyon, belli bir tarihte (veya vadeye kadar olan sürede herhangi bir tarihte) alıcısına bir hak sağlar, satıcı için ise bir yükümlülük doğurur. Örneğin, yukarıdaki örneğe paralel bir şekilde, bugün spot piyasada Dolar/TL kuru 1.50 iken, Mart 2010 tarihinde kullanılmak üzere tanesini 0.14 TL'den aldığımız ve vade tarihinde doları örneğin 1.50'tan satın alma hakkı veren bir sözleşme (European call option) satın alan yatırımcı Mart 2010'da döviz kuru 1.50'nin üzerindeyse bu hakkı kullanacak ve yüksek maliyetli bir varlığı (dövizi) piyasa fiyatından daha ucuza satın alabilecektir. Eğer aynı tarihte döviz kuru 1.50'nin altındaysa yatırımcı bu hakkı kullanmayacak, opsiyon başına yapmış olduğu 0.14 TL'lik zararla yatırımını kapatacaktır.

1980'lerden itibaren banka ve kurumsal yatırımcılar tarafından sıkça başvurulan “**swap** (değiş tokuş)” ise görece avantajların kullanılarak borçlanma maliyetlerinin düşürülmesi ilkesine dayanır. En sık rastlanan “swap”lardan biri “faiz swapı”dır. Bunu aşağıdaki gibi bir örnekle açıklayabiliriz.

Mevcut durumda:

- Londra Bankalar Arası Borçlanma Faizi (LIBOR) bugünlerde % 2 (değişken bir faiz¹),
- Yabancı X şirketinin borçlanması sabit olursa % 5, değişken olursa LIBOR + % 1,
- Yerli Y şirketinin borçlanması sabit olursa % 7, değişken olursa LIBOR + % 2,
- Y önümüzdeki dönemde gerek satışlarının dönemselliği gerektirdiğinden gerekse LIBOR'un da artacağını düşündüğünden sabit faiz ödemek istiyor olsun.

X ve Y şirketi, bir B Bankası aracılığıyla ve piyasadaki aşağıda gösterilen şekilde borçlanma yaparak, örneğin 5 yıl sürecek şöyle bir “swap” anlaşmasına gidebilir.

¹ Örnekte verilen tüm borçlanmalar dolar cinsinden ve faizler yıllıktır.

- X, piyasadan % 5 sabit faizle, Y ise LIBOR + % 2 değişken faizle borçlanır.
- X, B bankasına LIBOR + % 1 değişken faizle borç verip ondan % 5.25 sabit faiz alır.
- Y, B bankasına % 5.5 sabit faizle borç verip ondan LIBOR + % 1 değişken faiz alır.

Böylece,

- X toplamda LIBOR + % 0.75'lik bir faizle ($\% 5 - \% 5.25 + \text{LIBOR} + \% 1$) borçlanmış,
- Y sabit % 6.5'lik bir faizle ($\text{LIBOR} + \% 2 - \text{LIBOR} + \% 1 + \% 5.5$) borçlanmış,
- B ise risksiz bir şekilde % 0.25'lik ($\% 5.25 - \% 5$) bir kazanç elde etmiş olur.

Dolayısıyla X ve Y şirketleri görelî avantajlarını kullanarak piyasadan bulabileceklerinin altında bir maliyetle borçlanmış olurlar.

Yukarıda kısa birer örneği verilen vadeli işlem, opsiyon ve swap gibi “konvansiyonel” türev araçların dışında, son yıllarda çokça sözü edilen ve bir teknolojik yenilik olarak, Marks’ın (2009) son finansal krizde büyük rolü olduğuna inandığı kredi türevleri vardır. Bunlar arasında en yaygını, gayrimenkul kredi riski temel alınarak hazırlanan, **Credit Default Swap** ve **Collateralized Debt Obligation** adı verilen türev araçlardır.

Swapın bir türü olan **Credit Default Swap** (CDS) aslında kredi riskine karşı bir sigorta gibidir. Dolayısıyla, bu ürünü satın alan bir yatırımcı doğabilecek bir kredi sorununa karşı kendisini sigortalamış olur. Bunun için her dönem belli bir prim öder. Ancak, asıl riski üstlenen ve taşıyan bu aracı satanlar, yani çoğunlukla büyük yatırım bankalarıdır. Bu kuruluşlar, sigorta şirketleri gibi yükümlülükler (ör. reasürans) taşımadığı ve yeterince denetlenmediği için, olası bir iflas durumunda çok büyük zararlara gebe kalmışlardır. Ayrıca, türev araca konu olan kredinin iflası gerçekleşmeden bilançoda zarar gösterilmediği ve karşılık ayrılmadığından, bu sigortayı sağlayan yatırım bankasının mali durumu yeterince algılanamamaktadır. Nitekim son krizde, Lehman Brothers gibi büyük yatırım bankaları ile AIG gibi büyük sigorta şirketleri, piyasada konut kredilerindeki risk algılamasının değişmesi sonucu birden zarara geçmiş ve bazıları da iflas etmiştir.

Collateralized Debt Obligation (CDO) denilen türev araç ise çok sayıda farklı kişi ya da kurumun teminat gösterilerek alınmış borçlarını bir araya getirerek (bir havuzda toplayarak) yapılandırılan, yani bu borçları başkalarına pazarlayan bir üründür. Bu yapılandırmayı bir yatırım bankası yapar ve yatırım fonu, banka, bireysel yatırımcı gibi farklı yatırımcı gruplarına pazarlar. Yatırımcı, havuzda çok sayıda farklı nitelikte kişi ya da kurumun borçları olmasından dolayı bir portföy çeşitlemesine gitmiş olur, zira örneğin 1,000 kişilik bir havuzda bir iki kişinin iflas etmesi (borçlarını ödeyememesi) sorun teşkil etmez. Zaten, CDO’yu elinde tutan yatırımcı bu risklere karşı bir faiz kazancıyla korunmaktadır. Ancak, bu yatırım aracı genellikle alacak önceliğine göre ‘az riskli ama az getirili’, ‘orta riskli ve orta getirili’ ve ‘çok riskli ve çok getirili’ “dilimler” halinde yatırımcılara sunulur. Böylece farklı getiri ve risk düzeyini tercih eden yatırımcılara alternatifler sağlanır.

2007 yazında, konut piyasasındaki borçlanıcıların birçoğunun riskli olduğunun (ki bu tür standart altı krediler “*subprime*” olarak adlandırılır) farkına varılmasıyla patlak veren krizde, fiyatı tamamen bu kredilere göre belirlenen ve bünyesindeki çeşitlilik sayesinde riskleri dağıttığı düşünülen CDO’lar çok hızlı bir şekilde değer kaybetti ve krizin odaklarından birini oluşturdu.

Tablo 3, son on yılda bu türev aracın pazar büyüklüğünü ve piyasa değerini vermektedir. Çok belirgin olarak görüleceği gibi, 2000’lerin ortalarına doğru çokça büyüyen CDO piyasası 2007’de başlayan krizle birlikte iki yıl içinde neredeyse sıfırlanmış, hem araçların toplam piyasa değerleri çok düşmüş, hem de yeni ihraçlar yapılmaz olmuştur.

Tablo 3 - Küresel CDO Pazarı Büyüklükleri

Yıl	Toplam Piyasa Değeri (milyon dolar)	Toplam İhraç (milyon dolar)
2000		67,988
2001		78,454
2002		83,074
2003		86,630
2004		157,821
2005	620	251,265
2006	43,638	520,645
2007	92,754	481,601
2008	16,950	61,887
2009 (İlk 3 çeyrek)	1003	2,778

Kaynak: Securities Industry and Financial Markets Association (SIFMA)

Her ne kadar, türev araçların standardizasyonunu sağlamak için International Swaps and Derivatives Association (ISDA) gibi dernekler kurulmuşsa da, bunlar denetimden ziyade uyum için çaba göstermiş ve sistemik riskleri engelleyici düzenlemelerden uzak kalmışlardır.

Türev araçların çok önemli bir ortak özelliği de küçük bir sermayeyle büyük miktarda işlemlere yol açabilmeleridir. Bu özellik, “**kaldıraç etkisi**” olarak adlandırılır. Örneğin, İzmir’deki Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası’nda (VOB) bir adet Aralık 2009 İMKB30 endeks vadeli işlem sözleşmesi satın alındığında taahhüt altına girilen nominal değer 5,887.5 TL’dir (3 Eylül 2009 itibarıyla İMKB30 endeksi 58,647’den kapanmıştır). Bu alım işlemi yapıldığında yatırılması gereken minimum tutar (teminat) sadece 600 TL’dir. Dolayısıyla, bir yatırımcı 600 TL’lik bir sermaye ile Aralık 2009’da ödemek üzere 5,887.5 TL’lik bir yükümlülük altına girmektedir, yani yaklaşık 1/10’luk bir kaldıraç etkisi söz konusudur. Diğer türev ürünlerde de benzer kaldıraç yöntemleri uygulanmaktadır.

Türev piyasalardaki bu “doğal” kaldıraç etkisi dışında hisse senetleri gibi daha konvansiyonel yatırım araçlarında da kaldıraç etkisi bulunabilmektedir. Bunlar “kredili işlem yapma hakkı” olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, bir yatırımcı, önceden aracı kurumuyla aracılık sözleşmesi imzalayarak, mevcut fonları dışında, aracı kurumundan bir miktar ödünç alarak hisse senedi alabilmektedir.

Ancak, dünya genelinde kredili işlemlerin, dolayısıyla kaldıraç etkisinin asıl sözkonusu olduğu piyasalar döviz piyasalarıdır. Elektronik işlem platformları yatırımcılara 1/100, 1/200 hatta 1/500’e kadar kaldıraç etkisi sunabilmektedirler. Böylesine yüksek kaldıraç oranlarının bulunduğu işlemlerde yatırımcıların çok iyi bilgilendirilmeleri şarttır. Zira, yatırımcının, koyduğu sermayenin 100 katı kadarlık bir taahhüt altına girmesi durumunda, tuttuğu pozisyonun % 1 zarar etmesi, sermayesinin tamamını kaybetmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla, büyük kaldıraçlar kullanıldığında çok büyük karlar edilebileceği gibi çok kısa zamanda tüm yatırım kaybedilebilmekte, hatta zamanında müdahale edilmediğinde sermaye kaybı ek borçlar da doğurabilmektedir.

Türev araçların bir kısmı (ör. futures ve kimi opsiyonlar) organize borsalarda işlem görürken büyük bir bölümü de **tezgahüstü** denilen, borsa dışı piyasalarda işlem görmektedir. Borsalarda işlem görenler oldukça likit (alıcısı ve satıcısı bol) ve standart özellikler taşıyan (işlem büyüklükleri, vadeler, teminat tutarları, teslimat yerleri vs belli) sözleşmelerdir. İlk ortaya çıktıklarında borsa salonlarında pazarlıkla yapılan bu işlemler günümüzde çok büyük ölçüde elektronik olarak yapılmaktadır. Ayrıca, bu işlemlerle ilgili bilgi ve veriler piyasa katılımcılarına gerçek zamanlı ya da en kötü ihtimalle biraz gecikmeli olarak sunulmakta olduğundan görece şeffaftır.

Fakat, türev araçların büyük bir bölümü, özellikle forward sözleşmeleri ve swaplar ise tezgahüstü piyasalarda yapılmaktadır. Bunlar, pek de şeffaf olmayan yapılardır. Örneğin, bu piyasalar yalnızca üyelere açıktır. Çoğunlukla, yapılan işlemlerin duyurulma koşulu yoktur; işlemlerin ayrıntısından alıcı ve satıcı haricinde pek kimsenin haberi olmaz, dolayısıyla denetlenmeleri de zordur. Tüm bu nedenlerden dolayı, bu tür piyasalar sistemik risklerin görünür kılınmasında büyük bir engel oluşturmaktadır.

4. PİYASA BÜYÜKLÜKLERİ

Çeşitli finansal piyasaların elektronik sistemlerin geliştirilmesi ile birlikte son 15-20 yılda büyük bir hızla büyüdüğü görülmektedir. Örneğin, 1992'den 2007'ye kadar, döviz piyasaları genelinde spot işlemler % 150, vadeli işlemler % 430, swaplar % 520 artmış bulunmaktadır (Tablo 4). Döviz piyasaları genelinde ortalama olarak günde toplam 3 trilyon dolardan fazla işlem gerçekleştirilmektedir. Diğer bir deyişle, yalnızca döviz piyasalarında yaklaşık iki haftada, tüm dünya ülkesinin gayrisafî yurtiçi hasılları toplamı kadar bir para el değiştirmektedir.

Tablo 4 - Dünya Döviz Piyasaları İşlem Hacmi (1992-2007)

	1992	1995	1998	2001	2004	2007
Spot işlemler	394	494	568	387	631	1,005
Vadeli işlemler	58	97	128	131	209	362
Döviz swapları	324	546	734	656	954	1,714
Muhtemel hata payı	44	53	60	26	106	129
Toplam hacim	820	1,190	1,490	1,200	1,970	3,210
<i>Nisan 2007 tarihindeki Amerikan dolarıyla hesaplandığında</i>	880	1,150	1,650	1,420	1,970	3,210

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank of International Settlements), 3 Yıllık Merkez Bankası Anketi, 2007.

Tablo 5'e göre, gelişmiş ülkelerde döviz swapı dövizle yapılan işlemlerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Çin, Rusya, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise (henüz türev piyasaları pek gelişmemiş olduğundan) daha çok spot işlemler yaygın.

Tablo 5 - Para ve Finansal Araç Cinsinden Döviz Piyasası İşlemleri - % -

	Spot	Vadeli İşlem	Döviz swapı
ABD Doları	29.7	10.9	59.4
Euro	36.9	12.1	51.1
Japon Yeni	40.4	12.1	47.5
İngiliz Sterlini	32.5	10.0	57.4
İsviçre Frangı	42.2	10.1	47.7
Avustralya Doları	25.7	10.0	64.3
Kanada Doları	29.7	11.8	58.6
Hong Kong Doları	18.4	7.0	74.6
Meksika Pesosu	37.4	11.7	50.9
Singapur Doları	22.5	7.9	69.6
Ruble	70.7	5.0	24.3
Hindistan Rupisi	42.6	27.5	29.8
Çin Renminbisi	61.4	31.3	7.4
Tayland Bahtı	18.9	13.3	67.8
Türk Lirası	61.4	11.4	27.2
Tüm paralar	32.6	11.7	55.6

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası, 3 Yıllık Merkez Bankası Anketi, 2007.

Diğer yandan, **tezgahüstü piyasalara** baktığımızda, yapılan döviz sözleşmelerinin miktarı 1998'den 2007'ye kadar % 142 artarak günlük ortalama 2.3 trilyon dolara, faiz sözleşmelerinin miktarı % 536 artarak 1.7 trilyon dolara çıktığı görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 6'ya göre, 1998'den 2007'ye, organize olmayan borsalarda (tezgahüstü piyasalarda) yapılan – vadeli işlemler ve döviz swapları, para swapları, opsiyonlar dahil – tüm döviz sözleşmelerinin miktarı % 142 artarak günlük ortalama 2.3 trilyon dolara, faiz sözleşmelerinin miktarı % 536 artarak 1.7 trilyon dolara çıkmıştır. Diğer yandan borasa türev araçlarındaki artış ise aynı dönemde % 347 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 6 - Dünya Tezgahüstü Türev Piyasaları İşlem Hacmi (Nisan 2007 itibarıyla günlük ortalamalar - milyar dolar)

	1998	2001	2004	2007
Döviz sözleşmeleri	959	853	1,303	2,319
Faiz sözleşmeleri	265	489	1,025	1,686
Toplam işlem hacmi	1,265	1,385	2,420	4,198
Borsa türev araçları	1,382	2,198	4,547	6,173
Para cinsinden türev araçlar	11	10	22	72
Faiz oranı cinsinden türev araçlar	1,371	2,188	4,524	6,101

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası, 3 Yıllık Merkez Bankası Anketi, 2007.

Tablo 7’de dünya genelinde tezgahüstü türev piyasalarında taşınan pozisyonları incelediğimizde, 2004’te, tezgahüstü işlem gören kredi türevlerinin tüm tezgahüstü türev ürünler içindeki payı % 2.05 iken 2007’de % 8.13’e çıktığını görüyoruz. Bu veriye göre, son krizde de büyük bir rolü olan **kredi türevleri**, tüm türev ürünler arasında en hızlı büyümeyi gösteren grup olmuş. 2007 itibarıyla tezgahüstü işlem gören kredi türevi ürünlerin taşıdığı pozisyonlar 51 trilyon dolardan fazla, yani ABD’nin yıllık GSYİH’sının neredeyse 4 katı. Bunların da % 90’ı credit default swap’lar (CDS’ler), yani bir iflas olması (kredinin ödenememesi) durumunda ortaya çıkacak risklerden korunmak amacıyla satın alınan türev ürünler. Dolayısıyla, bu son krizde bu türev ürünlerin hızlıca değer kaybetmesiyle, özellikle bu türev araçları çıkaran ve pazarlayan yatırım bankalarının bilançolarında çok büyük bir “varlık erimesi” gerçekleşmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere, bu ürünlerin piyasasının da şeffaflıktan uzak olması sonucu, zararlar aniden ortaya çıkmış, birçok banka batmış ve zararları da ABD devleti üstlenmiştir.

Tablo 7 - Dünya Tezgahüstü Türev Piyasalarında Taşınan Pozisyonlar (milyar dolar)

	2004 sonu				2007 sonu			
	Pozisyon Değeri	%	Brüt Piy. Değ.	%	Pozisyon Değeri	%	Brüt Piy. Değ.	%
Döviz sözleşmeleri	31,500	14.3	1,116	17.5	57,597	11.2	1,611	14.5
<i>Vadeli işlemler ve döviz swapları</i>	16,764	53.2	461	41.3	29,771	51.7	667	41.4
<i>Para swapları</i>	7,939	25.2	506	45.3	14,127	24.5	665	41.3
<i>Opsiyonlar</i>	6,789	21.6	149	13.4	13,662	23.7	278	17.3
<i>Diğer</i>	8	0.03	0	0	37	0.06	0	0
Faiz sözleşmeleri	177,457	80.6	4,582	71.7	388,627	75.3	6,724	60.3
<i>Vadeli işlemler</i>	14,399	8.11	211	4.6	25,607	6.59	145	2.16
<i>Swaplar</i>	137,277	77.4	3,978	86.8	306,438	78.9	5,818	86.5
<i>Opsiyonlar</i>	25,757	14.5	393	8.58	56,575	14.6	766	11.4
<i>Diğer</i>	25	0.01	0	0	7	0	0	0
Hisse senedi sözleşmeleri	5,094	2.31	321	5.02	10,760	2.08	1,213	10.9
<i>Vadeli işlemler ve swaplar</i>	773	15.2	72	22.4	3,426	31.8	266	21.9
<i>Opsiyonlar</i>	4,321	84.8	249	77.6	7,333	68.2	947	78.1
Emtia sözleşmeleri	1,354	0.62	176	2.75	8,255	1.6	690	6.19
<i>Altın</i>	359	26.5	46	26.1	1,051	12.7	56	8.12
<i>Diğer</i>	995	73.5	130	73.9	7,204	87.3	634	91.9
<i>Vadeli işlemler ve swaplar</i>	541	54.4	...	...	3,481	48.3	...	...
<i>Opsiyonlar</i>	453	45.5	...	...	3,724	51.7	...	...
Kredi türevleri	4,474	2.03	131	2.05	51,095	9.89	906	8.13
<i>Vadeli işlemler ve swaplar</i>	3,842	85.9	...	...	49,974	97.8	...	...
CDS'ler	...	...	...	...	45,179	90.4	...	...
<i>Opsiyonlar</i>	631	14.1	...	...	1,121	2.19	...	...
Diğer türev ürünler	191	0.09	65	1.02	78	0.02	1	0.01
<i>Vadeli işlemler ve swaplar</i>	139	72.8	...	...	73	93.6	...	...
<i>Opsiyonlar</i>	52	27.2	...	...	6	7.69	...	...
Toplam	220,070	100	6,391	100	516,411	100	11,145	100

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası, 3 Yıllık Merkez Bankası Anketi verileri, 2007.

Günümüzde elektronik ticaretin ve spekülasyonun bireysel yatırımcılar açısından en kolay ve yaygın olarak yapılabildiği ortamlardan biri elektronik döviz ticareti platformlarıdır (EDTP). Kısaca “Forex” diye adlandırılan bu elektronik platformlardan dünya genelinde yüzlercesi bulunmaktadır. Bunlar, olası riskler konusunda yeterli bilgiye sahip olmaktan uzak yatırımcılara çok büyük kaldıraç oranlarıyla işlem yapma serbestisi tanımaktadır.

Mevcut krizin bu kadar hızlı yayılmasının ve bir ülkedeki (özellikle ABD’deki) sorunun diğer ülke piyasalarını tetiklemesinin en görünür nedenlerinden biri ise, günümüzde bu piyasaların çok entegre ve otomatize olmasıdır. Krizin ilk görünür aşaması kredi türevlerindeki değer kaybıdır dersek, bu piyasanın ne hızda çalıştığını ve otomasyon derecesini irdelemek yerinde olacaktır. Tablo 8’e göre, kredi türevlerinde büyük aracı kurum işlemlerinin % 92’si elektronik olarak teyit edilmektedir. Diğer türev araçlarla karşılaştırıldığında bu çok yüksek bir orandır. Diğer yandan, otomasyon yerine müşteriyle doğrudan ilişkileri ön planda tutan küçük aracı kurumlarda bile % 80 elektronik teyit bulunmaktadır. Günümüzde işlemlerin bu denli elektronik olarak yapılıyor olmasının, bir krizin saatler, hatta dakikalar içinde tüm ülkelere ve piyasalara yayılmasına zemin hazırladığı açıktır.

Tablo 8 - Türev İşlemlerin Elektronik Olarak Teyit Edilme Yüzdeleri

Aracı Kurum Büyüklüğü	Türev Araç Cinsi	Elektr. Teyit Mümkün	Elektr. Teyit Mümkün Değil	Mümkün İse Elektr. Yapılma Oranı	Toplam Elektr. Teyit Oranı
Büyük	Faiz	82	18	63	52
	Kredi	97	3	95	92
	Hisse Senedi	40	60	60	24
	Döviz	74	27	74	55
	Emtia	85	15	60	51
Orta Boy	Faiz	50	50	48	24
	Kredi	89	10	98	87
	Hisse Senedi	30	70	53	16
	Döviz	51	49	51	26
	Emtia	52	49	4	2
Küçük	Faiz	64	37	28	18
	Kredi	86	15	93	80
	Hisse Senedi	47	52	13	6
	Döviz	36	64	56	20
	Emtia	67	34	54	36

Kaynak: Uluslararası Swap ve Türev Ürünler Birliği (ISDA) İşlemler Anketi, 2009.

Türev piyasalarının ve genel olarak finans piyasalarının elektronik bir şekilde çabucak, çok büyük ve yukarıda ele alınan (kaldıraç etkisi gibi) nedenlerden ötürü çok riskli işlemler yapılabilmesine izin vermesi, denetim eksikliğiyle de birleşince çok büyük zararlara yol açabilmektedir. Örneğin, 2007 yılı sonunda Fransız Société Générale bankasının bir işlemcisi vadeli endeks sözleşmelerinde yaklaşık 50 milyar avroluk pozisyon almış, piyasanın ters yönde hareket etmesiyle çok kısa zamanda büyük bir zarar oluşmuş ve olayın açığa çıkmasıyla banka tüm pozisyonu yaklaşık 5 milyar dolar zararla kapatmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar, işlemcinin bu işlemleri banka yönetiminden habersiz ve çeşitli arka oda (back office) hileleriyle yaptığı hükmüne varılsa da bir tek işlemcinin bu denli büyük

ve riskli pozisyonlara girebilmiş olması ve bunun banka denetiminden kaçabilmesi tam bir skandal niteliğindedir (Bkz Le Monde, 01.09.2009). Daha küçük boyutta olsa da, bu tür skandalların başka örnekleri diğer banka ve aracı kurumlarda da görülmüştür.

5. SONUÇ: NE YAPILABİLİR ?

Görüldüğü üzere, eldeki birçok veri ve bulgu, günümüzde finansal hizmetlerin, teknolojiyi en çok kullanan ve teknolojiye en çok yatırım yapan sektörlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Dünyayı etkisi altına alan finansal kriz sürecinde de bu teknolojik ortam, yani sofistike finansal ürünler ve ileri bilgi işlem uygulamaları, risklerin yeterince anlaşılmasına zemin hazırladığı gibi, krizin de tüm dünyaya hızla yayılmasına yol açmıştır. Yaşanan bu finansal krizin büyük yıkıcı etkisine bağlı olarak, şimdi tüm bu risklerin ve tehlikelerin kontrol altına alınabilmesine yönelik iki farklı önlemden bahsedilmektedir. Henüz çok somut adımlar atılmamakla birlikte birinci önlem, finansal işlemlerin çeşitli düzenlemelerle daha sıkı denetim altına alınması, bunun için gerekli standartların, kuralların ve kurumların oluşturulmasıdır. İkincisi ise Tobin Vergisi'dir.

Tobin Vergisi, bir öneri olarak 1970'li yıllarda Nobel ödüllü iktisatçı James Tobin tarafından ortaya atılmıştı. O yıllarda fazla ilgi görmeyen bu vergi önerisi 'uluslararası sermaye hareketlerinin vergilendirilmesini' içermektedir. 1970'li yıllarda uluslararası sermaye hareketlerinin çok fazla olmadığından fazla taraftar bulmayan bu öneri, günümüzde günlük hacmin 3 trilyon dolar düzeyine ulaşması ile, giderek artan bir şekilde, spekülasyon amaçlı kısa vadeli sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi yoluyla, piyasa hassasiyetlerinin azaltılabileceği ve spekülasyonların önemli ölçüde azaltılabileceği ifade edilmeye başlamıştır.

Henüz finansal kriz ortaya çıkmadan önce, Nobel Ödüllü iktisatçı Stiglitz Nisan 2004 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyarette, kısa vadeli sermaye hareketleri olarak bilinen sıcak paranın özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri için çok tehlikeli olduğuna, bu nedenle sıcak paranın vergilendirilmesi gerektiğine, bir ülkeye girerken kısa dönemli olumlu etki oluşturmasına karşın hızlı çıkışla birlikte yıkıcı etkileri olduğuna dikkat çekmiş, "bu nedenle sıcak paraya Tobin Vergisi türü bir vergi alınmalı böylece para giriş çıkışı nisbi olarak kontrol altında olmalıdır" demiş idi (<http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=128279>). Ancak Ekonomik İstikrar Önlemleri çerçevesinde Brezilya'nın sıcak para girişlerine yüzde 2 vergi koyması ile iyice dünya ekonomi gündemine oturmakta olan Tobin vergisinin arzulanan sonucu verebilmesi için küresel olarak tüm ülkelerde uygulanması gerekliliğine işaret edilmektedir.

Diğer yandan, yükselen piyasaların korkulu rüyası haline gelen küresel fon akımlarına pek laf ettirmeyen, hele bu akımları önleyici önlemlere hiç sempati ile bakmadığı bilinen IMF'nin Birinci Başkan yardımcısı Lipsky'nin 30 Kasım 2009'da Vancouver'da verdiği bir beyanatta sermaye akımların 'tahripkarlığını' kabullenmiş ve alınması gereken bazı önlemleri sıraladıktan sonra, ilk kez, karşıt önlemlerin, 'kalıcı olmamak' kaydı ile alınabileceğini söylemiş olması da önemli bir gelişmedir. Bu önemli ve tarihsel bir gelişmeler karşısında Türkiye'nin de bu konuda cesur adımlar atması, sıcak para giriş-çıkışının nasıl en verimli şekilde kontrol altına alabileceğinin araştırılmasını ciddi olarak gündemine alması gerekmektedir (<http://www.yazarx.com/FEkonomi/korkmaz-ilkorur/03-12-2009/bayram-sonras--turu/171649.aspx>).

KAYNAKÇA

1. Acharya, V., Philippon, T., Richardson, M., Roubini, N. (2009), “The Financial Crisis of 2007-2009: Causes and Remedies, *Financial Markets, Institutions and Instruments*, Vol. 18, No. 2, s. 89-137.
2. Bank of International Settlements (BIS), 2007. Triennial Central Bank Survey, Foreign Exchange and Derivatives Market activity in 2007.
3. Celent Raporu, 2009. IT Spending in Financial Services: A Global Perspective.
4. Coşkun, A. (2002), “Vadeli İşlemler Piyasalarında Elektronik Ticaret ve İMKB Vadeli İşlemler Piyasası”, *Banka: Mali ve Ekonomik Yorumlar*, Vol.39, No.5, s. 77-91.
5. Gartner Raporu, 2009. Dataquest Alert: Forecast, IT Spending in Industries, Worldwide, 3Q09 Update.
6. http://www.lemonde.fr/economie/article/2009/09/01/jerome-kerviel-est-renvoye-en-correctionnelle_1234299_3234.html, Erişim: 01/09/2009
7. International Swaps and Derivatives Association (ISDA), 2009. ISDA Operations Benchmarking Survey.
8. Lautier, D., Simon, Y. (2009). *Les Cents mots des marchés dérivés*, Presses Universitaires de France.
9. Marks, R.E. (2009), “Anatomy of a Credit Crisis”, *Australian Journal of Management*, Vol. 34, No. 1, s. 1-27.
10. Sviokla, J. ve McGilloway, K. (2008), “How Technology Amplified the Mortgage Crisis”, Harvard Business Review blog (http://blogs.harvardbusiness.org/cs/2008/01/how_technology_amplified_the_m.html), Erişim: 01/12/2009

Musa ÇEÇEN (Oturum Başkanı)- Hocamıza teşekkür ediyoruz. Evet, üçüncü bildiriye Prof. Dr. Hocamız İşıya Üşür sunacak, “*Küresel Kapitalizmin Krizi Bir Dönüşüm mü?*” Kendisi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ekonomi Maliye mezunu, doktorasına aynı fakültede devam etmişler. İktisat ekonomisi, ekonomi politik, iktisadi düşünceler tarihi ve iktisat tarihi alanında yayınlanmış çok sayıda çalışması var. Halen Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Bölümünde öğretim üyeliği görevine devam ediyor. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. İşıya ÜŞÜR- Efendim herkese merhaba. Sayın Başkana çok teşekkür ederim, iki şeyi düzeltmeme, ki genellikle yapılan bir şey bu, izin versinler lütfen. Bir tanesi hani meşhur dizelerde belirtildiği gibi hiçbir şeyden çekmedi nasırdan çektiği kadar, ben de hiçbir şeyden çekmedim, isimden çektiğim kadar. Genellikle benim ismim çok alışlagelen bir isim değil biliyorsunuz, onun hikâyesi başka; fakat yanlış da telaffuz ediliyor. Önemli mi? Hem önemli, hem önemsiz, sonu e'yle bitmiyor efendim İşıya'nın, a'yla bitiyor, bir onu söyleyeyim. İkincisi bu internet çıktı, mertlik bozuldu, herkes bir sürü yerlerden bilgi alıyor; ama o bilgilerin ne kadar doğru olduğu çok da açık değil. Şimdi o bilgilere itirazımdan değil, fakat orada bir yanlış anlaşılma var; iktisat ekonomisi diye bir şey olmaz, iktisat teorisi olmak lazım gelir, onu lütfen yazalım. İktisat ekonomisi yok, ekonomi zaten iktisat, iktisat ekonomi, birisi Fars, öbürü Latin kökenli sözcük. Dolayısıyla onu düzeltmemizde yarar var.

Efendim benim önce bir özür borcum var size, onu bildireyim; ama bir de sevindirici haberim olacak. Bir tanesi şu, benim tebliğ alt başlığını isteyerek, uzun olmasın diye yazdım. Ama şimdi bu konuşmalardan anlıyorum ki uzunluğuna kısalığına bakmadan belirtseymişim iyi olurmuş. Aslında alt dalda hegemonya mücadelesi mi? Dolayısıyla benim şimdi burada size anlatacağım hikâye aslında İzzettin Hoca'nın bıraktığı yerden devam edecek, ki çok değerli bir konuşma yaptı. Onun bıraktığı yerden ya da o konuşmayı farklı bir kavramsallaştırmada nasıl ele alabilir, değerlendirebiliriz, o konuda teşebbüste bulunacağım. Şimdi ikinci özürüm şurada ve sevinci de içinde taşıyor. Artık bilenler biliyor, ben biraz uzun konuşurum; ama bugün mümkün mertebe, nasıl becereceksem kısa keseceğim, çünkü buradan hemen bir başka kongreye gitmek durumundayım. Orada da bir tebliğim var, böyle bir dalgınlığımıza geldi, iki şeyin zamanını ayarlayamadık. Dolayısıyla o bakımdan da şanslı sayılırsınız. Çünkü ben erken gideceğim. Dinlemek zordur efendim, konuşmacıların işi her zaman kolaydır. Dinleyicilerin işi daha zordur, hele benim gibi sıkıcı bir adam olursa o daha da zor hâle gelir.

Şimdi bu özrü diledikten sonra bu hegemonya kavramı ne, oraya geçmeden önce bir sefer Sevgili Hacer Dostumuz, Hacer Hocamızın benim bile anlayabileceğim düzeyde bu finans piyasalarını anlatması olağanüstü güzellikte oldu. Fakat o teknik tarafları geçin bence, benim bu tebliğimin de doğrudan konusu değil, var da, bu zamandan tasarruf için onlara girmeyeceğim, teknoloji ne yapıyor? Hepiniz mühendissiniz, ben de haddimi bilen bir adamım, şimdi dikkat buyurun, bu teknolojiler uzayda gelişmez, yani kendi kendine gelişmez. Bunun hikâyesini ben de anlatabilirim, sizler de anlatabilirsiniz, Hacer benden daha iyi bilir. Toplumla etkileşim içinde, ama toplum çok da açık olmayan bir deyim, sınıflarla bağlantıları içinde gelişir, etkiler. Dolayısıyla bir teknoloji geliyorsa muhtemelen o, o günkü en iyi teknoloji olduğu için değil, o günkü sınıfsal çıkarlara genelde hizmet ettiği için geliştirilir. Bunun betamaks'tan bilmem mareye kadar 50 bin tane örneği var, Nobel de kazandırır belki buna; ama şimdi dikkat edin, bütün bunlar sonucunda eğer ben yanlış anladıysam Hacer Hoca beni düzeltsin, sistemin yaşatılması için bu enformasyon, malumat teknolojisini nasıl kullanabiliriz, sisteme dokunmadan onu nasıl yaşatabilire yönelik kullanıyor, dikkat buyurun, benim anladığım bu.

İkincisi, efendim siz hiç günahsız din biliyor musunuz, günahı olmayan, günahı telkin etmeyen bir din biliyor musunuz tek tanrılı dinlerde? Bütün dinlerde bir günah meselesi vardır, işte şunu yaparsan günah olur, bunu yaparsan günah olur. Fakat kapitalizm de bir dinse eğer günaha ortak kılmaktaki becerisi kadar dinlerin bile becerili olduğunu zannetmiyorum. Şimdi Hacer'in anlattığı hikâyede

hepimizi, benim gibi akılsızlar bir tarafa, hepimizi kendi günahına ortak ediyor. Katılın diyor, katılıyoruz. Şu gerekçeyle katılıyoruz, bu gerekçeyle katılıyoruz, işte böyle yedi nesil finansal piyasalar çıkarttıkları zaman hepimiz bir şekilde katılıyoruz. Sonradan da böyle 2007-2008'de çıktığı zaman krizler yandım Allah diyoruz, devlet nerede diyoruz, vesaire diyoruz. Ben sadece bu noktalara işaret edeyim, konuşma süremden çaldım, başışlasınlar, bilmiyorum, bende uyandırdığı izlenim bu oldu. Onu da söylemeden geçsem kendime ihanet etmiş olurum, kusura bakmayın, söyledim.

Şimdi gelelim benim hikâyeye, efendim bu hegemonya meselesi çok tartışmalı bir şey. Bir sefer bir dünya düzeninden bahsediliyor, dünya düzeninin hegemonik olup olmadığından bahsediliyor, hegemonik bir devletten bahsedebiliyoruz, vesaire. Şimdi bir devletin, niçin devlet dediğimi birazdan açıklayacağım, hegemonik olabilmesi için bir dünya düzeni tesis edebilmesi ve bunu da sadece ve yalnızca zor ve baskıya dayanarak değil, rızaya dayandırarak yapması ve yalnızca son çözümlemede kendi çıkarına hizmet ediyor olsa bile bunu diğer ülkelerin çıkarlarına ya da çıkar olasılıklarına da hizmet edebilir hâle getirmesi lazım veya onları ikna etmesi lazım. Yoksa hegemonik bir devlet, hegemonik bir sistem sadece ve basitçe önemini hiç yadsımsızın bir devletin diğer devletlerin bir kısmını veya tümünü ki genellikle bir kısmı olur bu, iktisaden Marksçı anlamda sömürmesi anlamına gelmez. Bu tabiatıyla anlamış olacağınız üzere sömürünün ortadan kalktığı anlamına gelmez, sadece onunla sınırlı değil, aksi takdirde sistem işlemez. Sürekli pürüzler çıkarır, bu pürüzlerin üstesinden gelmesi de hiçbir devletin kolayca üstesinden gelebileceği bir şey değil, zaten krizleri bu olanakların bitmesi, ortadan kalkması ve yeniden hegemonya mücadelesinin başlaması şeklinde yorumlamak da mümkündür. Ben de bir yönüyle bugün o hikâyenin bir kısmını anlatacağım.

Efendim bir sefer çeşitli dönemleştirmeler yapabiliriz, ben o dönemleştirmeler üzerinde uzun uzun konuşmak isterim; ama zaman yok şimdi. Zannedildiğinin aksine veya genellikle bilindiğinin aksine tek ve biricik hegemonik devlet Amerika Birleşik Devletleri olmadı. Ondan daha önce, yani sistem, kapitalist sistem en azından ticari aşamasından bugüne kadar, diyelim yaklaşık 16, 17. Yüzyıldan bugüne kadar bir devletin önderliğinde hegemonik bir düzen kurarak gelişti ve varlığı bugüne kadar devam etti. Bunlardan bir tanesi kabaca hegemonik sisteme 90 yıl damgasını vuran Hollanda'ydı ve bugünkü sınırları değil, Belçika'yı da içine alabilecek bir biçimde düşünelim, oydu. Hollanda. Bu aşağı yukarı 18. Yüzyıla kadar devam eder, orada çok önemli bir şey var, sanayi devriminin gelişmesiyle birlikte çok açık ve berrak bir biçimde bu hegemonik ilişkiler Britanya'ya, bizim genelde biraz da yanlış olarak dile getirdiğimiz İngiltere'nin eline geçer. İşte bu aşağı yukarı Napolyon savaşlarıyla, çok kaba tarihler olarak veriyorum, yani 1815'le, Napolyon savaşlarının bitimiyle Birinci Dünya Savaşı'na kadar diyelim, 1915'e kadar yaklaşık bir 100 yıllık sürer, Pax Britannica adını alır ve İngiltere'nin yani Britanya'nın etkisi, hegemonik gücü altında gelişir. Bunun kendine özgü özellikleri var, izin verirseniz ben onları da atlayacağım. Fakat daha 19. Yüzyılın sonlarından itibaren hegemonik devletin bu fiili, efektif etkisi sarsılmaya başlar ve meydan okunmaya başlar. İlk meydan okuyanlardan bir tanesi de Almanya, en son ulus devletleşen devlet odur biliyorsunuz, bunu bitirdikten sonra açıktan meydan okur. Tabii öbür tarafta bugünkü Amerika Birleşik Devletlerinin ayak sesleri bakan ve işiten kulaklar için gelmektedir; ama açık bir biçimde meydan okuyan odur, tabii öbür tarafta ezeli ve edebi rakibi Fransa'dır.

Şimdi bunu şunun için vurgulama ihtiyacı duyuyorum, demek ki hegemonik devlet her zaman rakibini üretir, zannedildiği üzere; Bugünlerde, daha doğrusu 1990'lardan bu yana çok vurgulanan bir şey var, tek kutuplu dünya, bugünlerde tekrar çıktı, tek kutuplu dünyaya mı gidiyoruz, çok kutuplu dünyaya mı gidiyoruz? Kapitalizmin benim bilebildiğim kadarıyla tarihi asla tek kutuplu olmadı. Her zaman bir şekilde tanımlanmış çok kutuplu bir dünya düzeni biçiminde gösterildi. Dünya düzeni de iddia edildiği gibi yeni değil, ben size en azından bu düzenlerin çıkması bağlamında üç tanesinden bahsettim, daha başka şeyler de çıkarırım. Arada bir böyle yeni düzen yeni düzen lafları geçer, dolayısıyla yeni değil, son işte biliyorsunuz 89-91 arasında karşımıza çıkmıştı, 84 yılında karşımıza çıkmıştı, muhtemelen

bundan sonra da bu yeni dünya düzeni lafını işitmeye devam edeceğiz. Şimdi dikkat ederseniz devlet lafını kullandım, fakat bir düşünür var, önemli bir düşünür. Gramsci, Antonio Gramsci, bir İtalyan Marksist'i, ömrünün önemlice bir kısmını hapisanede geçiriyor. Onun Hapishane Defterleri diye de yayınlanmış yazıları var, bu hegemonya fikrini işleyen ilklere dendir. Fakat bu Gramsci'nin teorisinin üzerinde uzun uzun durmayacağım, benim analizim biraz ona dayanıyor, o borcumu ödemek için söylüyorum. Genellikle devlet temelinde olur bu ve ulus devlet temelinde bu analizler yapıldı ve o ulus devletin içinde olurdu. Sonradan geliştirilen teorilerle birlikte bu ulus devlet içinde ve ulus devlet temelinde görülen hegemonya uluslararası ilişkilere de uygulanmaya başladı, benim yapacağım da biraz o bağlamda olacak. Şimdi Gramsci'nin bana göre getirdiği ya da bizim eklediğimiz bir şey varsa yeniliklerden bir tanesi veya farklılıklardan bir tanesi o.

Şimdi doğru, devlet de bu devlet dediğiniz uzaydan düşen, zembille inen bir varlık değil, soyut bir varlık değil, bunun bir sınıfsal temeli var. Dolayısıyla devlete mevcudiyetini veren, ama dikkat buyurun, burada bahsedilen devlet basitçe devlet değil, kapitalist devlet, kapitalist devlet bir sınıf temelinde geliyor, bu sınıfların desteğiyle ayakta kalabiliyor veya varlığı tehlikeye girebiliyor zaman zaman, o zaman tepkisi ki biz bunu çok iyi biliriz diye farklı biçimde oluyor. O hâlde devlet dolayımında, uluslararası ilişkiler de bu hegemonik ilişkiler de devlet dolayımında, fakat sınıfsal temelde gelişen ilişkilerdir. Yani örnek olsun diye, Amerika Birleşik Devletleri'nin bugün hegemonik güç olduğunu söylediğimizde aslında yanlış bir şey söylemiyoruz, ama benim analize bakarsanız çok da eksik bir şey söylüyoruz. Doğru, devlet dolayımında karşımıza çıkıyor; ama hegemonik olan Amerika'nın kendi içindeki sınıfsal ilişkilerinin sonucu o devletin, yani örneğimizde Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya hegemonik gücünü kurmasıdır. O hâlde bu ilişkilerin temeli de sınıfsal ilişkilerdir. Ben zannediyorum ki bizim bu krizleri anlamakta, kavramlaştırmada, biraz sonra bu finans meselesine de tekrar o bağlamda değineceğim, eksik kalan husus o. O hâlde özetle karşımıza bu hegemonik ilişkileri anlamak için bir ilişkiler setini koymamız lazım, bu da sınıfsal bir set. Bir tarafta sermayeyle emek arasında ilişki ve çelişkiler var. Bir tarafta sermayelerle devlet arasında ilişki ve çelişkiler var. Öbür tarafta emekle devlet arasında ilişki ve çelişkiler var ve nihayet eğer çok istiyorsa bir bütün olarak sınıfların kendi aralarındaki ilişkiler ve çelişkilerle yine bir bütün olarak sınıfların devletle olan ilişki ve çelişkileri var. Benim görebildiğim kadarıyla bütün ilişkilerde bir ülke içinde olsun veya uluslararası ilişkilerde olsun hikâye buralarda dönüyor. Yani bunların ampirik temellerini de size sunabilirim; ama ben dünya işleriyle çok uğraşmadığım için onları ilgili arkadaşlara havale ediyorum.

Efendim birinci tespit, demek ki uluslararası ilişkiler ya da hegemonik ilişkiler az önce de söylediğim üzere sınıf ilişkileridir. Dolayısıyla bir ilişkiyi anlamak istiyorsak, sömürüyü anlamak istiyorsak basitçe emperyalizm ya da bu düzen hegemonik bir düzendir, Amerika ya da şu veya bu hegemonudur dediğimizde biraz sonra da farklı bir vesileyle tekrar değineceğim, şunu göstermemiz lazım, hangi sınıfsal temelde bu geliyor? Geldiği ülkede, sömürdüğü ülkede hangi sınıflar aracılığıyla ve nasıl ve hangi mekanizmalarla yapıyor bunu? Eğer onu ortaya koyamıyorsanız korkarım onu söylemek durumundayım, gereksiz yere halkları birbirine düşman etme riskini de taşırsınız. Kahrolsun Amerika dersiniz, kahrolsun Amerikalılar dersiniz, karşınıza çıkan Jo sıradan bir emekçidir, sokakta gördüğünüz zaman, onu dövmeye bir ortam da hazırlamış olursunuz hiç niyetiniz, hiç öyle bir amacınız olmadığı hâlde. O bakımdan analizler önemlidir, bazı şeylerin ismini koymak lazım. Yine az önce farklı vesileyle belirttiğim bu hegemonya ilişkileri basitçe, zorla, yani askeri güçle işlemez. Bunun için rızanın sağlanması, rızanın aktif hâlde getirilmesi gerekir. Eğer bunu sağlayamıyorsanız, ikna edemiyorsanız yapamazsınız. Fakat bu belki bir ülke için de, bir devlet için de doğru, temel çelişki de burada yatmaya başlar, kendini ortaya koyar. Eğer dünya tek bir devletten müteşekkil olsaydı işleri kolaydı, işte rızaydı, zordu, vesaire, bir şekilde o bahsettiğim sınıf ilişkilerini kurduz. Diğer devletlerle, ulus devletle, bakmayın siz o iddialara; ulus-devletler, değişerek de olsa varlığını

koruyor, bir şekilde koruyor. Egemenlik ilişkileri farklılık göstermesine rağmen mevcudiyetini devam ettiriyor, anlaşılın kısa dönemde de ortadan kalkmayacak.

Bu farklı ulus devletler, farklı ve ulus devletlerin çok olması bir ulus devlet içinde devletle sınıfa karşı sınıf mücadelesini zorunlu kılıyor, yani sınıfa karşı sınıf mücadelesi diyorum ben ona. Şimdi bunun bir alt bölümü olarak hegemon sınıf fraksiyonları, eğer çok hoşunuza gidiyorsa buna oligarşi de diyebilirsiniz, bence bir sakıncası yok, hegemon sınıf fraksiyonları arasında mücadele sürer; ama bu mücadelenin bir yönü de doğrudan doğruya devlet katında etkisini gösterir ve devlet bu sefer döner bu hegemon sınıflar arasındaki çelişkileri, mücadeleyi bir şekilde topluma ve diğer toplumlara yansıtır. Örneklerini Irak'ta gördük, Vietnam'da gördük, vesairede gördük, şimdi işte öyle bir çelişkinin içinden tekrar geçiyoruz gibime geliyor. Tabii bu uluslararası sermaye kendi çıkarını koruyor, dolayısıyla hegemon devlet kimse onun çıkarı, fakat değerli arkadaşlar, bu da çok doğru değil. Bunu en azından az önce de farklı vesileyle söylediğim gibi bu hegemon devletin kendisi sadece ve yalnızca kendi çıkarını gözetmekle kalmaz, kalmamalıdır, hegemonluğu sürdürmez, ters teper. Bunu rızaya dayandırmalı ve diğer ülkeler için de fırsatları yaratmalıdır, ama çok, ama az. Bazı dönemlerde mücadele bu devletler arasında arttığı zaman mücadele sertleşiyor, şimdi tanık olduğumuz gibi. Bazı dönemlerde biraz azalır, çünkü kendilerinde de bir umut vardır, ben de sömürüye ortak olacağım, ben de şuraya gideceğim. Buna zaman zaman göz yumulur, bazen şiddetle karşı çıkılır, vesaire. Örnek Pakistan'a asker bulmakta zorlanıyor musunuz, zorlanmıyor musunuz, oraya yatırım yapacak mısınız, yapmayacak mısınız, ne miktarda yapacaksınız, bütün bunlar ne? O devletlerin kendi sınıfsal mücadelelerinin ve sınıf içi kavgalarının uluslararası düzeye yansması biçiminde değerlendirilebilir diye düşünüyorum.

Bunun için ne yapar? Galiba temelde iki şey yapar, birincisi geniş anlamda biraz algılamınızı rica edeceğim, çok fazla üzerinde duramayacağım, devlet ideolojik aygıtlarını, medyadan üniversitesine kadar, aydınlara kadar, tırnak içinde de olsa aydınlara kadar bunları geliştirir, kendi safında, teknoloji de buna dahildir. İşte finansta demin Hacer arkadaşımızın çok güzel, olağanüstü güzellikte anlattığı biçimde gördünüz, günaha ortak ediyor, Amerikalısını da ortak ediyor, çalışanını, çalışmayanını, beni de ortak ediyor, Fransa'dakini de, vesaireyi de, böyle bir şey var. İkincisi baktı ki olmuyor, bu ideolojik aygıtlarla bir şeyi hissettirir; askeri güç, zor araçları. Yani askeri gücü sadece asker biçiminde düşünmeyin, türlü çeşitli biçimleri vardır, bunları artık biz yaşamımızda ezberledik, bu tatsız şeyler üzerinde isterseniz daha fazla durmayalım. Peki efendim, İki Dünya Savaşından bahsederek biz; ama bana sorarsanız, o 1914'le yaklaşık 1945 arası tek bir savaştır aradaki dönem. Yani 1918'de o bitmiş gibi olmuştur, o böyle zorunlu bir ateşkestir, dinlenme dönemidir, nitekim çok geçmeden başlar o 30'lu yılların sonuna doğru, dolayısıyla o bir dönemdir. 45'de bu zaten fiiliyatta bitmiş olan İngiltere'nin, Britanya'nın egemen güç olması fiilen de biter, çünkü artık yeni bir güç gelir, Avrupa'ya müdahalesi sonucunda da Amerika Birleşik Devletleri deyim yerindeyse elini masaya vurarak der ki, "sen bu işi götüremiyorsun arkadaş, hepimizi birlikte batıracaksın, bu işi artık ben sürdüreceğim.

Sistemin, hegemonik sistemin yeniden sizlerin çok iyi bildiği bir deyimle dizayn edilmesi, kurgulanması gerekir. Dünya Bankası kurulur, IMF kurulur, diğer başka şimdi burada saymama gerek olmayan bir sürü kuruluşlar kurulur, bunlar niye? Yeni dünya sisteminin bu hegemonik gücü hizmet etmesi ve diğer devletlere de bu olasılıkların, olanakların, fırsatların mevcudiyetini göstermesi ve böyle olmayan, asla da imkân tanınmayan diğer ülkelere de sistemin ya da benzetme yerinde olursa çarkın dönmesinde problem çıkmaması için IMF, vesaire, bunlar açılır. Yeni sistemin gerekleriyle ulus devletler arasındaki ilişkiyi nasıl ayarlayabilirim? Parasal bazda. Bretton Woods meselesini getirdiler, çünkü her hegemon devletin biraz sonra değineceğim üzere bir paraya ihtiyacı vardır. Yani onun rezerv para olarak kabul edilmesine ihtiyacı vardır, aksi takdirde egemenliğini sürdürmez. Bu bir ulusal para birimi mi olacak, yoksa altın mı olacak, o 1940'ların sonunda, yani Bretton Woods

Anlaşmasında yapılan altın mı olsun, yoksa dolar mı olsun tartışmasının anlamı da odur. Döviz olsun denildiği zaman açıktır ki siz Amerika'nın hegemonik güç olma isteğine katılıyorsunuz. Biliyorsunuz Keynes de orada şeyi savunmuştur, altına karşı çıkmıştır.

Salondan- Bancor.

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR- Evet, onu savunmuştur. Fakat orada İngiltere'nin bu işte hâlâ önemli olduğunu göstermedir o aslında, diğerleri için teknik tarafı, kılıfidır deyim yerindeyse.

Şimdi 1945'den bugüne kadar bir şekilde geliyor, ama bunu kendi içinde de dönemlendirebiliriz zannediyorum. Bu aşağı yukarı 70'lere kadar bir dönemdir, yani kabaca 70'lere kadar bir dönemdir. Şimdi bu dönem özel bir dönemdir, hatta buna ilgili literatürde bir isim de vermişlerdir, Satclif'le bir başka arkadaşının derledikleri bir kitapta bu dönem, kapitalizmin altın çağı olarak nitelendirilir. Temel büyüklüklere baktığımızda onların hepsi iyi kötü bir artış trendine girer. İşte büyümeye bakarsınız, kâr oranlarına girersiniz, vesaire, bunların hepsinde bir artış trendi görürsünüz, o rakamları vermeyeyim. 68'den sonra kabaca işler tersine dönmeye başlar, başta kâr oranları olmak üzere. Kâr oranları o zamana kadar artar, ücretler artar, verimlilikler artar, gelirler artar, tabii farklı ülkelerde farklı oranlarda, ama böyle genel bir artış var, onun için buna altın çağ adı verilir. Fakat 68'den sonra düşmeye başlar. 68'lerden itibaren, özellikle de bu Vietnam Savaşı'nın etkisiyle ve Avrupa'nın artık o savaştaki yıkım da son bulduğundan ötürü yavaş yavaş 68'lerden itibaren o öğrenci ayaklanmaları, 68 hareketi, De Golcü hareketler vesaireyi çıkarın; mırıldanmalar, yüksek sesle söylenmelere başlar. Biz de dünya sistemi içinde daha çok pay istiyoruz. Yani Avrupa'yla Amerika arasındaki çelişkiler hızla gelişmeye başlar, şimdi onun bir özelliği budur.

Fakat içerde, onu vurgulamamız lazım herhalde, içeride de bütün bunlar bir sınıf rızasına, sınıf konsensüsüne dayanır. Yani örneğin büyük sendikalar vardır; ama büyük işveren sendikaları vardır, büyük işçi sendikaları vardır. Devlet en sonunda başvurulacak bir yerdir, eğer bunlar anlaşamazlarsa devlet o zaman devreye girer, onun dışında bazı şeylere değişik ölçülerde olmakla birlikte izin verilir ve ücret artışlarına da göz yumulur. Çünkü bir arkadaşımızın sabahki konuşmasında belirtildiği gibi bu yüksek ücretliler o dönemin temel özelliklerinden biridir, piyasa yaratma meselesidir bu, onun için verilir. Dolayısıyla bu konsensüsün sağlanması lazım. 1989-1991'e kadar, 89 biliyorsunuz, hatırlıyorsunuz Orta Avrupa'daki eski sosyalist sistemin çözülmesidir, 91 Sovyetler Birliği, sosyalist sistemin çözülmesi. Bu Sovyet blokuna karşı, yani iki kutuplu dünyaya karşı özgür dünyayı, Demirperde gerisi ülkelere karşı koruma görevini bunun için gerekirse atom bombası kullanma tehdidini, vesaireyi de elinde tutuyordu, tabii onun ideolojik aygıtlarıyla birlikte, bu böyle sürdü gitti. 1978'lerden itibaren bu mutabakat, rıza çözülmeye başladı, onun içerisine girmeyelim. Çünkü o dönemlere baktığımızda aşağı yukarı kâr oranlarında düşmeler ve bunun da kolay kolay önüne geçilemeyeceği düşüncesi yaygın oluyor. İşte finans daha başlangıçtan beri, 19. Yüzyıldan beri gündemde olan finans veya biraz daha geniş anlamıyla alırsanız para sermaye bir kez daha önem kazanmaya başladı, finansal piyasalar önemini tekrar arttırmaya başladı, neden? Çünkü üretim alanında yeterince kâr sağlayamayan firmaların önüne yeni bir olanak açılıyordu, finans piyasaları. Bu bizde çok açık olarak görülüyor, mesela 500 firmanın faaliyetlerine baktığımızda onu görüyorsunuz değil mi? Faaliyet dışı kâr diyorsunuz, onu bir kontrol edin, ya devlet tahvilleridir ya da işte Hacer'in mekanizmalarını anlattığı hikâyelerdir.

89'dan sonrası bu 1945'de imzalanan Yalta Anlaşması bir tarafa bırakıldı. Dışarıya karşı başka bir şey daha yapıldı, buraya özel dikkat çekiyorum. Şimdi dışarıya karşı çok özel siyasetler üretildi. Birincisi sınıf siyaseti, sınıfa karşı sınıf mücadelesi tezi ortadan kaldırılmaya ve birikmiş, bazı ülkelerde halının altına süpürülmüş; ama kesinlikle ortadan kalkmamış, mesela etnisiteye dayalı politikalar özgürlükler adına ön plana çıkarılmaya, dine dayalı politikalar özgürlükler adına ön plana çıkarılmaya başlandı ve sınıf mücadelesi unutturulmak için sınıfların varlığı unutturulmak, ortadan

kaldırılmak için elinden gelen bütün ideolojik araçları kullandı. Nitekim zannediyorum biz de farkında olarak, olmadan onu kullanıyoruz. Başka? Egemenlik anlayışında değişimler görüyoruz, tespit ediyoruz. Mesela Amerika'nın o dönemde böyle paylaşılan egemenlik dediği bir şey var, bu artık egemenlik zannettiğiniz gibi sadece ulusların tek başına kullanacağı bir şey değildir, bunu müşterek de kullanabiliriz, bölgeselleşme de o arada geliyor, ama Türkçe'si şuydu: Bakın, bu egemenlik madem paylaşılan bir şeyse o zaman ben şunu yaparım, sistemin işleyişine engel olduğunuz zaman, kısa dönemli veya uzun dönemli, öyle bir olasılık gördüğümde de ben girer çıkarım. O bölgelere veya o ülkeye ya da ülkelere girer çıkarım, bunun fiili anlamı da oydu, bunları da gördük. Güvenlik meselesinde tekrar hem dışarıya, hem içeriye karşı, özellikle dışarıya karşı meşruiyetini sağlamak için güvenliğe vurdu. Güvenlik geleneksel olarak bizde devletin güvenliği ve devlet sağlar bunu; ama şimdi güvenlik birey temelinde ve bireylerin güvenliği ön plana çekilerek devletlerin güvenliği, kendi güvenlikleri hariç ön plana getirilmeye başlandı.

Şimdi bu noktada bunların üzerinde uzun uzun konuşmamız mümkün, tartışmamız mümkün. Tabii finans meselesi bu özellikle 80'lerden itibaren bu neoliberalizmin sermaye birikiminin çıkmasıyla birlikte finans sermayesi tekrar ağırlıklı olarak geldi. Çünkü böyle bir hem ülkeler içinde, hem de ülkeler arasında serbestleşmenin mekanizması olarak kullanıldı finans meselesi. Fakat bu arada tabii beni de katabilirsiniz, solcuların temel eksikliği şu oldu; Dışarıda da öyle, bu finans iyi de, para sermaye geniş anlamda, iyi, ama eğer bu finans meselesi diyelim Amerika'dan neşet ediyorsa, oradan kaynaklanıyorsa bu finansın Amerika'daki sınıf temeli nedir, onu araştırmadık. Onu çok fazla bilmiyoruz ya da biliyoruz da söylemiyoruz, gündeme getirmiyoruz ve bu sınıf temelini devletle ilişkisi nedir, onu da çok fazla dile getirmiyoruz. Bu finans piyasaları, demin Hacer arkadaşımızın gayet güzel anlattığı üzere bu piyasalarla devletin bağlantısı, ilişkisini, onun da çok fazla üzerinde durmadık, teknolojiyle ilişkisi üzerinde de çok fazla durmadık. Ben sadece neleri eksik bıraktık benim kanaatimce naçizane, onlara değineyim, sonra tartışırız.

Musa ÇEÇEN (Oturum Başkanı)- Hocam, bize ayrılan süre şu anda 10, 12 dakika geç başladık, toparlarsanız birkaç da soru alalım.

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR- Şimdi bitiriyorum, zaten bitti efendim. Şimdi bu finans meselesi dışsallaşma aracı olarak da, serbestiyetin aracı olarak da kullanıldı, fakat onun üzerinde biraz durduk, işte sıcak para geldi, öldürdü, bitirdi hikâyesine çok girdik. Haklı olarak girdik, bunu girmemiz gerekiyordu, şunu yapmadık: Bu sıcak para kime gidiyor, benim cebimde yok vallahi. Burada birileri bunu alıyor, kimlere alıyor, onları yeterince analiz etmedik, o bilgilere ulaşamıyoruz ve ulaştığımız takdirde dile getirmiyoruz. Demek ki bu finansın da sınıf temelini ortaya koymadığımız takdirde bu işin çok da fazla anlamı olmayacak.

Şimdi efendim, bu geldi tıkanıdı yine, 2007 kriziyle birlikte tıkanıdı. Bu sefer de bu hegemonya mücadeleleri başladı. Şimdi bir taraftan Avrupa'yla çelişkileri var; fakat öbür taraftan özellikle Çin büyük bir problem oldu, bu nerede biter? Dikkat edin, bunun göstergelerinden bir tanesi G8'lerden G20'lere çıkarılmasıdır. Şimdi böyle bir ara duraklardan geçerek bunu çözmeye çalışıyorlar. Sonuçlandı mı? Sonuçlanmadı. Nerede sonuçlanır? O biraz falcılık yapmaya benzer. Bu her bir ülkenin sanayileşme modeliyle, sınıf mücadeleleriyle kendi çıkarını kollamasıyla bağlantılı bir şey. Yani kısaca dile getirmemi isterseniz şunu söyleyeceğiz: Bu mücadele sonucunda belirlenir; ama bu mücadelenin alacağı biçimler hakkında şimdiden bir şey söylemek zor. Peki, benim buna önerim nedir? Dilerseniz onu artık başka bir sefer söylerim, çünkü benim de gitmem gerekiyor. Yani ne yapmak lazım gelir? Önemli bir şey, şimdi burada en azından bir 10-15 dakika daha konuşmam lazım, yeterince sabrınızı da zorladığımı farkındayım. Dinlediğiniz için hepinize çok çok teşekkürler ediyorum, saygılar sunuyorum.

Musa ÇEÇEN (Oturum Başkanı)- Evet Hocam, biz de çok teşekkür ediyoruz. Aslında değerli konuşmacılarımız da buraya gelmeden önce salondan sorular ve katkılarınızı da almak istiyorduk, ama şimdi soru alsak sizin dinlenme saatinizden feragat etme noktasında bir zorlamaya tabi tutmuş olmak gibi bir korkuyu da taşıyoruz. O nedenle dilerseñiz hocalarımla dinlenme esnasında sorularınızı yöneltme noktasındaki bir kararımızı affınıza sığınarak vermek durumunda olmanızı da bekliyoruz. Hepinize çok çok teşekkür ediyoruz, çok değerli üç akademisyenle, üç bilim insanıyla birlikte olduk. Değerli Profesör Doktor İzzettin Önder, Değerli Profesör Doktor Hacer Ansal ve Değerli Profesör Doktor İşaya Üşür Hocamıza, özellikle ben sanıyorum son a harfini biraz yumuşatarak söylüyorum, ama ben a harfi diyorum ısrarla. Evet, çok çok teşekkür ederim efendim. Değerli Hocalarıma plaketlerini sunmak için şöyle alacağım.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Sevgili Oturum Başkanımıza ve katılımcılarımıza çok teşekkür ediyoruz. 15 dakikalık bir çay kahve aramız olacak, 15 dakika sonra görüşmek üzere.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

3. OTURUM

KRİZDE TÜRKİYE SANAYİNİN DURUMU VE GELECEĞİ - I

Oturum Başkanı: Nadir AVŞAROĞLU

Maden Mühendisleri Odası - Kongre Yürütme Kurulu Üyesi

Kriz Sonrası Ortamda Uluslararası İş Bölümü ve Türkiye Sanayi

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN

Gazi Üniv. İİBF. İktisat Böl.,

Rahmi Aşkın TÜRELİ

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

Krizin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri

Prof. Dr. Nesrin SUNGUR,

Dr. Ercan SARIDOĞAN

Marmara Üniv. İktisat Böl.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Sayın katılımcılar, Kongremizin üçüncü oturumu krizde Türkiye sanayinin durumu ve geleceği konulu. Oturumu yönetmek üzere Maden Mühendisleri Odası adına Sayın Nadir Avşaroğlu'nu davet ediyorum.

Nadir AVŞAROĞLU (Oturum Başkanı)- Teşekkür ediyorum. Bu oturumumuzun başlığı "*Krizde Türkiye Sanayinin Durumu ve Geleceği*". Bu oturumda bize eşlik edecek akademisyenlerimiz, araştırmacılarımız Sayın Profesör Doktor Aziz Konukman, buyurun Sayın Hocam. Sayın Rahmi Aşkın Türel, buyurun lütfen ve Sayın Doktor Ercan Sarıdoğan, buyurun. Değerli katılımcılar, değerli konuklar, öncelikle şunu belirtmek isterim, bu oturumda elinizdeki programda da yer aldığı üzere Oda Başkanımız Mehmet Torun oturumu yönetecekti. Ancak maalesef hepimizin malumudur, dün Bursa'da elim bir maden kazası meydana geldi, 19 işçi arkadaşımızı bu kazada kaybettik, kendisi de Ankara'dan ve Zonguldak'tan gelen içinde mühendis arkadaşların da olduğu heyetlerle orada olmak zorunda kaldı. Ben oturuma başlamadan önce ufak bir noktaya temas etmek istiyorum. Bundan yaklaşık bir ay önce TMMOB ve bağlı odaları tarafından 14-15 Kasım tarihinde Adana'da İşçi Sağlığı ve İş güvenliği Sempozyumu düzenlendi. Tahmin ediyorum beşincisiydi ve tam bu sempozyumun ana teması yeraltı maden ocaklarında iş güvenliği ana temalıydı. Bunların hepsi orada, neler yapılması gerektiği, nelere dikkat edilmesi gerektiği, öneriler, hepsi konuşuldu, uzman ve yetkililerce dile getirildi. Benim bu oturuma başlamadan önce tek temennim başta TMMOB olmak üzere diğer meslek örgütleri, sivil toplum örgütlerince odağında insan ve insan emeği olan tüm örgütlerce üretilen bilgi ve birikimlerin dikkate alınması, değerlendirilmesi ve göz önüne alınmasıdır. Bu amaçla Sanayi Kongremizin üçüncü oturumunda üretilen bu bilgilerin ve birikimlerin de ilgililerce dikkate alınması temennisiyle üçüncü oturuma başlıyoruz.

İlk tebliğimiz "*Kriz Sonrası Ortamlarda Uluslararası İşbölümü ve Türkiye Sanayisi*" olacak. Bu tebliği iki uzman arkadaşımız beraberce sunacaklar. Tebliğin ilk bölümünü Sayın Rahmi Aşkın Türel bizlere sunacak. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümünde lisans eğitimini tamamlayan Türel ABD'de Güney Kaliforniya Üniversitesi Ekonomi Bölümünden yüksek lisans derecesini aldı. 1993 yılından bu yana Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığında Planlama Uzmanı olarak görev yapmaktadır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde 2002 yılından bu yana yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak ekonomi dersleri de vermekte olan Türel'in Türkiye ekonomisinin makroekonomik dengeleri, kriz, sanayileşme, istihdam ve yoksulluk konularında yapılmış çalışmaları bulunmaktadır. Mülkiyeliler Birliği Genel Merkezinde Yönetim Kurulu Üyeliği ve İkinci Başkanlık görevlerinde bulunan Türel halen Mülkiyeliler Birliği Onur Kurulu üyesidir. Ayrıca Mülkiyeliler Birliği bünyesinde kurulmuş olan Mülkiye Araştırma Merkezinin Başkanı olarak görev yapmaktadır. Buyurun Sayın Türel.

Rahmi Aşkın TÜRELİ- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Değerli katılımcılar, sözlerime başlarken hepimizi saygıyla selamlıyorum. Profesör Doktor Aziz Konukman'la birlikte yaptığımız bu ortak çalışmada Türkiye ekonomisini teknoloji yapısını temel alan bir sanayileşme perspektifi çerçevesinde inceledik. Bu çerçevede, Türkiye ekonomisinin bir sanayileşme stratejisi var mıdır? varsa mevcut strateji yeterli midir? sorularına cevap vermeyi ve ardından teknoloji yapısı temelinde tanımlanmış yeni bir sanayileşme stratejisinin nasıl oluşturulabileceğine ilişkin bir çerçeve çizmeyi ve politika önerilerinde bulunmayı amaçladık. Sunuş planımız üç bölümden oluşuyor. Birinci bölümde imalat sanayi sektörüne ilişkin birkaç özet göstergeye bakacağız. Bu bölümde fazla ayrıntıya girmeyeceğiz, zira diğer konuşmacılar ayrıntılı olarak bu konudan bahsedecekler. Biz daha çok imalat sanayi sektörünü teknoloji yapısı temelinde incelemeyi ve son bölümde de yeni bir sanayileşme perspektifi ve politika önerilerini geliştirmeyi amaçlıyoruz.

ÇALIŞMA PLANI

ÇALIŞMANIN AMACI:

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TEKNOLOJİ YAPISINI TEMEL ALAN BİR SANAYİLEŞME PERSPEKTİFİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİNDE BULUNULMASI

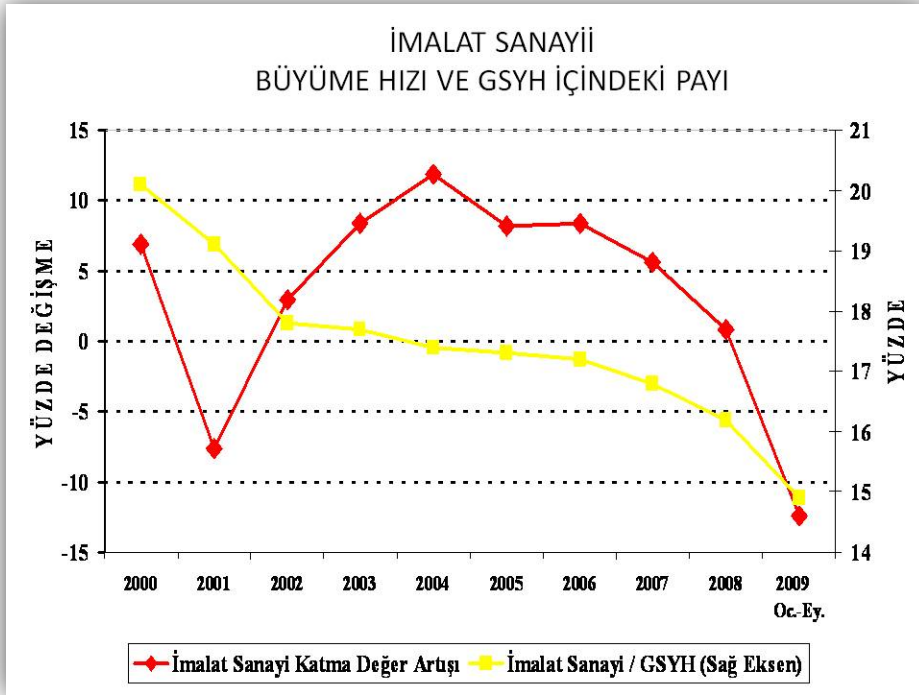
SUNUŞ PLANI:

- İMALAT SANAYİİ SEKTÖRÜNE BAKIŞ
- İMALAT SANAYİİ SEKTÖRÜNÜN TEKNOLOJİ YAPISI TEMELİNDE İNCELENMESİ
- SANAYİLEŞME PERSPEKTİFİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

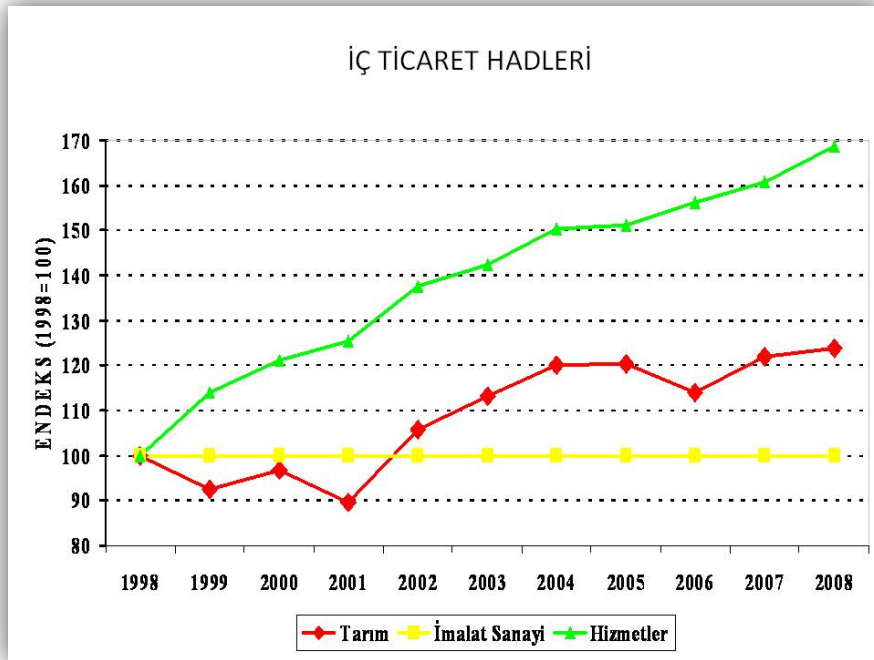
İMALAT SANAYİİ SEKTÖRÜNE BAKIŞ

Evet, ilk grafikte imalat sanayinde katma değer artışını ve imalat sanayinin gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payını yıllar itibariyle görmekteyiz. Ekonomide 2001 krizini izleyen dönemde imalat sanayi katma değerinde hızlı bir artış gözlenmektedir. Katma değer artışı 2004 yılında yüzde 11,9 oranı ile en yüksek noktaya çıkıyor ve izleyen dönemde Türkiye ekonomisi büyümeye devam etmekle birlikte büyüme hızı yavaşlıyor. 2008 yılına geldiği zaman yüzde 0,8 ile duraklama noktasına geliyor. 2009 yılının Ocak-Eylül döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre imalat sanayinde yüzde 12,4 oranında bir daralma gözleniyor. İmalat sanayinin gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payının ise zaman içinde düzenli olarak azaldığını görüyoruz. Bu pay 2000 yılında yüzde 20,1 olan seviyesinden 2008 yılında yüzde 16,2'ye geriliyor. 2009 yılının Ocak-Eylül döneminde ise krizin etkisiyle yüzde 14,9 olarak gerçekleşiyor. Tarım sektörünün payının milli gelir içindeki gerilemesi ile birlikte düşünüldüğünde, hizmetler sektörünün milli gelir içindeki payının arttığını görebiliriz.

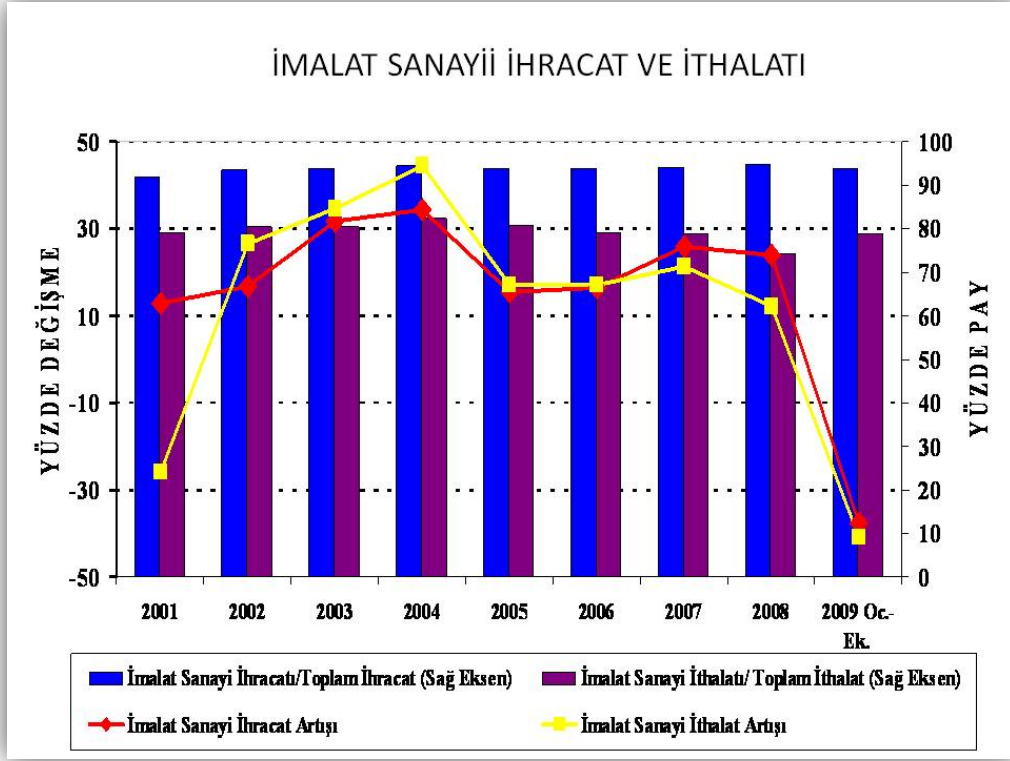

Burada iç ticaret hadleri açısından konuya yaklaşılarak imalat sanayi sektörünün tarım ve hizmetler sektörü karşısındaki konumunu ortaya koymaya çalıştık. İç ticaret hadlerinin hem tarım hem de hizmetler sektörleriyle karşılaştırıldığında imalat sanayi aleyhine geliştiği görülmektedir. Nitekim 1998 yılını 100 olarak kabul edip endeks oluşturduğumuzda, tarım endeksinin 2008 yılında 123,7'ye, hizmetler endeksinin ise 168,7'ye yükseldiğini görebiliriz.

Burada imalat sanayinin ihracat ve ithalatına kısaca değindik. İlgili grafikten de göreceğiniz gibi genellikle ekonominin genişlediği dönemlerde imalat sanayi ithalat artış hızı imalat sanayinde ihracat artış hızını aşıyor. Bununla birlikte, 2006 yılından itibaren ihracat artış hızının ithalat artış hızının üzerinde gerçekleşmesi, 2008 krizinden önce imalat sanayindeki yavaşlamaya işaret etmektedir.

Şimdi esas odaklanmak istediğimiz noktaya, imalat sanayi sektörünün teknoloji yapısına gelelim. Analizimizde kullanacağımız veri TÜİK tarafından üretilen bir veri olmakla birlikte, imalat sanayinin alt sektörleri OECD'nin 2001 tarihli Bilim, Teknoloji ve Sanayi sınıflandırmasına göre düşük teknolojlili, orta-düşük teknolojlili, orta-yüksek teknolojlili ve yüksek teknolojlili sektörler olmak üzere 4 grup olarak Devlet Planlama Teşkilatı tarafından toplulaştırılmıştır. Burada başta Planlama Uzmanı Sayın İbrahim Demir olmak üzere DPT Sanayi Dairesindeki arkadaşlara bu verileri bizimle paylaştıkları için teşekkür etmek istiyorum.

İMALAT SANAYİİ SEKTÖRÜNÜN TEKNOLOJİ YAPISI

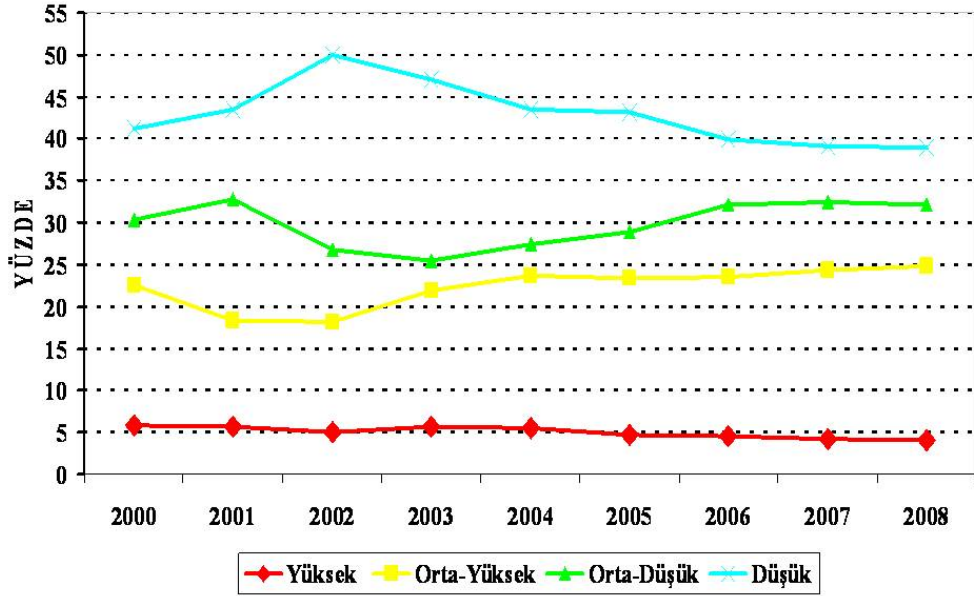
Bu tabloda imalat sanayi üretiminin ve ihracatının teknoloji gruplarına göre yıllar itibariyle gelişimini görmekteyiz. Üretime baktığımız zaman en büyük ağırlığın düşük teknolojili malları üreten sektörlerde olduğunu görebiliriz. Nitekim 2000 yılında yüzde 40 olan düşük teknolojili sektörlerin toplam içindeki payının 2002’de 50’ye çıktığı, 2008 yılında ise yüzde 39’a gerilediği görülebilir. Üretimde en yüksek ikinci payı orta-düşük teknolojili sektörler almakta olup, 2000 yılında yüzde 30 olan pay 2008 yılında yüzde 32’ye çıkıyor. Orta-yüksek teknolojili ürünleri üreten sektörlerin payı 2000 yılında yüzde 23 olan seviyesinde 2008 yılında yüzde 25’e yükselirken, yüksek teknolojili ürünleri üreten sektörlerin payı aynı yıllar itibariyle yüzde 6’dan yüzde 4’e gerilemiştir.

TÜRKİYE’DE İMALAT SANAYİ ÜRETİM VE İHRACATININ YAPISI (Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu	Üretim			İhracat		
	2000	2002	2008	2000	2002	2008
Yüksek	5,9	5,1	4,1	7,8	6,2	3,1
Orta-Yüksek	22,5	18,2	24,8	20,4	24,3	30,9
Orta-Düşük	30,4	26,7	32,1	20,5	22,8	37,7
Düşük	41,2	50,0	39,0	51,3	46,8	28,3

Kaynak: OECD, TÜİK, DPT

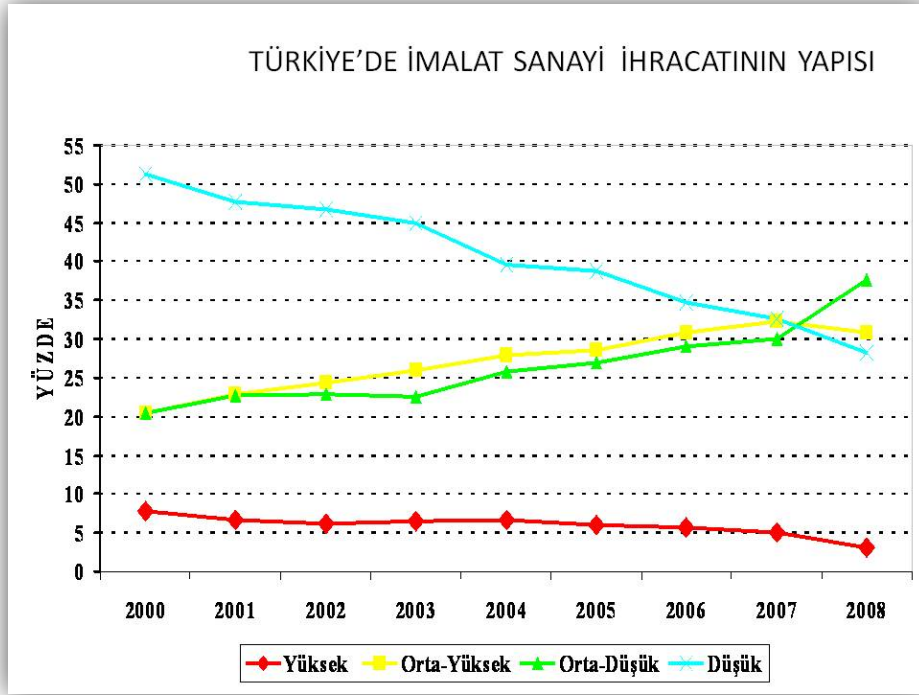
TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ ÜRETİMİNİN YAPISI

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ ÜRETİMİNİN YAPISI (Yüzde Pay)

Sektörler	2000	2002	2006	2008
Gıda Sanayi (Düşük)	14,9	14,3	13,2	13,6
Ana Metal Sanayii (Orta-Düşük)	8,2	7,1	10,8	11,2
Taşıt Araçları Sanayi (Orta-Yüksek)	8,7	5,7	9,0	10,0
Tekstil Sanayi (Düşük)	11,3	16,7	10,2	8,8
Giyim Sanayi (Düşük)	6,0	8,3	6,5	5,9
Makine İmalat Sanayi (Orta-Yüksek)	4,5	4,6	6,4	6,2
Elektrikli Makinalar Sanayi (Orta-Yüksek)	2,5	2,3	3,1	3,5
Elektronik Sanayi (Yüksek)	2,3	2,2	1,9	1,1

Kaynak: OECD, TÜİK, DPT

İmalat sanayi üretimine alt sektörler açısından bakıldığında, 2008 yılında en yüksek payı yüzde 14 ile düşük teknolojili bir sektör olan gıda sanayi alıyor. Onu orta-düşük teknolojili bir sektör olan ana metal sanayi yüzde 11 oranı ile izlemekte. Ardından orta-yüksek bir sektör olan taşıt araçları geliyor, yüzde 10 ile. Sonra düşük teknolojili sektörler olan tekstil ve giyim sanayileri geliyor. Yüksek teknolojili bir sektör olan elektronik sektörünün payı ise yalnızca yüzde 1'dir.

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ İHRACATININ YAPISI (Yüzde Pay)

Sektörler	2000	2002	2006	2008
Ana Metal Sanayii (Orta-Düşük)	8,8	9,6	11,6	18,0
Taşıt Araçları Sanayi (Orta-Yüksek)	6,8	10,7	15,8	15,5
Giyim Sanayi (Düşük)	21,2	19,6	12,7	9,2
Tekstil Sanayi (Düşük)	18,1	16,4	11,5	9,0
Makine İmalat Sanayi (Orta-Yüksek)	5,4	6,2	7,5	7,8
Elektrikli Makinalar Sanayi (Orta-Yüksek)	3,2	3,1	3,5	4,0
Elektronik Sanayi (Yüksek)	3,8	4,7	3,8	1,8

Kaynak: OECD, TÜİK, DPT

SEÇİLMİŞ SEKTÖRLER İTİBARIYLA İHRACATIN İTHAL ARA MALI
BAĞIMLILIĞI
(Dahilde İşleme Rejimine Göre, Yüzde)

Sektörler	2000	2002	2006	2008
Elektronik (Yüksek)	76,9	78,9	78,6	78,0
Ana Metal Sanayi (Orta-Düşük)	68,8	70,4	75,1	73,7
Elektrikli Makinalar (Orta-Yüksek)	63,4	68,0	69,3	65,1
Taşıt Araçları (Orta-Yüksek)	59,5	61,6	68,8	58,7
Makine İmalat Sanayi (Orta-Yüksek)	40,8	48,4	58,5	59,4
Toplam İmalat Sanayi	57,8	61,8	66,9	64,4

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ İHRACATINDA ÜCRET DÜZEYİ
(Yüzde Pay)

Ücret Yapısı	2000	2002	2006	2008
Yüksek	16,6	18,1	25,3	25,9
Orta	29,6	33,0	37,3	42,7
Düşük	53,8	49,0	37,4	31,4

Kaynak: OECD, TÜİK, DPT

TÜRKİYE EKONOMİSİ ORTA-UZUN DÖNEM PERSPEKTİFLERİ AÇISINDAN İNCELENDİĞİNDE;

- TÜRKİYE’NİN KALKINMASINI SANAYİLEŞME PERSPEKTİFİ VE BU PERSPEKTİF ÇERÇEVESİNDE TEKNOLOJİ POLİTİKALARI TEMELİNDE ELE ALAN BİR KALKINMA STRATEJİSİNİN EKSİKLİĞİ,
- DIŞ DÜNYA İLE BÜTÜNLEŞME VE İHRACAT ARTIŞININ BÜYÜK ÖLÇÜDE PİYASA MEKANİZMASINA BIRAKILMIŞ OLMASI,
- KAMUNUN ÜLKENİN SANAYİLEŞMESİNİN HIZLANDIRILMASI VE TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜMÜNÜN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜNÜN YETERSİZ OLMASI,

EKONOMİNİN ORTA-UZUN DÖNEM BÜYÜME PERSPEKTİFLERİNİ OLUMSUZ YÖNDE ETKİLEMEDİR.

İmalat sanayi ihracatına baktığımız zaman benzer bir eğilimin varlığını görebiliyoruz. Düşük teknoloji malların payı yüksek, ancak zaman içinde hızlı bir azalma gösteriyor ve 2000 yılında yüzde 51 olan seviyesinden 2008 yılında yüzde 28’e geriliyor. Buna mukabil, orta-düşük ve orta yüksek teknoloji sektörlerin payı artıyor. Nitekim orta-düşük ve orta -yüksek teknoloji sektörlerin 2000 yılında yüzde 20’şer olan payları 2008 yılında sırasıyla yüzde 38 ve yüzde 31’e yükseliyor. Yüksek teknoloji sektörlerine baktığımız zaman ise 2000 yılında yüzde 8 olan payın 2008 yılında yüzde 3’e gerilediği gözlenmektedir.

Alt sektörler itibariyle bakıldığında, imalat sanayi ihracatı içinde en yüksek pay yüzde 18 ile ana metal sanayinde. Taşıt araçları yüzde 15 olup, onu giyim sanayi ve tekstil sanayi izliyor. Bu iki sektörün de payları yüzde 9. Ardından da yüzde 8 oranı ile orta-yüksek teknoloji bir sektör olan makine imalat sektörü geliyor. Yüksek teknoloji bir sektör olan elektroniğin payı ise yalnızca yüzde 1,8’dir.

İmalat sanayi üretimi ve ihracatı arasında ortaya çıkan bu uyumsuzluk, diğer bir deyişle üretimin teknolojik yapısında ciddi bir değişim olmazken, ihracatta düşük teknoloji sektörlerin yerini orta teknoloji ürünlerin geçmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir olgu olarak ortaya çıkmakta. Bu durum ihracatın ithal bileşiminde önemli bir artışa işaret ediyor.

Bildiğiniz gibi Türkiye’nin yaptığı ihracatın yaklaşık yarısı dahilde işleme rejimi çerçevesinde yapılıyor. Dahilde işleme rejimi kapsamında konuya baktığımız zaman ihracatın ithal ara malı bağımlılığının hem oldukça yüksek olduğunu, hem de yıllar itibariyle hemen tüm sektörlerde arttığını görüyoruz. İmalat sanayi toplamında bu oran 2000 yılında yüzde 58 iken 2008 yılında yüzde 64’e yükseliyor. Alt sektörler itibariyle bakıldığında elektronikte ihracatın ithal ara malı bağımlılığı 2008 yılında yüzde 78 olarak gerçekleşmiş. Ana metalde bu oran 2000 yılında yüzde 69 olan seviyesinden 2008 yılında yüzde 74’e yükselmiş. Elektrikli makineler yüzde 65 seviyesinde. Makine imalat sanayinde oran yüzde 41’den yüzde 60’a yükselmiştir.

Dahilde işleme rejiminin dışında, Türkiye ekonomisi üzerine input-output (girdi-çıkıtı) tablolarını kullanarak yapılmış çalışmalar var. Orada yapılmış çalışmalara da baktığımız zaman üretimin ithal ara

malı bağımlılığının ciddi anlamda arttığını görüyoruz. Bununla birlikte, yapılmış çalışmalarda 1998 yılı input-output tablolarının kullanılması nedeniyle durumun gerçek boyutlarıyla ortaya çıkmadığını düşünüyoruz. 2001 krizini izleyen dönemde uygulanan makroekonomik politikaları düşündüğümüz zaman Türkiye'deki üretimin ve ihracatın ithal ara malına olan bağımlılığının daha yüksek seviyelerde olduğu kanısındayız. 2002 yılı input-output tabloları kullanılarak yapılacak analizlerde üretimin ve ihracatın ithalat bağımlılığının daha yüksek çıkacak olmasının yanında, daha sonraki yıllar temel alınarak yapılacak çalışmaların bu sonucu olumsuz yönde değiştireceğini söylemek için kahin olmaya gerek yoktur.

**SANAYİLEŞME PERSPEKTİFİ
VE
POLİTİKA ÖNERİLERİ**

NEOLİBERAL YAKLAŞIM

BU YAKLAŞIMA GÖRE ÇEVRE ÜLKELERİN KALKINABİLMESİ BU ÜLKELERDEKİ ÜRETİCİLERİN KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNE EKLEMLENMESİNDEN GEÇMEKTEDİR.

BU ÇERÇEVEDE, ÇEVRE ÜLKELERİNDEKİ ÜRETİCİLERİN MERKEZ ÜLKE PİYASALARINA İHRACAT YAPABİLMESİ İÇİN ÇOKULUSLU ŞİRKETLERLE İŞBİRLİĞİ YAPMASI GEREKMEKTEDİR.

DİĞER YANDAN, BU SÜRECİN İŞLEYEBİLMESİ, DEVLETİN BU SÜRECİ KAYNAK AKTARIMI YOLUYLA YOĞUN BİR BİÇİMDE DESTEKLEMESİNE BAĞLI BULUNMAKTADIR.

BU TÜR BİR EKLEMLENME NİHAİ ÜRÜNÜN KATMA DEĞERİN BÜYÜK BİR KISMININ MERKEZ ÜLKEDEKİ ANA FİRMA VE KURUMLARDA KALMASINA YOL AÇMAKTADIR.

BU DURUM DA ÇEVRE ÜLKELERDE BİR YANDAN İŞÇİ ÜCRETLERİNDE BASKI OLUŞTURURKEN, DİĞER YANDAN YERLİ İŞLETMELERİN YERLİ GİRDİ YERİNE İTHAL GİRDİ KULLANIMLARINI ARTIRMALARINA YOL AÇARAK İSTİHDAMSIZ BÜYÜME SÜRECİNİ BESLEMELİDİR.

ÜLKE EKONOMİSİ AÇISINDAN BAKILDIĞINDA, KATMA DEĞERİ ÜLKE İÇİNDE TUTAMAYAN, İHRACATI ARTIRIRKEN İTHALATI DA ARTIRAN, EKONOMİNİN İSTİHDAM YARATMA KAPASİTESİNİ SINIRLAYAN BİR YAKLAŞIM İLE BİR ÜLKENİN SANAYİLEŞMESİ MÜMKÜN GÖZÜKMEMEKTEDİR.

KRİZDEN ÇIKIŞ STRATEJİSİ

KRİZDEN ÇIKIŞI KOLAYLAŞTIRMAK AMACIYLA GENİŞLETİCİ MALİYE POLİTİKASI ÖNLEMLERİNE AĞIRLIK VERİLMELİDİR. BU ÇERÇEVEDE, KAMU HARÇAMALARININ ARTIRILMASI VE DOLAYLI VERGİ YÜKÜNÜN AZALTILMASI ÖNEM KAZANMAKTADIR. BU KAPSAMDA;

KAMU FİZİKİ VE SOSYAL ALTYAPI YATIRIMLARI İLE TRANSFER HARÇAMALARI ARTIRILMALIDIR.

ÖZELLİKLE ZORUNLU İHTİYAÇ MALLARI ÜZERİNDEKİ VERGİ YÜKÜ AZALTILMALIDIR.

KAMU HARCAMALARININ VE BU BAĞLAMDA KAMU YATIRIMLARININ ARTIŞI EKONOMİDEKİ ÇOĞALTAN-HIZLANDIRAN MEKANİZMALARINI HAREKETE GEÇİREK ÜRETİM VE GELİR DÜZEYLERİNİN YÜKSELMESİNE YOL AÇACAKTIR.

AYRICA, KAMU YATIRIMLARININ EKONOMİNİN ÜRETİM KAPASİTESİNİ GELİŞTİRECEK FİZİKİ VE SOSYAL ALTYAPI YATIRIMLARINDA YOĞUNLAŞMASI EKONOMİDE KAMU VE ÖZEL SEKTÖR ARASINDAKİ TAMAMLAYICILIK İLİŞKİSİNİ GÜÇLENDİREREK KRİZDEN ÇIKIŞI HIZLANDIRACAKTIR.

YENİ KALKINMA STRATEJİSİ

YENİ BİR KALKINMA STRATEJİSİ OLUŞTURULARAK ÜLKE KAYNAKLARININ BU AMAÇ DOĞRULTUSUNDA YÖNLENDİRİLMESİ VE BU ÇERÇEVDE İZLENECEK POLİTİKALARIN BİR KALKINMA STRATEJİSİNİN ALT BİLEŞENLERİ OLARAK BELİRLENMESİ BÜYÜK ÖNEM TAŞIMAKTADIR.

SANAYİLEŞME PERSPEKTİFİ, ÜRETİM VE İHRACAT YAPISININ KATMA DEĞERİ YÜKSEK MAL VE HİZMET ÜRETİMİNE GEÇİŞİNİ SAĞLAYACAK BİR ÇERÇEVDE TAŞARLANMALI VE BU ÇERÇEVDE TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNUN ARTIRILARAK ORTA-YÜKSEK VE YÜKSEK TEKNOLOJİLİ MALLARIN AĞIRLIKTA OLDUĞU BİR YAPI OLUŞTURULMALIDIR.

YENİ KALKINMA STRATEJİSİNİN BAŞARIYA ULAŞMASINDA PLANLAMANIN BİR KAYNAK TAHSİS MEKANİZMASI OLARAK ETKİN BİR BİÇİMDE KULLANILMASI GEREKMEKTEDİR. DEVLETİN EKONOMİK VE SOSYAL FONKSİYONLARINI YENİDEN KAZANMASI VE GELİŞTİRMESİ ANCAK PLANLAMA İLE MÜMKÜN OLABİLİR.

KALKINMANIN SAĞLANABİLMESİ İÇİN KAMUNUN BİR TARAFTAN YENİ GELİŞEN, GELİŞTİRİLMESİ PLANLANAN VE KAMU MÜDAHALESİNİN GEREKLİ OLDUĞU ÜRETİM VE BÖLÜŞÜME İLİŞKİN ALANLARDA EKONOMİK FAALİYETLERE AKTİF OLARAK KATILIMININ, DİĞER TARAFTAN STRATEJİK BİR KOORDİNASYONU GERÇEKLEŞTİREREK KAYNAKLARIN ETKİN VE VERİMLİ KULLANIMINA KATKIDA BULUNMASININ ÖNEMLİ ROL OYNAYACAĞI DÜŞÜNÜLMEKTEDİR.

BU AMAÇ ÇERÇEVESİNDE; FİZİKİ ALTYAPI YATIRIMLARINA AĞIRLIK VERİLEREK ÜLKENİN SERMAYE STOKU GELİŞTİRİLMESİ, BEŞERİ SERMAYENİN NİTELİKLERİNİN ARTIRILMASI AMACINA YÖNELİK OLARAK EĞİTİME AYRILAN ÜLKE KAYNAKLARININ ARTIRILMASI VE TEKNOLOJİK ALTYAPI FAALİYETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE KAMUNUN ÖNCÜLÜK YAPMASI ÖNEM ARZETMEKTEDİR.

TEKNOLOJİK ALTYAPI FAALİYETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ AMACIYLA; ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME FAALİYETLERİNE AYRILAN ÜLKE KAYNAKLARI ARTIRILMALI, ÜLKEMİZİN ÜRETİM FAALİYETLERİ İÇİNDE OLMADIĞI YÜKSEK TEKNOLOJİYE DAYALI SEKTÖRLERE GİRİŞ STRATEJİLERİ OLUŞTURULMALI, BU ALANLARDA ÜRETİM FAALİYETLERİNE BAŞLANILMASI İÇİN KAMU ÖNCÜLÜK YAPMALI VEYA KAMU-ÖZEL ORTAKLIKLARI ELİYLE BU ALANLARA GİRİLMELİDİR.

BU KAPSAMDA, BİYOTEKNOLOJİ VE GEN TEKNOLOJİSİ, NANOTEKNOLOJİ, MEKATRONİK (ELEKTRONİK VE YAZILIMLA BÜTÜNLEŞİK MEKANİK SİSTEMLER), ÜRETİM SÜREÇ VE TEKNOLOJİLERİ, MALZEME TEKNOLOJİLERİ, ENERJİ VE ÇEVRE TEKNOLOJİLERİ GİBİ ALANLARDA YATIRIM VE ÜRETİM DESTEKLENMELİDİR.

MAKROEKONOMİK POLİTİKALAR

- MALİYE POLİTİKASI ALANINDA YAPILACAK KAPSAMLI BİR VERGİ REFORMU İLE KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYETLERİN KAYIT ALTINA ALINMASI, YURT İÇİNDE ÜRETİLEN ARA MALLARI VE YATIRIM MALLARI ÜZERİNDEKİ VERGİLERİN AZALTILMASI, VERGİ GELİRLERİ İÇİNDE GELİR VE SERVET UNSURLARI ÜZERİNDEN ALINAN DOLAYSIZ VERGİLERİN PAYININ ARTIRILARAK VERGİ YÜKÜNÜN TOPLUMSAL KESİMLER ARASINDA DAHA ADİL DAĞITILMASI
- PARA POLİTİKASININ BÜYÜME VE KUR GİBİ GÖSTERGELERİ DE DİKKATE ALAN DAHA GENİŞ BİR AMAÇ SETİNE YÖNELİK BİR ÇERÇEVEYE KAVUŞTURULMASI,

- İHRACATIN AĞIRLIKTA OLDUĞU SEKTÖRLERE YÖNELİK OLARAK ARA MALLARININ VE YATIRIM MALLARININ ÜLKE İÇİNDE ÜRETİMİNİ ÖZENDİRECEK TEDBİRLERİN ALINMASI,
- DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN SEKTÖREL BAZDA GÖZDEN GEÇİRİLEREK AŞAMALI OLARAK KALDIRILMASI,
- YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI POLİTİKASININ KALKINMA STRATEJİSİNİN GEREKLERİ DOĞRULTUSUNDA YÖNLENDİRİLMESİ,
- TEŞVİK SİSTEMİNİN SEÇİCİ, SÜRELİ VE PERFORMANSA DAYALI BİR ÇERÇEVE İÇİNDE UYGULANMASI GEREKMEKTEDİR.
- GEREK BİLGİ VE TEKNOLOJİ YOĞUN SEKTÖRLERİN İHTİYAÇ DUYDUĞU NİTELİKLİ İŞGÜCÜNÜN YETİŞTİRİLMESİ, GEREKSE MEVCUT İŞGÜCÜNÜN NİTELİKLERİNİN ARTIRILMASI AMACI ÇERÇEVESİNDE AKTİF İŞGÜCÜ POLİTİKALARINA, MESLEKİ EĞİTİM PROGRAMLARINA VE MESLEK İÇİ EĞİTİM PROGRAMLARINA AĞIRLIK VERİLMELİDİR.

Burada imalat sanayi ihracatında ücret yapısını inceledik. Analizimizde imalat sanayinin alt sektörlerini OECD'nin 1995 tarihli Bilim, Teknoloji ve Sanayi sınıflandırmasına göre gruplandırdık. Burada ücret yapısına göre bir sınıflama yapıldı. İmalat sanayi alt sektörleri toplulaştırılırken, çalışanların aldıkları ücretlere göre, yüksek, orta ve düşük olmak üzere 3 grupta toplandı. Daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında, bu sınıflama kullanılarak yapılmış bir çalışmaya rastlamadık. Bu anlamda bir ilki temsil ettiğini belirtmeliyiz. Bu sınıflama, biraz önce anlattığım teknoloji yapısına

göre yapılan sınıflamayla büyük ölçüde örtüşüyor, ama bazı sektörler orada yüksekte olurken burada ortada yer alabiliyor, düşük ve orta arasında geçiş olabiliyor, ama büyük ölçüde bir örtüşme var. Buna göre, yüksek ücret düzeyinin yüksek teknoloji sektörlerinde olduğunu görüyoruz. Ücret düzeyleri de zaman içinde artıyor ve 2000 yılında yüzde 17 olan seviyesinden 2008 yılında yüzde 26'ya çıkıyor. Orta ücret düzeyinde yer alan sektörlerde de ücret düzeyi 2000 yılında yüzde 30 olan seviyesinden 2008 yılında yüzde 43'e yükselmekte. Düşük ücret veren sektörlerde ise ücretler seviyesinin yıllar itibarıyla ciddi biçimde azaldığını görüyoruz. Tabii yüksek teknoloji kullanan sektörler aynı zamanda sermaye yoğun üretim yapılan sektörler olduğu için az ama nitelikli işgücü kullanan sektörler. Bu sektörlerde ücretlerin yükselmesi normal bir gelişme. Bu durum bir dereceye kadar orta teknolojiyi kullanan sektörler içinde geçerli. Ancak, orta teknoloji sektörlerinin toplam ihracat içindeki payında meydana gelen artışın da bu gelişmede önemli bir payı var. Düşük teknoloji sektörlerinde ise, kayıt dışılığın yüksek olması ve sendikalaşmanın düşük olması ile birlikte değerlendirildiğinde, dış ülkelerden gelen yoğun rekabet baskısı sonucunda ücretlerin kısılmasının önemli bir payı var. Özet olarak, mevcut kur politikalarıyla birleştiği zaman Türkiye'de istihdam yaratmayan bir büyüme sürecinin oluşumunu burada açık bir biçimde gözleyebiliyoruz.

Buraya kadar anlattıklarımızın ışığında Türkiye ekonomisini orta-uzun dönem perspektifleri itibarıyla incelediğimiz zaman şunu görüyoruz. Türkiye'nin kalkınmasını teknoloji temelinde tanımlayan bir sanayileşme perspektifinin eksikliği açıktır. Elbette kalkınma planları var, bunlara dayalı olarak çıkan stratejiler var, programlar var. Ancak, sanayileşmeyi ön planda tutan ve bunu teknoloji temelinde gerçekleştirmeye çalışan, yüksek katma değerli malların üretiminde uzmanlaşmayı sağlayacak bir yapının eksik olduğunu görüyoruz. Dış dünyayla bütünleşme büyük ölçüde piyasa mekanizmasına bırakılmış olup, kamunun, ülkenin sanayileşmesinde ve teknolojik dönüşümün sağlanmasındaki rolü yetersiz gözüküyor. Fiziki ve sosyal altyapı alanında ciddi eksiklikler var. Teknolojik dönüşümün sağlanmasında ve yeni gelişen, teknoloji yoğunluğu yüksek mal ve hizmet üretimine geçiş açısından planlama mekanizmasının işlevsiz olduğunu görüyoruz. Bu da ekonominin orta, uzun dönem büyüme perspektiflerini olumsuz yönde etkiliyor. Evet, teşekkür ederim, ben sözü Aziz Hocama veriyorum.

Nadir AVŞAROĞLU (Oturum Başkanı)- Zamanı çok ekonomik kullandığı için Aşkın Bey'e biz de teşekkür ediyoruz. İkinci konuşmacımız Profesör Doktor Aziz Konukman, ben kısaca Aziz Hocamın özgeçmişini okumak istiyorum sizlere. Profesör Doktor Aziz Konukman Ortadoğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümünden 1978 yılında lisans derecesini aldı. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümünde ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümünde yüksek lisans yaptı. 1986-1990 yılları arasında Devlet Yatırım Bankasında araştırma uzmanı, Türkiye İhracat Kredi Bankasında araştırma müdürü ve Tetkik Kurulu müdürü olarak görev yaptı. 1993-1996 yılları arasında İller Bankası Yönetim Kurulu üyesi olarak görev aldı. Doktorasını Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesinde İktisat Bölümünde 1995 yılında tamamlayan, 2002 yılında doçent, 2007 yılındaysa profesör olan Konukman, 2003-2008 yılları arasında Türk-İş Genel Merkezi Araştırma Müdürü olarak görev yaptı. Halen Mülkiyeliler Birliği bünyesinde kurulmuş olan Mülkiye Araştırma Merkezinin Yönetim Kurulu Üyesidir. Buyurun Sayın Konukman.

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan, ortağımıza da tabii bu arada teşekkür ediyorum, zamana mükemmel uydu. Şimdi efendim bizim neoliberal yaklaşımla, dünya ekonomisine küresel değer zincirleri üzerinden eklemlenmemiz mümkün gözüküyor. Sevgili Hayri Kozanoğlu'nun sunuşunda da, daha önceki yıllarda sanayi kongrelerinde de tartışıldığı üzere, bu görüş temelsiz ve geçersiz. Neoliberal görüşe göre, dünya ekonomisine çevre ülkelerinin üreticilerinin küresel değer zinciri, çeşitli isimleri var, ama literatürde en kabul gören şey bu, üzerinden eklemlenmeleri gerekiyor. İşte ne yapacaksınız, çevre ülkelerinde eğer ihracat yapmak istiyorsanız çokuluslu şirketlerle beraber çalışacaksınız, onların taşeronu olacaksınız ve çok güzel ifadeyle

söylendi, tedarik zincirinin hangi halkasından girip girmeyeceğiniz sizin tercihiniz değil. Siz sadece o merkezin uygun gördüğü bir halkadan olaya katılıyorsunuz, onun böyle bir özelliği var ve üstelik burada da devletin bu süreci kolaylaştırıcı önemli bir işlevi var, Hayri biraz koordinasyon dedi, ama o koordinasyonun çok çok ötesine geçen bir şey. Örneğin kamu hizmetlerinin çok ucuza bu şirketlere temini var. Kamu hizmetleri piyasa fiyatlarının çok çok altında sunuluyor, müthiş sübvansiyonlar var. Yani orada devletin sermayeye müthiş bir kaynak aktarımı var. Belki İşaya'yı da burada anmakta yarar var, devletin sınıf karakteri bunu çok net bir şekilde ortaya koyuyor. Onun için aslında bu kamulaştırma sözcüğüne çok dikkatle bakmak lazım. Bizim savunacağımız kamulaştırma gerçek kamulaştırmadır, ama neoliberallerin kamulaştırmaları sahte kamulaştırma, yani daha çok sermayeden yana, onların önünü açan, şirketlerin risklerini sosyal risk haline getiren ve topluma yayan bir kamulaştırmadır. Halbuki alternatif kamulaştırmada kamunun katkısı halkın lehine bir şekilde düzenleniyor, o tartışmaya sonra gireriz olmazsa, ama çok önemli bir nokta Hayri'nin sabahki işaret ettiği nokta.

Ne oluyor? Bu ucuz girdi sağlanması ve bu kanallarla dünya ekonomisine eklenme şunu beraberinde getiriyor, katma değer artık büyük bir kısmının merkezde kalmasına neden oluyor. Yani siz de bir şeyler kazanıyorsunuz, sizin de emekçiniz, sermayedarınız bir şeyler kazanıyor, ama katma değer büyük bir kısmı ne yazık ki, özellikle nihai ürünün katma değerinin önemli bir kısmı merkez ülkedeki ana firmada, oradaki kurumlarda kalıyor. Müthiş araçlar var o tedarik zincirinin içerisinde, herkese bir şey düşüyor, bize bir şey düşmüyor, yani bu cenahtaki kesime bir şey düşmüyor. Tabii bu süreç şöyle bir şey de meydana getiriyor, iki türlü bir baskı çalışıyor, bir tanesi sektördeki ücretlerin aşağı doğru inme baskısı olağanüstü boyutlara varıyor. Sadece ücretlerle yetinmiyorlar, çalışma koşullarının 19. Yüzyıl vahşi kapitalizminin koşullarına kadar gittiği süreçler var. Yani merdiven altı işletmeler devreye giriyor, bir sürü düzenleme, inanılmaz bir sendika düşmanlığı var. Asgari ücretin altında "yeter ücretle" çalışma koşulları var. Orada işte efendim 19. Yüzyıl koşulları var, buraya sendika girmiyor, insan hakları, emekçilerin hakları mağdur ediliyor. Yani Tuzla, her yer Tuzla olmuş burada, yani slogan öyle, her yer Tuzla, öyle bir durum var. Öte yandan da bu mekanizmada özellikle devletin izlediği kur politikası, işte sıcak paraya dayalı büyüme şöyle bir durum yaratıyor: İthalatın inanılmaz bir şekilde ucuzlaşmasına neden oluyor özellikle ara mallarda ve bu çevre ülkedeki taşeron firma tamamıyla yerli girdi üreticilerini devre dışı bırakıyor. Zaten merkezin uydusu olan çevre bir de kendisinin etrafında bir uydu yaratıyor adeta ve inanılmaz mağdur edilmiş bir üreticiler topluluğu var. Yani her bir taşeron belki bir sürü insanın ekmeğiyle oynayan bir konuma geliyor.

Bir de daha vahim bir şey, transfer fiyatlandırmasıyla ana firmayla buradaki çevre ülke öyle bir anlaşıyorlar ki biliyorsunuz bazı girdileri muhasebe kayıtlarında yüksek fiyatlarla almış gösterebiliyorsunuz. O zaman da yarattığımız kurumlar vergisi, elde ettiğiniz kurumlar vergisi hayali olarak düşmüş oluyor. Kurumlar vergisi oranı ne olursa olsun siz kârdan vergi ödemekten kendinizi kurtarmış oluyorsunuz ve devlet de buna bilinçli olarak göz yumuyor. Yani isteseler çok rahat bu hesapları görebilirler, ama son zamanlarda çok zorlandılar, transfer fiyatlandırması durumunda da acaba vergi geliri nasıl artırılabilir diye yasal çalışmalar yapıyorlar. Hatta bir kısmı da mevcut kurumlar vergisine yansıtıldı, ama tümüyle kapsanmış değil. Dolayısıyla böyle bir yapıyla karşı karşıyayız. Şimdi işin tuhaf tarafı bütün sonuçları, bütün olumsuzlukları görülmesine rağmen bu yapı 9. Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan Özel İhtisas Komisyonu raporunda hararetle savunuluyor, ki Hayri sabah bahsetti, raporun hazırlanma işi Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bir taşeronla verildi. Arkadaşlar, bunu tarihimizde ilk defa görüyoruz, biliyorsunuz özel ihtisas komisyonları demokrasinin okulu gibi yerlerdi. İşte Bilsay Kuruç hocamız karşımızda, ben onun dönemini hatırlıyorum, ondan sonraki birkaç kalkınma planının özel ihtisas komisyonlarında da çalıştım, bizzat çalıştım. Yani orası bir şölendir, tartışırız, ederiz ve oradan müthiş raporlar çıkar, sektörel raporlar çıkar ve bir kısmı da yansıtılır. Burası çok önemli, planlara yansıtılır arkadaşlar bunlar. Yani TMMOB'un oradaki bir görüşü ciddiye alınır. Fakat 80'li yıllarla beraber, işte bu 90'lı yıllarda planlar

yasak savar anlayışla hazırlanır hale gelince, yani yasa emrettiği için hazırlanır hale gelince bir baktık ki komisyonlar için ya özel davetli olan kurumlara çağrı yapılıyor ya da komisyonun hazırlayacağı raporlar bir taşeronla devrediliyor. Özel davetten kastım şu, siz sosyal bir taraf değilsiniz bu tartışmada, dolayısıyla özel ihtisas komisyonlarına sizi davet etmiyoruz diyorlar, çok ilginç. Mesela kamu yönetişimi diye bir konu var, mesela Türk-İş'i çağırıyor. Bu sadece kamu personelini ilgilendirir, mesela KESK katılabilir diyor ya da tersi, bir başka şeyde KESK devre dışı kalıyor. Yani onların istedikleri çerçevede siz tartışma zeminine katılabiliyorsunuz, bu müthiş bir şey.

Taşeronluk meselesi de şu; biz bunu komisyon olarak beceremeyeceğiz, gel sen örneğin TEPAV olarak bu işi üstlenerek raporu hazırlayıver deniliyor. Şimdi acı olan şu, TEPAV'ın hazırladığı raporda bu program aynen savunuluyor, yani zaten uygulanmakta olan tedarik zincirleri şimdi krizden çıkışın çözümü olarak önümüze geliyor.

Krizde bir çözüm aranıyorsa temel tercihimiz bu raydan çıkmak olacak arkadaşlar, bu raydan çıkamayan bir sınıf hareketinin kusura bakmayın hazırlayacağı alternatifler ancak o kurumun web sitesinde yer alabilecek niyetler manzumesinden öteye geçemez. Yani www.tmmob.org.tr'ye giderseniz, orada bir sürü akademisyenler seçenekler geliştirebilir, ama hiçbir kıymeti harbiyesi yok, niye? Bu tür önerilerin hayata geçebilmesi için bu tür çizgilerin kırılması lazım. İşte Frank'ın çok güzel bir lafı var, Günter Frank'a bu sırada biraz merak saldı Rahmi Aşkın Türeli'yle, ciddi anlamda bu literatüre bir göz atıyoruz. Orada şunu öneriyor, kriz dönemleri bu tür tavır koymalar için en iyi zemindir diyor. Kriz dönemlerinde merkezden çevrenin kopma şansı çok yüksektir. Bu radikal olmayabilir, ama en azından ideolojik hegemonyanın kırılması lazım. İşte TMMOB bu ideolojik hegemonyayı kıracak çok önemli donanımına sahip bir kuruluş. Dolayısıyla çıkış noktamız böyle bir ideolojik karşı duruşu gerçekleştirmek. Bunu yapamıyorsak teknik çalışma dediğim gibi çok ciddiye alınabilecek bir şey değil, bir kere onun altını çiziyorum.

İkincisi sadece ideolojik hegemonyayı kırmak yetmez, bir de bu tür politikaların izlenebilmesi için mutlaka ve mutlaka bizim, biz derken emekten yana kesimlerin bir krizden çıkış stratejisi olması lazım. Bakın, bu o kadar zor değil, çünkü bunun kısa vadeli unsurlarının hayata geçirebilme şansı yüksek. Yani siz parlamentoya baskı yaparsınız, partilere baskı yaparsınız, , bir süre adam adama markaj yaparsınız, yasal değişikliklerde taraf olursunuz ki TMMOB zaman zaman bunu yapıyor, hatta denetim yetkisini kullanıyor. İşte idare mahkemelerine gidiyor, Danıştaya gidiyor, iptal ettirdiği bazı düzenlemeler var, son derece başarılı olduğu mücadele örnekleri var. Bunun için mutlaka ve mutlaka bu IMF'in bize dayattığı bu stratejiyi bir kere terk etmemiz gerekiyor. Yani şu olmaz, hem IMF orada olacak, hem de şunlar şunlar olacak, kim yapacak onu, öyle bir güç var mı, politik arenada böyle bir aktör var mı, mümkün değil. O zaman şunu yapmak zorundasınız, onların bu programlarına karşı ciddi anlamda karşı programları hazırlamak zorundasınız. Yani bakın, IMF'le şu politikayı uygularsan şu gelir, IMF olmadan da şu politikayı uygularsan, ama IMF türü bir politikanın takipçisi olursan sonuçlar şunlar olur deme durumumuz var, bunu kanıtlama durumumuz var. İstatistiklerle kanıtlayabiliriz, işte efendim çeşitli gözlemlerimizi aktararak yapabiliriz, Çünkü TMMOB daha önce bölgesel toplantılar yaptı, bölgesel kurultaylar yaptı, krizi tartıştı, sektör temsilcileriyle konuştu, dönemin başında bir kriz toplantısı yapıldı ve görülüyor ki bu işte kesinlikle kamunun öncülüğünde bir maliye politikası devreye sokulmadan hiçbir şansımız yok arkadaşlar. Zaman zaman liberal yazarlar da bunu söylüyor, hatta IMF'e hayıflanıyorlar, IMF'e diyorlar ki, kardeşim şunu yapmayın, gelişmiş ülkelere önerdiğiniz politikaların benzerini bu ülkelere de önerin. Özellikle döviz fazlası veren ülkelere diyorlar ki, kamu öncülüğünde bir kalkınma stratejisi geliştirin, tabii orada o tercihin arkasında şu yatıyor: Kamu öncülüğünde bir yatırım hamlesi başlatılırsa o ülkeler ciddi anlamda gelirlerini arttıracak, dolayısıyla metropol ülkelerde krizde bağırın, çağırın endüstrilerin geliri artan o ülkelere mal satabilme şansı olacak. Şimdi böyle bir seçeneği onlara öneriyorlar, ama bizim gibi ülkelere siz bu işlere girmeyin, ne yeni yatırım, ne yeni fabrika, kardeşim siz şu borçların ödenmesine

mümkün mertebe yardımcı olun, hatta çok düşük cari açıklarla bu işi götürmeye çalışın. Çünkü yeni cari açıklar sizin yeni borçlanmanız anlamına gelir deniyor. İşte IMF'siz hazırlanan politikanın IMF ağırlıklı olmasının temel nedeni de bu. Yani her ne kadar IMF'siz deniyorsa da Sayın Babacan'ın hem orta vadeli programı, hem 2010 yılı programı, hem de AB'ye uyum çerçevesinde hazırlanan katılım öncesi ekonomik program tamamıyla IMF'ci politikaların somut hayata geçtiği belgelerdir.

Şimdi bütün bunları akıldan çıkartmadan, yani böyle bir açılım olmazsa benim bunları yazmamın ne anlamı var, yani bunları söylesem ne olacak? Söylüyorum işte, genişletici maliye politikaları önlemlerine ağırlık verilecek, kim verecek, TMMOB mu verecek? Yani TMMOB mu çıkacak iktidara da bunları yapacak, yani bunun bir adresi olacak. Bu adresin olduğu varsayımıyla bunları anlatıyoruz. Onun nasıl olacağını ben bilemem, yani onun mekanizmalarını siyaset bilimcileri otursunlar olayı açıklasınlar, bizim yapabileceğimiz sadece burada bunun altyapısını hazırlamak. Peki, bu nedir? Bir kere dolaylı vergilerin, yani yüzde 70'lere vardı, bu korkunç bir şey, yani bunun sürdürülebilirlik şansı kalmadı. OECD ülkeleri içerisinde tablo tam tersinedir arkadaşlar, yüzde 30-70 tablosu tam tersinedir. Dolaylı vergiler adı üzerinde vur abalıya. Bakın, 2010 programında özellikle vergi gelirlerinde yüzde 18,2'lik bir artış öngörülüyor 3,5 büyüyen bir ekonomide. Gelir esnekliğini hesapladım, vergi gelirinin milli gelire olan esnekliğini hesapladım, arkadaşlar çıkan rakam iki. Trend analizi yaptığımız zaman bu rakam, kriz yıllarını devre dışı bırakıyoruz, 1,1-0,9 civarında, yani bir diyelim. Bunun iki katı olabilir mi, bu ne demektir? Vur abalıya. Hadi abalıya vur, bir yandan da kamu giderlerini de inanılmaz bir şekilde kısıyorlar. Halbuki bu tür resesyon konjonktürlerinde en iyi politika kamu öncülüğünde yapılacak harcamalar politikasıdır. Transfer harcamalarını arttırmaktır, sabah Hayri söyledi, yoksullara gelir transferleridir, işte bunun bir sürü yolu var ve fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının, işte transfer harcamalarının artırılması, zorunlu ihtiyaç mallarında özellikle KDV'nin düşürülmesi. Halbuki hükümetin politikalarının hepsi ne denir ona, güzel de bir kavram bulmuştuk, tuzu kuru tüketicileri koruyan ÖTV indirimleri, KDV indirimleri ve son derece sınırlı bir kesime hitap eden talep ertelemiş kesimlerin talebini harekete geçiren bir program. Bununla bir çıkış yolu olamayacağı çok net gözüküyor, zaten 2009'un büyüme rakamları bu kadar teşvike rağmen tahminler yüzde 7-7,5 bir küçülmeyi de gösteriyor, bugün Mustafa da buna değinmiş.

Peki, ne yapacağız? Burada mutlaka kamu harcamalarının, bu çoğaltan, hızlandıran mekanizmaları harekete geçirerek gelir artışlarını planlamamız lazım. Burada iddia edilen dışlama etkisi çalışmıyor arkadaşlar, o başka dönemlerde çalışıyor. Yani özel sektörün piyasadan kovulması diye bir durum yok, çünkü özel sektör zaten yatırım yapmıyor. Bu kadar etik açıdan savunulamayacak görüşleri bir sürü köşe yazarı utanmadan köşelerinde yazabiliyorlar. Kardeşim, yaprak kımıldamıyor, adam üretim kapasitelerini çalıştıramıyor, yani imalat sanayi kapasite kullanım oranları düşmüş. Burada sen adama niye yeni yatırım yapmıyorsun diyemezsin, hiçbir mantığı yok, hele bu teşviklerin de hiçbir anlamı yok. Yani onlarla bu sistemi harekete geçiremezsiniz. Dolayısıyla mutlaka burada kamunun öncülüğünde yeni bir açılım yaparak özel sektörü de burada yatırım yapar hale getirebilirsiniz. Yani onu tamamlayıcı bir şekilde devreye sokabilirsiniz, ama bu AKP'nin iktidarıyla olmaz herhalde, birbirimizi de aldatmayalım ya da bu emek karşıtı bir hareketle olmaz. Tam tersine, eğer ısrarla o sisteme devam edeceğiz dersanız açık söylüyorum açık faşizme gidirsiniz. Yani bu politikaları devreye sokamayın, bu açıkça kemer sıkma demektir. Kamu harcamalarını kıs, vur abalıya, vergileri yükselt, insanları içeri al, çıkart, hukuku tasfiye et, bunun anlamı ne olur? Bunun anlamı açık faşizmin bir başka yansıması olur ve dünya da bu deneyimleri yaşadı. Keynesyen politikalar, sosyal politikalar, bunları geliştiremediğiniz zaman, bir sosyalizm alternatifini de gündeme getiremediğiniz zaman faşizm kabak gibi ortaya düşüyor, tarihsel örnekler. Oradan da mı çıkış yok, o zaman savaşlar oluyor. Bölgesel savaşlar, dünya savaşları, hiç uzağa gitmeyelim, böyle bir durum var.

Peki, bütün bu dediğimiz kısıtlar altında yeni kalkınma stratejisi ne olmalıdır? Yeni kalkınma stratejisi için ülkenin kaynaklarını kesinlikle yönlendirecek bir otorite lazım, bu artık DPT olur, başka bir

kuruluş olur. Diğer taraftan mekânsal boyutu da olan, mekânsal boyut da çok önemli, çünkü Türkiye'de ne yazık ki biz GAP'ları, DAP'ları kurarak zannettik ki bölgesel planlar yaptık. Hiç ilgisi yok, onlar proje kapsamında bir şey, merkezi planla hiçbir bağı olmayan düzenlemeler. Bugünkü kalkınma ajansları da onu çözemez, çünkü o da tedarik zincirlerinin başka bir biçimidir. O KOBİ'lere, yerel odaklara uluslararası sermayenin doğrultusunda dünya ekonomisine eklenmenin yollarını gösteriyor. Mesela orada ar-ge'lerde taşeron olamazsınız, tam tersine daha çok meta zincirlerinde taşeron olabilirsiniz. Yani o ar-ge zincirlerine girebilmede ancak yarı çevre dediğimiz ülkelerin bir şansı var, onlara da tabii metropol ülkenin izin verdiği ölçüde.

Sonuçta şu çizdiğimiz tablo bize çok önemli bir yol gösteriyor, neydi o hatırlayın teknolojik yoğunluğuna göre sektörleri sınıflandırmıştık. Görülüyor ki burada düşük ücret ve düşük katma değer üzerinden dünya ekonomisine eklenme var. Kardeşim, bununla yürümez. Yani bunu sürdürebileceğini söyleyebilmek şu anlama gelir, dibe doğru yarış, dipte eşitlenmek, dipte bir sürü ülkelerle birlikte aynı kaderi paylaşmak. Bu bir çıkış noktası olamaz. O zaman bu yüksek teknolojiyi gerektiren ürünlere çok ciddi ağırlık vermek gerekiyor, ar-ge'sini arttırmak gerekiyor. Bu da kamusal denetime açık, yerel odakların da sisteme katkı yaptığı bir bütçeyle olur. Yani işte Porto Allegra'da yerel bütçelerde bu gerçektir, merkezi bütçede biraz zor, ama genel eğilim merkezi bütçeye de bunu kaydırmak gerekiyor. Burada arkadaşlar kusura bakmayın, bu üçüncü sanayi devrimi dediğimiz ürünleri özel sektörün yapacağını beklemek çok hayal kurmak demek, mümkün değil. Buralarda mutlaka ve mutlaka yeni KİT'leri oluşturmanız lazım. Yeni KİT'ler olmadan bu şeyi götürebilmeniz mümkün değil. Efendim, kitler bitti. Ne yapalım yani, bitti diye biz teslim mi olacağız? Sonra kaldı ki biz bu KİT sistemine dönelim derken eski KİT sistemini de savunmuyoruz. Daha çok toplumsallaşmayı devreye sokan, kamunun bu sahte kamulaştırmasının önünü kapatan, ama ciddi anlamda toplumun bütün kesimlerini, özellikle sınıf temelli örgütlerini, onların demokratik meslek örgütlerinin ciddi denetimde olduğu, emekçilerin denetimde olduğu ya da üretim süreçlerine katıldığı modelleri tartışmamız lazım. Bunun hazır çözümleri yok arkadaşlar, bunlar nasıl oluyor, nasıl olmuyor, bunların adresi burası, işte bu fikir tartışmalarını burada yapacağız, burada oluşturduğumuz projeleri halkımıza götüreceğiz, onları ikna edeceğiz. Yoksa böyle hazır, işte buldum, hadi bakalım bize bir sanayileşme projesi, böyle ısmarlama projeler yok. Bu tür projeler de hazırladık. Sevgili Aşkın Türelî'nin bağımsız bir çalışması var. Benim SODEV'e yaptığım bir çalışma var. Mustafa Sönmez'in bir çalışması ile aynı kitapçıkta topladık. Kitabın adı "Alternatif Sanayileşme Önerileri."

Sonuçta şunu söyleyeyim, bütün bu tespitlerimizin makro politikalarla eğer bağlantısını kuramazsak dediklerimiz havada kalır. Böyle Solow'un bir teknoloji tanımı var, gökten düşen kudret helvası diyor. Bizim teknoloji de böyle havada asılı kalır, bunun alt ya da taban bölümü boşa kalır. O taban bölümü makro politikalar zeminidir, uzun vadede bunun vergi teşvikleridir, ciddi bir vergi reformudur, servetlerin vergilendirilmesidir. Yani buralarda kaynaklar yaratılmadan bütün bu söylediklerimiz kâğıt üzerinde böyle güzel, nostaljik niyetlerden öteye gidemez. Bir de bizim mutlaka ithal ikameci sanayinin tamamlanamayan yönünü tamamlamamız lazım. Ara mallarındaki bu bağımlılığı sona erdirmemiz lazım. Ara mallarındaki bu bağımlılığı sona erdiremeden Türkiye istediği kadar ihracat yapsın, ihracatı patlama yapsın, işte dahilde işleme rejimi sonuçları bunu gösteriyor, girdi-çıkı çalışmasının sonuçları bunları gösteriyor, Merkez Bankası'ndaki uzmanların çalışmaları, anket çalışmaları bunları gösteriyor, Türkiye ürettikçe dışarıya bağımlı hale zaten gelmiş durumda, bu daha da konsolide olur. Bunu yıkmamız lazım, bunu nasıl bir stratejiyle yıkarsınız, bunun unsurları neler olabilir, özellikle o çalışmada ayrıntılı tespitlerimiz var.

Sonuçta şöyle diyelim, bütün bunları yapabilmemiz için nitelikli işgücünün de mutlaka sağlanması lazım. Beşeri sermaye stokunu geliştirecek çabalara girmemiz lazım. Daha da önemlisi bazı şeyler öyle kolay değil, sübvansiyon eskisi gibi yapamıyorsunuz, gümrük vergilerini istediğiniz gibi koyamıyorsunuz, o zaman müthiş dev teknik kadrolarla Dünya Ticaret Örgütü'nde Türkiye temsil

edilmeli. Arkadaşlar, Dünya Ticaret Örgütü'ne Hindistan, Çin kaç tane uzmanla katılıyor biliyor musunuz? Yüzlerce, binlerce uzmanla katılıyor. Türkiye bazen temsil bile edilmiyor. Hindistan sınaî mülkiyet haklarıyla ilgili ticari müthiş kavga veriyor. TRİPS'le ilgili müthiş bir mücadele veriyor, 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'nü bayağı bir sarstılar. Şimdi buralarda boşluklar bulamazsınız, boşluklar var, onu söyleyeyim, yasal düzenlemelerle oradaki boşlukları aşmanız lazım. Orada inanılmaz size teknoloji transferini olanaklı kılacak bazı kapıları açabilirsiniz. Bunları açamazsanız adamların her türlü kontrollü teknoloji transferine evet demek durumunda kalırsınız. Teknoloji de gelir, onu söyleyeyim, muazzam bir üretim üssü de olur burası, otomobil de olmadı mı, yani otomobil ihracatımızın patlamasının nedeni o değil mi, buranın üs olması, katma değer nerede, ar-ge'yi kim yapıyor? Taşeron bile değilsiniz, bakın, AR-GE'de taşeron bile değilsiniz, meta zincirinde taşeronsunuz. Saygılar sunuyorum.

Nadir AVŞAROĞLU (Oturum Başkanı)- Sayın Hocama sunumundan dolayı biz de teşekkür ediyoruz.

Oturumumuzun ikinci sunumu krizin Türkiye imalat sanayi üzerine etkileri. Bu sunum Profesör Doktor Nesrin Sungur ve Doktor Ercan Sarıdoğan tarafından hazırlanmış. Bize bu tebliği Ercan Sarıdoğan sunacak. Ben size kısaca Ercan Bey'i tanıtmak istiyorum. Lisansını 1999 yılında Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde, yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Ekonometri Anabilim Dalında, doktorasını 2006 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İktisat Anabilim Dalında tamamladı. Sarıdoğan Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde, öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Buyurun Ercan Bey.

KÜRESEL KRİZİN TÜRKİYE İMALAT SANAYİNE ETKİLERİ

Prof. Dr. Nesrin SUNGUR / Öğr.Gör. Dr. ERCAN SARIDOĞAN

Teşekkür ederim. Herkesi saygıyla selamlıyorum. Bir önceki sunum benim sunumum için güzel bir altyapı oldu, Türkiye ekonomisi gibi bir ekonomik yapıya, bir sanayi yapısına sahip bir ekonomi için küresel bir şok gelirse, ekonomi nasıl bir cevap verir, ne gibi sonuçlar ortaya çıkar, bu çerçevede, çalışmamızın temel amacı küresel krizin Türkiye imalat sanayi üzerindeki etkilerini, etkileme kanallarını gözönüne alarak, istatistiksel verilerle ortaya koymaktır. Konferans boyunca krizin kaynağı üzerine analizler yapıldığı için krizin kaynakları üzerine bir tartışmaya girmeyeceğiz, sadece küresel krizin Türkiye imalat sanayi üzerindeki etkilerini istatistiksel verilerle iktisadi açıdan inceleyeceğiz.

ABD’de 2007 ortasından konut sektöründeki sorunlarla baş gösterip, 2008’in son çeyreğinde kendisini küresel çapta hissettiren ve 2009’un ilk çeyreğinde dip yaparak ikinci çeyrekte itibaren şu aşamada dipten dönüş sergileyen küresel iktisadi kriz, tüm ülkeler için önemli ölçüde üretim ve refah kayıplarına sebebiyet vermiştir. Krizin yayılma mekanizması, küresel düzeyde beklentilerin, kredi mekanizmalarının ve talebin bozulmasına bağlı olarak, iflaslar, üretim ve istihdamda bozulmalar olarak kendisini göstermiştir. Türkiye ekonomisi de aynı mekanizmalardan etkilenerek, küresel krizden payına düşen üretim ve refah kaybını almıştır. İhracata yönelik sektörler başta olmak üzere özellikle imalat sanayinde Avrupa’ya ihracat yapan sektörlerde üretimde, istihdamda, kazançlarda ve refahta olumsuz etkilenmeler kendisini derinden hissettirmiştir. Kriz sürecinde bütün ülkelerin hükümetleri ve uluslararası kuruluşlar, para, maliye politikası başta olmak üzere çeşitli düzeyde işbirlikleri ve tedbirleri uygulamaya koyarak, krizin yarattığı güvensizlik, belirsizlik, kredi mekanizmalarındaki bozulmayı, talep, arz ve istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya çalışmışlardır. Kurtarma paketleri ve talebi canlandırıcı politikalar bütçe açıklarına yol açarken, özel sektör dengelerini düzeltmek pahasına, kamu sektörü, kendi mali dengesinde önemli bozulmalara maruz kalmıştır. Bu süreç Türkiye ekonomisi için de genel olarak geçerli olmuştur.

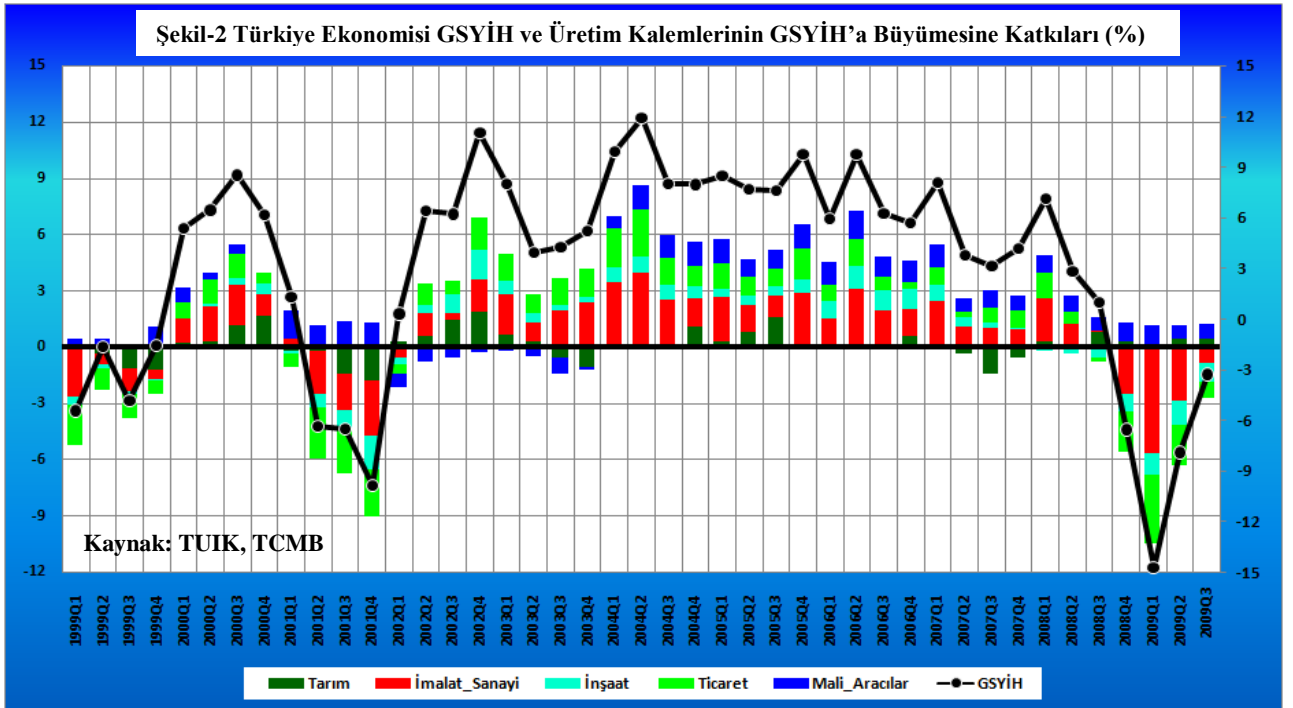
Krizin oluşum dinamikleri her ne kadar ABD bankalarının ödeme gücüne bakmadan insanları yüksek faizden borçlandırıp sonra da bu borca dayalı kağıtları üçüncü kişilere satması, kredilerin geri ödenmemesi vb sebepler nedeniyle çıkmış görünse de esas olarak kapitalizmin 1970’li yılların başında girmiş olduğu aşırı üretim krizine çözüm getirmek üzere uygulamaya konan neoliberal politikaların iflasından kaynaklanıyor. Bu durum, krizi sistemik hale getirip ve çözümünü zorlaştırırken, krizin geleceğine ilişkin belirsizliklerin de artmasına neden olmaktadır. Kapitalist dünya sisteminin II. Dünya Savaşı sonrasında, savaşın yaratmış olduğu özel koşulların etkisiyle yaşamış olduğu hızlı büyüme ve genişleme süreci aşırı üretim ve uluslararası rekabetin yoğunlaşması ile sonuçlanmış, kar oranlarının düşmesi, ekonomik büyüme ve yatırımların azalması ile kapitalist sistem 1970’lerin başında derin bir krize girmiştir. Krize çözüm olarak getirilen, 1970’lerin ikinci yarısından itibaren merkez ülkelerde uygulamaya konan serbestleştirme, kuralsızlaştırma özelleştirme ve esnekleştirme politikaları, bir başka deyişle neoliberal küreselleşme politikalarıdır. Bu politikalar önce merkez ülkelerde uygulamaya konmuş, 1980’lerden itibaren IMF ve Dünya Bankası kanalıyla ve İstikrar Programları/Yapısal Uyum Programları aracılığıyla az gelişmiş ülkeler de bu sürece dahil edilmiştir. Neo liberal küreselleşme politikalarının temel amacı aşırı üretim ve rekabet nedeniyle düşen kar oranlarına bir çözüm bulunması, sermayeye yeni ve karlı yatırım alanları açılmasıdır. İktisadi sınırların kaldırılması ve böylece mal ve sermaye akımlarının dünya ölçeğinde serbestçe dolaşabilmesi, iktisadi hayatın ‘görünmeyen el’in düzenlemelerine teslim edilmesi halinde, insanlığın sınırsız bir zenginliğe kavuşacağını vaad eden bu ideoloji 90’lı yıllarda giderek güçlenmiş, ancak arka arkaya yaşanan finansal krizler nedeniyle 90’lı yıllar paradoksal bir şekilde aynı zamanda neoliberal

küreselleşme sürecinin sorgulanmaya başladığı yıllar olmuştur. 1994-95 yıllarında Türkiye ve Meksika'da yaşanan finansal krizlerin ardından, 1997 yılında Tayland'da başlayıp kısa sürede bölge ülkelerine yayılan ve küresel bir sarsıntı yaratan Asya Krizi, 2001 Türkiye ve 2002 Arjantin krizleri dikkatlerin sermaye akımları ve uygulanan finansal liberalizasyon politikalarına dönmesine yol açmış, neoliberal çevrelerde bile bu politikalar sorgulanmaya başlamıştır. Yaşanan bütün krizlerin en temel dinamiğinin finansal piyasalardaki serbestleştirme ve kuralsızlaştırma olduğu, spekülasyonun peşinde ve sürü halinde ülkeden ülkeye dolaşan sermaye akımlarının kriz dinamiklerini de içinde barındırdığı görüşü özellikle akademik çevrelerde tartışılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler 1990'ların sonlarında "uluslararası yeni bir finansal mimarinin inşası" çalışmalarını başlatmış olsa da, sermaye hareketlerinin kontrol altına alınması ve finansal piyasaların düzenlenmesi hiçbir şekilde gündeme gelmemiş, Tobin Vergisi türü önerilere özellikle ABD ve İngiltere'deki finans merkezlerinin yöneticileri tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü ekonomilerin finansallaşması ve finansın küreselleşmesi bir yandan çok yüksek karların elde edilmesini sağlarken, öte yandan finansal piyasalarda ortaya çıkan balonlarla (hisse senedi balonu, konut balonu, emtia balonu) sistemin aşırı üretim krizi ertelenebilmektedir. Amerikan ekonomisinde krizlerin yapısına bu çerçevede ve tarihsel olarak bakıldığında, özellikle reel sektör faaliyet gelirlerinin azaldığı dönemlerde, firmaların finansal piyasalarında kazançlar elde etmeye yöneldiği ve ardından finansal krizlerin yaşandığı açık bir şekilde gözlenmektedir. Tüm durgunluk dönemleri öncesinde ekonomi genelinde firmaların faaliyet gelirleri azalmış ve faiz gelirleri artmıştır. Reel sektördeki faaliyet gelirlerinin azalması firmaların, atıl tuttukları fonlar ve finansal sektörde kendilerinin yarattığı yapay devasa fonlarla kazançlarını artırma oyunlarına yönelerek faiz gelirlerini artırmaya yöneldiklerini göstermektedir. Artan yapay fonlar para arzının kontrolünü zorlaştırarak, faizlerin düşmesine, talebi ve devamında enflasyonu artırarak yapay bir refah dönemine yol açmakta, ABD merkez bankası FED'in, artan enflasyonu frenlemek üzere faizleri artırması ekonomide kısa süreli durgunluklara ya da şimdi yaşanmakta olduğu gibi dünya çapında ve derin krizlere neden olmaktadır.

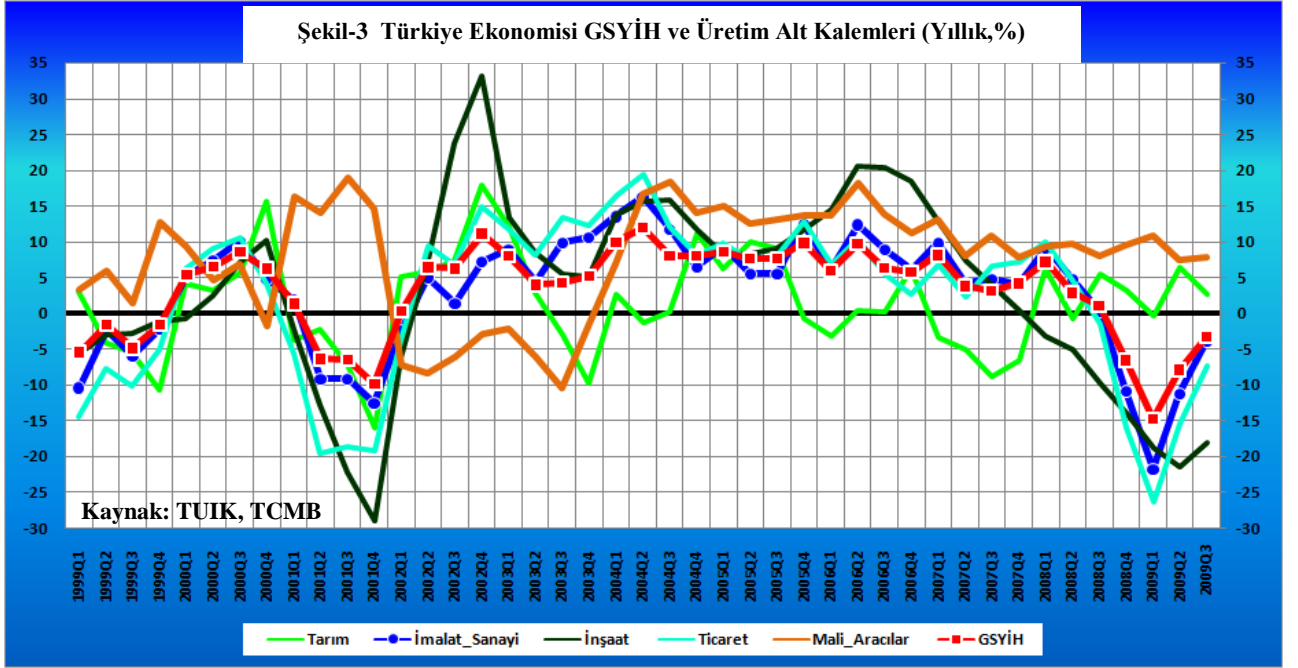
Şekil-1'den izlenebileceği gibi, 2008'in son çeyreği ile küresel bir yansıma gösteren kapitalizmin krizi, dünyanın diğer ekonomilerine, beklentiler, finansman ve ticaret kanalları üzerinden yayılma göstermiştir. Türkiye ekonomisi de krizin etkilerini bu kanallardan hissetmiştir. Küresel finansal piyasalarda, 2008'in son çeyreğinde artan belirsizlik ve risk, beklentilerin bozulmasına yol açarak öncelikle, küresel iktisadi güveni olumsuz etkilemiştir, devamında ortaya çıkan güven bunalımı, iktisadi birimlerin risk iştahlarını azaltarak, küresel likidite sıkışıklığına yol açmıştır. Finans ve kredi piyasalarındaki sorunlar özellikle 2009'un ilk çeyreğiyle birlikte reel sektöre sıçramıştır. Reel sektör, bir yandan küresel kredi koşullarındaki bozulma diğer yandan ise küresel talepteki daralma makasında hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Bu daralan makasta tüm firmalar bünyelerindeki zayıflığa göre zarar görmüşlerdir. Talep cephesinde daralma, küresel arz cephesini olumsuz etkileyerek, üretim daralmalarına, devamında işsizliğin artmasına yol açmıştır. Reel sektör olumsuz etkilendikçe, ödenemeyen krediler kanalıyla finansal sektör de tekrar olumsuz etkilenmiştir. Finansal ve reel sektör arasında krizin daralan döngüsü birbirini besledikçe krizin boyutları artmıştır. Bu sebeple, hükümetler ve küresel toplum daha geniş çaplı kurtarma paketleri devreye sokarak, küresel iktisadi yangını söndürmeye çalışmıştır. Ülkelerin ve uluslararası kuruluşların uygulamaya koyduğu tedbirler, güven bunalımını, likidite sıkışıklığını ve çalışmayan kredi mekanizmalarının tekrar çalışmasına yardımcı olmuştur. Devamında ise küresel talep ve arz cephesinde, 2009'un üçüncü çeyreği itibarıyla iyileşmeler başlamıştır.

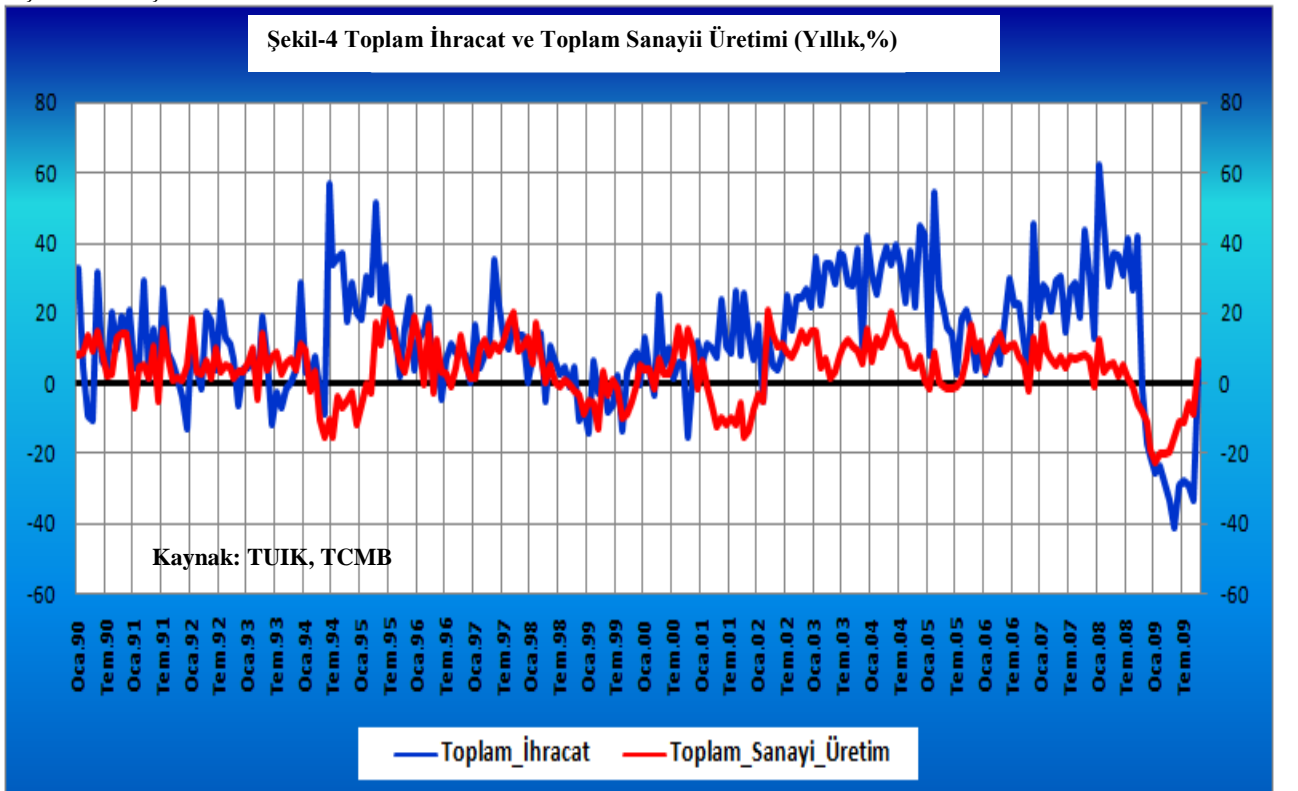
Krize bağlı olarak dış ve iç talepte azalma, Şekil-2'den görülebileceği gibi, GSYİH'da üretim kalemleri açısından da bakıldığında, özellikle 2009'un ilk çeyreğinde %15'lere varan önemli azalmalara yol açmıştır.

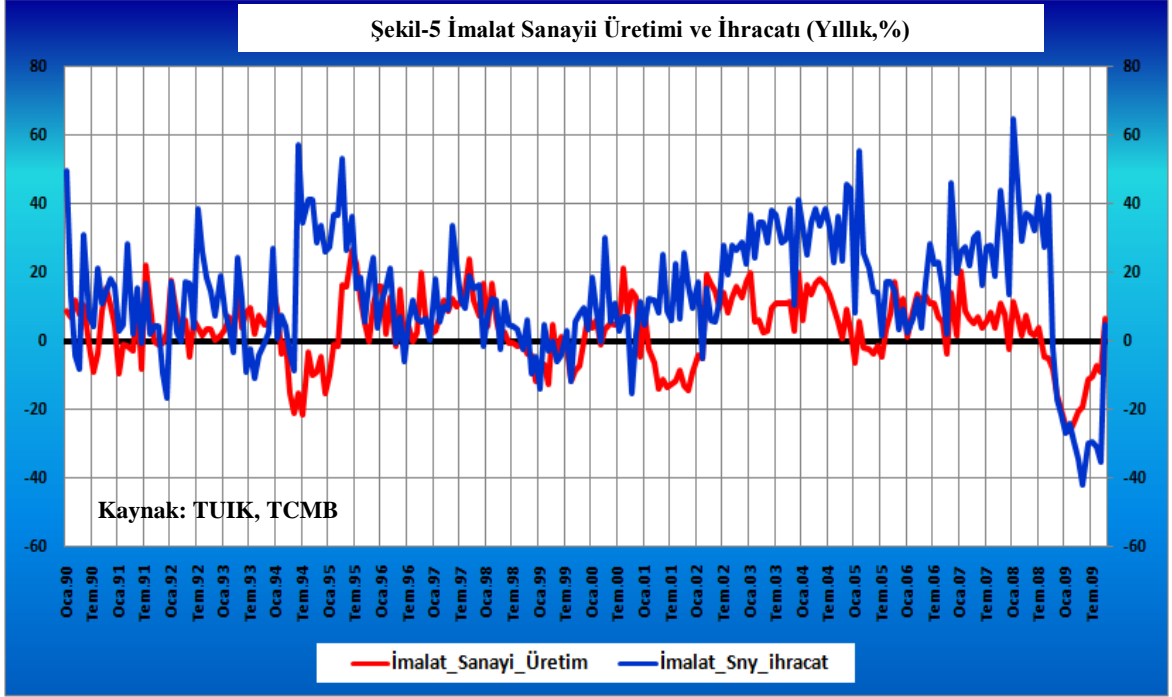
Şekil-3'ten görülebileceği gibi, Krize bağlı olarak dış ve iç talepte azalma, sektörel üretimi olumsuz etkilemiş, 2009'un ilk çeyreğinde imalat sanayiinde %25'lere varan daralmalara yol açmıştır.

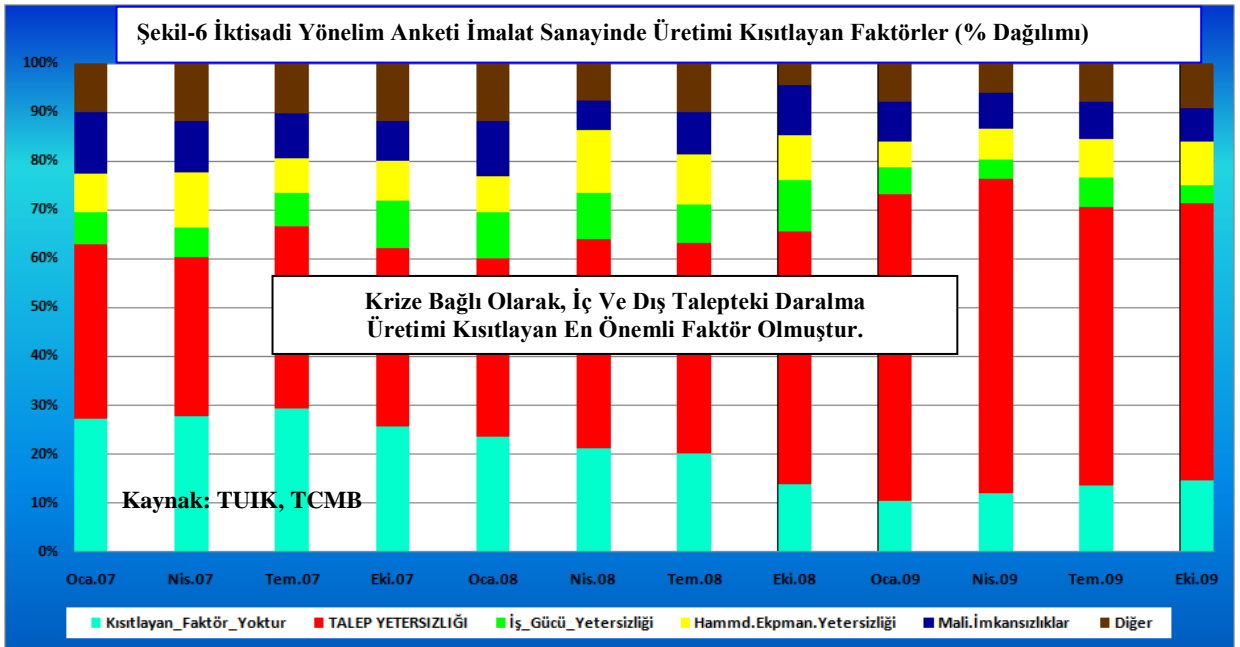
Türkiye ekonomisindeki üretim daralmasının en temel sebebi, yurt dışı fon arzında ve mal talebindeki daralmadır. Özellikle Avrupa Bölgesi'ne yapılan ihracattaki daralma toplam ve imalat sanayii üretimindeki daralmanın en önemli sebebidir. Şekil-4'te toplam ihracat ve sanayii daralmasındaki ilişki verilmiştir.

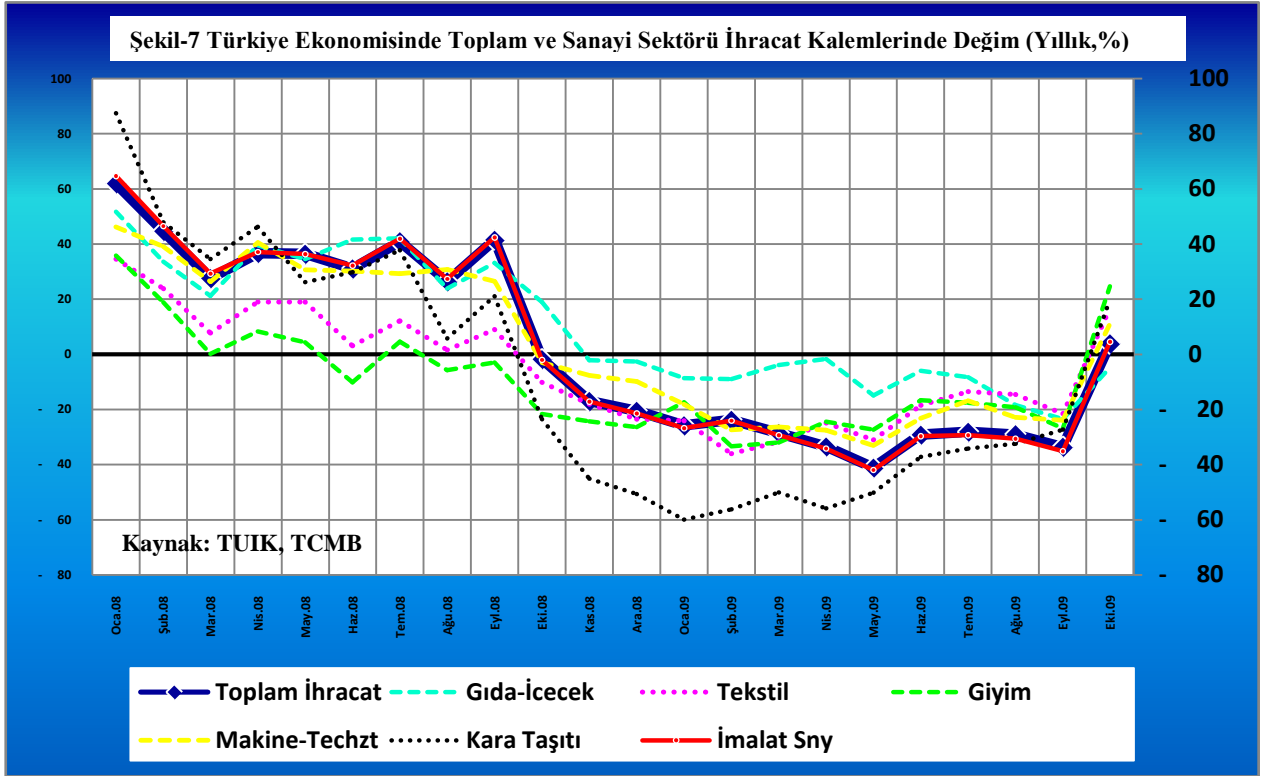
Şekil-5'ten de görülebileceği gibi, küresel krizin imalat sanayii üzerindeki en büyük daraltıcı etki kanalı, benzer şekilde, azalan yurtdışı talebe bağlı olarak ihracattaki daralma üzerinden gerçekleşmiştir.

Şekil-6'da imalat sanayiine yönelik, üretimi kısıtlayan faktörler anket sonuçları verilmiştir. Ankaet sonuçlarına göre iç ve dış talep yetersizliği üretimi kısıtlayan en önemli faktör olarak ortaya çıkmıştır.

İhracatın sektörel daralma profili, toplam ve imalat sanayiindeki sektörlerin üretim, istihdam ve karlılık açısından daralma profilini şekillendirmiştir. Şekil-7’de toplam sanayii ve alt kalemlerindeki ihracat daralma oranları verilmiştir. Buna göre, Ekim-2008’de negatife geçen ihracat kalemlerinde daralma, Mayıs-2009’da dip yaptıktan sonra oransal olarak, ancak Ekim-2009’da pozitif değerlere yaklaşmıştır. Yaklaşık bir yıllık ihracat daralması, üretim ve istihdamı da olumsuz etkilemiştir.

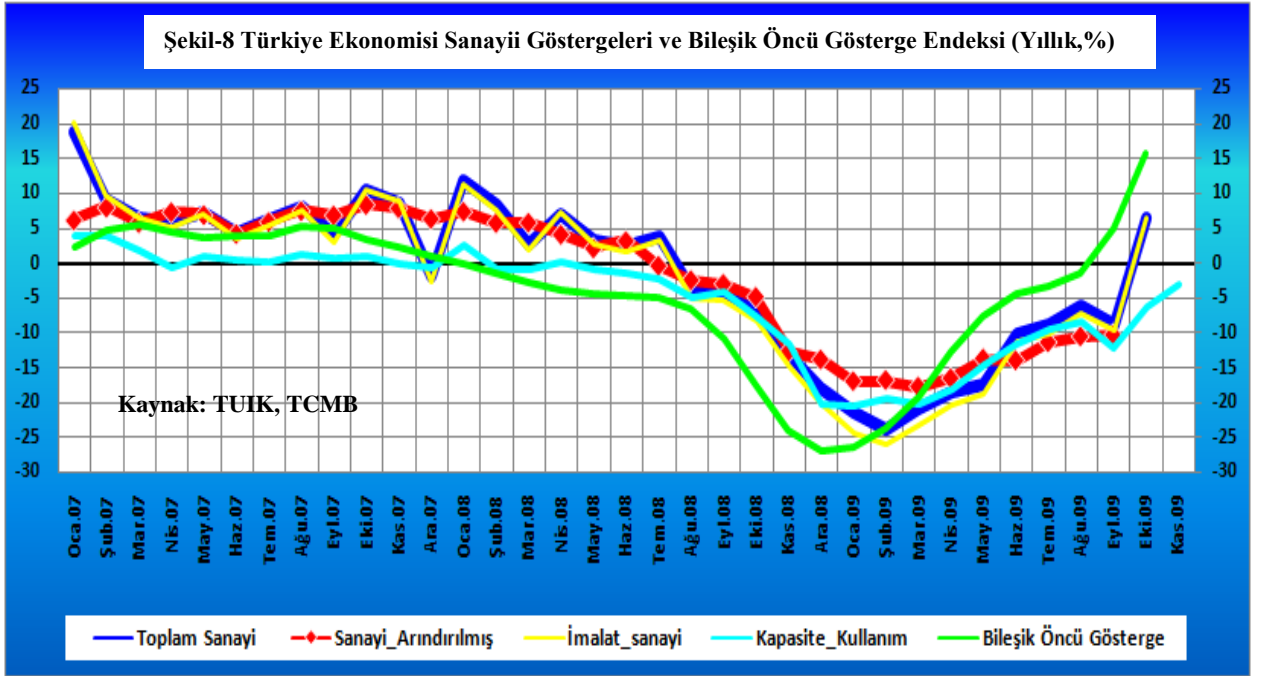

Dış talep ve dış finansman koşullarındaki değişim, ihracat kalemlerindeki daralma yapısını ve imalat sanayi üretimindeki daralma yapısını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Bu sebeple ihracattaki daralmayı farklı dış ticaret sınıflama yapılarına göre incelediğimizde, Türkiye ekonomisinde ihracatın 2008 krizindeki daralma yapısı uluslararası standart sanayi sınıflamasına (ISIC,Rev.3'e) göre seçilmiş kalemler için verilmiştir. Buna göre, 2009'un ilk yarısında genel imalat sanayi ihracatı %40 daralırken, motorlu taşıt alanında daralma ise yaklaşık %60 düzeyinde, tekstil ve giyim ile makine ve teçhizat alanlarında daralma ise yaklaşık %30 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinde ihracattaki daralma geniş ekonomik grupların (BEC) sınıflaması açısından incelendiğinde, 2009'un ilk yarısında özellikle sermaye malı ve ara malı ihracatında %50'lere ulaşan daralmalar gerçekleşmiştir. Tüketim malı ihracatı ise yaklaşık %30'a kadar ve genel ihracat ise yaklaşık %40'a kadar daralma göstermiştir. Türkiye ekonomisinde ithalattaki daralma geniş ekonomik grupların (BEC) sınıflamasına göre incelendiğinde, 2009'un ilk yarısında özellikle ara malı ve sermaye malı ihracatında %50'lere ulaşan daralmalar gerçekleşmiştir. Tüketim malı ithalatın %30 ve genel ithalatta ise yaklaşık %40 düzeyinde daralma görülmüştür. Türkiye ekonomisinde ihracattaki daralma standart uluslararası ticaret sınıflamasına (SITC, Rev. 3) göre, incelendiğinde, 2009'un ilk yarısında özellikle makine ve ulaştırma, işlenmiş mal ihracatında yaklaşık %50 düzeyinde daralmalar gerçekleşmiştir. Mamül eşya ihracatında %30 ve genel ihracatta ise yaklaşık %40 düzeyinde daralma görülmüştür. Dış ticaret ihracat miktar endeks kalemlerinde değişim ISIC REV.3 Sınıflamasına Göre verilmiştir. Buna göre, genel ihracat miktar endekslerinde, Ekim-2008'de %5.1'le başlayan daralma, Mayıs-2009 döneminde

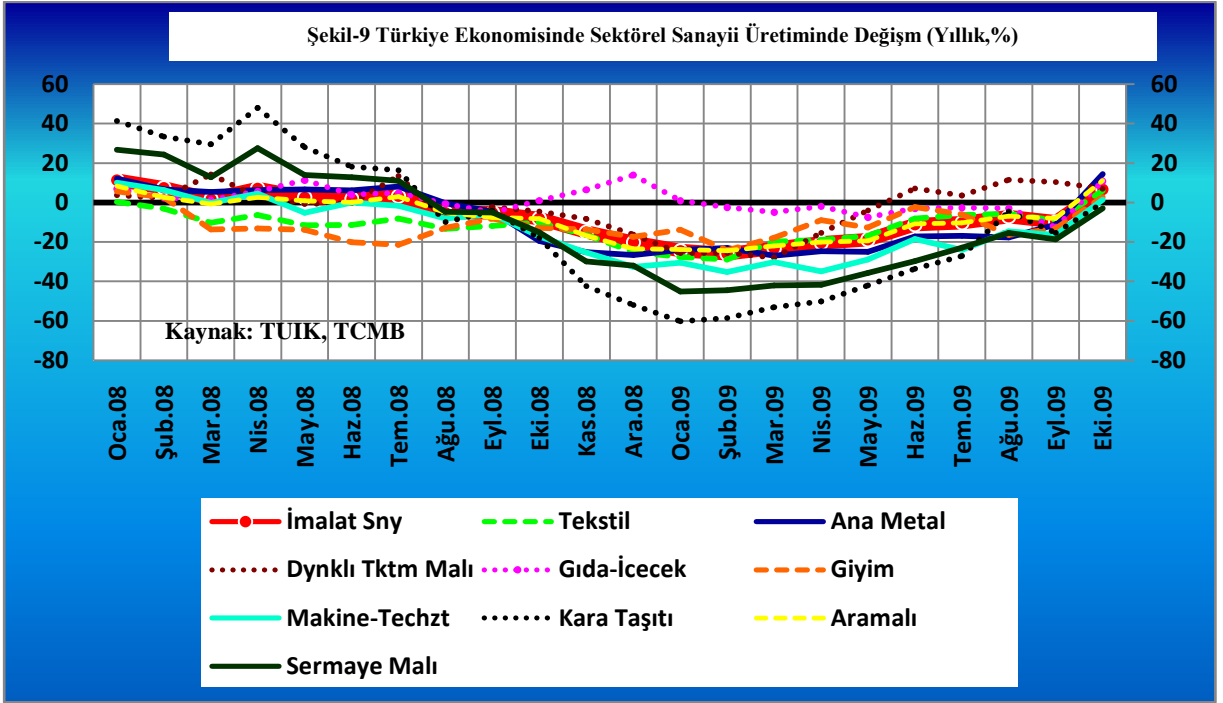

yıllık %24.2 düzeyinde dip yapmıştır. İmalat sanayi ihracat miktar endeksinde, Ekim-2008'de %6.2'yle başlayan daralma, Mayıs-2009 döneminde yıllık %25.6 düzeyinde daralmayla dip yapmıştır. İhracat miktar endekslerinde alt sektörlerde daralmanın dip dönemleri ve boyutları incelendiğinde ise, tekstil ürünlerinde Şubat-2009 döneminde %28.1 düzeyinde, aynı dönemde giyim eşyasında daralma %21.6 düzeyinde, kimyasal madde ve ürünlerde, daralma Ocak-2009'da %24.9, plastik kauçuk ürünlerinde daralma Mayıs-2009 döneminde, %25.1 düzeyinde, motorlu kara taşıtı ve romorklar sektöründe Ocak-2009 döneminde daralma %56.1 ve diğer imalat sektörlerinde ihracat miktar endekslerinde daralma ortalama %20 düzeyinde daralma görülmüştür. İhracat miktar endekslerinde dipten dönüş sanayi genelinde ve imalat sanayiinde Mayıs-2009 sonrasında mümkün olabilmıştır.

Şekil-8'de Türkiye ekonomisinde, talep ve finansman koşullarındaki bozulmaya bağlı olarak, sanayii kesimindeki daralma yapısı verilmiştir. Diğer yandan, ekonomik konjonktürün gidişatını öncüleyen, bileşik öncü gösterge endeksi, hem daralmayı hem de toparlanma sürecini başarılı bir şekilde öngörülmüştür.

Şekil-9'da iç ve dış talebe bağlı olarak imalat sanayii ve alt sektörlerinin daralma oranları verilmiştir. Buna göre, yaklaşık motorlu kara taşıtlarında (%60), sermaye malı üretiminde (%45) ve toplam imalat sanayiinde (%25) oranlarında daralmalar görülmüştür. Bu daralmalar istihdam, kazançlara da önemli ölçüde yansımıştır.

Türkiye ekonomisinde sanayi genelinde ve alt sektörlerinde üretim miktarlarındaki değişim ve 2008 küresel krizinin yarattığı daralma verilmiştir. Buna göre, sanayi sektörünün daralmasında önemli bir faktör krizle birlikte daralan dış talep ve finansman koşullarındaki bozulmadır. Sanayi genelinde aylık veriler bazında, bir önceki yılın aynı ayına göre yıllık yüzde daralma, Ağustos-2008 döneminde yıllık %4 ile başlamış, şubat-2009 döneminde %24 ile dip yapmış ve daha sonraki dönemlerde daralma azalarak devam etmiştir. Aramalı imalatında, daralma, aynı şekilde, Ağustos-2008'de %5'le başlamış, Şubat-2009 döneminde %24 ile dip yapmış ve daha sonraki dönemlerde azalarak devam etmiştir. Dayanıklı tüketim malı imalatında, daralma, aynı şekilde, Ağustos-2008'de %8'le başlamış, Mart-2009 döneminde %28 ile dip yapmış ve daha sonraki dönemlerde azalarak devam etmiştir. Sermaye malı imalatında, daralma, aynı şekilde, Ağustos-2008'de %5'le başlamış, Ocak-2009 döneminde %45 ile dip yapmış ve daha sonraki dönemlerde azalarak devam etmiştir. İmalat sanayiinde daralma, Ağustos-2008 döneminde yıllık %5 ile başlamış, şubat-2009 döneminde %26 ile dip yapmış ve daha sonraki dönemlerde daralma azalarak devam etmiştir. Tekstil ürünleri ve giyim eşyası imalatında daralma uzun süredir devam etmesine karşın Şubat-2009'da en yüksek düzeye ulaşmıştır. Üretimde daralmanın en ağır olduğu sektörlerin başında ise, motorlu kara taşıtı sektör gelmektedir, bu sektörde üretim daralmasının boyutu, ocak-2009 döneminde %60 düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer imalat sanayi alt sektörlerinde daralma 2008'in son çeyreğinde başlayarak, 2009'un ilk çeyreğinde dip yapıp ve 2009'un ikinci çeyreğinde ise dipten dönüş eğilimi başlamıştır. Yurt dışı talepteki ve ihracattaki toparlanmaya bağlı olarak sanayi sektörünün toparlanma hızı da artacaktır. Buradan hareketle sanayi sektörünün üretim açısından dış talebe bağımlılığı oldukça yüksektir. Bu sebeple bu bağımlılığı azaltmak için, sanayi ürünlerinin ve yurtdışı ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesi ve zenginleştirilmesi, ulusal sanayiinin iç talep potansiyelinin yükseltilmesi gerekmektedir. Sanayi genelinde ve alt sektörlerdeki üretim daralması incelendiğinde, toplam sanayi ve imalat sanayii üretimdeki daralma yaklaşık %25 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ocak-2009 itibariyle sermaye malı imalatında (-%45, yıllık) ve motorlu kara taşıtı imalatında (-%60, yıllık) daralmalar ise oldukça

yüksek düzeylerde dir. Krizden en fazla etkilenen sektörlerden birisi olan, otomotiv sektöründe binek araç ve kamyonet üretimindeki yıllık yüzde değişim ve küresel krizin daraltıcı etkisi görülmektedir. Binek araç üretiminde daralma Aralık-2008’de %63’, kamyonet üretimindeki daralma ise Ocak-Şubat-2009 aylarında yaklaşık yıllık %71 düzeyindedir.

Tablo-1’de, çeyrek dönemler itibariyle, sanayii üretimindeki değişim yapısı verilmiştir. Buna göre, 2008’in son çeyreğiyle başlayan daralma, 2009’un ilk çeyreğinde, hem GSYİH hem de sanayi üretimi açısından bir dip yaparak, 2009’un ikinci çeyreği ile daralma yapısı azalarak devam etmiştir.

Küresel kizle birlikte ağırlıklı olarak yurtdışı talepteki daralmaya bağlı olarak sanayi sektöründeki daralma, sanayideki istihdam ve ücret yapısında da önemli etkiler meydana getirmiştir. Üç aylık sanayi istihdam endeksi yıllık yüzde değişim oranları verilmiştir. Buna göre, toplam sanayideki istihdam daralması, 2008’in üçüncü çeyreğinde, %1.3 düzeyinde başlamış, 2009’un ikinci çeyreğinde %12 azalmaya ulaşmıştır. Diğer sektörlerde daralma 2008’in üçüncü çeyreğinde ivme kazanarak, 2009’un ikinci çeyreğinde en dip seviyesine ulaşmıştır. İstihdam daralmasının boyutu en ağır 2009’un ikinci çeyreğinde gerçekleşmiş ve tüm sektörlerde %10’dan fazla olmuştur. Daralmanın en ağır olduğu sektörlerin başında, motorlu kara taşıtı ve römork imalatında (%21.2) tekstil sektöründe istihdam daralması (%17.8), giyim eşyasında (%15.3), sermaye malı imalatında (%15.2) ve ara malı imalatında (%13.7) olarak ortaya çıkmıştır. Sanayide çalışılan saat endeksi üç aylık verilerle, yıllık yüzde değişim olarak verilmiştir. Buna göre küresel krizin kendisini hissettirdiği 2008’in üçüncü çeyreğinde daralma ivme kazanmış, ve 2009’un ilk çeyreğinde daralmalar genel olarak en yüksek düzeye ulaşarak, 2009’un ikinci çeyreğinde çalışılan saat endeksindeki daralma azalma göstermiştir. Çalışılan saat endeksindeki daralma, 2008’in üçüncü çeyreğinde %1.7 ile başlayarak, 2009’un birinci çeyreğinde en yüksek değerine (%14.2) ulaşmış ve 2009’un üçüncü çeyreğinde ise %13.6 düzeyinde ortaya çıkmıştır. İmalat sanayiinde de daralma yapısı benzer özellik arz etmektedir. Çalışılan saat endeksinde en büyük daralma, motorlu kara taşıtı, tekstil ürünleri, sermaye malı ve dayanıklı tüketim malı imalatı sektörlerinde ortaya çıkmıştır. Sanayide üç aylık dönemler çin brut ücret-maaş endeksi yıllık yüzde değişim verileri verilmiştir. Buna göre, tüm sektörlerde 2009’un ilk iki çeyreğinde ücret-maaş endeksi azalma göstermiştir. Azalmanın boyutu yaklaşık %4 ila %17 arasında değişim göstermektedir. Sanayi genelinde, 2009’un ilk çeyreğinde %4 iken ikinci çeyrekte ise %3.8 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayiinde ücret endeksinde daralma, 2009’un ilk çeyreğinde %4,5 iken ikinci çeyrekte ise %4.7 olarak gerçekleşmiştir. Endeksteki daralmanın en yüksek olduğu sektörlerin başında, tekstil ürünleri ve motorlu kara taşıtı sektörleri gelmektedir.

Tablo-1 TÜRKİYE SANAYİNDE ÜRETİM KALEMLERİNDE DEĞİŞİMLER (Yıllık,%)

	2007Q1	2007Q2	2007Q3	2007Q4	2008Q1	2008Q2	2008Q3	2008Q4	2009Q1	2009Q2	2009Q3	Ekim
GSYİH	8.1	3.81	3.18	4.19	7.17	2.84	1	-6.54	-14.72	-7.9	-3.3	
Toplam Sanayi	10.96	5.81	5.99	5.54	7.2	4.16	-1.36	-12.53	-21.89	-15.39	-8.1	6
Aramali İmalati	13.77	5.97	5.01	3.18	3.06	1.12	-3.15	-11	-23.3	-10.79	-8.48	1
Dayanildir Tüketim Mali İmalati	14.73	-1.1	0.59	1.31	7.19	0.47	0.46	-9.41	-26.51	-4.12	8.32	
Dayaniksiz Tüketim Mali İmalati	6	3.17	5.56	3.16	3.45	-0.44	-3.48	-4.76	-11.23	-4.08	-5.36	8
Enerji	8.14	9.07	7.99	4.12	10.09	5.8	4.07	-3.44	-7.77	7.38	-5.77	1
Sermaye Mali İmalati	14.24	9.75	9.28	18.04	20.42	17.75	0.73	-2.59	-43.74	-15.77	-19.49	-2
Madencilik ve tasocakçılığı	5.3	10.18	10.75	6.24	15.23	9.1	4.91	2.49	9.98	-9.8	-0.96	5
İmalat sanayi	11.47	5.22	5.23	5.46	6.49	3.74	-2.31	-14.31	-24.45	-16.9	0.09	6
Gıda ürünleri ve içecek imalati	8.54	3.58	5.24	-2.55	3.44	7.02	-0.51	6.44	-2.09	-4.25	-6.15	10
Tutun ürünleri imalati	24.53	-9.42	-3.74	-5.89	-7.27	9.57	19.87	7.11	9.41	3.66	-17.38	2
Tekstil ürünleri imalati	6.58	1.02	-1.52	-2.71	-4.71	-9.85	-11.12	-16.86	-25.24	-14.76	-7.01	6
Basım ve yayım									-7.65	-5.11	0.94	3
Kök komuru rafine edilmiş petrol ürünleri									-32.98	-26.93	-26.77	-
Kimyasal madde ve ürünleri imalati									-15.66	-1.01	6.13	15
Plastik ve kauçuk ürünleri imalati									-25.07	-13.04	-8.92	8
Metalik olmayan diğer mineral ürünleri imalati	9.01	1.26	0.48	-0.99	2.84	1.82	-2.64	-9.43	-22.06	-17.38	-13.28	3
Ana metal sanayii	18.21	11.19	7.5	6.97	7.89	6.38	1.19	-23.79	-24.78	-22.4	-15.51	14
Makine ve tehzat haric; metal ürünleri imalati	14.21	8.26	3.28	9.69	4.85	-0.46	-5.14	-24.83	-31.86	-27.62	-18.55	1
B.y.s. makine ve tehzat imalati	24.1	7.16	0.66	-3.28	-3.34	-1.07	-2.84	-12.16	-25.91	-16.85	-4.91	9
Buro makineleri ve bilgisayar imalati	-15.26	-48.15	18.51	-12.81	46.01	18.45	-12.8	-8.71	-36.66	-6.58	1.87	-3
B.y.s elektrikli makine ve dhazların imalati	33.55	18.61	10.69	10.13	11.66	8.93	-3.24	-13.23	-28.7	-25.23	-5.18	18
Radio TV haberlesme tehzatı ve dhazları iml.	-31.73	-26.42	-27.98	2.17	-20.54	-16.9	-15.22	-40.67	-39.92	-15.55	-3.59	-4
Tıbbi hassas ve optik aletler ile	8.53	9.87	-1.33	21.35	30.3	30.64	8.49	-20.34	-12.23	-26.49	5.72	38
Motorlu kara tasiti	9.38	3	7.62	18.34	34.36	30.82	1.94	-37.43	-57.08	-42.27	-18.05	-4
Diğer ulaşım araçlarının imalati	62.11	76.28	56.04	62.15	-1.36	-1.99	11.1	9.77	-6.55	-28.73	-37.17	-2
Mobilya imalati b.y.s. diğer imalatlar	19.13	4.08	13.67	21.21	24.28	6.57	2.82	-2.68	-25.68	-2.68	5.96	2
Elektrik Gaz Buhar	8.95	9.9	10.22	5.81	10.12	5.48	3.26	-3.21	-6.17	-4.88	-3.63	6

Kaynak: TUIK, TCMB

Sonuç olarak, küresel krizden tüm dünya ekonomisinin, üretim, talep, istihdam, kazançlar ve maliyetler açısından olumsuz etkilendiği gibi, Türkiye ekonomisi ve sanayii de bu açılardan kendine düşen payını almıştır, ihracat, üretim, karlılık, istihdam ve maliyetler açısından olumsuz etkilenmiştir. Sonraki krizlerden, Türkiye ekonomisi, toplam ve imalat sanayinin iç ve dış krizlerden olumsuz etkilenmesini en aza indirmek için, ekonomi ve toplum genelinde teknoloji-inovasyon ve yüksek reel katma değer odaklı rekabet gücünün artırılması, ihracat hedef pazarlarının çeşitlendirilmesi ve hakimiyet sağlanması, ara girdi ve finansman açısından dışa bağımlılığın azaltılması, iç pazarın güçlendirilmesi, gelecekteki iktisadi daralmalarda üretim, istihdam ve refah kayıplarını daha az etkileyecektir.

Herkese teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- **Bank for International Settlements (2003)**, 73rd Annual Report (1 April 2002-31 March 2003),
- **Başçı, E.** “1. Uluslararası Davraz Kongresi Sunumu”, Isparta, 24 Eylül 2009, www.tcmb.gov.tr.
- **Başçı, E.** “18. İstatistik Araştırma Sempozyumu Sunumu”, 7 Mayıs 2009, www.tcmb.gov.tr.
- **Bernanke, B.** “The Subprime Mortgage Market” Speech At the Federal Reserve Bank of Chicago’s 43rd Annual Conference on Bank Structure and Competition, Chicago, Illinois, May 17, 2007 http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke_20070517a.htm
- **Bhagwati, J.** (1998), “The Capital Myth: The Difference between Trade in Widgets and Dollars”, Foreign Affairs, No.77 (3), s.7-12.
- **Çakmak, A.** (2009), ”2008 Finansal Krizi: Sonun Başlangıcı mı?” Birikim , no.239 (Mart),
- **DPT** (2009), Orta Vadeli Program, 2010-2012, www.dpt.gov.tr
- **Hazine Müsteşarlığı**, Türkiye Ekonomisi Göstergeleri Sunumu, 2009, www.hazine.gov.tr.
- **İnsel, A. Sarıdoğan, E.** "Dünya Ekonomisinde Konjonktür Eğilimleri Ve Kriz", Vira Haber, Nisan-2009
- **TCMB**, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs-2009 , www.tcmb.gov.tr.
- **UNCTAD**, Trade and Development Report, 2009,
- **İstatistiki Veriler:**
- Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr
- OECD, www.oecd.org
- TCMB, www.tcmb.gov.tr
- TUIK, www.tuik.gov.tr
- BDDK, www.bddk.gov.tr

Nadir AVŞAROĞLU (Oturum Başkanı)- Ercan Bey’e biz de değerli sunumları için teşekkür ediyoruz. Her üç konuşmacımıza da teşekkür ediyorum, kendilerine TMMOB adına hazırladığımız plaketler var, onları takdim etmek üzere buraya davet ediyorum. Öncelikle Rahmi Bey, buyurun.

Diğer oturum için bir 10 dakika ara veriyoruz, teşekkürler.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

4. OTURUM

KRİZDE TÜRKİYE SANAYİSİNİN DURUMU VE GELECEĞİ - II

Oturum Başkanı: Atakan GÜNAY
Gıda MO Yönetim Kurulu Başkanı

2001 Krizinden Günümüze İmalat Sanayi Yatırımlarının Bölgesel Analizi

Mustafa SÖNMEZ
Araştırmacı, Yazar, İktisatçı

Yeniden Planlı Ekonomiye Dönüş, Üretim, Yatırım ve Finansman Destekleri ile Sanayileşme

Prof. Dr. Çağlar GÜVEN
ODTÜ End. Müh. Böl. (Elektrik Müh.)

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Krizde Türkiye sanayinin durumu ve geleceği konulu oturumu yönetmek üzere Gıda Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Atakan Günay'ı davet ediyorum.

Atakan GÜNAY (Oturum Başkanı)- Değerli katılımcılar, hepimize iyi akşamlar diliyorum. Bu tür etkinliklerde olduğu gibi bu etkinlikte de son oturum ne yazık ki biraz gecikmeli olarak başlıyor, zamanda bir sarkma oldu. Belli bir saatte burayı terk etmek durumundayız. Bana bu kongre etkinliği çerçevesinde bir oturumda görev verdiği için Düzenleme Kuruluna kendim ve Odam adına çok teşekkür ediyorum. Şimdi bu oturumda bildirimlerini, sunumlarını bizle paylaşmak üzere yer alan konuşmacıları çağırarak istiyorum. Araştırmacı, Yazar, İktisatçı Sayın Mustafa Sönmez, lütfen buyurun efendim. Profesör Doktor Çağlar Güven, lütfen efendim.

Oturumumuzun konusu krizde Türkiye sanayinin durumu ve geleceği, bir anlamda bir önceki oturumun devamı niteliğinde. İlk sunumu yapmak üzere Sayın Mustafa Sönmez'i davet ediyorum. Sayın Sönmez'in bizlerle paylaşacağı konu **"2001 Krizinden Günümüze İmalat Sanayi Yatırımlarının Bölgesel Analizi"** olacak. Sayın Mustafa Sönmez'in özgeçmişinden kısaca söz etmek istiyorum 1955 Van doğumlu, ODTÜ İdari İlimler Fakültesinden 1978 yılında mezun oldu. Çeşitli araştırma kuruluşlarında, sendikalarda uzman, medyada editör, yazar, yorumcu olarak çalıştı. Türkiye ekonomisi üzerine yayınlanmış 20 dolayında kitabı, ayrıca çok sayıda rapor ve makalesi vardır. Halen araştırma üretmekte ve Cumhuriyet Gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır. Buyurun efendim.

Mustafa SÖNMEZ- Teşekkür ederim Sayın Başkan. TMMOB'nin kongreler ayı bu, kongreden kongreye sağ olsunlar ciddi hazırlıklar yapıyorlar, bizlere de bu katkıları sunma imkânı veriyorlar. Bu sunumda esas olarak tabii 2001 sonrası, bu 2002-2008 dönemi dünyadaki sıcak para bolluğunun yarattığı lale devri döneminde Türkiye'de yaşanan sanayileşmenin, büyümenin bölgesel boyutlarını analiz etmişim, onun sonuçlarına yer vereceğim, ama ondan önce sanayi mekân ilişkisi üzerine konuşmak istiyorum ve oradan bölgesel eşitsizlik diye bir sorunun olduğuna dikkat çekmek istiyorum. Yani sadece büyümek, sanayileşmek yetmiyor ülkelere, o büyümenin, sanayileşmenin mekânsal dağılımının da dengeli olması gerekiyor. Dengeli olmadığı takdirde bırakın yarattığı muhtelif ekonomik sonuçları, çok ciddi sosyal, siyasal meseleler ortaya çıkıyor. Eğer ülkeler büyümelerini, gelişmelerini ve onun önemli ayağı olan sanayilerini belli mekânsal boyutta dengeli dağıtmazlarsa hem sınıflar arasında, gruplar arasındaki gelir dağılımı eşitsizliği, hem de bölgelerin gelişiminde ciddi sorunlar yaşanabiliyor. Dolayısıyla burada biz sanayileşmenin bir sosyal boyutuyla karşı karşıyayız. Yani sanayileşme büyüme, ama bunun mekâna yayılışı ve bölgeler arasında uçurum yaratmayacak bir büyüme olması sorununun da mutlaka gündemde yerini alması gerekiyor.

Şimdi bu tabii ki öteden beri bir sorun, yani ister gelişmiş, ister az gelişmiş bütün kapitalist ülkelerde sermaye birikimi sürecinde sermaye genişler, büyürken mekâna yayılımında mutlaka sorunlar yaratıyor. Coğrafyaya eşit yayılmıyor ya da eşite yakın yayılmıyor. O coğrafyalar bu gelişmeden eşite yakın paylar alamıyorlar, almıyorlar. Bu konu her ülkenin hikâyesinde farklıdır, yani her ülkenin kendi kapitalist gelişme öyküsünde, sermaye birikimi tarihinde birikimin bölgelere göre yansımaları, bölgesel gelişmenin kendi öyküsü vardır. Bu biraz coğrafyalardan da kaynaklanır, yani diyelim Avrupa'daki bir A ülkesini aldığımızda, orada kapitalizm nasıl gelişmiş diye tarihine baktığımızda gelişmenin mutlaka kendine özgü bir öyküsü vardır, ya orada gelişen kutup limanı olan bir yerdir, o ulaşımdan dolayı ciddi ölçüde orada başlamıştır sermaye birikimi ve dalga dalga diğer bölgelere yayılmıştır ya da başka bir ülkede ülkenin çok ciddi bir madeni vardır, o madenden dolayı gelişme orada başlamıştır ve sonradan sanayiye dönüşmüşse ya da başka birikim alanlarına girmişse oradan ilhamını almıştır. Dolayısıyla bu kapitalizmin sermaye birikiminin bölgesel sonuçlarının her ülke için farklı hikâyeleri vardır. Ancak mutlaka Türkiye gibi kapitalizme, dünya kapitalizmine sonradan katılmış ülkelerin de farklı öyküleri vardır. Yani burada gördüğümüz şey nedir? Burada gördüğümüz şey kendi dinamiğiyle gelişmiş,

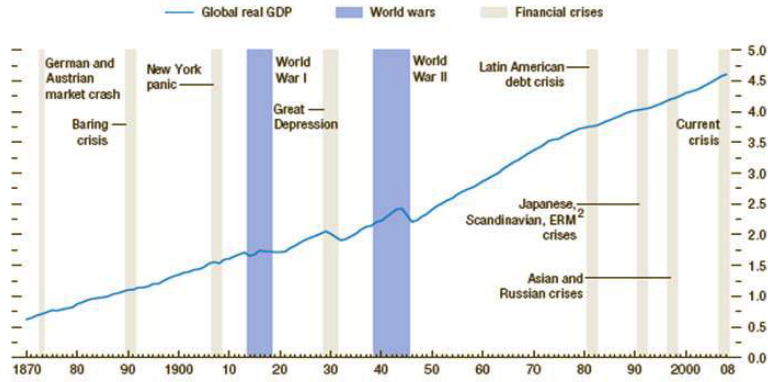
aşağıdan yukarıya kapitalist sermaye birikimini oluşturmuş ülkelerden biraz farklı olarak kapitalizme eklenilen bölgeler daha çok önceki üretim tarzında farklı bir şekilde gelişmiş, limanı olan, denizle bağı olan bölgeler olmakta. Yani Türkiye kategorisindeki ülkelerin sermaye birikimi öykülerine baktığımızda burada bu coğrafi özelliğin ön plana çıktığını görürsünüz. Yani daha çok gelişmiş merkeze coğrafi yakınlığı olan, limanlar ve deniz ulaşımı üstünden yakınlığı olan bölgelerin merkezle entegrasyonunun önce başladığını, bundan uzak olan, yani coğrafi olarak uzak olan ve ulaşım ağı dolayısıyla uzaklığı bulunan bölgelerinse daha geç bu entegrasyona ulaştığına tanık oluruz.

Şimdi buradan Türkiye'deki sermaye birikimi sürecinin mekânsal öyküsüne geldiğimizde de bu son söylediğime yakın bir şey tekrar etmek mümkün. Bizde de dönüp haritamıza baktığımızda bu bugünkü fotoğrafımız, yani bugünün Türkiye'sinin bu gelişmişlik haritası. Koyu renkler tabii ki ağırlıklı İstanbul ve çevresi, Marmara, sonra bir ton açığı biraz daha ikinci halkada gelişmiş bölgeler, pembemsi yerler işte orta gelişmişlik düzeyine ulaşmış bölgeler. Daha sonra gördüğümüz gibi Orta Anadolu, Doğu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz'in bir kısmı, bütün bunlar az gelişmiş bölgeler. Bunun niye böyle olduğunun dediğim gibi tarihsel öyküsü var, belki tarihin bir döneminde bu ölçüde bir eşitsizlik yoktu. Yani 19. Yüzyıl öncesinde bile baktığımızda Doğu, Güneydoğu bu ölçüde yoksul bir bölge değil. Çünkü hinterlandı başka, yani Halep'le olan ilişkisi var, Doğu Akdeniz'le olan ilişkisi var, keza henüz kapitalistleşmemiş, ama ticaret yolları üstünde Diyarbakır'lar, Şanlıurfa'lar, Mardin'ler hatırı sayılır gelişmiş iller, böyle özellikleri var, ama kapitalistleşmeye beraber, yani Türkiye'nin dünya kapitalizmine eklenmesiyle beraber fotoğraf değişmeye başlıyor. Bekleneceği gibi önce İstanbul ciddi ölçüde Avrupa'yla entegre oluyor, İzmir çok önemli bir ihracat limanı olarak bölgenin tarımsal ürünlerini satan, oradan limana, limandan Avrupa'ya taşıyan bir bölge olarak ve hinterlandı gelişmeye konu oluyor. Bölge bölge işte Adana Çukurova pamuğuyla, Karadeniz kısmen fındığıyla, tütünuyla, Bursa ipeğiyle, işte bazı bölgeler madenleriyle, çünkü o dönemde dünya ekonomisiyle işbölümü ağırlıklı Osmanlı'nın tarımsal maddeleri ve madenlerinin ihracı ve bunun karşılığında Avrupa'nın sanayi mamullerinin satın alınması şeklinde oluşuyor, bütün altyapı da buna göre gelişiyor. Yani o bölgenin demiryolları tamamen bir ağ biçimindedir. Diyelim İzmir Aydın demiryolu İzmir'den çıkar Aydın'a kadar bütün üretim bölgelerine saçaklar şeklinde dallarını yayar, oradan toplar, limandan götürür. Çünkü işbölümü onun üstüne kurulmuştur. İşte Berlin Bağdat demiryolunun oluşumu da öyledir, Bursa Mudanya demiryolunun oluşumu da öyledir. Bütün buradaki esas ana fikir o dönemin işbölümüne uygun bir bölgesel yapılanmadır.

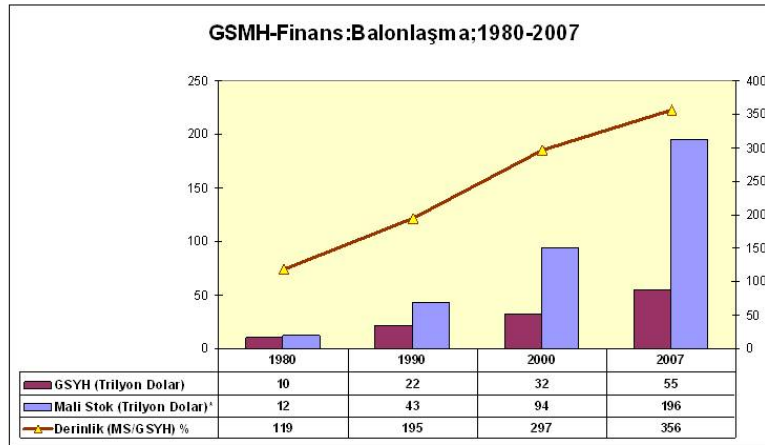
Şimdi bu yapı cumhuriyetle beraber bir değişime uğrayacaktır bildiğiniz gibi, cumhuriyetle beraber, yani cumhuriyetin ilk yılları da aşağı yukarı böyledir de, özellikle devletçilik diye adlandırdığımız 30'lu yıllar ve o döneme esas damgasını vuran 1. Sanayileşme Planı 29 dünya krizinin ortaya çıkarmış olduğu bir tür görece özerk bir gelişme fırsatını, imkânını da değerlendirerek yeni bir sanayileşme hamlesiyle beraber yeni bir bölgesel politikaya doğru da yol alır. Ne yapılır? Bir kere emperyalizm döneminden kalan saçak demiryolu iç pazarın oluşturulması için birbirine bağlanır. Hem yeni demiryollarının yapılması, hem de birbiriyle irtibatlı olmayan kolların birbirine bağlanmasıyla bir ağ örülür ve o demiryolu ihtiyaç duyulan iç pazarın ortaya çıkmasına da yardımcı olur. Gerçi bu demiryolu siyasetinde, şimendifer siyasetinde politik saikler de vardır, yani gidemediğin toprak senin değildir, özellikle o dönemde Doğudaki Şeyh Sait isyanları ve benzer Kürt ayaklanmalarına askerinin ulaşabilmesi için de böyle bir demiryolu politikasına ihtiyaç vardır, ama iki taraflı, yani bölgeye ulaşabilmek açısından.

DÜNYA EKONOMİSİNDE KRİZLER 1980 SONRASI SIKLAŞTI

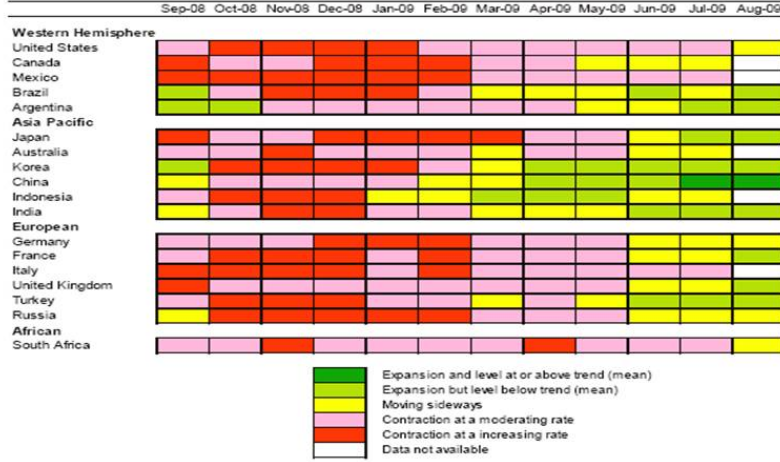
Global Real GDP¹
(Log scale)

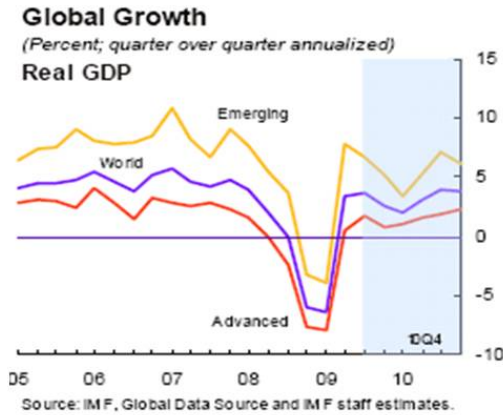
FİNANS KAPİTALİN YARATTIĞI BALONLAŞMA KRİZİ GETİRDİ

İYİLEŞME ÇİN VE HİNDİSTAN'DA HIZLI, ABD'DA YAVAŞ Gelişmiş ekonomilerde 2009'da yaşanan %3.5 düzeyindeki küçülmenin ardından, 2010'da büyümenin %1.25 civarında olması bekleniyor. Gelişmekte olan ekonomilerde 2009'da %1.75 düzeyinde olan GSYİH artışının, 2010 yılında % 5'e yaklaşması bekleniyor.

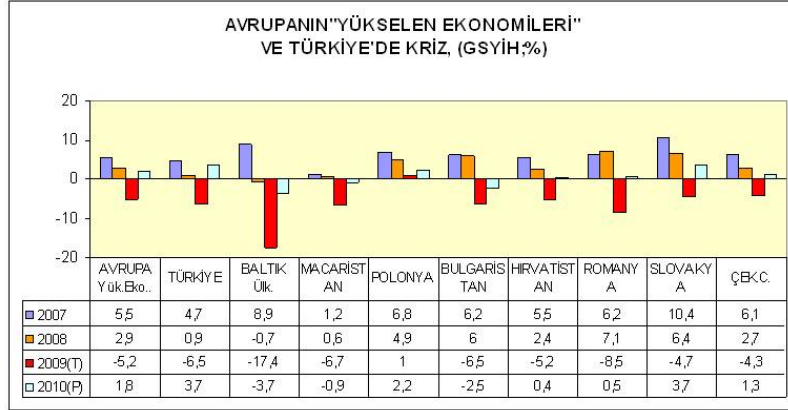
Figure 1: Assessing Growth Momentum ^{1/2/3/4/}

DÜNYA EKONOMİSİNİN 2009'DA YÜZDE 1,1 KÜÇÜLDÜKTEN SONRA 2010'DA YÜZDE 3,1 BÜYÜMESİ BEKLENİYOR

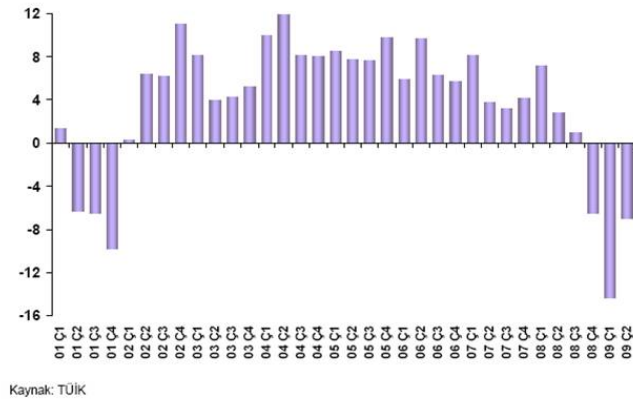
- *Derin bir küresel durgunluğun ardından, geniş kapsamlı kamu müdahaleleriyle talebin desteklenmesi ve finans piyasalarındaki belirsizliğin ve sistemik riskin düşürülmesi sayesinde, ekonomik büyüme yeniden başladı. Finans sistemlerinin halen hasarlı durumda olması, kamu desteğinin kademeli olarak kesilmek zorunda olması ve varlık fiyatlarının şiştiği ekonomilerde yaşayan bireylerin yüksek işsizlikle mücadele edebilmek için tasarrufa ağırlık verecek olması gibi nedenlerle, düzelme sürecinin yavaş olması bekleniyor.*

AVRUPA'NIN YÜKSELEN EKONOMİLERİ KRİZDEN DERİN YARALDI. Türkiye, bölgenin krizden en çok etkilenen ülkeleri arasında

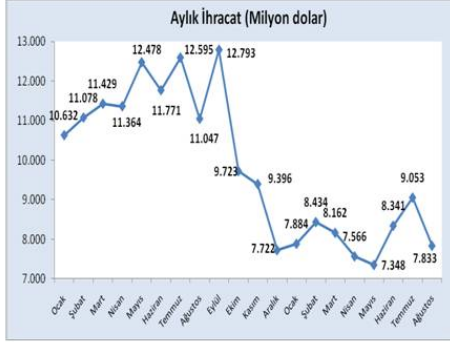

TÜRKİYE 3 ÇEYREKTİR KÜÇÜLME YAŞIYOR- Türkiye, 2002-2007 döneminde sürekli büyüme süreçleri yaşadıkdan sonra 2008'in son çeyreğinden itibaren küçülmeye başladı.

GSYH Büyüme Oranları (Yıllık % Değişim)

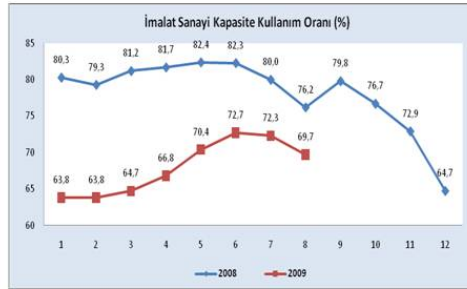
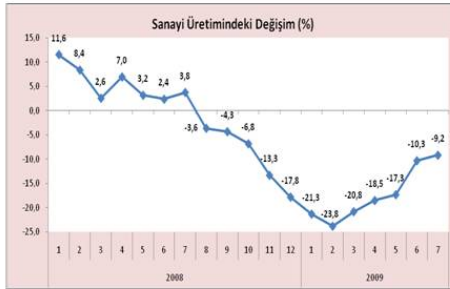

İhracatta derin azalma Krizin Türkiye'nin önemli ihracat pazarları olan ülkelerin ekonomilerinde yol açtığı daralma, Türkiye'nin ihracatını da adeta vurdu. Kriz öncesinde aylık 11-12,8 milyar dolar aralığında seyreden ihracat Eylül 2009 ayıyla birlikte hızla azalmaya başladı.

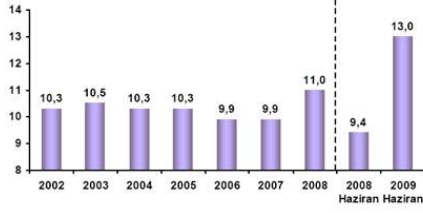
- Ocak-Ağustos 2009 döneminde Türkiye'nin toplam ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 30,1 oranında azalarak 64,6 milyar dolara kadar geriledi. Oysa Türkiye 2008 yılının aynı döneminde 92,4 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmişti.

SANAYİ ÜRETİMİ VE KAPASİTE KULLANIMI UMUT VERMİYOR

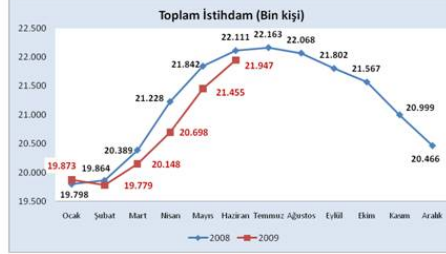

KRİZLE BİRLİKTE İŞSİZLİK EN BÜYÜK SORUNLARDAN BİRİ DURUMUNA GELDİ

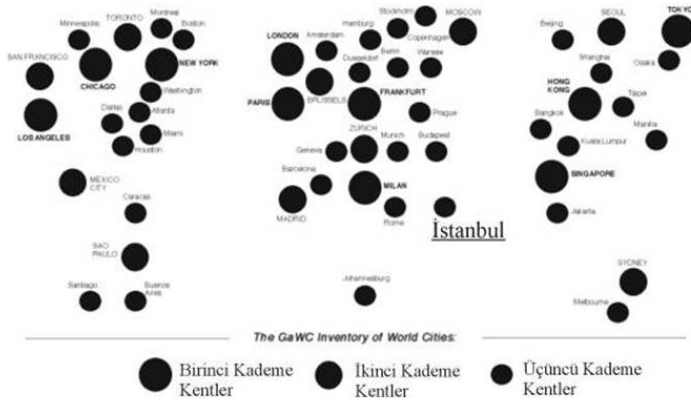
İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: TÜİK

KÜRESEL KRİZ, KÜRESEL KENT YA DA ADAYLARINI ÖNCELİKLE ETKİLİYOR.

İSTANBUL, 1994 VE 2001 KRİZLERİNDE YÜZDE 10 KÜÇÜLDÜ

	1994		2001	
	il payı	Büy.	il payı	Büy.
	%	%	%	%
TÜRKİYE	100	-5,5	100	-7,5
İstanbul	20,3	-10,6	21,5	-10,2
Ankara	7,9	-5,5	7,7	-11,3
İzmir	8,2	-1,9	7,6	-7
Kocaeli	4,6	-8,7	4,6	-3,6
Bursa	4	-11,3	4,2	-8,3
Adana	3,3	-5,9	2,9	-10,5
Manisa	2,6	-10,6	2,7	-8,1
Antalya	2,6	6,6	2,7	0,6

2002-2007 Büyüme Döneminde İstanbul, toplam yatırımlardan yüzde 25 pay almıştı.

2002-2006* Döneminde Yatırımlar ve İm.San Yatırımları Toplamında İllerin payı ve İstanbul.(Milyon YTL,%)

Yatırım Çekme Sırası	İller	2002-2006 Dönemi İl'e Yatırım	İm.San. Yatırımı	Toplam Yatırımdaki Payı	İm. San. Yat.daki Payı	İm. San.nin İl yat.daki Payı
1	İstanbul	25802	13863	24,7	23,7	53,7
2	Ankara	6967	1729	6,7	2,9	24,8
3	Antalya	6604	637	6,3	1,1	9,6
4	Gaziantep	4747	4364	4,5	7,5	91,9
5	Bursa	4488	3391	4,3	5,8	75,6
6	İzmir	4232	1999	4	3,4	47,2
7	Tekirdağ	4132	3435	3,9	5,9	83,1
8	Kocaeli	3349	2777	3,2	4,8	82,9
9	K.Maraş	2672	2402	2,6	4,1	89,9
10	Manisa	1773	1165	1,7	2	65,7
	İlk 10 il	56972	29418	54,4	61,2	51,6
	Türkiye					
	Toplamı	104574	58410			55,9

Kaynak:Hazine verilerinden hesaplanmıştır, *Cari fiyatlarla,2006 7 ay

2008 KRİZİ İSTANBUL'DA DA REEL SEKTÖRÜ VURDU

- İstanbul'da kriz, önceki yıllardan farklı olarak reel sektörden başladı ve reel sektörü vurdu.
- **Tekstil-konfeksiyon, deri sanayii ve inşaat ilk krize giren sektörler oldu..**
- Gayrimenkul rantına dönük sektörler ciddi bir daralmanın eşiğinde

KRİZDEN, DÜNYA EKONOMİSİ İLE SANAYİ ÜSTÜNDEN EKLEMLENMİŞ İLLER DAHA ÇOK HASAR GÖRÜRKEN TURİZM BÖLGELERİ DAHA AZ HASAR ALDI

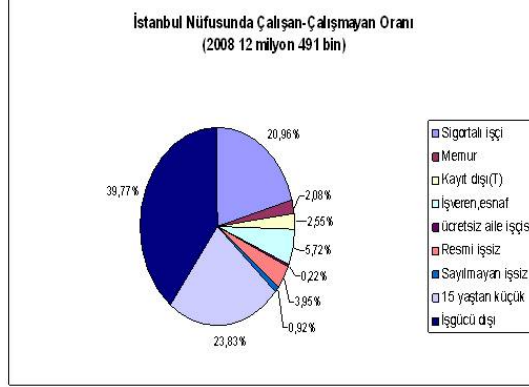
- Türkiye'deki illerin Gelişmişlik Sıralaması (2000 Yılı)

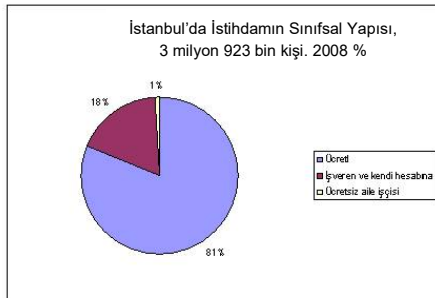
- 1. DERECEDE GELİŞMİŞ İLLER GRUBU
- 2. DERECEDE GELİŞMİŞ İLLER GRUBU
- 3. DERECEDE GELİŞMİŞ İLLER GRUBU
- 4. DERECEDE GELİŞMİŞ İLLER GRUBU
- 5. DERECEDE GELİŞMİŞ İLLER GRUBU

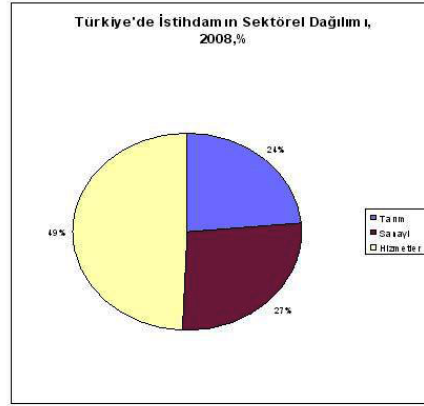
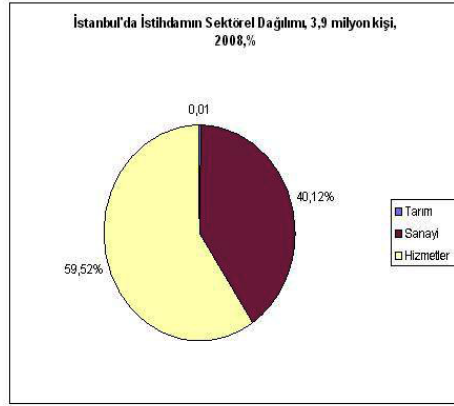
İstanbul'da 1 kişi çalışıyor, 2 kişiyi geçindiriyor.

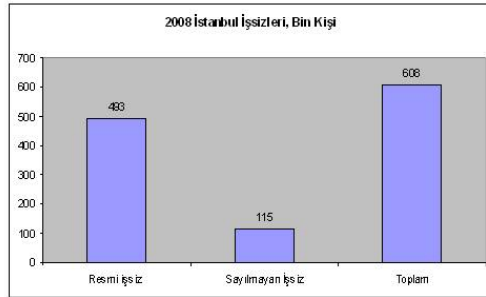
İSTANBUL'DA ÜCRETLİLER YÜZDE 81 İstanbul tam bir ücretli metropolü. İşi olan nüfusun yüzde 81'i ücretli. Ücretlilik oranı Türkiye genelinde yüzde 62. İstanbul'da 320 bine yakın kaçak çalıştırılan işçi var.

İSTANBUL'DA NÜFUSUN YÜZDE 40'I HALA SANAYİDE- İstanbul, sanayiye çevre illere aktarmış görünse bile, istihdamın yüzde 40'ı hala sanayide. Bu oran Türkiye genelinde yüzde 27.

İSTANBUL'DA GERÇEK İŞSİZLİK, 2008 İÇİN YÜZDE 13,4 İstanbul'da 493 bin resmi işsiz yanında sayılmayan 115 bin işsiz ile birlikte 2008 işsiz sayısı 608 bin. Türkiye işsizlerinin yüzde 14'ü İstanbul'da

- İstanbul, Türkiye istihdamında yüzde 20'ye yakın bir paya sahip. İşgücüne katılma oranı, yüzde 46,5 ve Türkiye ortalaması dolayında.
- 15 yaşın üstündeki 9,5 milyon nüfusun 5 milyona yakını işgücüne katılmıyor.

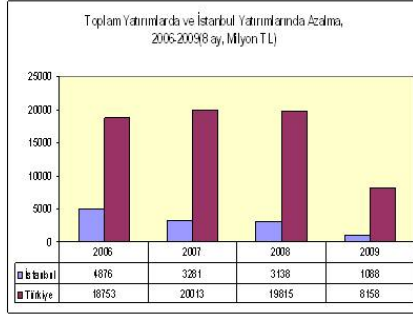
TÜRKİYE İHRACATINDAKİ PAYI YÜZDE 55 OLAN İSTANBUL'DA, YÜZDE 30 GERİLEME

İLLERE GÖRE İHRACAT (Bin \$,2008-2009 İlk 8 ay) VE KAYSERİ İHRACATI				
	2009/8ay	2008/8ay	FARK, Bin \$	Değ. %
Toplam	64.622.196	92.393.517	27.771.321	-30,1
İstanbul	35.787.796	51.436.530	15.648.734	-30,4
Bursa	5.501.733	8.194.108	2.692.375	-32,9
Kocaeli	2.795.447	6.198.209	3.402.762	-54,9
İzmir	3.800.414	5.260.128	1.459.714	-27,8
Ankara	3.031.030	3.739.893	708.862	-19
Sakarya	1.042.587	2.336.177	1.293.591	-55,4
Gaziantep	1.894.154	2.086.986	192.833	-9,2
Denizli	948.696	1.518.469	569.774	-37,5
Hatay	945.628	1.195.120	249.491	-20,9
Adana	712.307	872.753	160.446	-18,4
Kayseri	610.758	746.239	135.480	-18,2
İçel	649.407	677.486	28.079	-4,1
Manisa	546.145	650.578	104.432	-16,1
Konya	473.154	593.143	119.990	-20,2
Trabzon	447.852	570.809	122.957	-21,5
İlk 15 il	59.187.109	86.076.627	26.889.519	-31,2

İTHALATTAKİ PAYI YÜZDE 55 OLAN İSTANBUL'DA YÜZDE 40 GERİLEME

İTHALATTA İLK 15 İLİN PAYI (2008-2009, İLK 8 AY, Bin \$)				
	2008/8AY	2009/8AY	Fark	%
Toplam	87.573.634	145.658.132	58.084.499	-39,9
İstanbul	48.351.449	80.258.743	31.907.294	-39,8
Kocaeli	9.091.297	19.913.079	10.821.782	-54,3
Ankara	10.689.506	15.084.477	4.414.972	-29,3
Bursa	4.128.112	6.585.470	2.457.358	-37,3
İzmir	3.857.887	6.199.037	2.341.150	-37,8
Hatay	1.907.251	2.497.581	590.330	-23,6
Gaziantep	1.348.172	1.909.204	561.032	-29,4
Adana	1.062.302	1.551.501	489.199	-31,5
Zonguldak	910.087	1.527.932	617.845	-40,4
Sakarya	524.296	1.331.399	807.103	-60,6
Denizli	662.545	1.199.714	537.170	-44,8
Kayseri	650.747	987.289	336.542	-34,1
İçel	415.768	646.320	230.552	-35,7
Manisa	387.962	606.324	218.361	-36
Samsun	298.308	580.122	281.814	-48,6
15 İL	84.265.689	140.878.192	56.612.503	-40,2
15 İL PAYI	96,2	96,7	97,5	

İSTANBUL'DA YATIRIMLAR YÜZDE 65 DÜŞTÜ, İSTANBUL'UN PAYI YÜZDE 13'E GERİLEDİ

YATIRIMLARDA İSTANBUL'UN PAYI VE DÜŞÜŞÜ,
(2006-2009 , 8 AYLIK YATIRIMLAR)

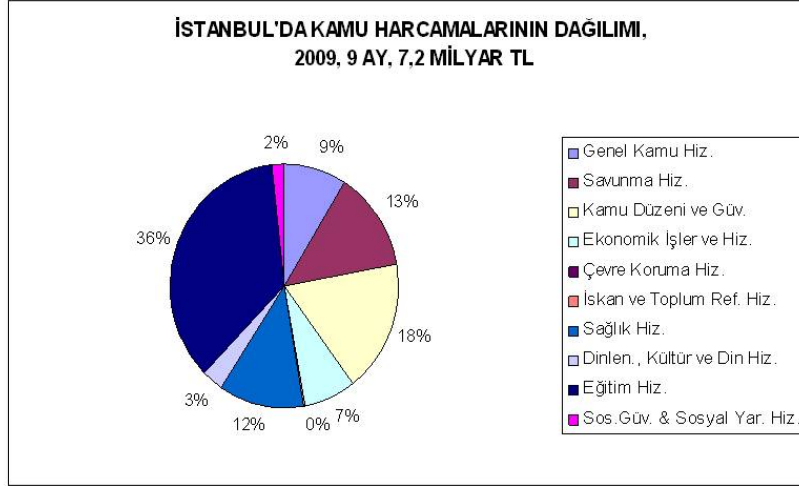
	İst Pay, %	İst. artış, %	Türkiye, %
2006	26,0		
2007	16,4	-32,7	6,7
2008	15,8	-4,4	-1,0
2009	13,3	-65,3	-58,8

KRİZDE İSTANBUL'DA KAMU GELİRİ YÜZDE 0,5, HARCAMALAR YÜZDE 14 ARTTI

VERGİ TAHSİLATI VE GİDERLERDE TÜRKİYE VE İSTANBUL
(2008-2009(9 AY))

	İSTANBUL		TÜRKİYE			
	VERGİ TAHSİLAT	GİDER	VERGİ TAHSİLAT	GİDER	İst. Vergi Payı	İst. Gid. Payı, %
2009	58,3	7,2	156,3	197,2	37,3	3,7
2008	58	6,3	160,6	165,5	36,1	3,8
Değişim, %	0,5	14,3	-2,7	19,2		

İSTANBUL'DA EMNİYET HARCAMALARI, SAĞLIK HARCAMALARININ ÖNÜNDE

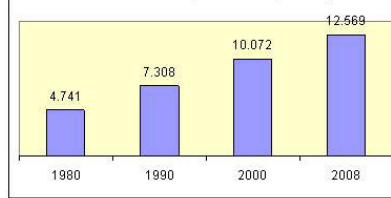

NÜFUS BASKISI ALTINDAKİ İSTANBUL'UN KAMU ALTYAPI YATIRIMLARI AKSAYACAK

2008'DE NET GÖÇ VEREN VE ALAN İLK 10 İL

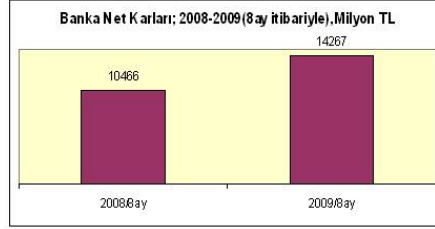
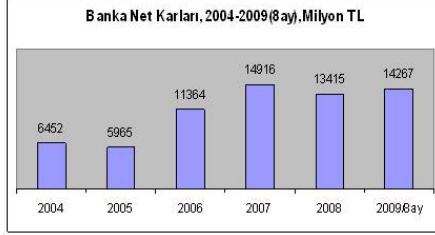
Göç Veren İlk 10	Net Göç	Göç Alan İlk 10	Net Göç
1. Erzurum	-24.586	1. Antalya	36.225
2. Diyarbakır	-16.100	2. Bursa	35.594
3. Muş	-15.838	3. Ankara	30.562
4. Ağrı	-15.255	4. İzmir	27.248
5. Yozgat	-14.765	5. İstanbul	26.675
6. Mardin	-13.826	6. Tekirdağ	25.765
7. Adana	-12.823	7. Kocaeli	23.078
8. Şanlıurfa	-11.772	8. Muğla	19.948
9. Sivas	-11.557	9. Yalova	18.714
10. Konya	-11.258	10. Eskişehir	9.765
İlk 10 il toplamı	-147.780	İlk 10 il toplamı	235.306

İstanbul Nüfusu: 1980-2008, Bin Kişi

İSTANBUL'DA KAMU YATIRIMLARI, Milyon TL		2008 proj. bedeli	Gerç. %
• İSTANBUL TOPLAMI		14 516	20,5
• İSTANBUL VE MUHTELİF İLLER KAPSAMINDAKİ YATIRIMLAR		9 441	41,5
• TOPLAM		23 957	28,8
• ULAŞTIRMA SEKTÖRÜ TOPLAMI		10 634	17,4
• İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ TOPLAMI		9 833	10,3

İSTANBUL'DA YOĞUNLAŞAN FİNANS SEKTÖRÜ KRİZDEN KARLI ÇIKTI VE BANKA KARLARINDA YÜZDE 40 ARTIŞ YAŞANDI

DIŞ PAZARLA İLİŞKİLİ GELİŞMELER

- Dış talepteki azalma ile birlikte ihracatta, ve ona bağlı olarak ithalatta, toplamda dış ticarete daralma,
- Talep iyileşmesinde gecikmenin sanayide yaratacağı tahribat,
- İstanbul turizminde tempo kaybı eğilimi,
- Transit trafikte azalma eğilimi,
- Gemi inşa, lojistik gibi sektörlerde yavaşlama

İÇ TALEPLE İLGİLİ GELİŞMELER

- Sanayi üretiminde gerileme,
- İnşaatda gerileme,
- Gayrimenkul sektöründe durgunluk,
- Ticarete durgunluk,
- Hizmetler(Finans dışı sektörlerde, reklam-medya sektörlerinde daralma),
- Kamu-belediye yatırımlarında durgunluk

İŞGÜCÜ-İSTİHDAM-İŐSİZLİŐE ETKİLER

- İstihdamda daralma,
- İősizlikte artış,
- Kaçak (kayıtdışı) çalışmada artış, yabancı kaçak işgücü rekabeti,
- Krizin beyaz yakalılara da bulaşması,
- KOBİ'lerde daralma ve mülksüzleşme

İÇ VE DIŞ GÖÇE ETKİLER

- İstanbul'a iç göçte yavaşlama(?)
- İstanbul'dan geriye göç eğilimi,
- İstanbul'a, Batı'dan Türk kalifiye işgücü göçü,
- İstanbul'a dışarıdan yabancı vasıflı-vasıfsız işgücü göçü..

SOSYAL-SİYASAL EĞİLİMLER

- Alt-orta sınıflarda hızlanan yoksullaşma
- Kamu-belediye yatırımlarında gecikme,
- 2B arazi satışları ve İstanbul gayrimenkullerinde özelleştirmeyi hızlandırma,
- Daha otoriter, daha muhafazakar bir yönetim biçimi

KÜRESEL KENT İDDİASI, KRİZİN SEYRİNE BAĞLI

- 2010'da Avrupa Kültür başkenti etkinlikleri kriz koşullarında gerçekleşecek.
- İstanbul'un küresel kent, FİNANSAL MERKEZ olma iddiası, küreselleşmenin yaralarını sarmasına bağlı. Küreselleşmenin akibeti de, Merkez'deki iyileşmeye bağlı..
- Bu iyileşme geciktikçe, bir çevre-bağımlı ülke olarak Türkiye'nin, bir B planı bulunmamaktadır. Bu da, krizin hasarını daha da büyütebilecektir.
-

Yine bu döneminin planının bir parçası nedir? Ülkede var olan hammaddeleri kullanarak bu sanayileşme politikasını yürütmek. Yani pamuğumuz varsa pamuğumuzu işleyeceğiz, kömürümüz varsa onu kullanacağız, unumuz varsa onu kullanacağız, şekerpancarımız varsa onu kullanacağız. Dolayısıyla şeker, un fabrikaları, demir çelik, basma fabrikaları, bütün bunlar, bu sanayileşme planı beraberinde bir sanayi tohumlamasını da getirir. Yani gerçek anlamda sanayinin, gelişmenin bir tür Anadolu'ya yayılması ve bölgesel bazda gelişmesi bu sanayileşme planıyla beraberdir. Evet, burada hammadde kaynakları Anadolu'da belli yerlerde olduğu için oraya ulaşma amacı vardır, ama o planın arkasında da bir bölgesel gelişme, bölgesel denge saiki vardır. Peki bunu nasıl anlıyoruz? Bu planın dışında mesela Kars'ta Kars'ın süt, hayvancılık ürünlerini değerlendirmek için süt fabrikası düşünülmesi, Bitlis'te tütün atölyesini akla getirmek, Diyarbakır'da rakıyı akla getirmek, Elazığ'da üzümünden dolayı şarabı akla getirmek, vesaire. Yani bu dönem cumhuriyetin bu ilk kalkınma denemesi, devletçilik dediğimiz dönem kamu müdahalesinin hem sanayileşmeyi dikkate alması, ama bunu yaparken de bölgesel bazı nimetleri belli bölgelere götürme saikini arka planda taşır.

Şimdi bundan sonraki döneme baktığımızda, yani 50'li yıllar, tekrar dünya ekonomisiyle yeni bir entegrasyon, yeni bir işbölümü, bütün bu dönem içerisinde de bölgesel faktörün çok dışlanmadığına tanık oluruz. Bu kez de çok partili hayat bir tür isterseniz popülizm deyin, muhtelif bölgelere bu kez çimento ve şeker fabrikaları taşımak, dolayısıyla o bölgelere fabrika taşıyarak oradaki seçmenin oyunu almak gibi bir rota izlemiştir, ama bu da hayırlı olmuştur. Sonuçta iç sanayinin, gelişmenin nimetlerinden yararlanmayan birçok il bir çimento fabrikasına, bir şeker fabrikasına sahip olarak kamu üstünden gelişmeden muhtelif şekilde yararlanmıştır. Buralarda hiçbir şekilde kâr ve sermaye birikimi değildir. Tabii bu kamu müdahalesidir, bunun arka planında evet, öncelikle kârı maksimize etmek yoktur, ama sosyal bir amacı, bir bölgesel denge hassasiyeti vardır. Bu üstelik sadece 50'li yıllarda değil, 60'lı, 70'li yıllarda da vardır. Yani 80 kilometre taşına geldiğimiz döneme kadar ekonomide

devlet vardır, devlet işletmeciliği vardır. Devlet işletmeciliğinin önemli rollerinden birisi de bölgeler arasındaki dengesizliğin uçurum boyutuna ulaşmasını önlemektir ve buna gerçekten de dikkat edilir. Hem altyapı yatırımları yapılırken, hem bizzat kamu iktisadi teşebbüsleri yatırımlarını muhtelif bölgelere yaparken bu bölgesel uçurumun büyümemesi, Anadolu'nun bütün doğusuna, güneydoğusuna kadar devletin muhtelif gelişmenin nimetlerini götürmesine dikkat edilir. Yani Doğu, Güneydoğuda da tarım ve hayvancılık varsa oraya işte Et Balık götürülür, Süt Endüstrisi Kurumu götürülür. Orada da şehirleşme varsa işte yine çimento fabrikaları götürülür, tarım varsa yapılan barajları hatırlayın, yani bütün bunlar vardır.

Şimdi 80 çok ciddi bir kırılma, neyi görüyoruz 80'den sonra? Bir kere kamu işletmeciliğinin, devletin ekonomiye müdahalesinin geri çekilmesini, dalının budağının koparılmasını ve bunun bölgesel bazda da bu bölgelerde faaliyet gösteren KİT'lerin ya kapatılarak ya da özelleştirilerek budanmasını görüyoruz. Yani özellikle Doğu ve Güneydoğu, bugün çok büyük bir sorun olarak önümüze gelen Doğu ve Güneydoğuda faaliyet gösteren Et Balık Kurumlarının, Süt Endüstrisi Kurumlarının kökünün kazınmış olması bugün bu bölgede yaşanan dehşetli işsizlik, yoksulluğun en önemli hazırlayıcılarından biri olmuştur. Yani bu özelleştirmelere, bu kapatmalara gidenler hiçbir şekilde geride bu sorunları bırakacaklarını ve bu boyutlara gelebileceklerini görememiştir ve böyle bir miyop davranış içine girmişlerdir. Keza bu sadece Doğu, Güneydoğu için geçerli değil, işte Karadeniz'den tutun Orta Anadolu'ya kadar birçok yerde ister maden işletmesi, ister başka kamu iktisadi teşebbüsü, bunların özelleştirmeleri, özelleştirmeden alanların da bunları uzun süre geliştirmeyip, hatta bazen işte arsaları, binaları için almaları, buradaki kamusal altyapının, donanımın muhtelif kurumlara ve onların üstünden özel ellere geçirilmesiyle çok ciddi bir sermaye transferi de yaşanmıştır. Dolayısıyla 80 sonrasının ciddi geride bırakılmış enkazlarından birisi kamunun ekonomiden çekilmesi, ama aynı zamanda da gelişme ihtiyacı olan az gelişmiş bölgelerden çekilmiş olmasıdır. Şimdi bunun da çekilmesiyle beraber iyici neoliberalizmin, piyasanın rüzgârına terk edilmiş olan gelişme daha çok Batıda toplanmaya başladı, yani ne oldu? İstanbul zaten bir kutuptu, kendi kabına tabii ki sığamadığı için çevresine sanayiye taşıdı. Kocaeli'ne taşıdı, Bursa'ya, Trakya'ya, Tekirdağ'a taşıdı. Giderek Bilecik, Eskişehir'e doğru taşıdı. İzmir kendi çevresinde ancak işte Manisa'ya geçebildi, ama 80 sonrası özellikle belli büyüme dönemleri, bu 2000 sonrası için de geçerlidir, gelişmenin nimetlerinden payını alanlar gene bildik klasik Batı bölgeleri oldu, oralara bir yığılma söz konusu oldu. Oralara çok ciddi yeniden iç göçler başladı. Çünkü Doğu, Güneydoğuda önceleri bir şekilde devletin hem doğrudan, hem dolaylı müdahaleleriyle tutulan, bloke edilen nüfus artık geçinemez oldu. Yani hem tarım destek politikaları, hem muhtelif altyapı yatırımlarıyla devlet Anadolu'daki bir nüfusu, bir kırsal nüfusu orada tutabiliyordu. Yani sıra işte KİT'ler üstünden belli bir istihdam yaratabiliyordu, bir dışsal ekonomiler yaratabiliyordu.

Şimdi bütün bunların tırpanlanmasıyla beraber 80 sonrası bu nüfus artık orada kendini idame ettiremez duruma geldi, köyler kentlere boşalmaya, giderek kentlerden hızla ağırlıkla İstanbul'a, Marmara Bölgesine göçmeye başladılar ve İstanbul inanılmaz nüfus patlamaları yaşamaya başladı. Tabii gelenlere de hemen bir istihdam imkânı sunulamıyordu gerçekten de, böyle bir gelişme dinamiğiyle bütün bu nüfusu emebilecek bir dinamik de yaşanamıyordu. İkinci bir dinamik gelişmeye başladı, bu da kıyışma. Yani turizmin gelişmesi, turizm endüstrisine ağırlık verilmesiyle beraber Antalya ve Muğla bölgesinde turizmin gelişmesi, orada altyapı yatırımları ve onun üstüne bina edilen kum, deniz, güneş turizmine dayalı bir endüstri nüfusun bir kısmının oralara yığılmasına yol açtı. Dolayısıyla kıyışma dediğimiz bir süreç başladı bu dönem içinde. Geriye özellikle 2000'li yıllarda gözlemlediğimiz bir üçüncü dinamik Anadolu'da belli vahaların oluşması. Yani KOBİ'lerden müteşekkil bazı sanayi kentleri, Kayseri, Gaziantep, Denizli, işte biraz belki Çorum, buralarda dünya ekonomisiyle doğrudan irtibatlandırılmaya çalışılan KOBİ'ler oluşmaya başladı, ama bundan ibaret bir bölgesel fotoğrafla karşı karşıya geldik. Ancak bu bizim önümüze çok ciddi sosyal sorunları getirmeye

başladı, bu dönem içerisinde bölgesel uçurumları azaltmak iddiasıyla getirilen teşvik politikalarının hiçbirisi de etkili olmadı, onu söyleyelim. Bunlar son derece palyatif, son derece işlevsiz politikalar. Neydi, işte Düzce'ye de aynı teşviki verip, Hakkari'ye de aynı teşviki verip, yani herkese mavi boncuk dağıtarak neredeyse 50 kusura il, 81 il içerisinde 50 kusura il kalkınmada öncelikli il ilan edip oradan çekildiler. Yani dolayısıyla o bölgelerin politikacılarını da susturmuş oldular, o bölgenin halkını da, işte sizi kalkınmada öncelikli il ilan ettik, daha ne istiyorsunuz diye, ama bu hiçbir işe yaramadı.

Dönüp baktığımızda, yani bu sunuşun başlığını oluşturan, ben bir dönem merak ettim, hakikaten bu teşvikli yatırımlar bölgesel olarak ne oldu, özellikle 2002-2008 sonrasında dönüp bakıyorsunuz. Yani sanayinin güya dışlanmak istediği İstanbul'a gene yatırımların yüzde 25'i gitmiş. Dönüp bakıyorsunuz, yani nasıl olur, İstanbul'dan hani sanayi dışlanacaktı, daha hizmet şehri olacaktı, işte küresel kent olacaktı, finans merkezi olacaktı, kültür endüstrileri, turizm endüstrileri, vesaire, öyle olmuyor tabii. Yani bu tarafta başka gelişme kutupları yaratamadığınız zaman eninde sonunda orada yine bir sanayi kalıyor, kimse kıpırdamıyor. Özellikle tekstil, konfeksiyon gibi sanayiler kalıyorlar ve modernizasyon adı altında, tevzi yatırımlar adı altında gene dönüp yatırımların yüzde 25'i hala İstanbul'a gidiyor. İkinci bir gelişme kutbu olarak, dönemsel o da, yani Gaziantep ve Kahramanmaraş'ı görüyorsunuz bu 200 sonrası imalat sanayi yatırımlarında. O da yine konjonktürel bir şey, yani bir dönem iplik ihracatı artmış, çok ciddi olarak özellikle Kahramanmaraş bölgesinde birtakım parası olanlar gidip orada iplik fabrikaları kurmuşlar ya da Gaziantep'teki Sanko gibi gruplar verilen hemen yanı başlarında bulunan kalkınmada öncelikli bölgelere yatırımlarını aktarmışlar. Dolayısıyla ikinci bir gelişme kutbu olarak Kahramanmaraş, Gaziantep'i görüyoruz, ama bunlar geçici. Ben birkaç ay önce Gaziantep'teydim, bir de gördüm ki Gaziantep sanayiden biraz umudunu kesmeye başlamış, turizme oynuyor. Yani fark etmişler ki bizim de bir turizm potansiyelimiz var, işte Zeugma, Antep mutfağı, işte Halep'le yavaş yavaş vizenin kaldırılması, vesaire, biz acaba sanayiden kayıplarımızı buradan telafi edebilir miyiz noktasına gelmiş Antep. Çünkü onlar da fark etmişler ki bu angaje oldukları sanayiye idame ettirmek hiç kolay olmuyor. Çünkü çok açık bir şekilde Asya'nın rekabetine daha uzun süre dayanamayacaklarına dair itirafları var.

Ancak sonuç olarak fotoğrafa baktığımızda bugün işte bu dünya küresel kriziyle birlikte en ciddi bir şekilde etkilenen sektör nedir? İmalat sanayi, imalat sanayinde en çok belinin kırıldığı sektörler otomotiv, demir çeliğin dahil olduğu ana metal sanayi, dayanıklı tüketim malları, beyaz eşya, elektroniğin üretildiği sanayiler, yani bunlar hala bellerini doğrultamaz durumdalar ve çok ciddi ölçüde hem bir dış talebe ihtiyaçları var, hem iç talebe ihtiyaçları var. Sanayileşme aslında 2000 sonrasında çok ısrar edilen bir alanı da değildir, onun da farkına varalım. Yani büyük holdinglerin bugünkü kimyalarına baktığımızda, gelişme stratejilerine baktığımızda sanayi aman aman bir yer tutmuyor. Yani Koç Grubu bir numaralı, baktığımızda işte TÜPRAŞ'ı özelleştirmeden aldı, enerji ... , otomotiv ve beyaz eşyayı tutuyor, ama onları ne kadar elinde tutar, bilinmez. Finansa gene döndü Yapı Kredi'yi alarak ve elindeki diğer bütün sanayi firmalarını tasfiye etti. Yani çok da sanayinin üstünden gitmek gibi bir iddiası yok. Keza Sabancı Grubuna baktığımızda rotasını enerjiye ve finansa dönüştürmüş durumda. Yani geleceğe dönük, sanayiye dönük ısrarları söz konusu değil. Diğer gruplara bakın, hepsi İstanbul'da daha çok gayrimenkul ve emlak sektörüne yönelmiş vaziyetler. Bir dönem finansı ele geçirmek istediler, banka, sonra Avrupa'dan çok yoğun talep olunca bankaların hepsini sattılar hatırlayın, Dışbank gitti, Finansbank gitti, şu anda banka sisteminde yüzde 55 Avrupa hâkimiyeti var. Yani bankacılığı da yapamayacağız diye düşünüp onu da tasfiye ettikten sonra şimdi yoğunlaştıkları en önemli iki alan İstanbul'da gayrimenkul sektörler, yani İstanbul'un taşını toprağını satmak ve enerji, bir şekilde enerjide umut görüyorlar, ama sanayi üstüne ısrarı olan ve yoğunlaşması olan söz konusu değil.

Buradan Aziz'in geldiği yere geliyoruz aslında, bu ülkede eğer sanayileşme olacaksa, sermaye birikimi olacaksa ve istihdam olacaksa, gelişme olacaksa iş gene başa düşüyor. Yani burada kamu için

içerisine girmek mecburiyetinde, çünkü sanayiye özel sektör terk ediyor, bu açık. Yani sıra zaten bölge meselesi hiç umurunda olmamış, yani bölge meselesi hiç derdi değil, olmaması da anlaşılır. Yani bir kapitalist bölge meselesini niye kendine dert edinsin. Kapitalist için bir üretim nerede en az maliyetle kotarılıp en yüksek fiyatla satılıyorsa seçilmesi gereken yer orasıdır. Onun kalkıp da Doğu, Güneydoğu ya da Orta Anadolu, Doğu Karadeniz'i geliştirmek gibi bir derdi olamaz. Dolayısıyla bölge ayağı da bizi dönüp dolaştırıp kamunun kapısını çalmaya götürüyor. Yani hem sanayileşmeyi terk edildiği ve çarpıtıldığı yerden kaldırıp doğru bir rotaya oturtup sıçrama yaptırmak açısından kamu zaruridir, bir ihtiyaç halini almıştır, hem de Türkiye için çok ciddi bir problem haline gelen bölgesel eşitsizlik ve onun getirdiği sosyal sorunlar, onun getirdiği ve çok yakıcı hale gelen bu Kürt meselesine doğru anlamda bir açılım ve çözüm getirmek açısından kamunun ekonomiye müdahalesi, sermaye birikimi sürecine kamunun müdahalesi, bunu doğrudan yatırımlarla yeni baştan ele alması bugün Türkiye'nin kaçınmayacağı, vazgeçilmez, olmazsa olmaz şartlardan biri haline gelmiştir. Bunda bölge meselesi de çok önemli bir bileşen olarak analize kendisini katmıştır, daha fazla da ertelenemez.

Yani kendi başına GAP yatırımları, vesaire bu bölgelerin sorunlarını halletmiyor, edemez. Orada çok yakıcı hale gelen istihdam meselesinde ağırlığı enerji olan GAP yatırımları sorunu çözemiyor. Orada daha farklı politikalara ihtiyaç var, bu şeyi dışlamak anlamına gelmiyor, yani bölgedeki birtakım gelişme dinamiklerini, birtakım sermayedarları sevk ve idare etme, onları bazı doğru yerlere özendirme, bunların hepsi mümkün. Yani bölgenin tarımsal potansiyelini kullanmaları, etkili bir toprak reformuyla insanların ekip biçmeleri, sınır ticaretinin potansiyelinden yararlanmaları, çok önemli bir potansiyel olan kültür turizmini geliştirmeleri ve oralardan ekmek yemeleri ve yine kendi doğal potansiyelleri olan tarımı, hayvancılığı yeni baştan ihya ederek o bölgeyi yeniden ayaklandırmak, ama bütün bunlar çok ciddi kamu müdahalesini gerektiriyor. Yani hiç öyle ucundan tutar ya da kozmetik müdahaleleri değil, esaslı kamu müdahalelerini gerektiriyor. Yeni baştan kamu iktisadi teşebbüslerini kurmayı gerektiriyor. Bölge için münhasıran kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmasını gerektiriyor. Bu yapıldığı takdirde bundan şimdiye kadar işte neoliberalizmin ancak kuyruğuna takılarak güdük, eksik, kırılğan hale gelmiş olan Batı da yararlanır. Aslında onlar da bugün ne yapacaklarını bilmez haldeler. Yani bugün İstanbul'daki sermaye tamamen kulağını yeni baştan Batıya dönmüş vaziyette, orada kopmuş olan film yeniden yapıştırılsa da biz de işimize baksak diye düşünüyorlar. Yani dünyada olan bitenin farkında değiller, hala İstanbul'u bir finans merkezi yapabilir miyiz diye senaryo kuruyorlar. Yani şöyle de yazmaktan hakikaten imtina etmiyorlar, bugün evet, dünyada bir kriz olmuştur, sermaye akışları inkıtaa uğramıştır, ama yarın bu yeniden düzeler ve bu mekâna yine bu iş düşer gibi bir aymazlık, hala yaşanan şeyin anlık bir film kopuşu olduğu iddiasındalar, beklentisi halindeler. Bütün bunları beklerken de çok ciddi kan kaybediyorlar ve Türkiye'ye kan kaybettiriyorlar. Yani Türkiye çok ciddi olarak bu bekleyiş içerisinde kan kaybına uğruyor, zaman kaybına uğruyor, işte işsizlik oranı resmi olarak yüzde 15'de kemikleşmeye başladı, gayri resmi olarak yüzde 20, 25'lere çıkıyor ve her geçen gün biraz daha artıyor. Bütün beklentilerine rağmen hissedilebilir iyileşme yok ve tamamen yine kulaklar, antenler kopmuş olan filmin yeni baştan yapıştırılmasına ve hayatın devam etmesi üstüne kurulu. Bizim bunları bekleyecek halimiz yok, gerçekten emek cephesi olarak bizim yeni bir sayfa açıp, yeni bir rota yakalayıp buradan iş, aş, yoksulluk, bütün bu önümüze gelen çok tehlikeli milliyetçi çatışmalara müdahil olabilecek bir programa ihtiyacımız var. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN- Mustafa'nın kalkınma ajanslarıyla ilgili tespitini çok merak ediyorum, bu çok önemli bir konu.

Mustafa SÖNMEZ- Şimdi hemen iki satır vardı aslında, ama galiba zamanı aştım diye girmedim. Şimdi bütün bunların, yani AB eksenli başlayan bu bölgesel eşitsizliğe getirdikleri çözüm önerisi de son derece palyatif. Onlar da biliyorsunuz şuna inanıyorlar, yani piyasaya bırakırsanız sermaye gitmesi gereken yere zaten gider. Onun için böyle merkezi planlar, Türkiye vizyonu, vesaire, bunlara gerek

yoktur. Mesela onun için İstanbul küresel kent olmalıdır ve bir İstanbul vizyonunun peşinde koşulur. Bu böyle bir sıtma haline gelmiştir, varsa yoksa İstanbul'u bir küresel kent yapalım diye. Ben de o İstanbul'u küresel kent yapmaya çalışanlara diyorum ki, ya kardeşler, İstanbul'u küresel kent yapıyorsunuz da Anadolu ne oluyor? Yani Anadolu İstanbul'un üstüne binerken siz İstanbul'u nasıl küresel kent yaparsınız? Bu nüfus baskısı altında, bu beklentiler baskısı altında siz İstanbul'da bir şey yapamazsınız, 12 milyonluk bir küresel kent zaten olmaz. O zaman yapılması gereken şey bir İstanbul vizyonu oluşturmaktan çok bir Türkiye vizyonu oluşturmak, bir kere Türkiye'nin ne olacağına karar vermemiz lazım. Türkiye'de bütün bu gelişme dinamikleri bölgesel olarak nasıl gelişecek, buna bir karar verin, ondan sonra İstanbul'u yine siz hizmetler şehri yapın. El hak yani, İstanbul bu saatten sonra sanayi şehri olmaz, yazıktır, yani orayı gene hizmetler şehri yapın, yine finans yapıyorsanız finans merkezi yapın, kültür endüstrisini geliştirin, kültür turizmini geliştirin. İşte bütün beyaz yakalıların kenti olsun, tamam, buna bir itirazımız yok, ama bunu yapabilmemiz için de mutlaka önce Anadolu'yu halletmeniz lazım. Yani Anadolu'yu, taş yerinde ağırdır, bu insanların kendi buldukları yerden mutlu olmaları, göçmemeleri, kendi dinamiklerini değerlendirmeleri gerekir. Bunun için kafanızı önce Türkiye'ye çevirin.

Şimdi onların bize buna karşılık getirdikleri şey her şehir kendisi marka şehir olsun, her şehir rekabete girsin, işte bunun aracı olarak da önerdikleri kalkınma ajansları kuralım. Bu gene neoliberal Avrupa'dan ithal edilen bir araç, ne olacak kalkınma ajansları? İşte bölgedeki illerdeki sivil toplum kuruluşları, il, vilayet ticaret, sanayi odası, bunlar bu ajanslarda buluşacaklarmış ve biz bu ili nasıl kalkındırırız diye konuşacaklarmış ve herkes böyle rekabetçi bir şey içerisinde kendisini markalaştıracakmış. Bir de bunun simsarları, tüccarları çıktı, ne yazık ki böyle sosyal demokrat geçinen akademisyenlerin arasında da var, illere gidiyorlar, sizi marka şehir yapalım diye belediye başkanlarını kafalıyorlar, valileri kafalıyorlar. Yani herkes bir marka şehir olma derdinde, herkes marka olacak da olamayanlar ne olacak? Yani diyelim hani bir iki tanesi sıyırdı, hakikaten marka şehir oldu da peki, olamayanlar ne olacak? Bu sorunun cevabı yok. Şimdi bu kalkınma ajansını da böyle bir yeni emzik olarak attılar sorunların önüne, her ilde kalkınma ajansları kurun, ondan sonra sizin ilde ne pişer, ne olur, buna karar verin. Ondan sonra ona göre başınızın çaresine bakın, bunu getirdiler. Buradan da tabii bir şey çıkmaz, yani çıkmayacak, yani böyle şey olmaz. Çünkü orada zaten şimdi başka bir iklime geçtik, ama bu iklim bir şekilde geçse bile İstanbul'a bile kalkınma ajansı kurmuşlar yani, İstanbul'un bile kalkınma ajansı var. Orada da inanılmaz, TÜSİAD'ı dışlamışlar, MÜSİAD'la TUSKON'u, cemaatin örgütlerini getirip koymuşlar, yani TÜSİAD'a kazık atmışlar.

Buradan bir yerlere varılmaz arkadaşlar, yani böyle kalkınma ajansı, ondan sonra markalaşma, şehirlerin birbirleriyle yarışması, vesaire, bunların hepsi bu neoliberalizmin hurafeleri, buralardan bir yere varılmaz. Bunları elimizin tersiyle atacağız ve biz demokratik, merkezi bir planlama isteyeceğiz. Demokratik, merkezi bir planlamayla beraber kamu müdahalesini isteyeceğiz. Buradan devamla da daha etkin bir harcama politikası, daha etkin bir vergi politikası, yani kaynaklarımızı biz kendimiz yaratırız, bu ülkede bütün bu gelişmeleri sağlayacak değer var, zenginlik var, ama adil bölüşülmemiş durumda. Yani biz en dehşetli kötü bölüşüme sahip ülkesiyiz. Her şeyi bir yana bırakın Meksika'yla Türkiye, geliri en adaletsiz bölüşen ülkelerdir. Yani vergi yüzde 70 civarında alınıyorsa bu diğerlerinden alınmadığı içindir. Bu kadar yoksulluk varsa madalyonun öbür yüzünde bu kadar zenginlik olduğu içindir. İnsanlar durduk yerde yoksul olmazlar. Var, kaynak var, yeter ki almayı bilin. Kullanamıyorlar, yani ellerindekini saçtılar, savurdular. Yani bankaları sattılar, oradaki nakitlerini şimdi Türkiye'de bile değerlendirmiyorlar.

Bu kaynaklar var, bu kaynaklara müdahale edilecek, bunlar kamu kontrolüne alınacak, demokratik merkezi bir planlamayla ihtiyacımız olan hem inkişaat uğramış sanayileşme sürecini, gelişme sürecini, ama bunu hem sınıfsal, hem bölgesel bazda adil bir düzeye çekecek şekilde yapmamız lazım ve yapacağız. Teşekkürler.

Atakan GÜNAY (Oturum Başkanı)- Değerli katılımcılar, Sayın Mustafa Sönmez’i ben de çok dinlemek istiyordum ve bu konudaki isteme de evet dedim. Ancak oturum öncesinde Sayın Mustafa Sönmez’le görüşmemizde uçağa yetişeceğini söylemişti ve zaman da aşıldı. Biz onun için Sayın Mustafa Sönmez’e izin verelim ve eğer yetişemezse herhalde hepimiz sorumlu olacağız.

Mustafa SÖNMEZ- Hepinize dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Atakan GÜNAY (Oturum Başkanı)- Sayın Hocam, izin verirseniz Sayın Mustafa Sönmez’e bir plaket verilmesi gerekiyor, bir iki dakikanızı daha alacağım.

Evet, değerli katılımcılar, şimdi Profesör Doktor Çağlar Güven **“Yeniden Planlı Ekonomiye Dönüş, Üretim, Yatırım ve Finansman Destekleriyle Sanayileşme”** konusunda sunumunu yapacak. Sayın Güven’in özgeçmişini kısaca aktarmak istiyorum sizlere. ODTÜ Elektrik Mühendisliği Bölümünden lisans ve yüksek lisans dereceleriyle 1970 yılında mezun oldu. ODTÜ Matematik Bölümünde yüksek lisans, Lanchester Üniversitesinde yöneylem araştırması doktorası yaptı. Sanayide ve TÜBİTAK’ta çalıştı. 1976’da ODTÜ Yöneylem ve İstatistik Bölümünde öğretim üyesi oldu. 81 yılından beri ODTÜ Endüstri Mühendisliği Bölümünde görev yapmakta olup, enerji planlaması, enerji ekonomi modellemesi ve yöneylem araştırması konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Buyurunuz efendim.

Prof. Dr. Çağlar GÜVEN- Teşekkür ederim. Hepinize iyi akşamlar arkadaşlar, sanayi kongrelerine beni son 10-15 yılda birkaç kere çağırdılar, şimdi yine çağıldım. Tam nedenini bilmiyorum, çünkü buradaki diğer arkadaşlar gibi ilginç ya da konuya uygun olan araştırmalar yapan birisi değilim ben. Yani istatistiklere dayalı, sektörel konularda bir çalışmam yok; ama çağırılınca aklımın erdiği şeyleri söylemeye çalışıyorum. Bugün benim konuşacağım konu “yeniden planlı ekonomiye dönüş” diye belirtilmiş, bu konuda fikirlerimi sizinle paylaşmak istiyorum.

Bugün sunuşu hazırlarken, “planlı’yı böyle bir parantez içine aldım, onu da belki açıklığa kavuşturacağız. Önce kısaca piyasalar üzerinde birkaç şey söylemek istiyorum, bunu o kadar çok söyleyen oldu ki, yani belki bıktınız aynı şeyleri dinlemekten; ama daha sonra planlamaya bağlamak için uygun görüyorum. Daha sonra planlama üzerine bir iki saydam var. Bu sunuşu yapmayı kabul etmemin son nedeni de eğitimle ilgili bir mesaj vermeye çalışmaktır.

sunum planı

1. piyasalar
2. planlama
3. eğitim

1. piyasalar

temel iktisadi problem: **optimal kaynak tahsisi**

- planlama yoluyla optimal kaynak tahsisi
  - makro planlama
  - bölgesel planlama
  - sektörel planlama
  - kümeler, havzalar, stratejik gruplarda planlama
  - işletme planlaması
    - stratejik planlama
    - operasyonel planlama

planlamada sorular:
NE YAPMALI? değil,
NASIL YAPMALI?

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

3

- 30+ yıl boyunca önemli bütün kaynak tahsisi kararlarının **piyasanın görünmez eli** tarafından alınması gerektiği kabul edildi
- **NE YAPMALI?** sorusu değil, **NASIL YAPMALI?** sorusu öne çıktı
- piyasaların doğru cevabı bildiği “kanıtlanmıştı”
  - *birinci refah teoremi:*
rekabetçi dengeyle oluşan kaynak tahsisleri Pareto-optimaldir
  - *ikinci refah teoremi:*
refah optimumu sağlayan rekabetçi denge mümkündür

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

4

**marjinal maliyet = marjinal fayda
(MM = MF)**

- son 30 yılın temel kabulü:
piyasa, bu eşitliği kendiliğinden sağlayabilir
- gerekli şartlar şunlar:
  - tam rekabetçi serbest piyasa kapitalizmi
  - demokratik düzen
  - hukuk düzeni - mülkiyet hakları ve sözleşme hukuku
- refaha ulaşmak için başka bir seçenek yoktur
- dünya bu kadar basittir, dünyayı bilebiliriz

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

5

- buna göre:
  - “Vaşington konsensüsü” hazırlandı ve dünyaya tebliğ edildi
  - IMF ve IBRD politikaları yeniden tanzim edildi
  - reçeteyi uygulayanları refah ve zenginlik bekliyordu
  - SSCB dağılmalıydı, dağıldı
- ama olaylar farklı gelişti:
  - reçete Çin örneğini açıklamıyor
  - **kompleksite** krizi kapımıza dayadı

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

6

- kompleksiteyi bir yana bırakıp devam edelim:
  - piyasalarda optimal denge oluşmasını engelleyen nedenler de var:
    - *yetersiz rekabet ve doğal tekeller* → *piyasa gücü*
    - *kamusal malların varlığı* → *müşterek tüketim*
    - *dışsallıklar* → *piyasa harici mübadeleler*
    - *yetersiz veya asimetrik bilgi*

piyasa çöküşü

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

7

ekonomi-politikada doktrinler

- **neoliberal** : *çöküş istisnadır, piyasa düzeltir*
- **liberal - neoklasik** : *çöküş istisnadır, asgari müdahale ile düzeltilir*
- **Keynes'ci** : *çöküş yaygın ve sürekli olabilir, devlet müdahalesi gerekir*
- **Marxist** : *çöküş istisna değil kuraldır, merkezi planlama gerekir*

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

8

Şimdi iktisadi faaliyetler için çeşitli amaçlar ileri sürsek de optimal kaynak tahsisi, elimizdeki kaynakları en iyi nasıl dağıtır, tüketir, kullanırız sorusu tabii merkezi bir soru. Böyle bakarsak önümüzdeki soruya, planlama yoluyla acaba buna nasıl yaklaşılır? Çeşitli yöntemler var; makro planlama, bölgesel planlama, sektörel planlama, son 10-15 yılda öne çıkan bu kümeler, havzalar, stratejik gruplarda planlama vb sorular öne çıkıyor. Daha sonra işletmelerde de planlamanın bir yeri var; yani özel kesim olsun, kamu kesimi olsun kurumlarda, firmalarda stratejik planlama. Yani planlama kavramını biraz çekip sündürürsek operasyonel planlamaya, aslında gündelik planlamaya kadar indirebiliriz, ama hepsi gerçekten önemli. Planlamayı kavramsal olarak ele aldığımızda ikiye bölebiliriz. Birincisi ne yapmalı, yani ne yapacağız, ne yapacağımıza karar vermemiz lazım; bir de

yapacağımız şeyi nasıl yapacağımıza karar vermek lazım. Benim bu işlere bir şekilde müdahil olduğumdan bu yana 30 yıldır bakıyorum bizden sorulan sorular, yani bizim üniversitede, benim çalıştığım bölümlerde, enstitülerde bizlere ne yapalım sorusunun cevabını sormuyorlar da nasıl yapacaklarının cevabını soruyorlar. Şimdi bunlar bence önemli, zira son 30 küsur yıldır bu en önemli kaynak tahsisi kararlarının piyasa tarafından alınacağı kabulü var. Dolayısıyla da bu ne yapmalı sorusunu çok kurcalamayın, onu piyasalar zaten size işaret edecektir, siz bu yapacağımız işi nasıl yaparsanız onun üzerine odaklanın diyorlar. Bizim bölüm mesela hep böyle çalışıyor 30 yıldır, Endüstri Mühendisliği Bölümü, yani Türkiye'nin en iyi öğrencilerinin zar zor girebildiği bir bölümde yaptığımız bu. Ne yapılacağına biz hiçbir şekilde karışmıyoruz, nasıl yapılacağı konusunda bir şeyler söylüyoruz, onu da dinleyen var mı, emin değiliz.

Peki, piyasalar ne yapmalı sorusunun cevabını nasıl oluyor da biliyorlar? Bunun bir teorisi var aslında. Yani mikro ekonomide Nobel ödülüyle mükâfatlandırılmış çalışmalar neticesinde elde edilen refah teoremleri var. Birincisi diyor ki, rekabetçi dengeyle oluşan kaynak tahsisleri optimaldir. İkincisi de diyor ki, refah optimumunu sağlayan rekabetçi denge mümkündür. Yani biz ilk baştaki kaynak tahsisini biraz değiştiresek de tahsis sonunda dengeye gider. Yani dağılımı değişik yerlerden başlatırsak istediğimiz dengeye ulaşıyoruz diyor. Bu teoremleri aslında benim küçümsediğimi zannetmeyin, çok güzel ve gerçekten büyük bir zarafeti olan, matematik derinliği olan güzel şeyler; bunlara dayanıyor. Yani serbest piyasa politikalarının dayandığı entelektüel taban nedir derseniz aşağı yukarı bunlardır ve boş teoremler de değil. Mesela bu ikinci teoremi Amerikalılar çok akıllıca uyguladılar zannediyorum. Yani anadan babadan kalan mirası tekrar dağıtıp eşitlik sağlayalım demediler; ama mesela eğitimde ve bazı alanlarda fırsat eşitliğini gerçekten sağlamış Amerika 50'li yıllarda, 40'lı yıllarda, diyelim ki 70'lere kadar, onun sayesinde de dünyanın en güçlü, belki zengin devleti olmuş. Yani boş şeyler değil bu teoremler.

Şimdi bu teoremleri çok kısaca teknik açıdan indirgersek ne diyorlar bize? Bize diyor ki, aslında bu optimal denge dediğimiz şey, herhangi bir alanda bir karar aldığımızda, aldığımız kararın yol açacağı maliyetlerle getireceği faydayı veya getiriyi marjinal düzeyde birbirine eşitlemek demektir. Yani optimizasyon olarak böyle; marjinal maliyeti marjinal faydaya eşitlediğimiz noktada aktivitemizi gerçekleştirirsek ondan sonra başka bir şeye bakmaya gerek yoktur, her şey kendi mecrasında akar, hepimiz sonunda zengin oluruz, müreffeh oluruz diyorlar. Ve son 30 yılda piyasalar bu eşitliği kendiliğinden sağlayabilir kabulü var. Bunlar saçma sapan şeylerdir diye söylemiyorum, böyle bir kabulün geçerli olduğu süreler, ortamlar anladığım kadarıyla olmuş ve olabiliyor. Yani iktisat tarihçisi değilim, çok iyi anlamıyorum; ama çok kuvvetli bir varsayım tabii bu.

Bunun için de hangi şartlar lazım, yani neyi yaparsak bu böyle olur derseniz o zaman bir kere tam rekabetçi serbest piyasa kapitalizmini uygulamamız gerekiyor. Bu serbest piyasa kapitalizmiyle tam rekabetçi serbest piyasa kapitalizmi aynı şey değil benim anladığım kadarıyla. Tam rekabetçi olanın adı pek söylenmiyor, serbest piyasa deniyor, tam rekabetçilikten hiç kimse hoşlanmıyor aslında. Yani kapitalistlerin en hoşlanmadığı şey tam rekabetçiliktir, her kapitalistin firma stratejisinin amacı rekabeti ortadan kaldırıp tekelleşmektir, onun için bu konu birazcık aceleye getiriliyor. Sonra demokratik düzenin tesis edilmesi lazım, demokrasi olmadan kapitalizm olmaz, birisi olmadan öbürü olmaz diyorlar. Bu bana kalırsa boş bir iddia, yani kapitalizm olursa demokrasinin olabileceğine ben çok inanmıyorum. Üçüncüsü de hukuki düzenin tesis edilmesi lazım. Yani mülkiyet hakları, sözleşme hakları, sözleşmeli hukuk, bunları garanti altına alın diyorlar. Bundan başka da seçenek yoktur deniliyor.

Aslında son satırda şöyle yazmışım, dünyayı bilebiliriz,.. Burada çok entelektüel bir arogans, nasıl söyleyeyim, kibir yatıyor. Yani dünya böyledir, eşyanın tabiat yasası budur ve biz bunu biliriz, doğruyu biliyoruz iddiası var. Bu çok ciddi bir iddia. Şimdi peki, bunlar nasıl olacak? Vaşington

Konsensüsünü hazırladılar ve dünyaya tebliğ ettiler, biliyorsunuz 8-10 maddeden oluşan bir reçete. Dünya Bankasının, IMF'nin politikaları benim gençliğimde böyle değildi, sonradan yeniden tanzim edildi, yani 80'lerin başında bütün politikalar değiştirildi. Bu reçeteleri uygulayanlar zengin olacaklar; Sovyetler dağılmalıydı ve dağıldı, bunlar oldu. Şimdi bakıyoruz olaylar farklı gelişmiş, bunlar eğlenceli konular, ama vaktinizi almak istemiyorum: ters, yani karşı örnekler ve beklenmeyen durumlarla karşı karşıyayız. Bir tanesi Çin. Çin örneği çok önemli. Tam rekabetçi serbest piyasa kapitalizmi Çin'de yok, demokratik düzen de yok; hukuk düzeni de yok, mülkiyet hakkı, özelleştirme hukuku hiç yok, ama Çin tarihte görülmüş en büyük ve en şaşalı sanayileşme ve zenginleşme performansını ortaya koydu. Yani demek ki şu yukarıda başka seçenek yok lafının altı tamamen boşmuş.

Bir de kompleksiteyi kırmızıya boyadım, o yukarıda söylediğim hani dünyayı biliriz iddiası aslında dünyanın kompleksitesini inkâr anlamına geliyor. Kompleksite son derece önemli bir kavram, yani bütün bilimin, ben iktisattan ziyade o tarafına meraklıyım; bilimin evrildiği ve aradığı şey kompleksite kuramıdır. Yani Newton'un söylediği "biz bilebiliriz, dünya bilinebilir" paradigmasının şimdi yavaş yavaş "dünya bilinemez" yönüne dönüşü var. Dolayısıyla entelektüel açıdan büyük bir fiyaskoyla karşı karşıyayız. Yani kompleksiteye hürmet etmeden, ona saygı gösterip gereğini yerine getirmeden hiçbir şey yapamazsınız bu dünyada.

Ancak biz kompleksiteyi bir an için bir yana bırakıp devam edersek, bilinebilirliği de kabul edersek dahi hâlâ birtakım pürüzler var. O da şu: İktisatçılar diyorlar ki piyasalarda optimal dengenin oluşmasını engelleyen şeyler vardır; serbest piyasa koşullarına aykırı düşen yetersiz rekabet vardır; yani doğal tekeller vardır. Bazı alanlarda tekelleşmeye izin verme mecburiyeti vardır, aksi takdirde maliyetler artar. Bu da tabii bir tekelleri güç, piyasa gücü verir firmalara, bu da fiyatları etkileme gücü verir. Yani bu bir sıkıntı. Sonra kamusal mallar var, müşterek tüketime açık olan kamusal mallar, teknik ayrıntıya çok girmeyelim, ama bunların varlığı da bu dengelerin oluşmasına bir engel teşkil ediyor. Daha önemlisi belki, dışsallıklar var, yani mübadelelerin piyasa mekanizması içinde değil de, dışında, yani fiyatın oluşamayacağı ortamlarda alışverişin cereyan etmesi söz konusu olabiliyor, bu da büyük bir teknik sıkıntı. Tabii bilgi eksiklikleri, vesaire, bunların neticesinde iktisatçı tabiriyle piyasa çöküşü diyebileceğimiz bir fenomen meydana geliyor. Bunu herkes biliyor tabii, yani bu gizli saklı bir şey değil.

Şimdi bütün bu hususları bağlamak için en sonunda kendime göre klasman yapmaya çalıştım, iktisatçılar bundan hoşlanmayabilir, yanlış bulabilirler. Şimdi ekonomi politikasında birtakım doktrinler varsa, bunları piyasa çöküşü ile ilişkilendirerek sınıflandırmak mümkün gibi gözüküyor. Mesela neoliberaler diyor ki, çöküşler istisnaidir, piyasa bu çöküşleri düzeltir. Yani bir görüş böyle. Daha böyle neoliberalizm kadar ileri gitmeyen liberal görüş, yani neoklasik mi demek lazım ona bilemiyorum, onlar da çöküşler istisnaidir; ama asgari müdahaleyle düzeltilebilir diyorlar. Yani bir devlet müdahalesinin gerekliliği kabul ediliyor. Keynesçiler var, bunlar çöküş yaygın ve sürekli olabilir, devlet müdahalesi süreklileşir, devletin teyakuzda olması gerekir diyorlar anladığım kadarıyla. Marksist merkezi planlamacı görüş de çöküşler istisna değil, genel kuraldır aslında, dolayısıyla merkezden planlama gerekir diyor. Günümüzde hâkim olan görüşler herhalde yukarıdaki ilk ikisi, artık onların nasıl bir kombinasyonu tam bilemiyorum; ama bunlar en azından Thatcher'in İngiltere'de iktidara gelip Reagan'ı da ikna etmesi neticesinde öne çıkan teoriler bunlar olsa gerek. Yani piyasa çöküşü vardır, ama bu istisnai bir durumdur, aslında piyasaların dengeye gelme kabiliyeti daha baskındır ve önlenemez görüşü.

Artık bu anlayış geçerliliğini bence yitiriyor, yitirdi de diyebiliriz. Neden dersiniz; yani bütün faaliyetler, aslında bütün mübadeleler, yani piyasadaki üretim ve tüketimle ilgili bütün faaliyetler aslında bir dışsal maliyet de üretir. Yani bu her zaman vardır, bunlar atıklar olabilir, karbondioksit

olabilir. Bu sonuncusu şimdi çok önemli, onun için onu siyaha boyadım. Bu dışsallıklar pozitif de olabilir, negatif de olabilir. Yani piyasanın dışında, mesela siz üretim yapıyorsunuz, makine kullanmasanız bile, kazma kürekle yol kazsanız ciğerden karbondioksit atıyorsunuz atmosfere. Bu karbondioksit çok fazla olmadığı sürece bir sorun yok; ama onun da bir maliyeti var en sonunda, o maliyetler birikebilir. Şimdi o maliyetlerin aslında birikip göz ardı edilemeyeceği bir noktaya geldik. Sanayi Kongresinin sabahki oturumlarını izleyemedim; ama bence en çok dikkat etmemiz gereken, dinleyebildiklerimde de duyamadığım nokta bence budur, bu olmalı. Bu çok önemli. Yani bu iklim değişikliğini iklim bizden ayrı bir şeydir, o değişiyor, ama kötü oluyor, ne yapsak ki diye anlamak yanlış. Hergün içinde bulunduğumuz faaliyetleri doğrudan etkileyen bir hususla karşı karşıyayız, bir dışsallıkla karşı karşıyayız. Yani optimalite kuralı, yukarıdaki hani marjinal maliyetin marjinal faydaya eşit olması kuralını marjinal fayda = marjinal maliyet + dışsal maliyetler olarak değiştirmek yani dışsal maliyetleri de oraya eklemek zorundayız. Teknik olarak karşı karşıya olduğumuz durum bu, dışsal maliyetler. Yani mesela benim yaptığım gürültünün maliyeti, veya atmosfere attığım karbonun yol açacağı maliyetlerin dengeye gelebilmesi için, refah teoremindeki mutlu duruma bizi piyasaların taşıyabilmesi için bu yeni eşitliğin sağlanması lazım.

Buradaki teknik sıkıntı, piyasa ekonomisinin bence sonunu ilan eden teknik sıkıntı şu, DMM diye belirttiğim dışsal marjinal maliyetlerin fiyatlandırılacağı bir piyasa yok. Yani piyasa yok, piyasa teşkil edilmemiş. Şimdi karbon piyasası, vesaire, teşkil etmeye çalışıyorlar dikkat ederseniz, en önemli konular bunlar aslında, şu anda Kopenhag'da onun kavgası yapılıyor. Bir şey de çıkmayacak, ama çok önemli konular bunlar. Dolayısıyla artık piyasalar bu $MF = MM + DMM$ şartını kendiliğinden sağlama imkânını kaybetmiştir. Yani bu benim açımdan, hani benim gibi bakan insanlar açısından serbest piyasanın sonunun geldiğinin ispatıdır. Serbest piyasa artık optimum refaha ulaşma imkânı ortadan kalkmıştır. Piyasaların çöküşünü önleyemeyiz müdahale etmezsek. Planlama burada devreye giriyor işte. Yani önlem alınmazsa bu piyasaların kısa görüşlülüğü nedeniyle balonlar oluşuyor, köpük de diyorlar biliyorsunuz. 2007'de Wall Street'de oluşan köpük mali krizi, bu Lehman Brothers'ın iflasıyla tetikleyen köpük. Bunu kabul ediyorlar, ama asıl büyük köpüğü henüz söylemiyor, dile getiremiyorlar. Şimdi köpük ya da balon dediğimiz nedir? Balon yarını bugünden tüketmek demektir aslında, yani balonun Türkçe'si bu, tercümesi geleceği yağmalamak anlamına geliyor. Biliyorsunuz bu saadet zincirleri, "Ponzi scheme" diyorlar İngilizce'de, Kastelli gibi bankerler yapmıştı vaktiyle, yani ondan aldı, buna verdi, vesaire, en sonunda fatura geldi. Yaptığımız, balon dediğimiz budur, yani içinde yaşadığımız iktisat, tekno-ekonomik sistem aşağı yukarı böyle bir balon. Yani asıl büyük balon endüstri devriminden beri şişmekte olan endüstri balonudur. 200-300 yıldır bir balon şişiriyoruz, o balon patlıyor aslında. Yani çevrenin ve iklimin burnumuza dayadığı, o balonun patladığı gerçeğidir. Ve biz bundan sonraki bütün tasarruflarımızı, iktisadi tasarruflarımızı, üretim, tüketim, mübadele, her ne ise, bu yeni şartlar altında yapmak zorundayız bundan sonra. Bunu henüz kimse, mesela piyasa iktisatçıları cesaret edip de dile getiremiyorlar kolay kolay. Ama akli eren yabancılar bunu biliyorlar. Hep bunun üzerinde duruluyor, yani arayışlar hep bununla ilgili, buradan nasıl çıkış buluruz konusu ile. Bu endüstri balonunun patlaması, şimdi Makine Mühendisleri Odasında böyle şeyler söylemek çok hoş karşılanmayabilir; ama bizim mühendis olarak yaptığımız iş bu, yani 200 yıldır dünyayı yağmalamakla meşgulüz. Başka bir şey yapmıyoruz ki, balonu şişiren aslında içinde yaşadığımız sistem veya uygarlık.

Şimdi buradan planlamaya gelelim, dünün serbest piyasa iktisatçıları artık bugün ağız değiştiriyorlar. Bunun herkes ne kadar farkında Türkiye'de emin değilim, ama mesela Avrupa müktesebatında şimdi etki analizi dediğimiz şey var. Bizim kamuda çalışanlar örneğin alel acele bunu öğrenmeye gayret ediyorlar. Eskiden hani 'sen nasıl yapacağını düşün, ama ne yapacağını piyasa sana söyler' denilirken, şimdi tam tersine deniliyor ki, 'dur bir dakika, sen bir yatırım mı yapacaksın, mevzuat mı çıkartacaksın, yani her ne yapacaksın bunun yol açacağı etkileri önceden matematiksel bir çerçevede,

model çerçevesinde hesaplayıp kitaplayacaksınız'. 'Ondan sonra yapıp yapmayacağın konusunda sana vize vereceğiz' yaklaşımı var. Bu geldi ve var artık, bir yıldır var. Yani optimal kaynak tahsisinin bundan böyle planlama olmadan gerçekleşmesi mümkün değil. Firmalarda da iş görme modellerinin değiştirilmesi mecburiyeti var, bizim firmalar bunun ne kadar farkında, tam bilemiyorum. Mesela özel kesim firmalarında stratejik vizyon, plan gibi şeyleri şimdiye kadar tabii çeşitli uluslararası baskılar nedeniyle hepsi yazıyorlardı koridorlarına, misyonumuz şudur, vesaire diye; şimdi gerçekten kıymeti harbiyesi olan vizyon ve planlara ihtiyaç olacak. İş planlaması, mesela fizibilite hakir görülen, önemsenmeyen bir şeydir Türkiye'de. Benim kendi departmanım da dahi bunu doğru dürüst öğretmeyiz öğrenciye, basittir diye. Halbuki çok önemli ve artık böyle yapmamız lazım, yani işin içine dışsal maliyetleri de ekleyerek fizibilite ya da fayda maliyet analizlerinin yapılması lazım. Bunların hiçbirisi Türkiye'de yapılmıyor, ben bir tane doğru dürüst yapılmış fizibilite gördüğümü hatırlamıyorum. Az fizibilite de görmedim, enerjide özellikle.. Yani 30-40 yıldır bakarım, hiçbirini doğru dürüst yapılmıyor.

Tabii verimlilik, operasyonel rasyonalizasyon, vesaire, bunlar yeniden gündeme gelecek ve sorular da şöyle değişiyor: Önce ne yapmalı sorusu bence nasıl yapmalıdan daha büyük önem kazanacak. Kamuda da aynı şekilde. Mesela mikro ekonomik reformlardan bahsediliyor, herkes ne anlıyor biraz karışık ama işte kurumsal yapılanma, yeniden yapılanma soruları, endüstriyel politikalar, sektörel politikalar, regülasyon sorunları var. Atıkların sınırlandırılması, sertifika ticareti, karbon ticareti, vergilendirmeler, bölgesel politikalar var. Kümeler, sanayi havzaları.. Şimdi kümeler moda, o kadar ayağa düştü ki herkes geliyor, Hocam, burada biz bir cluster yapacağız, gel, vesaire.. Ancak bütün bunlarda şu önemli bence: politika üretme diyelim, ben planlama lafından da hoşlanmıyorum. Yani plan yaptınız, yarından itibaren uygulamaya başlıyoruz. Üçüncü gün şunu, dördüncü gün bunu yapacağız.. Eğer böyle yaparsanız zaten başınız derde girer. Yani planlama bir reçete çıkartıp da körü körüne uygulamak gibi olursa yanlış olur. O bir felsefe, süre giden bir süreç, aslında bir politika üretme süreci olmalı. Yani İngilizce'si, bir "policy". bizdeki politika gibi değil de, "policy"nin tam Türkçe'si yok galiba. Yani politika üretme faaliyeti çok önemli bugün artık dünyada. Planlamanın asıl görevi de bu politika analizini yaparak planlama. Şimdi bu nasıl yapılır, bunu biz yapabilir miyiz? Merkezi planlamadan da bahsetmiyorum, herhalde anlaşıldı. Yani her katmanda ve seviyede ciddi planlama ihtiyacı olduğunu düşünüyorum.

Burada sistemik perspektif, yani sistem yaklaşımı, sistem düşüncesi diyoruz, yöneylem araştırmasında temeldir, bu mesela çok önemli. Böyle bir bütüncül, holistik yaklaşım olmadan bir parçayı alıp planlayamazsınız. Bir kere bunu öğrenmemiz lazım. Bunu kimse doğru dürüst bilmiyor Türkiye'de. Sonra matematiksel modelleme. Şimdi matematiğin fazlası olmaz diye bir şey yazdım oraya, çünkü bu son krizlere matematikçiler sebep oldu diyorlar. Wall Street'te parlak gözlü birtakım gençler, modelleri çalıştırıp çalıştırıp acayip ürünler yaratıp başımızı derde soktular dediler. Doğru, artık iktisatçı olurken de önce pür matematikçi olmanız gerekiyor, ama bu bence matematiğin kötü olduğu anlamına gelmez, aslında matematiğin eksik olduğu anlamına gelir. Yani modelleri doğru kullandığınız takdirde, optimizasyon modelleri, kısmi veya genel denge modelleri, kısacası bu matematik çerçevesi çok önemli bence. Vaktimiz dar; ama kısaca bir başımdan geçeni anlatayım. Ben 25-30 yıl kadar önce doçent olurken doçentlik tezi yazılırdı, ben de 1979 yılında bir doçentlik tezi yazayım diye oturdum. Birtakım matematiksel modeller kurup enerji sorunlarını araştıracağım. Kendi kendime üç tane model kurdum. Teknolojik tarafını biliyorum, matematik tarafından da anlıyorum; ancak iktisat da gerekiyor, işte o zaman da iktisada merak saldım. Tek sektörlü bir model kurup, Türkiye'nin milli geliri, yatırımlar, dış ticaret vb serileri tek sektörlü bir model olarak enerji modeline ekledim. Öyle bir tez yazdım, jüriye gireceğim.

Ancak modeli önce kalibre etmem gerekiyor. Karışık bir sürü iç içe üretim fonksiyonları, bir sürü parametre var; yani parametreleri biraz değiştiriyorum, model böyle bir sonuç çıkarıyor, biraz daha değiştiriyorum başka bir sonuç. Yani hangisini ne yapacağımı şaşırımdı, nasıl kalibre edeceğim, 30

yıllık perspektifte ne yapabilirsiniz? İşin içinden çıkamayınca dedim ki, o sırada da herkes 2000'i hedef gösteriyor, o zaman da Enerji Bakanı, sanırım adı Fahir İlkel'di, diyorlar ki 2000 yılında Türkiye'nin elektrik enerjisi ihtiyacı 250 milyar kilovat saat olacak. 250 000 GWhaat olacak, böyle bir laf var. Hah dedim, ben de benim modeli öyle bir kalibre edeyim ki 2000 yılında 250 milyar kwh çıkartsın, o referans senaryosu olur. Ondan sonra değişik senaryolar için analizler yaparım diye 1,5 ay uğraştım. Benim model imkânı yok 250 yapmıyor. 250'yi zorla yaptırıyorum, yani optimizasyon modellerinde bu mümkün, zorla 250 yaptırınca da bu sefer öbür değişkenler, yani memlekette yakılmadık kömür bırakmıyor, orman bırakmıyor, yatırımlar bir tuhaf oluyor, milli gelir fırlıyor, vesaire, yapamadım. Bunu anlatmam önemli, öğrencilere de anlatıyorum, en sonunda ne yapacağım peki? Kendi kendime dedim ki makul bir senaryo diye bir senaryo tanımlayayım, ondan sonra analizler yapayım. Benim makul senaryoda 2000 yılının üretimi 127 000 GWhaat çıkıyor, başka türlü olmuyor. Ondan sonra neyse öyle yaptım, jüriye girdim, Rahmetli Merih Celasun vardı jüride, İlhan Tekeli vardı, hatırlıyorum. Neyse, biz doçent olduk, aradan 25 sene geçti. Şimdi yazıp getirdim, şuraya yazdım, 2001 ve 2006 yılı için benim model 132 ve 170 milyar kwh bulmuş 25 yıl önce. 25 yıl geçtikten sonra 2001 ve 2006, 129 ve 174 diye gerçekleşti. Yani benim 132 dediğim 129 olmuş, 170 dediğim 174 olmuş. Ben bunu görünce matematik model denilen şeyin ne kadar kudretli bir şey olduğunun ürpererek farkına vardım. Çünkü ben iktisatçı da değilim, yani kurduğum model de affedersiniz kıcı kırık bir model; ama bunu bildi, bilebildi. Ben bunu sonradan iktisatçı hocalara gösterdim bu nasıl oluyor diye.. Bir tanesi, Hoca, sen 129 yerine 132 bulmuşsun 2001'de, çünkü 2001 krizi vardı dedi. Ondan sonra 2006'da da sen 170 bulmuşsun, 174 çıktı, o da balonun şişmesinden öyle çıktı dedi. Bunlar olmasaydı senin model daha doğrudu dedi.

Yani bu hoş bir şey, ama gerçekten anlatmaya çalıştığım şey, şimdi eğitime geliyoruz, siz bir planlama yapacaksanız, bu dünyada adam olacaksınız, bir kere teknik kapasitenizin olması lazım. Yani zengin ülkeler bunu biliyorlar, üniversitelere bakıyorum ben şimdi, peş peşe durmadan yeni araştırma enstitüleri açıyorlar. İklim konuları, yeni iş yapma modelleri, karbon ticareti, yani bunlar araştırılıyor. Mesela Mankiw'u duymuşsunuzdur, onun son yazdıklarına bakarsanız, Harvard'da hoca. Yani business modelleri değişti diyorlar, marjinal fayda eşittir iki tane maliyet. O iki maliyeti de hesaplamadan iş yapamazsınız bu devirden sonra ve onu da piyasalar size söylemeyecek, kendiniz hesaplamanız lazım. Eğitim, metodoloji bilmemiz lazım, sistem düşüncesi, kompleksite perspektifi, yöneylem araştırması, matematiksel modelleme, bunlar benim kendi alanım olduğu için söylemiyorum, emin olun, son derece önemli. Yani son 30 yılda bunlar sanki yok sayıldı. Halbuki ben öğrenciyken bunlar önemli idi. Dünya Bankası, vesaire, bunlar olmadan adım atmazdı, şimdi bunların geri dönmesi lazım.

Bu kapasiteyi biz Türkiye'de yaratabiliyor muyuz, durum nedir dersiniz şimdi bizde eğitim piyasada alınıp satılan bir hizmet durumuna düşürüldü, öyle bakılıyor. Yani hükümetin işine geliyor, girişimciler var, onlar vakıf üniversitesi açıyorlar. Şimdi vakıf üniversitelerini kötülüyorum gibi algılamayın lütfen, yani vakıf üniversiteleri para kazanma yeri değil, onu biliyorum. Ama eğitim hizmetinin özel kesime bırakılması, kamunun kendi sorumluluğu üzerinden atması olmaz. Aslında bu kamu malıdır, kamusal malıdır, yani eğitim sadece eğitimi alana değil, almayana da yansıyan bir malıdır. Yani elektrik ışığı gibi, şu ışık beni de aydınlatıyor, sizi de aydınlatıyor. Eğitim de öyledir, toplumun tamamını aydınlatan bir şeydir. Pozitif dışsallık üreten kamu malları, aslında iktisat teorisi bunların arzının hep eksik olduğunu söyler. O eksik arzı optimala getirmek için mutlaka bunu kamunun temin etmesi gerekir, bunları unuttuk. Ar-ge faaliyeti de öyledir, Ar-Ge faaliyeti de kamusal bir malıdır. Yani onun faydası herkese yansıyan bir hizmettir, özel bir mal gibi kâr amacıyla üretilebilecek bir şey değildir. Şimdi diyorlar ki Ar-Ge üretilsin. Ar-Ge'yi nasıl üreteceksin? Bütün ileri ülkelerde, Yunanistan'ı biraz bilirim, Yunanistan'daki fizik enstitülerini görünce insanın ağzı açık kalıyor. Girit'te Avrupa'nın en önemli fizik merkezlerinden birini kurdular. Yani bu Ar-Ge işini ancak kamu yapabilir. Biz bilgiye dayanarak zenginleşen bir burjuva da yaratamadık; zaten bilgiye

dayanarak zengin olabilen bir burjuvamız olsaydı aslında yoksulluk problemini büyük ölçüde belki de aşacaktık. Böyle bir sınıf yok bizde. Bilgiye dayanan katma değer Türkiye’de sıfır mertebesinde, yani nereden biliyorsun diyeceksin, ölçtün mü? Ölçmedim, ama hissiyatım öyle. Ölçümleri de biliyorum. Mesela, kimya sanayiyle ilgili TEPAV’da yapılan son bir anket var, ortaya çıkan neticeye göre Türkiye’de kimya sanayi filan yoktur. Oradan, buradan alıyoruz, karıştırıp satıyoruz, pisletiyoruz ortalığı. Yani bilgiye dayanan katma değer üretimi yok Türkiye’de. Neticede temel bilgi üretimi de yok, yani bilime de talep yok. Üniversitelerin fen bölümlerine bakıyorsunuz, kontenjanları boş. Şimdi YÖK onlara daha da iyi bir plan kuruyor. Fen Bilimlerinden mezun olanların öğretmen olma imkânını getirecek, aslında bilim adamı yetiştireceğimiz yerler öğretmen yetiştirmeye başlayacak. ODTÜ’de bizim bölüme iyi öğrenci geliyor, ama mühendislik temel bilim değildir ki. Temel bilim üretemezsiniz, yani mühendislikle gide gide bugün bizim geldiğimiz yere gelebilirsiniz. Entellektüel kapasitesini, sermayesini oluşturmamayan bir toplum ne yapabilir ki? Bu düzende üniversiteler böyle, bu da benim, bizim yaramız, onun için onu da buraya yazayım dedim. Böyle bir toplumda üniversite olmaz. YÖK bir kere zaten piyasa koşullarına göre hareket ediyor. Eğitim politikası diye bir şey yok üniversitelerde, ben içindeyim. Araştırma politikası hiç yok, hiçbir üniversitede araştırma politikası adı altında bir şey bulamazsınız. Ben 40 yıldır ODTÜ’nün içindeyim böyle bir şey yok. Neyse, atama ve terfilere hiç girmeyeyim.

“piyasa çöküşü istisnaidir ve önlenelir”

- bu anlayış geçerliliğini yitiriyor
- bütün ekonomik faaliyetler dışsal maliyet (DMM) üretir (atıklar, CO₂, vb...)
- optimalite kuralının
MF = MM + DMM olarak değişmesi gerekir
- ancak DMM piyasa **dışında** olduğundan piyasalar tarafından **görülemez** ve **fiyatlanamaz**
- yani piyasalar MF = MM + DMM şartını kendiliğinden sağlayamaz; planlama ve müdahale gerekir
- aksi halde piyasaların çöküşü önlenemez

- önlem alınmazsa piyasaların körlüğü maliyetlerin ertelenmesine ve **balonlar** oluşmasına yol açar
- balon, ***yarını bugünden tüketmek***, yani ***geleceği yağmalamak*** demektir
- 2007 krizine gayrimenkul balonu yol açtı denildi
- oysa asıl büyük balon, endüstri devriminden beri şişmekte olan ***endüstri balonu***
- bu balonun faturası kapıya dayanmıştır

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

10

2. planlama

- dünün serbest piyasa iktisatçıları bugün artık planlama gereğinden söz ediyorlar
- AB direktifleri tamamen bu yönde:
MF = MM + DMM eşitliğini sağlamak için her ekonomik tasarruftan önce **etki analizi**, yani **“regulatory impact assessment”** çalışması talep ediliyor; Türkiye de buna uymak zorunda
- yani optimal kaynak tahsisi bundan böyle planlama olmadan mümkün olmayacak
- firmalar iş görme modellerini değiştirmek zorundalar
- **planlama her ölçekte gündeme geri geliyor**

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

11

gündeme yerleşen sorunlar:

özel kesim firmalarında:

- stratejik vizyon ve plan
- iş planlaması
- fizibilite, **MF = MM + DMM**
- etki analizi
- verimlilik – operasyonel rasyonalizasyon

önce: **NE YAPMALI?**
sonra: **NASIL YAPMALI?**

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

12

kamuda:

- mikroekonomik reformlar, kurumsal yapılanma ve yeniden yapılanma
- endüstriyel politikalar, sektör politikaları
  - regülasyon
    - sınırlandırmalar
    - sertifika piyasaları
    - Pigou vergilendirmesi
- bölgesel politikalar
  - kümeler, sanayi havzaları, “networks”
- kalkınma politikası

önce: **NE YAPMALI?**
sonra: **NASIL YAPMALI?**

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

13

- günümüz dünyasında **politika üretme** faaliyeti hayati önem kazandı
- “planlama”nın asıl görevi **politika analizi** yaparak politika üretmek
- politika analizi için “planlama”nın önkoşulları:
  - sistemik perspektif
  - matematiksel modelleme
    - optimizasyon modelleri
    - kısmi ve genel denge modellemesi
    - duyarlık analizleri, senaryo analizi
- **matematiğin “fazlası” olmaz**

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

14

3. eğitim

- politika üretmek her şeyden önce **teknik kapasite** gerektirir
- zengin ülkeler bunun farkındalar, gereğini yerine getiriyorlar
- üniversitelerde, peşpeşe açılan yeni araştırma enstitüsü ve kurumlarında kantitatif yöntemlere dayanan politika analizi ön plana çıkıyor

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

15

teknik kapasite için gereken konuların bazıları

- metodoloji, sistem düşüncesi ve kompleksite perspektifi
- yöneylem araştırması – matematiksel modelleme
- “soft systems” metodolojileri
- istatistik
- mikroiktisat - endüstriyel iktisat
- fayda-maliyet analizi: **MF = MM + DMM**
- sürdürülebilirlik analizi
- sektör ve genel denge modellemesi

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

16

• oysa Türkiye’de

- eğitim piyasada satılıp alınan bir hizmet olarak görülüyor, kamusal bir hizmet olduğu unutuluyor
- ar-ge faaliyetlerinin kamusal mal olduğu bilinmiyor
- kamusal mallarda arz noksanının piyasa çöküşüne yol açacağı göz ardı ediliyor
- bilgiye dayanarak zenginleşen bir sınıf yok
- bilgiye dayanan katma değer sıfır mertebesinde
- neticede temel bilgi üretimi yok, bilime talep yok
  - üniversitelerin fen bölümleri kontenjan dolduramıyor
  - mühendislik temel bilim zannediliyor

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

17

- bu düzende üniversiteler gerçek üniversite olamaz
  - YÖK piyasa zihniyetiyle davranıyor
  - eğitim politikaları yok
  - araştırma politikaları hiç yok
  - atama ve terfi politikaları kısırlaşmaya yol açıyor, kurumsal aidiyet yok olmak üzere
- “yetişen pırıl pırıl gençlik” söylemi gerçeği yansıtmıyor
  - matematikte, temel bilimlerde son sıralardayız
  - mezunlarımızın çoğunun elinden ciddi iş gelmez
  - mezunlar Türkçe dahi bilmiyorlar
- ama kestirme çözüm de yok: eğitim olmadan toplum kendisini geleceğe taşıyamaz, yaşam dünyasını yeniden üretemez

gelecek için iyimser olmak kolay değil

11.12.2009

SANAYİ KONGRESİ 2009

18

Yetişen pırıl pırıl gençlik diye bir laf ortalıkta dolaşüyor. Bunlar nerede bilmiyorum. Matematikte, temel bilimlerde biz dünyada sonuncuyuz aşağı-yukarı, yani bu Pizza sıralamaları var, hakikaten öyle. Bizde çocuklar ortaokuldan itibaren matematikten nefret ediyorlar, hiçbir şey öğrenmiyorlar. Biz mezun yetiştiriyoruz üniversitede mühendislik diploması veriyoruz çocuğa, 5. sınıfta benden ders alıyor, hesaplama yapıyor, bir şeyler yapıyor ama aslında hiçbir şeyden haberi yok. Mezunların çoğunun elinden ciddi bir iş gelmez arkadaşlar. Türkçe bile bilmiyorlar.

Yani kestirme çözüm yok. Eğitim olmadan toplumun o kendini geleceğe taşıması fonksiyonunu icra etmesi mümkün değil, yani yaşam dünyasını yeniden üretemeyiz. “Otopoiesis” diyorlar ya, o mümkün olmaktan çıkıyor. Gelecek için iyimser olmak çok zor arkadaşlar. Teşekkür ederim.

Atakan GÜNAY (Oturma Başkanı)- Sayın konuklar, Oturumumuza katılan Sayın Prof. Dr. Çağlar Güven’e ve sizlere de katılımınızdan dolayı çok teşekkür ediyorum. Şimdi Sayın konuşmacıya bir plaket vereceğiz daha sonra Oturumumuz bitecek.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Benim küçük bir duyurum olacak. Sayın katılımcılar, Kongremizin ilk gün programı burada tamamlanmıştır. Yarınki programımız saat 10.00’da başlayacak ve üç Oturumdan oluşacaktır. Kongremizin kokteyli bu akşam Dedeman Oteli’nde yapılacaktır. Tüm katılımcıları kokteylimize bekliyoruz, ayrıca Milli Kütüphane önünden servimiz kalkacak, Dedeman’da konaklayan katılımcılarımız içinse yarın saat 09.15’te servisimiz kalkacaktır. Yarın görüşmek üzere hepinize çok teşekkür ediyoruz, iyi akşamlar.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

5. OTURUM

ALAN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK PANEL VE ÖZEL OTURUMLAR

Oturum Başkanı: H. Serdar HARP

İnşaat MO Yönetim Kurulu Başkanı

Alan Çalışması I

Türkiye Sanayinde Öncelikli Sektörler ve Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı

Yavuz BAYÜLKEN, Cahit KÜTÜKOĞLU

Alan Çalışması II

Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri

Yavuz BAYÜLKEN, Cahit KÜTÜKOĞLU

Not: Her iki alan çalışması; MMO/2009/519 ve MMO/2009/520 yayın numarasıyla Oda yayını olarak basılmıştır.

H. Serdar HARP (Oturum Başkanı)- Alan çalışmalarıyla ilgili sunumu Sayın Yavuz Bayülken sunacaklar. Az önce de söylediğim gibi ilk alan çalışması “*Türkiye Sanayinde Önce Sektörler ve Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı*”. Sayın Yavuz Bayülken 1965 İTÜ Makine Fakültesi mezunu, 1965-1966 yıllarında Karayolları Genel Müdürlüğünde çalışmış, 1968-1975 yıllarında Mühendislik Hizmetleri Bölüm Başkanı olarak özel bir büroda yatırım projeleri hazırlama ve yöneticilik, 100’ü aşkın projede yabancı uzmanlarla fizibilite etütleri, DPT ve Dünya Bankasına hazırlanan projelerde uzman yöneticilik yapmış, 1975-1980 Makine Mühendisleri Odasında 1971’den bu yana çeşitli kademelerde yöneticilik, Oda Genel Sekreterliği görevi, kongre, panel ve sempozyumlar için bildiri sunumu, ihtisas konuları, demir-çelik iş makineleri ve makine imalat sanayi 4. demir çelik tesisleri proje çalışmaları, kâğıt, makine, imalat, otomobil sanayine ilişkin fizibilite çalışmaları, iki dönem Makine Mühendisleri Odası İstanbul Şube Başkanlığı, 1980-1988 yılları arasında kendi danışmanlık şirketinde yatırım projelerinin yönetimi, 1988-2004 Alarko ve Alarko Carier İmalat Grubunda yatırım ve ar-ge danışmanlığı, DPT 6, 7 ve 8. 5 yıllık kalkınma planları, Özel İhtisas Komisyonu raportörlüğü, sivil toplum kuruluşlarında çalışmalar, panel, sempozyum ve kongre bildirileri sunumu, KOBİ yönetim danışmanlığı ve yatırımlarında CPM çalışmaları, 2005 yılından itibaren kendi şirketinde yatırım ve ar-ge projeleri hazırlama, sektör ve stratejik planlama çalışmaları yönetimi, Makine Mühendisleri Odası yayınları arasında çıkan makine imalat sanayi sektör araştırmasının koordinatörlüğü, 2005-2007-2009 Sanayi Kongresi Yürütme Kurulu üyeleri görevlerinde bulunmuştur. Buyurun Sayın Bayülken, 45 dakika içerisinde sunumunuzu bekliyoruz.

Yavuz BAYÜLKEN- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Önce bu kongreyi izlemekte olan, buraya katılan ve katkıda bulunan tüm arkadaşlarıma, tüm katılımcılara sevgilerimi sunuyorum. Öncelikli sektörler araştırmasını yaparken mobilya sektörünü ön planda öncelikli sektör olarak koymamakla da gurur duyuyorum, yoksa ihale üstümüze kalabilirdi de, o açıdan sunumda özellikle bazı bölümlerde tabloların izahı uzun sürebilecek, orada bayağı ciddi bir şey var, ama öncelikle yapmak istediğimiz mevcut durumu ortaya koymak, sanayinin mevcut durumunu ortaya koymak ve değerlendirmek, sanayinin çeşitli göstergelerini 1960’lardan bu yana, yani 2008’lere kadar olan döneme kadar olan kısmını analiz etmek, ardından da sanayinin performansını incelemek, sektör olarak, alt sektör olarak, yani 22 alt sektörde bütün analizleri yapmak, katma değer, üretim, ihracat, ithalat, istihdam, istihdamdaki bazı göstergeler endeksleri üzerinden ve onların kendi arasındaki kıyaslamayla bir finansmana tabi tutmak, ardından da bölgesel dağılımlarını incelemek, çünkü aynı zamanda öncelikli sektörlerle birlikte bölgesel kalkınma olayında ortaya koyuyoruz. Bölgelerin bu dağılımdan nasıl bir pay aldıkları ve gerek katma değerde, gerek üretimde, gerek alt sektörlerin dağılımında, istihdamında nasıl bir dağılım içine girdiklerini anladım.

Bölge kalkınması konusunda 1950’lerden bu yana Türkiye’de yapılanları bir özetlemek bu önem taşıyor, çünkü başlangıçta 1950’lerden başlayarak birtakım çalışmalar yöre havza olarak yapılmış, tam bölge kalkınması şeklinde değil, ondan sonra bunlardan nasıl geriye dönüşler olduğu, bölge kalkınmasına nasıl yaklaşıldığı, bölge kalkınma modelleri konusunda birtakım öneriler yapılmış. Onlarla ilgili bilgi vereceğim, ardından 1980 sonrasında bu tip yaklaşımlardan vazgeçilmesi olayı gündeme geliyor belli ölçüde, çünkü araya artık ihracatı model alan bir sanayileşme politikası giriyor. Ardından da bölge kalkınma ajansları devreye giriyor kanun kabul edildi. Bölge kalkınma ajansları nedir, nasıl çalışmışlardır, Türkiye’de hangi işlemler bunlar çalışmaya başlamışlardır? Daha doğrusu henüz bir faaliyet içinde değiller. Ne düşünüyorlar, esasında bölgesel kalkınmada model ne olmalıdır? Öncelikli sanayide nasıl yer almalıdır? Onlara bakıp önerilerde bulunacağız ve araştırmayı bitireceğiz. Tabii, araştırma çok uzun, biz burada mümkün olduğu kadar belli şeyleri özetlemeye gayret edeceğiz.

Bu arada öncelikli sektörler dediğimiz zaman tabii öncelikle sektöre esas olan kriterler devreye giriyor. Bunlarda katma değer esasına göre bir ayırım var. Özellikle bunlara dikkat çekmek istiyorum, ardından teknolojiye göre bir ayırım var. Bizim bunu biraz daha çeşitlendirip istihdama göre de bir

tablo çıkartıp ele almamız gerekiyor ki, öncelikli sektörü öncelikli sektör yapacak faktörler nelerdir onun analizini yapabilelim. Öncelikle başlamadan, Türkiye'ye girmeden Türkiye'de bir kıyaslama yapabilmek üzere Çin'i bir tablo halinde aldık ve yüksek teknoloji sektörler, orta teknoloji sektörler, düşük teknoloji ve doğal kaynağa dayalı sektörler olarak, ürünler olarak aldık. Burada iki, yani bir ön kıyaslama hemen verebilelim diye Türkiye'yi 1999-2008 olarak, Çin'i de yine 1999-2008 olarak ele aldık. Türkiye 1999'da yüksek teknoloji ürünlerde ihracat içindeki yapısında yüzde 9-8 oranına sahipken 2008'de 12.3'e çıkıyor bu oran, Çin'deyse 1999'da 23.7'yken 2008'de 37.7'ye çıkıyor. Böyle bir oran var. Düşük teknolojiye geldiğimiz zaman tabii Türkiye'nin oranları 51'e 42, Çin'in oranları 45'e 32, yani burada böyle bir denge var. ikisinin bir kıyaslamasında ürünler itibariyle nasıl bir tablo çıkıyor onu görüyoruz.

Gelelim bu gösterimde olan tabloya. Önce sanayinin birtakım değerleri ne? Göstergelerini dikkate almak açısından burada inceliyoruz, 1963 yılından başlıyoruz, 2007'ye kadar geliyor bu, burada gördüğümüz gibi sektörel olarak özellikle ihracatın değerleri var Tablo 3.3'te, bunu tarımda, madencilikte ve sanayide ayrı ayrı koyduk. Burada başlangıçta gördüğümüz gibi sanayi çok düşük değerlerde, 73 milyon dolar gibi, gittikçe yükseliyor bu oran, tarımın oranı 1963'te 72.2'yken 2007'de oldukça düşüyor ve burada 3.8 gibi çok düşük bir orana geliyor. Sanayi oranıysa gittikçe artıyor ihracat da, son tahlilde de yüzde 94'e kadar dayanıyor. Demek ki, 45 yıllık bir sürede Türkiye sanayinin yapısında böyle bir değişim var. Tarımı giderek ürünleri aşağıya inmiş ihracatta, sanayi yukarıya doğru yükselmiş. Tabii bunun kendi içinde bir analizini yapmak gerekiyor, bu sanayi ürününün yapısı nedir? Demin söylediğim gibi yüksek katma değer ürününün oranı nedir, orta yüksek katma değer ürününün oranı nedir, düşük katma değerli ürünler nelerdir? Bu analizleri daha sonra yapacağız.

Burada da sanayinin kendi arasında bir ayırım var; yatırım, tüketim ve ara mal gruplarını aldık. 1960'lardan itibaren hem oranlar, hem de değerler var. Burada da görüldüğü gibi yatırımda başlangıçta bayağı yüksek değerler söz konusuken giderek aşağıya doğru düşüyor. Ara mallar grubunda bir artış var, ara mallar grubunda da son dönemde, yani 2000'den sonraki dönemde bildiğimiz gibi bir düşüş söz konusu, yani Türkiye sanayi son dönemde, son 5-6 yıllık dönemde ara mallarda önemli bir ithalata giriyor. Başlangıçta yüzde 38'lerde olan ara mal oranı daha sonra yüzde 72'ye kadar çıkıyor ithalatta, yatırımdaysa yüzde 52 bir oran varken o 15'e kadar düşüyor. Tüketim de aşağı yukarı 9.6'lardan 11'e çıkıyor. Yani böyle bir denge söz konusu.

Ondan sonraki tablo, burada da ihracata sektöre göre bir fiyat endeksi var. bunu koymamızın nedeni zaman içerisinde gerek tarımda, gerek madencilikte, gerek sanayi ürünlerinde nasıl bir endekste gelişim olmuş olduğunu göstermek. Burada görüyoruz, sanayi ürünlerimizde hemen göze çarpan nokta sanayi ürünlerimizin değerlerinde öyle yüksek bir artış söz konusu olmadığıdır. Birçok yerde oranlar tarımın ve madencilikğin aşağısında kalıyor.

Ondan sonraki tablo, burada yine istatistiklerde bir değişim söz konusu yeni eski seri olarak bu epey kafa karıştıran bir yaklaşım. Burada 1994'ten sonra İstatistik Enstitüsü TÜİK değerleri yeni seri olarak almış, burada da bunların yine fiyat endekslerini görmek mümkün 1994'ten 2007'ye kadar, tarımda A ve B şudur; biri cari fiyatlarla, öteki sabit fiyatlarla zannediyorum şeyler. Pardon, TL'yle endekslerle dolarla endeksler olarak deminki tabloya bir daha bakabilir miyiz? Onları burada incelemek mümkün, tabii tablo derinliğine analiz edilmesi gereken bir tablo, ondan sonraki tablo burada görülüyor dolar ve TL bazında olarak madencilik, balıkçılık, maden sanayi olarak ayrılmış fiyat endekslerinin burada gelişimlerini görmek mümkün.

Burada bir başka konu gayrisafi milli hasılanın değişimleri 1968'den bu yana kişi başına bu grafiklerde görmek mümkün, bir de büyüme hızlarını görmek mümkün. 1968-2006 döneminde bunları yıllara göre dökümünü yaptık, burada büyüme hızlarını, gayrisafi milli hasıla büyüme hızlarının

değişimini görmek mümkün. Özellikle kriz dönemlerinde bayağı ciddi bir aşağı kopuşlar, düşüşler var. En büyük düşüşlerden biri de gördüğümüz gibi 2001 krizinde, burada son krizle beraber o düşüş başlamış, fakat ondan sonraki bölüm görünmüyor. 2009'da bu zannediyorum yüzde bayağı aşağılara doğru incek o görünüyor, ama her kriz dönemi, yani her 4-5 yılda bir kriz dönemlerinde aşağı doğru inişler söz konusu. Bayağı ciddi bir daralma, bir düşme söz konusu oluyor. Burada da büyüme oranları söz konusu, burada da özellikle 1968'lerden başlayarak 2008'lere kadar gelen cari fiyatlarda bir şey söz konusu, burada da gelişimleri görmek mümkün.

Alan sektörler göre gayrisafi milli hasıllar büyüme oranlarının sabit fiyatlarla burada tarım, sanayi hizmetleri olarak görmek mümkün, her birinin değerleri ve oranları söz konusu, yani oranları derken büyüme oranları söz konusu, burada özellikle sanayide bayağı ciddi dalgalanmalar görülüyor. Bir sonraki tablo burada da cari fiyatlarla yine tarım, sanayi, hizmet sektörleri 1998'den bu yana, 2007'yi aldığımızda gayrisafi milli hasılanın büyüme oranını tarımın, sanayi hizmetlerinin tek tek görmek mümkün.

Burada sektörlerin gayrisafi milli hâsıla içindeki paylarını sabit fiyatlarda görüyoruz. Sanayi 1960'larda yüzde 15.7'den başlamış, tarım 37.5'tan, hizmetler 46.8'den, 1980'lere geldiğimizde 1984'lere sanayinin yüzde 23'e çıktığını görüyoruz, tarım yüzde 20'ye inmiş payı, hizmetler büyümüş yüzde 56'larda, daha sonraki yıllarda daha da tarım aşağı doğru iniyor. Burada baktığımızda 2006'lara geldiğimizde tarımın payı yüzde 11 civarında, sanayi artmış, ama ne kadar artarsa artsın değeri belli, yani yüzde 20'lerde, 29'larda, hizmetlerin payıysa yüzde 60'lara yaklaşmış, yani şu anda Türkiye sanayinin manzarası bu, gayrisafi milli hasılanın aldığı paylar.

Bu genel tabloyu, yani ihracat-ithalat fiyat endeksi içinde değerleri ve gayrisafi milli hâsıla içindeki yerlerini gördükten sonra sektörü öncelikli yapan kriterlere bakmakta yarar var. Bunun için katma değeri, teknolojiyi ve istihdamı ele alıyoruz. Burayı ürün grupları itibariyle aldığımız zaman burada kullandığımız genellikle UNİDON tasnifleri ilaç sanayinde yüksek katma değerli ürünler olduğunu görüyoruz. Tıbbi alet ve enstrümanlarda, buhar makinelerinde, tribünlerde, güç üreten makinelerde yine yüksek teknoloji ofis makinelerinde, telekomünikasyon tesis laboratuvarı gibi birtakım cihazlarda, elektrik sektörünün bir bölümünde, ulaştırmanın bir bölümünde burada sektörleri var, hangi sektörde olduğu ve dikkatimizi çeken en önemli nokta bunların ithal girdilerinin yüksek olması, yani yüksek katma değerli bütün sektörlerde Türkiye'de ithalat girdileri yüksek, çok ender sektör var ki, oralarda bir yerli katkı da fazla, ama çoğunda özellikle mesela kimya sanayinin katkı maddeleri, yapı kimyasalları falan gibi ... bayağı önemli şeyler var.

Düşük katma değerliye geldiğimizde bunlarda daha çok yerli girdi oranları yüksek demir-çelik hariç, demir dışı metaller hariç, onlar da yüksek, özellikle iplik, dokuma, yani tekstil sanayi, kâğıt sanayi, deri sanayi, cam sanayi gibi sektörlerde düşük katma değer söz konusu ve ithal girdi hemen hemen düşük, yok denilecek kadar az, buna mukabil yerli girdi yüksek. Bu tablo devam ediyor, burada aşağı-yukarı gıda sanayi, orman ürünleri sanayi, içki ve içecekler, tütün sanayi, vadeli eşya sanayi bunlar da ithal girdiler nispeten daha az ve daha düşük katma değerli ürünler grubuna giriyor.

Teknoloji gruplarına göre bir ayırım var burada da yine benzer bir şey görüyoruz. Alt sektör ve sektörler göre gruplandırdık. Hangi ürün grupları hangi ürünlerde yüksek teknoloji ürün içeriyor bunları burada görmek mümkün, aşağı-yukarı yüksek katma değerli ürünlerde aralarında çok yakın bir bağ var. Orta teknoloji ürünler sektörleri burada da büyük çapta kimya sanayinin ürünleri, tekstil sanayi benzeri ürünler var. Gördüğümüz makine imalat sanayinin bazı ürünleri bu gruba giriyor, özellikle makine imalat sanayinin pek çok alt sektörü orta teknoloji ürün ve sektörler grubuna giriyor, ardından da düşük teknoloji ürünler sektörü de söz konusu. O da demin söylediğim gibi düşük katma değerli ürünlerle belirli ölçütlerde örtüşüyor. Sonra da özellikle bu önemli yerli kaynaklara dayanma açısından doğal kaynağa dayalı ürünler diye bir bölüm ayırdık. Bu özellikle

UNİDON tasniflerinde de var, burada et ve hazır yiyecekler, gıda sanayi büyük çapta gördüğümüz gibi gıda sanayi, özellikle de gıda sanayinin pek çok sektörü, alt sektörü, yani ürün grupları bölge modellemesinde, bölge kalkınmasında dikkate alınabilecek özellikli ürün grupları arasına giriyor. Çünkü mahalli ürünleri değerlendirmek ve buna göre orada sanayi yatırımı yapmak mümkün görünüyor.

Burada biz öncelikli sektörel kalkınmada ekonomik gelişmeye etkileri konusunu ele aldığımızda bu tabloya daha sonra geleceğiz şimdi ilişkisi yok, burada özellikle öncelikli kalkınmaya, öncelikli sektörel kalkınmanın etkileri konusunu ele alacağız. Burada bu etkileri şu ana gruplar içinde toplayabiliriz: Birincisi, sanayi üretiminin yerli kaynaklara dayandırarak istihdam odaklı yüksek katma değerli ve ileri teknoloji sektörlere optimizasyon yapabilmesi. Özellikle kamu araştırma kurumları, üniversite ve sanayi, ar-ge-inovasyon işbirliği mekanizmalarını geliştirmek, mükemmeliyet merkezleri oluşturarak bilimsel gelişmenin teknolojiye invansiyonel yüksek katma değerli ürününe dönüştürülmesini sağlamak gibi bir önemli etkisi söz konusu. İkinci olarak sahne sektörlerinde pazar, ürün, tedarik ve dağıtım kanallarıyla bilgileri araştırmaların küresel ve sektörel eğilim ve geleneklerin izlenmesinin, sektörel ve sektörler arası bilgi alışverişini daha iyi yapılmasını sağlayan ağ yapıları oluşturmak, üçüncüsü tasarımdan satış sonrası hizmetlere uzanan değer zincirinin katma değer yüksek kademesinde yer almak, yenilikçi, rekabetçi ve yüksek teknoloji içeren ürün ve hizmet sunumuyla toplumsal refahın düzeyini artırmak, dördüncüsü ulusal ve uluslararası ar-ge fonlarının daha etkili kullanımını sağlayacak mekanizmalar oluşturmak, sektörlerde yaratılacak katma değerlerin ülkede kullanılmasının yatırıma dönüşmesini sağlamak, imalat sanayinde ve entegre imalatlarda esnek üretim yeteneğini kazanmak, sanayi robotları mikro mekanizmalar nano teknoloji üretim makine alanında tasarım ve üretim yeteneği kazanmak, özel makine odaklı kitlesel üretim için kullanılan yatırım ve donanımın imalatında yetkinlik kazanmak, bu konuda benzer ülkelerle aynı kulvarda olabilmek, bilgi yoğunluğu katma değer yüksek ürünler geliştirmek, bu bağlamda makine imalat sanayinin alt sektörlerinde tasarım ve ar-ge önceliğiyle önemli bir yere sahip olmak. Bu ve bunun gibi başka faktörler de var. Yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik yatırım ve hizmetler için katma değer yaratılması da söz konusu ikinci grupta, üçüncü grupta sağlıklı ve çağdaş kentleşme ve altyapıyla rasyonel bir ulaşım sistemi için bölge potansiyelleriyle kalkınmasına ivme kazandırmak, dördüncüsünde de sürdürülebilir kalkınmaya yönelik sektörlerde üretimi rekabete girebilir ve devam ettirebilir boyutlara ulaştırmak.

Burada özellikle küresel sermayenin işbölümü yönlendirmesiyle ülke kalkınmasına dönük sanayileşme ikilemi üzerinde bir tartışma yapacağız. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak Türkiye’de planlama girişimleri var. Çünkü oturumlarda da bu belli ölçülerde anlatıldı. 1932’lerde başlayıp 1939’lara kadar gelen iki sanayileşme planı hazırlanmış, bunların adı tam anlamıyla 5 yıllık sanayi planları olarak geçiyor ve Türkiye’nin hemen her yanına yığılan birtakım fabrikalar bu sanayi planları çerçevesinde kuruluyor ve 1939’da savaş tehlikesi hazırlıklar başlayınca plan için finansman yapma olanakları bulunamıyor ve bu çalışmalar durduruluyor. Tekrar başlama olayı 1960’lardan sonra 1961’lerde Devlet Planlamanın kurulması ilk sanayi planının hazırlanması 1963’lerde ve bununla birlikte bugüne kadar gelen 9 yıllık plan ilk 4 plan döneminde 1980’e kadar gelen ilk 4 plan döneminde birtakım hedefler ortaya konulmuş ve özellikle burada Türkiye daha çok içe dönük bir ithal ikamesine yönelik bir plan izlemiş, strateji izlemiş ve ithalatı mümkün olduğu kadar ithal edilen malların Türkiye’de yapılmasına yönelik politikalar geliştirilmiş ve bu belli bir yere kadar da Türkiye’de belli sanayi tesislerinin yapılmasına olanak hazırlıyor.

Burada ilginç bir tabloyla 1980 sonrasında tabii olay büyük çapta değişiyor, 1980 sonrasında neoliberal politikaların uygulanmasıyla birlikte birden bire ihracatı esas alan modele geçiyoruz. Amaç bütün teşvikler, destekler, bütün krediler ihracatı model alma esasına dayandırılıyor. Az veya çok ihracat hedefli projelere teşvikler veriliyor ve ikinci önemli olay da bu politikalar sonucunda kamudaki

kamu işleminin ortadan kaldırılması, dün de buna özel olarak değinildi. Kamu işlevi tamamen kamu KİT'ler devreden neredeyse çıkarılıyor. Özellikle 1990'lardan sonra özelleştirmelerle birlikte kamu yatırımları önce kamu yatırımları durduruluyor, arkadan da eldeki mevcut tesisler teker teker yabancı sermayeye ya da yerli sermayeye satılıyor, iade ediliyor. Burada ilginç bir tablo var; 1980'den başlayarak 2005'lere kadar gelen kamuda imalat sanayi katma değer payları, kamu imalat sanayi içinde kamunun ve özel sektörün. Dikkatinizi çekerim, 1980'de 40-40.5 civarında bir kamu payı var, 1985'te bu 38'e, ondan sonra giderek düşüyor 1990'da 31'e, 1995'te 24'e, sonra 2000'de daha da aşağı iniyor ve şu içinde bulunduğumuz dönemde de aşağı-yukarı yüzde 16'lar civarına çekiliyor. Özeldeyse bu pay büyüyor, 1980'de 59, sonra 68, 75 ve yukarı doğru çıkıyor. Burada da sektörel büyüklükler çalışan işçi sayıları dikkate alındığında küçük, orta, büyük olarak, yani KOBİ'ler ve büyük işletmeler ele alındığında aşağı-yukarı büyük çapta katma değer olayında 150'nin üstünde işçi çalıştıranların payının oldukça büyük olduğunu görüyoruz. Burada önemli biçimde kamudaki kamunun katma değer içindeki imalat sanayi içindeki payının giderek azaldığını izlemek mümkün.

Burada da istihdamlarla ilgili bir inceleme var 1980'den yine 2005'e kadar yine istinav ... içindeki paylara bakıyoruz, kamununki 36'dan çok düşmüş, 8'lere düşmüş. Özeline payıysa 63'lerden yüzde 92'lere çıkmış. Burada da gene küçük, orta, büyük olarak ayırım yaptığımızda büyüklerin payı 56 gibi, fakat önemli olan bir nokta orta büyüklükteki işletmelerde bayağı ciddi bir istihdam söz konusu, yüzde 30'lara kadar çıkan bir istihdam söz konusu, küçüklerle birlikte ele alındığında aşağı-yukarı 36 civarında 2005'te bir pay var. Yani KOBİ'ler istihdamda önemli bir pay almaya başlamışlar, daha fazla işçi çalıştıran bir konuma yükselmişler. Kamu giderek önce dediğim gibi yatırımların durması, bilahare devletten çekilme, son dönemde zaten Cahit Bey izah edecek teşviki belgelerine göre yatırımları anlattığında kamunun bu alandan nasıl çekildiğini biz kez daha izleyeceğiz ve kamu yatırımlarının giderek çok düşük oranlara döndüğünü rahatlıkla görebileceğiz. Yani kamu bir yerde sanayiye, imalat sanayini tamamen bırakmış, gerek istihdam, gerek katma değer açısından son derece küçülmüş bir durumda. Eldeki mevcut tesislerin hepsi satılmış durumda. Yine tablo 6.4'e baktığımız zaman toplam yatırımları içinde dönemlere göre burada payları görüyoruz. İmalat sanayi paylarını ilginç bir tablo bu da, 1963-1967 döneminde 34 olan imalat sanayi payı 2005-2009 dönemine geldiğimizde ki, bunları biz özellikle bu dönemi, son dönemi hazırladık, imalat sanayi payında yüzde 14 gibi bir rakamı görüyoruz. Yani 34'den 14'e iniş söz konusu.

Gayrisafi milli hasıla içinde de imalat sanayi yatırımlarının payının 8.8'den 2.9'a düştüğünü, yani bu oranı aldığımızda 2.9'a düştüğünü görüyoruz. Bu da Türkiye'de özellikle 1979'lara kadar dikkatinizi çekerim, bu pay hemen hemen değişmiyor. 1979'lardan sonra 1980'den başlayarak günümüze kadar hızlı bir iniş var. Burada da yine yatırımlar içinde kamu sektör yatırımları ve özel sektör yatırımları içinde imalat sanayinin paylarını görüyoruz. Kamuda bu paylar kamu sektörünün yaptığı yatırımlar içinde giderek düşmüş, 1963'lerde 30.4 kadarmış yatırımların payı, imalat sanayi yatırımlarının payı toplam yatırımlar içinde, bu giderek iniyor ve 2005-2009 döneminde 2.3 bir kez daha dönemler itibariyle bunu görmek mümkün. Özel sektörün payıysa 35'ten o da düşüyor, yani özel sektör de tüm yatırımları göz önüne aldığımızda özel sektör de imalat sanayine yatırım yapmadığını, bu payın azaldığını burada rahatlıkla izlemek mümkün. Eskiden 36'lar civarında olan bu pay son dönemde 19'a kadar düşüyor, yani özel sektörü artık sermayeyi başka alanlara kendi enerji gibi, hizmet gibi, finans gibi alanlara yönlüyor.

Bir tablo daha imalat sanayi içinde gerçekleşen yabancı sermaye girişleri var. Onu bulabilir miyiz? 6.6, buraya baktığımız zaman imalat sanayi hep söylüyoruz yabancı sermaye kurtarabilir diye propagandası yapıyor. 1980'lerde zaten ilk başlangıç şeklini aldık, çünkü girişler bu dönemle hızlanmaya başlıyor. Baktığımız zaman paylar ilk başlarda yüksek yüzde 87, 69 gibi 1985'lerde, giderek o azalıyor, 2008'e geldiğimizde yüzde 26 imalat sanayinin içinde payı yabancı sermayenin, makine imalatına geldiğimizde 3.50'den 0.6'ya, yani binde 6'ya düşmüş, gıda, içki sanayinde biraz

daha fazla, ama düşme devam ediyor ve en fazla otomotivde yüzde 18'den başlayıp 11'e kadar, 10'a kadar düşmüş. Bu da yabancı sermayenin imalat sanayi için kurtarıcı bir sermaye getirmediğini bir kez daha ortaya koyuyor.

Bir de istihdam açısından bakalım, tablo 6.8 burada da makine imalat sanayi istihdamındaki gelişmeleri görüyoruz. Ne kadar katılmış dönemler itibariyle? Yılda ortalamadır bunlar, yıllık ortalamalardır, katılım ortalamaları. Başlangıçta 180 binlerdeymiş, bu 2005-2009 döneminde 1 391 000 gibi ortalama bir değerde yıllık ortalama bir katılım söz konusu. Hemen ardından kamunun istihdamındaki payını yine dönemler itibariyle görmek mümkün, 1950-1954 döneminde yüzde 44, yani neredeyse yarısı, ondan sonra giderek azalıyor, 2000-2004 dönemine geldiğimizde bu yüzde 10 gibi küçücük bir paya düşmüş. Bu arada emek verimliliğinde artış oranları söz konusu, Türkiye sanayi bir yerde verimliliği artırarak ayakta kalıyor diyoruz, bu bir yerde de tabii istihdamı artırmadan istihdamsız bir büyüme, istihdamı artırmadan verimliliği artırma olayı söz konusu. Burada da tabloyu görüyoruz, 21'e kadar çıkmış.

Zamanımız daraldı, şimdi biraz da bölgesel planlama olayına bakacak olursak bölgesel planlar aşağı yukarı ilk defa 1950-1953'lerde ele alınmış bölgesel planlama olayı, yani gereği duyulmuş daha doğrusu ve ilk fiziki bölgesel planlar kalmış. Bunlar tamamen yerel havza planları, Doğu Marmara, Çukurova, Zonguldak, Ege, İç Anadolu, Keban bölgeleri hazırlanmış, bir kısmı yapılmış, bir kısmı yapılmamış, ondan sonra planlı dönemlerde birtakım bölgesel kalkınma planları gündeme gelmiş, bunlar içinde en önemlileri Zonguldak, Çukurova, Antalya, bu özellikle araştırmada uzun uzun bunlardan bahsediyoruz, ama bütün bu dönemler boyunca model araştırması hiç durmamış. Nasıl bir modelle kalkınmayı sağlayalım? Ama uygulamada hiçbir şey yok, uygulamaya bu dökülememiş, yani modellerde de yönetimin nasıl olacağı konusu hep tartışılmış. Bölge valiliği gündeme gelmiş bu tartışmalar sırasında ve bu bölge valiliği bir dönemde kullanılmış bir olgu, ama burada özellikle bölgesel politikada bilgi ve bilgi üretimine yönelik kaynaklar yaratılması, öncelikle kalitenin ele alınması, yerel önceliklerin ön planda tutulması, sektörler arası bağların kurulması, çok sayıda küçük, orta ölçekli firmayla projeler gerçekleştirilmesi amaçları ne yazık ki yapılamamış, yani esasında bölgesel politikalarda olması gerekenler gerçekleşme olanağını bulamamış.

Bu arada araştırmamızın bir bölümünde bölge kalkınma ajansları var. Bunları uzun uzun burada anlattık, dünyadaki tatbikatlarını gösterdik. Bunlar aslında tamamen küresel sermayenin bir bölgesi yaklaşımı, burada tabloda bir yaklaşım var, ulusal düzeyde bir kalkınma bölge kalkınmasıyla bölgeci yaklaşımdan, yani bölge kalkınma ajansına ... bir yaklaşım söz konusu. Burada özellikle çok önemli bir biçimde tamamen sektörel bazda ele almadan çok tesis bazında, mikro bazda ele alınıyor ve ulusal planlar arasında bir bağ kurmak ya da örtüştürmek gibi bir şey de yok, böyle bir endişesi de yok. Dolayısıyla bölge kalkınma ajanslarının işleri daima sınırlı kalmış. Bunların Almanya'da, İspanya'da, Fransa'da filan katları var, etütte bunlardan araştırmalarda bahsediliyor, ancak orada da yine hepsi sınırlı kalmış belli ölçülerde ve genellikle çalıştırdıkları insan sayısı da 25'le, hatta daha da düşük, 11 ila 500 arasında olmuş. Bunlar yerel olarak istisnai birini, kendi uzmanlarının burada yer almasını sağlamışlar. Bunların çeşitli fonları da var; Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme Garanti Fonu, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu gibi birtakım fonlardan da Avrupa ülkelerinde, AB ülkelerinde yararlanma söz konusu olmuş, ama Türkiye'ye geldiğinde özellikle bu bölge kalkınma ajanslarının gerçekten işlevi olmadığı şu karşılaştırmayla ortaya çıkabiliyor: Yarı kurumsal, fakat ağırlıklı olarak özel kuruluş statüsünde olmaları isteniyor özellikle, finansman ihtiyacı da ağırlıklı olarak kamu tarafından sağlanmalı, denetimden yalıtılmış bulunmalıdır. İster bu, yönetim kurulu büyük çapta Sanayi Ticaret Odaları meslek kuruluşlarının seçeceği kişilerden oluşmalı, bu durum ajansa sivil toplum yapısı ve demokratik kimlik kazandıracaktır denilmiş. İdari ve mali açıdan özerk olması istenmiş ve bu böylelikle kamunun ajans üstündeki mali kontrolü tamamen ortadan kaldırılmış, dengesiz topluluk dağılımını önlemek amacıyla taşınmaz mal alımı ve pazarlamayı yapabilmeleri

istenmiş, bölgesel boyutta özellikle önemli projelerin yönetimini üstlenmeleri istenmiş, girişimcilere ve özel kuruluşlara danışmanlık hizmeti verebilmeleri istenmiş, yerel ve yabancı girişimcilerin bölgeye akışını sağlamak için bölgenin olanakları ve potansiyelini tanıtılmaları istenmiş. Yani böyle bir işlevi yüklenmişler, dolayısıyla da bölge kalkınmasının esas amacına ters düşecek bir biçimde bir yapı oluşturuyorlar.

Burada esasında size sunmak istediğim en önemli tablo Türkiye sanayinde imalat sektörünün kıyaslamasını veren tablo 9.1. Bu tablo esasında 22 alt sektörün birbiriyle kıyaslanması amacıyla hazırlanmış bir tablo. Çok önemli bu, çünkü burada bölgelere göre dağılım var, sektör katma değerleri oranları var, üretim endeksleri var, kapasite kullanma oranları var, üretim cari fiyatlarla üretimin gelişimi var, imalat sanayi üretiminin oranları var, ihracat-ithalat, uluslararası rekabet faktörleri var, üretimde sektörler ve çalışanların verimlilik tablosu bu, ama burada şunu söylemek mümkün; elinizdeki kitaplarda zaten bu tablo çok açık biçimde anlatılıyor. Burada özellikle 11 293 firma düzeyinde bir inceleme söz konusu, katma değer bir analizi yapıldığında en fazla katma değer petrol, kömür ürünleri özellikle söz konusu ve kimya sanayi, tekstil ve gıda dört önemli sektör, en fazla payı alan sektörler.

Burada isterseniz ben kısaca özetleyeyim; burada özellikle mühendis sanayileri dediğimiz sanayilerde katma değerleri oldukça düşük, bakın burada görülebiliyor. Firma sayıları her bir sektörü, alt sektörü firma sayıları sektör katma değerinin toplam katma değerdeki oranı, gıdada 11 mesela, tekstilde 12, en fazla petrol, kömürde var ve bunların bölgesel dağılımlarını görmekteyiz. Beş bölgeye ayırdık burada, Marmara, Ege bir planda konuluyor, ikincisi İç Anadolu, üçüncü Akdeniz, ondan sonra Karadeniz ve Doğu ve Güneydoğu da beşinci bölge olarak görülüyor. Gördüğümüz gibi bölgesel paylar açısından dikkatinizi çekelim, ağırlık mesela, gıdaya baktığımızda yüzde 52'si, bazı kalemlerde mesela, kimyada yüzde 80'i Ege ve Marmara'da görülüyor. Doğu, Güneydoğuda payı yüzde 1.5 gibi çok düşük bir oranda, zaten tümüne baktığımız zaman bunu açık seçik görmek mümkün, en yüksek payı tütün sanayi, tekstil ve gıda alıyor. Bu Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu'da, onun dışında en fazla paylar Ege, Marmara ve İç Anadolu'da aşağı-yukarı toplamda baktığımız zaman yüzde 87 katma değer açısından bu üç bölge, geri kalan bölgelerde yüzde 13 gibi bir pay alıyor. Tabii bu bugün ortaya çıkan durum açısından son derece düşündürücü bir tablo katma değerlerden alınan paylar açısından, aynı şey üretim indekslerinde de görülmektedir. Burada toplam kullanım oranları, üretimin durumları söz konusu, burada da en fazla aşağı-yukarı cari fiyatlarla baktığımızda üretim gıda sanayi tarafından söz konusu olarak yapılıyor, onun dışında ana metal sanayinde üretim yüksek, ithalatlara ve ihracatlara baktığımızda hemen dikkatimizi çeken net ihracatçı, net ithalatçı sektör ya da alt sektörü görmek mümkündür. Burada hemen gözümüze çarpan mesela gıda sanayi net ihracatçı bir sektör olarak görünüyor, tekstil öyle görünüyor, giyim eşyası öyle görünüyor, öte yandan bütün mühendislik sanayilerine baktığımızda onlarda da ithalat girdileri fazla, onlarda net ithalat sektörü olarak dikkatimizi çekiyor. Özellikle katma değeri çok yüksek olan petrol ve kömürden mamul sanayilere baktığımızda burada katma değerden en fazla pay alan sektör olmasına rağmen ithalatı yüksek, ihracatı az olan bir sektör niteliği de gösteriyor.

Önemli göstergelerden biri de uluslararası rekabet DCA dediğimiz oradaki faktör ve onu kıyasladığımız zaman da eksiler rekabet edebilir durumda olmadığını gösteriyor özellikle, yani 50'den daha büyük olması lazım o sayının ki, uluslararası küresel rekabete girebilsin, 50'den daha büyük olduğunu baktıklarımızda da oldukça sınırlı sektörler de var. Tekstilde var bu, tütün ve gıdada söz konusu, onun dışındakilerin çoğunda, bir de çok büyük çapta giyim eşyasında, konfeksiyonda var, rekabet edilebilirlik söz konusu, onun dışındakilerin çoğunda bu sağlanamıyor. Bir de bir ölçüde otomotivde göze çarpıyor bu, onun dışındakilerde bu katsayı oldukça düşük. Verimlilik açısından baktığımız zaman hem üretimdeki çalışanlar endeksine, hem de çalışma verimliliğine baktığımız zaman ilginç bir tablo var burada, birçok sektörde üretimde çalışma endeksi düşmüş zaman içerisinde,

yani 2008’de bu sayılar 100’ün altında ki, biz burada aldığımız 1900 olan yıl, çalışma verimliliğinin arttığını görüyoruz. Yani endeks düşmüş, verimlilik artmış, demek ki, bu sektörler gıda, tekstil, giyim eşyası, hatta burada bir tek kimya bunun dışında kalıyor, bütün sektörlerde işgücü verimliliği çalışma eğiminin yükseldiğini, buna mukabil istihdamın ücretlerinin artmadığını gayet açık biçimde görmek mümkün, yani o iki sonda karşılaştırma bize olayın boyutlarını özellikle veriyor.

Son bir tablomu kaldı, onunla bitireceğim. Son 9.2, onu da açalım. Bu tabloda sektörde çalışanları sayısı, firma sayıları, çalışanların oranı, yüzde oranları alınıyor. Özellikle Tekstilde ve gıdada bu sayılar fazla, istihdam şeyi de daha yüksek ve biz bunları katma değere göre üretim hacmine göre ihracata, imalata, ithalata, rekabete, çalışma endeksine ve çalışma verimliliğine göre numaralandırdık, kıyasladık. Yani 22 sektörü kendi aralarında bu sayılar kendi içinde dağıttık ve inceleyip mukayese yapmamız mümkün olabiliyor. Burada özellikle mühendislik sanayilerinde bunun düşük olduğunu birçok katsayı bakımından görüyoruz. Türkiye’de gıda, tekstil, giyim eşyası gibi sektörlerin ilk sıralarda yer aldığını, ancak rekabet istihdam ve çalışma verimliliğinde de bunların önemli bir yerde olduğunu görüyoruz. Bunun sonucu en yüksek katma değer yaratan alt sektörleri, en fazla istihdam sağlanan sektörleri, en fazla ihracat yapan, en fazla ithalat yapan, en dışa bağımlı olan sektörleri araştırma içinde sınıflandırdık, bunların yüzdelerini verdik ve bir önemli mukayese tablosu çıktı. Özellikle kişi başına en yüksek üretim hacmi olan alt sektörler arasında petrol, kömür işleme, sanayi, otomotiv, büro bilgi işlem gibi sektörler var. Çalışan başına en fazla katma değeri yine petrol, kömür işleme, radyo, tv iletişim cihazları sanayi, kimya sanayi veriyor. Bunların da değerlerinin kişi başına ne kadar katma değer yarattıklarını bulduk. Böylelikle bölgelere göre hangi bölgelerde neyin olması gerektiği konusunda da burada bir inceleme var, onu zamanımız bitti. Ardından da bölgesel yaklaşımda biz bunları bağdaştırıp çözüm önerileri sunduk. Bunları da araştırmanın içinde bulabilirsiniz. Özellikle öncelikli sektörler açısından hangilerinin yapılması gerektiği konusunda ciddi bir şey giriyor, ayrıca araştırmada inceleme yapmaya esas olmak üzere sektörleri bir klasifikasyona soktuk. Ayrıca bir de Bölge Kalkınma Ajansları Kanununun tamamını koyduk, dolayısıyla araştırmamızı buna dayandırdık. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim, çok da yüklü bir araştırmayı bu kadar kısa sürede anlatmak çok zor, ama mümkün olabilseydi de bu, daha uzunca bir panelde oturumda tartışılabilseydi daha iyi olurdu diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

H. Serdar HARP (Oturum Başkanı)- Sayın Bayülken’e kapsamlı sunumunu kısa sürede bize aktarma çabalarından dolayı teşekkür ediyoruz. Tabii Türkiye’de öncelikli sektörler ve bölgesel kalkınmaya yönelik hem zaman içerisindeki gelişmeyi, hem de sektörler arasındaki gelişmeyi detaylı biçimde sunmaya çalıştı, ama gerçekten çok dar bir zaman, ancak bu kadar gerçekleştirebildi.

Oturumumuzun ikinci konuşmacısı Sayın Cahit Kütükoğlu. 1942 İstanbul doğumlu olan Cahit Kütükoğlu İstanbul Teknik Üniversitesi Makina Fakültesi 1965 mezunu. Askerlik görevini tamamlamasını takiben sırasıyla Sungurlar Isı Sanayi A.Ş. Alarko Sanayi Ticaret A.Ş., Tefken İmalat ve Mühendislik A.Ş., Alamsaş Ağır Makina Sanayi A.Ş., İnbat Makina Sanayi A.Ş. ve Meltem Denizcilik A.Ş. firmalarında tasarım mühendisliğinden başlayıp, genel müdürlük ve yönetim kurulu üyeliği gibi üst kademe yöneticiliğine kadar çeşitli görevler üstlenmiştir. 2003 yılından beri Etiplan Limited Şirketinde yatırım projeleri fizibilite etütleri, pazar araştırmaları, sektör araştırmaları ve stratejik planları çalışmaları konularında danışmanlık hizmeti vermektedir. Sayın Cahit Kütükoğlu bize **“Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri”** başlıklı araştırmalarını sunacak. Buyurun Sayın Kütükoğlu.

Cahit KÜTÜKOĞLU- Sayın Başkan, değerli katılımcılar; bu Sanayi Kongresine sunulmak üzere hazırladığımız ikinci alan araştırmasının konusu demin Başkanın da belirttiği üzere Türkiye’de kalkınma ve istihdam odaklı sanayileşme için planlama önerileri. On bölümden oluşan bu araştırmanın giriş bölümünden sonra ikinci bölümde planlı ekonomi ve kalkınma kavramları üzerinde

durulmaktadır. Ekonomik büyüme niceliksel bir olgu, bir kavram olmasına karşın kalkınma niteliksel ve kapsamlı bir kavramdır. Ekonomik büyüme gibi rakamsal olarak bir-iki rakamla ifade edilmeyecek kadar kapsamlıdır. Kalkınma bir değişme sürecidir, kalkınma ekonomik, sosyal gelişmeleri içeren bir yaklaşımdır, kalkınmada sanayileşmenin önemli bir rolü vardır. Tabii burada sanayileşme kalkınmanın yegane faktörüdür gibi anlamsız bir iddiada bulunacak değiliz, ancak sanayileşmenin yeri muhakkak ki, çok çok önemlidir.

KALKINMA, PLANLAMA, SANAYİ

KALKINMA NİTELİKSEL BİR BÜYÜME VE GELİŞMEDİR.

KALKINMA BİR DEĞİŞME SÜRECİDİR

KALKINMA EKONOMİK SOSYAL VE KÜLTÜREL GELİŞMELERİ İÇEREN BİR YAKLAŞIMDIR.

KALKINMADA SANAYİLEŞMENİN ÖNEMLİ BİR YERİ VE ROLÜ VARDIR.

PLANLI BİR SANAYİLEŞME İLE KALKINMA OLGUSU REFAHI SAĞLAMADA TEMEL FAKTÖRLERDİR.

SANAYİLEŞMEDE ÜRETİM ARTIŞI İLE BİRLİKTE ÜRETİMİN YAPISI DA DEĞİŞİRSE KATMA DEĞER ARTIŞI DA SAĞLANIR KALKINMA SÜRECİ OLUŞUR.

PLAN AMAÇ, HEDEF, İLKE VE UYGULAMA OLGULARINI KAPSAR

Planlı bir sanayileşmeyle kalkınma olgusu refah sağlamada temel faktörlerden birisidir. Sanayileşmede üretim artışıyla birlikte üretimin yapısı da değişirse katma değer artışı sağlanır ve kalkınma süreci oluşur. Planlamada amaç, hedef, ilke, uygulama kapsamlı ve geniş kitlelere yönelik bir kalkınma olgusu olmalıdır. Ekonomik büyümeyi rakamsal olarak yüzde şu kadar, yüzde bu kadar diye ifade etmek gayet kolay, ancak kalkınma biraz evvel söylediğim gibi başka öğeleri de içeren bir kavramdır. Başta dengeli bir gelir dağılımı, dengeli bir bölgesel gelişme ve kültürel gelişmeyi de içermektedir. Türkiye şu anda gayrisafi milli hasıla sıralamasında IMF'nin, Dünya Bankasının veya CIF'ın sık sık yayınladığı ve sık sık da değiştirdiği sıralamalarda 16-17. sırada, hemen Hollanda'nın arkasında. Süratli bir ekonomik büyüme sağlasa Hollanda'nın da önüne geçse Türkiye kalkınmış olur mu? Hollanda'nın nüfusu 16 milyon, kişi başı milli geliri 45 bin doların üzerinde, şu anda Türkiye'de bazı hesaplara göre 10 bin civarında olduğu söylenen bir kişi başı milli gelir söz konusu. Milli gelir diyelim ki, Hollanda seviyesine çıkmasa bile 10 bin dolarlardan 15 bin dolara çıksa bu eğer dengeli bir gelir dağılımı sağlamıyorsa bu durumda kalkınmadan söz etmek pek geçerli bir iddia olmayacaktır.

SANAYİLEŞME İLE KALKINMA NASIL GERÇEKLEŞİR?

SANAYİLEŞME KENTLEŞMEYİ SAĞLAR, TOPLUMDA KÖYLÜLÜK OLGUSU KENTLİLİĞE EVRİLİR.

MODERN TOPLUMSAL SINIF VE KATMANLAR OLUŞUR.

SANAYİLEŞME İLE KIRSAL KESİM İSTİHDAMI AZALIR, SANAYİ VE HİZMET SEKTÖRLERİ İSTİHDAMI BÜYÜR.

SOSYAL VE KÜLTÜREL GELİŞMELER İLE NİTELİKLİ, AYDIN VE ÇAĞDAŞ İNSAN YAPISI ORTAYA ÇIKAR. "SANAYİ TOPLUMU" KAVRAMI İLE ÖRTÜŞÜR.

PLANLI BİR KALKINMA SANAYİDE ÜRETİM VE KATMA DEĞERİ ARTIRIR BÜYÜME HIZI YÜKSELİR, İSTİHDAM ARTAR, VERİMLİLİK ARTAR, REFAH VE GELİR DAĞILIMINDAN TOPLUMSAL SINIFLARIN DENGELİ BİR PAY ALMASI SAĞLANIR.

PLANLI KALKINMADA SANAYİLEŞME ÜLKE KAYNAKLARINA ESAS ALAN İSTİHDAM ODAKLI BİR YAPILANMA OLUŞTURUR.

Nitekim TÜİK'in gelir dağılımı verilerine göre önümde 2005 yılı verileri var, Türkiye'de en üst düzey gelire sahip yüzde 20'lik bir dilim gayrisafı milli hasıladan yüzde 44.4 pay almaktadır. Buna karşın en alt gelir seviyesindeki yüzde 20'lik dilimin aldığı pay yüzde 6.1'dir, yani iki gelir dilimi arasındaki fark 7.3 katıdır. Bu 2004 yılında biraz daha kötü 7.7 katındaymış, yani yüzde 46.2'ye yüzde 6'yımış. Bu gelir dağılımındaki dengesizlik giderilmediği sürece ekonomik gelişme, ekonomik büyüme olsa da kalkınmadan söz etmek mümkün olamamaktadır kanımızca. Nitekim dün Sayın Mustafa Sönmez'in sunumunda ortaya koyduğu tablo bunu açıkça ortaya koymaktadır. Eğer dengeli bir gelir dağılımı olsa Türkiye'nin doğusundaki açık pembe renklerin daha büyük oranda koyu pembe renkli olması gerekirdi. Bizim yalıtım malzemeleri konusunda yaptığımız bir envanter ve sektör araştırmasında, sektörde faaliyet gösteren 224 üretici firmadan sadece 19'unun Bolu-Ankara-Adana hattının doğusunda olduğunu saptandı. Bu yüzde 8.8 gibi bir orandır. Bu firmaların sahip olduğu üretim tesisleri dikkate alındığında mevcut 257 adet üretim tesisinden sadece 25'i bu hattın doğusunda. Burada ciddi bir bölgesel dengesizlik ortaya çıkıyor. Böyle bir bölgesel dengesizliğin olduğu bir ortamda yine kalkınmadan, ekonomik büyüme olsa dahi kalkınmadan söz etmek mümkün olamamaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde sanayinin kalkınmadaki rolü irdelenmektedir. Burada sanayileşme tabii biraz evvel dediğim gibi kalkınmanın yegane şartı değildir, ama gerek olan bir şarttır. Sanayileşme kentleşmeyi sağlar, toplumda köylülük olgusunu kentliliğe dönüştürür. Modern toplumsal sınıf ve katmanları oluşturur, sanayileşmeyle kırsal kesim istihdamı azalır, buna karşın hizmet sektörü ve sanayi sektörü istihdamı büyür. Sosyal ve kültürel gelişmelerle nitelikli aydın, çağdaş insan yapısı ortaya çıkar. Sanayi toplumu kavramıyla örtüşür. Planlı bir kalkınma sanayide üretim, katma değeri artırır, büyüme hızı yükselir, istihdam artar, verimlilik, refah ve gelir dağılımından toplumsal sınıfların dengeli bir pay alması sağlanmış olur. Planlı bir kalkınmada

sanayileşme ülke kaynaklarını esas alan ve istihdam odaklı yapılanma oluşturur. Çünkü sunumlarda birkaç kez dile getirildi, ortaya konuldu, Türkiye'nin ihracatında ithalatın çok büyük bir payı var. Bazı sektörlerde bu oran yüzde 70'lere kadar çıkmaktadır. Burada ihracatın içindeki ürünlerdeki ülke kaynaklı girdilerin, hammadde ve ara mal girdilerinin ne denli düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmanın müteakip bölümünde Türkiye'deki kalkınma planlarına bir tarihsel gelişimine bir bakış yapılmaktadır. Türkiye'de 5 yıllık kalkınma planları denildiğinde ilk akla gelen 1960'lı yıllarda başlayan kalkınma planlarıdır. Oysa Türkiye'de ilk kalkınma ve sanayileşme planı 1933 ve 1937 yılları arasında uygulanan birinci sanayi ve kalkınma planıdır. Bu planın bazı özellikleri var bizim tespit ettiğimiz pek dile getirilmeyen; birincisi bu plan tüm dünyada uygulanan 5 yıllık kalkınma planlarının ikincisidir. İlk plan 1930'ların başında Rusya'da uygulanmıştır 5 yıllık plan, ikincisi Türkiye'de uygulanmıştır. Bu dönemde sanayileşmeyi gerçekleştirmek üzere ve altyapıyı oluşturmak amacıyla yönelik olarak iki sene içinde Türkiye'den 800 öğrenci çoğu mühendislik eğitimi almak üzere yurtdışına eğitime gönderilmiştir. 800 öğrencinin yurtdışına gönderilmesi bugün için vaka-i adiden bir olaydır, hiçbir önem taşımamaktadır. Bildiğim kadarıyla sadece Amerika Birleşik Devletlerinde 13 bin öğrenci okumaktadır, ama Türkiye'nin nüfusunun 15 milyon olduğu, Kurtuluş Savaşının yaralarının henüz sarılmamış olduğu bir dönemde böyle bir vizyonla altyapıyı oluşturma amacıyla yönelik olarak öğrenci yetiştirilmesi planlı bir kalkınmanın adımlarının atıldığı önemli bir göstergesidir kanımızca.

Yine bu plan döneminin diğer bir önemli özelliği yatırımların tüm ülke sathına yayılmış olmasıdır. Son dönemlerde gördüğümüz gibi Marmara Bölgesindeki yoğunlaşma bu planda görülmemektedir. Yatırımlar tüm ülke sathına yayılmış ve bugün günümüzdeki özelleştirme furyası içinde babalar gibi satılan ve bir Sayın Bakanın "*ne çok da tesis varmış, satıyoruz satıyoruz bitmiyor*" dediği tesislerin büyük bir kısmı o dönemde kurulmuş veya temelleri atılmış veya o dönemde kurulan şirketler tarafından ileriki dönemlerde kurulmuştur. O bakımdan büyük önem taşıyan bir kalkınma planıdır kanımızca.

Bu planın büyük bir başarıyla uygulanıp hedeflerine yine büyük bir yüzde oranıyla ulaşmasını takiben ikinci sanayi ve kalkınma planı hazırlanmış 1939'da yürürlüğe konulmak üzere, ancak 2. Dünya Savaşının çıkması sebebiyle uygulanamadan kalmıştır. Bundan sonra planlı dönemde 25 senelik bir ara söz konusu oluyor. 2. Dünya Savaşı, onu takip eden Türkiye'deki siyasi dalgalanmalar, 50'li yıllarda Marshall planının, Marshall yardımlarının getirdiği rahavet döneminden sonra 60'lı yılların başından itibaren tüm dünyadaki pek çok ülkeyle birlikte yeniden 5 yıllık kalkınma planları hazırlanıp gündeme geliyor. Biraz evvel Yavuz Beyin de ifade ettiği gibi ilki 1963 yılında yürürlüğe konulmak üzere 9 adet kalkınma planı hazırlanmıştır. Bunların 8'i 5 yıllık plan olup, sonuncusu 9 yıllıktır ve bu nedenle de 9. kalkınma planı olarak anılmaktadır ve 5 yıllık plan ifadesi kullanılmamaktadır.

Bu planların temel ilkelerine, hedeflerine ve genel stratejilerine kabaca göz attığımızda şu özellikleri görmekteyiz: Birinci 5 yıllık kalkınma planı ithal ikameci bir sanayileşme dönemini hedef almaktadır, ilk teşvik uygulamaları ve dış krediyle ilk adımların atıldığı bir dönemdir. Sanayi altyapısını geliştirme çabalarına yönelik uygulamaların öne çıktığı bir plandır. Yine bu dönemde tekstil ve giyim eşyası alt sektörleri öne çıkan sektörler arasındadır. İmalat sanayinin gayrisafı milli hasıla içindeki payı yüzde 3.5'tur. Finansman kaynaklarının yetersiz olduğu bir dönemdir, ilk organize sanayi bölgesi yine bu program kapsamında Bursa'da kurulmuştur. Programın özelliklerinden biri kamu için zorlayıcı, özel sektör için özendirici kriterleri içermesidir. Plan döneminde gerçekleştirme oranı sektörden sektöre değişmekle birlikte yüzde 66'yla 89 gibi oranlarda değişmektedir. Keza yine öngörülen yatırımların gerçekleşme oranı yüzde 69 olmaktadır. Bu plan döneminde sanayi istihdamının toplam istihdam içindeki payı yüzde 10 gibi oldukça düşük bir rakamdır. Geri kalmış yönlere daha fazla teşvik araçlarının yönlendirilmesi ve bölge kalkınmasında başarılı olduğu söylemek mümkün olamamaktadır.

BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI**AMAÇ - HEDEF – UYGULAMALAR****BİRİNCİ 5 YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967)**

- İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME DÖNEMİ
- İLK TEŞVİK UYGULAMALARI VE DIŞ KREDİDE İLK ADIMLAR
- SANAYİ ALT YAPISININ GELİŞTİRİLMESİ ÇABALARI VE UYGULAMALARI
- ÖNE ÇIKAN İKİ SEKTÖR

TEKSTİL**GİYİM EŞYASI**

- İMALAT SANAYİ YATIRIMLARININ GSMH İÇİNDEKİ PAYI % 3,5
- FINANSMAN KAYNAKLARI YETERSİZ
- İLK ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ: BURSA
- PROGRAM HEDEFLERİNDE KAMU İÇİN ZORLAYICI, ÖZEL SEKTÖR İÇİN ÖZENDİRİCİ KRİTERLER
- HEDEFLER GERÇEKLEŞME ORANI % 66 – 89
- YATIRIM GERÇEKLEŞME ORANI % 69
- SANAYİ İSTİHDAMININ TOPLAMDAKİ PAYI % 10
- GERİ KALMI YÖRELERE DAHA FAZLA TEŞVİK ANCAK HEDEFLERİN BÖLGE KALKINMASINDA BAŞARISIZ GERÇEKLEŞMESİ

İkinci 5 yıllık plan 1968-1972 yıllarını kapsamaktadır. Yine ithal ikameci bir sanayileşme ve yatırım politikasını hedef almaktadır. Bu planda potansiyel gelişme bölgeleri ve gelişmemiş bölgelerdeki altyapı çalışmalarının hızlandırılması dikkati çeken unsurlardan biri olmaktadır. Bazı sektörler için gümrük muafiyeti ve yatırım indirimi özellikle yeni yatırımlar için ve orta vadeli kredi teşviklerinin gündeme geldiği bir plandır. Bu plan döneminde yine patlak veren petrol krizi, dünyadaki petrol krizi nedeniyle ciddi bir döviz darboğazı yaşanmaya başlanmış ve bu da tabii yatırımları özellikle yatırım malı ithalatında ciddi sıkıntılar doğurmuştur. İmalat sanayi yatırımlarının gayrisafi milli hasılaya oranı 5.8 olarak saptanmaktadır. Toplam yatırımlardaki payı yüzde 30'dur. Finansman kaynaklarının yine yetersizliği kendini göstermektedir ve dış borçların arttığı bir dönemdir. Bu dönemde yeni organize sanayi bölgesi plan programına alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Kamu yatırımlarının yüzde 49'u gerçekleştirilmiştir, gayrisafi milli hâsıla içinde sanayinin payı yüzde 22'ye çıktığını görüyoruz. Toplam istihdamda sanayi istihdamı bir dönem öncesine nazaran yüzde 2 artışla yüzde 12 olmaktadır.

Üçüncü 5 yıllık kalkınma planı 1973-1978, yine ithal ikameci sanayileşme politikası öngörülmektedir, ancak bu politikanın uygulandığı son plan dönemi. Bu plan döneminde öncelikle yöreler kavramı tarifi ortaya çıkarılmaktadır. Yatırımların gayrisafi milli hasılaya oranı yüzde 5.6 olarak tespit edilmektedir. Planda organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin teşviki için çıkış noktaları aranması ve arayışı söz konusudur. Bu dönemde çarpık kentleşme göze çarpmaktadır. Yine aynı dönemde 16 organize sanayi bölgesinin yatırımlarına başlanmıştır. Kamu yatırımlarındaki gerçekleşme oranı yüzde 30'da kalmaktadır. Buradan görülüyor ki, bu dönemden itibaren kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı düşmeye başlamıştır. Teşvikli yatırımların yüzde 49'unun gerçekleştiği saptanmaktadır ve sanayi yoğunluğu yüzde 30 olarak tespit edilmiştir. Sanayinin gayrisafi milli hâsıla içindeki payı yüzde 21.7, sanayinin istihdamının genel istihdam içindeki oranı yüzde 14'e çıktığını görüyoruz.

İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972)

- İTHAL İKAMESİNİ TEŞVİK EDEN YATIRIM POLİTİKALARI
- POTANSİYEL GELİŞME BÖLGELERİ VE GELİŞMEMİŞ BÖLGELERE YÖNELİK ALT YAPI ÇALIŞMALARI
- GENİŞ KAPSAMLI SEKTÖREL GÜMRÜK MUHAFIYETİ YATIRIM İNDİRİMİ, ORTA VADELİ KREDİ TEŞVİKLERİ
- PETROL KRİZİ NEDENİYLE DÖVİZ DARBOĞAZI
- İMALAT SANAYİ YATIRIMLARININ GSMH'YE ORANI % 5,8, TOPLAM YATIRIMLARDAKİ PAYI % 30
- FİNANSMAN KAYNAKLARI YETERSİZ, DIŞ BORÇLAR ARTIYOR.
- OSB'LERİN SAYISI ARTIYOR (5 BÖLGE)
- KAMU YATIRIMLARININ % 49'U YAPILABİLİYOR
- GSMH İÇİNDE SANAYİNİN PAYI % 22, TOPLAM İSTİHDAMDA SANAYİ İSTİHDAMI % 12

Dördüncü 5 yıllık kalkınma planı 1979-1983 bundan önceki planların aksine burada ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilip, ihracatı model alan bir sanayi yaklaşımı getirilmektedir. Ekonomide neoliberal politikaların pazar ekonomisinin gündeme geldiği dönemlerdir. KİT yatırımları neredeyse durma noktasına gelmiş ve özelleştirmelerin başladığı bir dönem olmaktadır. Teşviklerde ihracatı hedef alan yatırımlar görece daha fazla desteklenmekte ve öncelikli sektör ve bölge teşvikleri geri plana itilmektedir. Bu da bölgesel dağılımdaki eşitsizliğin sebeplerinden veya başlangıç noktası oldu diyebiliriz. Özel sektör özendirilmektedir, kamu sektörünün toplam yatırımlar içindeki payı yüzde 16'ya kadar inmektedir. Plan döneminde yıllık ortalama katma değerde 2.7 artış, sabit sermaye yatırımlarındaysa yüzde 8.5 bir küçülme görülmektedir. Mevcut daha önce planlanan organize sanayi bölgeleri planlandığı şekilde bitirilemediği için bu dönemde yeni organize sanayi bölgelerinin teşvikine yer verilmeyip eskilerin bitirilmesi hedeflenmektedir. Yabancı sermayelerinde artış gözlenmektedir. Sanayi istihdamının toplam içindeki payı yüzde 19, sanayinin gayrisafi milli hasıla içindeki payı yüzde 22'dir. Bu plan iki yıl uzatılmaktadır, çünkü müteakip planın hazırlıkları yapıp yürürlüğe konulmasında iki yıllık bir gecikme vardır.

Nitekim iki yıllık bir gecikmeden sonra 1985-1989 döneminde beşinci 5 yıllık kalkınma dönemi uygulamaya konulmuştur. Burada da ihracatı esas alan teşvik uygulamaları, ihracatta vergi iadeleri ön plana çıkan faktörlerdir. Tüketim malları, ara malları ve yatırım malları ayırımında çok ihracatın miktarı esas alınmaktadır. Yani ihracat yapılsın, ama ne yapılsa yapılsın, yeter ki ihracat yapılsın. Bu ara malıdır, tüketim malıdır, yatırım malıdır ayırımı çok fazla önem taşımamaktadır. Yine organize sanayi bölgelerinin öne çıktığını görüyoruz. Yeni mikro ve makro politikalar geliştirilip fason çalışmaya yönelik sanayi adacıkları olarak bazı organize sanayi bölgelerine bakılmaktadır. Burada enteresan ilginç bir olgu ekonomideki büyüme oranıyla sanayi istihdamındaki büyüme oranı birbiriyle örtüşmemektedir. Yani sanayi istihdamındaki artış ekonomideki büyümenin gerisinde kalmaktadır. Bu

dönemde kamu yatırımları toplam yatırımlardan yüzde 4.5, özel sektör yatırımları ise yüzde 19 pay almaktadır. Sanayi istihdamının toplam istihdam içindeki payı yüzde 20'ye çıkmıştır.

Altıncı 5 yıllık kalkınma planı 1990-1994, bu dönem Gümrük Birliği Anlaşmasının uygulanmasının, uygulanmaya alınmasının hazırlandığı bir dönem olmaktadır. Yine ihracata yönelik bir sanayileşme modeli politikası öngörülmektedir. Yine bu plan döneminde yapılan bazı uygulamalar ihracat artışındaki ithalata bağımlılığı tetikleyen, artıran nitelikler taşımaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarında artışlar gözlenmektedir, yine bu dönemde 20 yeni organize sanayi bölgesi ve 38 küçük sanayi sitesi programa alınıp teşviklenmektedir. Bölgesel teşviklerde bazı bölgelerin teşvik payı düşmektedir. Kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin devam ettiğini görüyoruz ve kamu yatırım yoğunluğu ortalama yüzde 20 civarında kalmaktadır. Sanayi istihdamının toplam istihdamdaki payı yüzde 21, yine bu dönemde işsizliğin ciddi oranda arttığı ve yüzde 13,5'lara kadar çıktığı gözlemlenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1973-1978)

- İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME DÖNEMİ SONU
- BÖLGESEL DENGESİZLİK İÇİN GELİŞMEDE ÖNCELİKLİ YÖRE TEŞVİKLERİ
- TEŞVİK BELGELİ YATIRIM HIZI AZALIYOR, YATIRIMLARIN GSMH'YE ORANI % 5,6
- PLANDA OSB VE KSS TEŞVİKİ ÖN PLANDA BÖLGESEL KALKINMA İÇİN ÇIKIŞ NOKTASI OLMASI UMULUYUR, ANCAK ÇARPIK KENTLEŞME ORTAYA ÇIKIYOR, 16 OSB'YE BAŞLANIYOR.
- KİT YATIRIMLARI GERÇEKLEŞME ORANI % 30 KAMU YATIRIMLARININ TOPLAM İÇİNDEKİ DEĞERİ DÜŞÜYOR.
- TEŞVİKLİ YATIRIMLARIN % 49'U GERÇEKLEŞİYOR, SANAYİ YATIRIM YOĞUNLUĞU % 34
- SANAYİNİN GSMH'DEKİ PAYI % 21,7 İSTİHDAM İÇİNDE SANAYİ İSTİHDAM ORANI % 14

DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1979-1983)

- İHRACATI MODEL ALAN SANAYİLEŞME YAKLAŞIMI
- EKONOMİDE NEO LİBERAL POLİTİKALAR PAZAR EKONOMİSİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER
- KİT YATIRIMLARI DURMA NOKTASINDA, İLK KEZ ÖZELLEŞTİRMELER GÜNDEMDE
- TEŞVİKLER 1980 SONRASINDA İHRACATI HEDEF ALAN YATIRIMLAR DESTEKLENİYOR, ÖNCELİKLİ SEKTÖR VE BÖLGE TEŞVİKİ GERİ PLANDA
- ÖZEL SEKTÖR ÖZENDİRİLİYOR, KAMU YATIRIMLARININ TOPLAMDAKİ PAYI % 16' YA İNİYOR YATIRIM YOĞUNLUĞU % 19,3
- PLAN DÖNEMİNDE YILLIK ORTALAMA KATMA DEĞER ARTIŞI % 2,7, SABİT SERMAYE YATIRIMLARINDA % 8,5 (YILLIK) KÜÇÜLME
- MEVCUT OSB'LERİN BİTİRİLMESİ HEDEFLENİYOR YENİ OSB TEŞVİKİ VERİLMİYOR.
- YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ARTIYOR
- SANAYİ İSTİHDAMININ TOPLAM İÇİNDEKİ PAYI % 19, SANAYİNİN GSMH'DEKİ PAYI % 22
- PLAN İKİ YIL UZUYOR, YILLIK PROGRAMLAR İLE HEDEFLER BELİRLENİYOR.

BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1985-1989)

- İHRACATI ESAS ALAN TEŞVİKUYGULAMALARI İHRACATTA VERGİ İADELERİ MİKTARI ARTIYOR.
  - TÜKETİM MALLARI, ARA MALLAR VE YATIRIM MALLARI AYIRIMINDAN ÇOK İHRACATIN MİKTARI ESAS ALINIYOR.
  - YATIRIMLARIN FİNANSMANINDA YABANCI SERMAYE VE DIŞ KREDİ ORANLARI ARTIYOR.
  - OSB'LER ÖNE ÇIKIYOR, YASAL DÜZENLEME, MAKRO VE MİKRO POLİTİKALAR GELİŞTİRİLİYOR. FASON ÇALIŞMADA "SANAYİ ADACIKLARI" OLARAK BAKILIYOR
  - BÜYÜME ORANLARI İLE SANAYİDE İSTİHDAM ARTIŞI ÖRTÜŞMÜYOR. ÖNCELİKLİ SEKTÖR DESTEĞİ KALKIYOR.
  - KAMU SANAYİ YATIRIMLARI TOPLAM YATIRIMLARIN % 4,5, ÖZEL YATIRIMLAR İSE % 19,9'U OLUYOR. YATIRIM YOĞUNLUĞU % 14,9'DA KALİYOR. YATIRIMLARIN ARTIŞ HIZI DÜŞÜYOR.
  - SANAYİ İSTİHDAMININ TOPLAMDAKİ PAYI % 20
  - SANAYİNİN GIDA, TESTİL, GİYİM EŞYASI, DERİ VE TOPRAKTAN MAMUL EŞYA ALT SEKTÖRLERİ
- Not:** İHRACATÇI OLUP, KİMYA, DEMİR-ÇELİK, KAĞIT, MAKİNA İMALAT NET İTHALATCI SEKTÖRLERDİR.

ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1990-1994)

- GÜMRÜK BİRLİĞİ UYGULAMASINA GEÇİŞ DÖNEMİ
- DIŞA DÖNÜK SANAYİLEŞME VE KÜRESEL REKABET HEDEFİ TEMELİNDE POLİTİKALAR.
- İTHALATA BAĞIMLI İHRACAT ARTIŞINI TETİKLEYEN UYGULAMALARIN BAŞLANGICI
- YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ARTIYOR.
- BU DÖNEMDE 20 OSB VE 38 KSS TEŞVİKLİ ÜRETİME GİRİYOR. BÖLGESEL TEŞVİKLERDE BAZI BÖLGELERİN PAYI DÜŞÜYOR.
- KAMU İŞLETMELERİNDE ÖZELLEŞTİRMELER SÜRÜYOR. KAMU SANAYİ YATIRIMLARININ PAYI % 3,1, YATIRIM YOĞUNLUĞU ORTALAMA % 20
- 1994 EKONOMİK KRİZİNDE YATIRIMLARDA DARALMA % 10,9'U BULUYOR, DÖNEM SONUNDA İŞSİZLİK ORANI % 13,5'E ÇIKIYOR.
- SANAYİ İSTİHDAMININ TOPLAMDAKİ PAYI % 21

YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000)

- BAZI SEKTÖRLER ÖNE ÇIKIYOR, KOBİ'LERİN TEŞVİKİ GÜNDEME GELİYOR, SANAYİDE KOBİ'LERİ ÖZEL ÖNEM VERİLİYOR.
- 19'U ETÜD SAFHASINDA 81 OSB PROJESİ DESTEKLENİYOR. BU BÖLGELERDE İSTİHDAMIN ARTIŞI BEKLENİYOR, ANCAK 15 OSB İŞLETMEYE ALINIYOR, İSTİHDAM ARTIŞI % 12 ARTIYOR
- DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ARTIYOR, 2000 YILINDA 3,5 MİLYAR \$ GİRİŞ VAR. ÖZELLEŞTİRMELERİ AYRILAN YABANCI SERMAYE PAYI BÜYÜYOR.
- KAMU SANAYİ YATIRIMLARININ PAYI % 2,8'E KADAR DÜŞÜYOR, ÖZEL SEKTÖR PAYI % 26,7'YE ÇIKIYOR, YATIRIM YOĞUNLUĞU % 20,8
- ÖZEL SEKTÖR TEŞVİKLİ YATIRIMLARIN GERÇEKLEŞME ORANI % 59 OLUYOR, İŞSİZLİK ORANI % 12 SANAYİNİN İSTİHDAM İÇİNDEKİ PAYI % 22
- GÜMRÜK BİRLİĞİNİN SANAYİ ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİSİ DÖNEM SONUNDA GÖRÜLÜYOR, DIŞA BAĞIMLILIK SANAYİ GİRDİLERİ BAZINDA ARTIYOR.
- RUSYA VE ÇİN'LE ARTAN ORANDA DIŞ TİCARET

Yedinci 5 yıllık kalkınma planı altıncı plandan iki yıllık bir aradan sonra yürürlüğe konulmuştur. Bu planda bazı sektörler öne çıkmakta ve KOBİ teşvikleri gündeme getirilmektedir. Özellikle sanayi KOBİ'lerine önem verildiğinin görüldüğü bir dönemdir. Burada organize sanayi bölgelerinin ciddi oranda arttığı ve desteklendiği gözlemlenmektedir. Nitekim 19'u etüt sayfasında olmak üzere toplam 81 adet organize sanayi bölgesi destek kapsamına alınmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttığı bir dönemdir. 2000 yılında 3.5 milyar dolar bir yabancı sermaye girişi görülmektedir. Kamunun sanayi yatırımlarındaki payı yüzde 2.8'e kadar düşmektedir. Bu dönemde özel sektör yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı yüzde 26,7'lere varmaktadır. Gerçekleşme oranı özel sektör yatırımlarında yüzde 59 civarındadır, işsizlik oranı yüzde 12'dir. Bu dönemde gümrük birliğinin sanayi üzerinde özellikle bazı alt sanayinin bazı alt sektörlerinde gümrük birliğinin getirdiği bazı olumsuz etkiler göze çarpmaktadır. Rusya ve Çin'le artan oranda dış ticaretin başladığı bir dönem olmaktadır bu dönem, bilindiği üzere yine bu dönemin başlangıcında 1996 yılında gümrük birliğinden doğan Türkiye'nin yükümlülüklerinin başladığı, yani gümrükleri Avrupa Birliğinden yapılacak sanayi malları ithalatında gümrüklerin sıfırlandığı uygulama bu dönemin hemen ilk yılında başlamıştır.

Sekizinci 5 yıllık kalkınma planı 2001-2005, bu aslında bir anlamda talihsiz bir plan olmaktadır. Çünkü hemen 2001 kriziyle uygulamaya girmektedir. Üretimde ciddi bir düşme, ihracatta düşme ve IMF'nin sahneye çıktığı, devreye girdiği bir plan dönemidir. Bu dönemde krizi takiben 27 organize sanayi bölgesi işletmeye alınmış, KOBİ'ler desteklenmiş, fakat buna rağmen kriz nedeniyle birçok KOBİ üretimi durdurup faaliyetten çekilmiştir. Kalkınmada öncelikli yöreler teşviklerden ve desteklerden yararlanmakta, ancak buna rağmen yine de teşviklerden Marmara, Ege ve kısmen İç Anadolu bölgeleri ciddi oranda pay almakta, Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz Bölgelerinin payları bir hayli düşük oranda kalmaktadır. Bu dönemde dönem başında 2.7 milyar dolar, dönemin sonunda 10 milyar dolar ve toplam dönem içinde de 18 milyar yabancı sermaye girişi olmuştur. Kamunun sanayi yatırımları içindeki payı yüzde 4, yatırım yoğunluğuyse 13,9 olarak saptanmaktadır. Dönemin ortalama işsizlik oranı yüzde 10.5, sanayi istihdamının işsizliğiyse yüzde 23 gibi oldukça yüksek bir rakamdır.

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005)

- DÖNEM BAŞINDA 2001 KRİZİ PATLIYOR. ÜRETİM DÜŞÜYOR, İHRACAT AZALIYOR. İMF DEVREYE GİRİYOR.
- 27 OSB İŞLETMEYE ALINIYOR, KOBİ'LER TEŞVİKLERDEN YARARLANIYOR. ANCAK BİR HAYLİ KOBİ ÜRETİMİNİ DURDURUYOR.
- KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER TEŞVİKLERDE DESTEKLERDEN YARARLANIYOR. ANCAK YİNE DE ASLAN PAYI MARMARA, EGE VE İÇ ANADOLU BÖLGELERİNDE.
- YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİ DÖNEM İÇİNDE 2,7 MİLYAR -10 MİLYAR Ş'A ÇIKIYOR. TOPLAM 18 MİLYAR YABANCI SERMAYE GİRİYOR. İMALATTA PAYI % 41'İ BULUYOR ÖZELLEŞTİRMELER VE SATINALMALAR ÇIKINCA ORAN % 21'E DÜŞÜYOR.
- KAMUNUN SANAYİ YATIRIMLARDAKİ PAYI % 4 OLUYOR, YATIRIM YOĞUNLUĞU % 13,9'DUR.
- DÖNEM ORTALAMA İŞSİZLİK ORANI % 10,5; SANAYİNİN İSTİHDAM PAYI % 23'DÜR.

DOKUZUNCU KALKINMA PLANI (2007-2013)

- İKİ YILLIK GECİKME İLE HAZIRLANIYOR VE İLK KEZ 7 YILLIK DÖNEMİ KAPSIYOR.
- AB'NE ÜYE OLMA YAKLAŞIMI PLANA EGEMEN OLUYOR, KÜRESEL REKABETE UYUM SAĞLAMA HEDEFİ ÖNE ÇIKIYOR, PLAN AB'YE STRATEJİK GEÇİŞ SÜRECİ UYGULAMASINI ÖNGÖRMÜYOR.
- 2008 YILI ORTALARINDA DÜNYA EKONOMİK KRİZİNİN PATLAMASI İLE TÜRKİYE SANAYİ EN FAZLA ETKİLENEN SEKTÖR OLUYOR. İTHALATA BAĞIMLI SANAYİ 2009 ORTALARINDA % 35'LERE KADAR KÜÇÜLÜYOR.
- TEKSTİL, DEMİR-ÇELİK, OTOMOTİV, MAKİNA İMALAT EN ÇOK ETKİLENEN ALT LSEKTÖRLER OLUYOR. İHRACAT DÜŞÜYOR, İTHALAT DARALIYOR, İÇ TALEP DARALIYOR.
- 2009 ORTALARINDA YENİ TEŞVİK KARARNAMESİ DEVREYİ GİRİYOR. BÖLGE VE YATIRIM BÜYÜKLÜĞÜ ESAS ALINARAK BAZI TEŞVİKLER KADEMELİ OLARAK ARTIRILYOR.
- AR-GE VE ÇEVREYE İLİŞKİN YATIRIMLAR TEŞVİK EDİLİYOR. İŞLETMEDE İSTİHDAMA İLİŞKİN SİGORTA PRİMİ MUAFİYETİ GELİYOR.
- TÜRKİYE'NİN REKABET GÜCÜ İÇİN SANAYİ POLİTİKASI ÇERÇEVESİ HAZIRLANIYOR, ANCAK YİNE BÜYÜMENİN İSTİHDAMLA ÖRTÜŞMESİ ELE ALINMIYOR, ÖNCELİK SEKTÖR VE BÖLGE KALKINMASI ÜZERİNDE DURULMUYOR.
- İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİNİ TEMEL ALAN, UCUZ İŞÇİLİĞİ REKABETE YASLANDIRAN VE YÜKSEK KATMA DEĞERLİ MAL ÜRETİMİNİ ÖNGÖRMEYEN PLAN BİR KEZ DAHA TÖKEZLİYOR.
- TÜRKİYE'NİN SON PLANINDA YİNE NEOLİBERAL POLİTİKALARIN UYGULAMADA OLDUĞU GÖRÜLÜYOR.

ÖZET

- TÜRKİYE İLK ÜÇ PLANDA SANAYİ ALT YAPISINI KURMUŞ VE SANAYİLEŞMEDE HEDEFLERİNE YAKLAŞMIŞTIR.
- DÖRDÜNCÜ-DOKUZUNCU PLANLAR DIŞA BAĞIMLI YAPIYI PEKİŞTİREN, KENDİ KAYNAKLARINA DAYANMAYAN, İSTİHDAMSIZ BÜYÜME SAĞLAYAN SANAYİ POLİTİKALARINI UYGULAMIŞTIR.

TEŞVİKLER, KREDİ VE DESTEKLERDE ESAS ALINAN KRİTERLER.

- TEŞVİKLERDE GÜMRÜK MAUFİYETİ YATIRIM İNDİRİMİ VE KREDİ FAİZİ İNDİRİMLERİ TEMEL KRİTERLERDİR.
- 1980'LERE KADAR DEVLET TEŞVİKLERİ ÖZEL SEKTÖR YATIRIMLARI DESTEKLENMİŞ, KAMU YATIRIMLARI YÖNLENDİRİLMİŞTİR.
- 1980 SONRASINDAKİ DÖNEMLERDE ÖZELLEŞTİRMELER İLE KAMU SANAYİDEN ÇEKİLMİŞ, YATIRIMLARI MİNİMİZE ETMİŞTİR.
- 1963-1975 ARASINDA TEŞVİKLİ TÜM YATIRIMLAR İÇİNDE İMALATIN PAYI % 64'DÜR.
- ÖZEL SEKTÖR SANAYİ YATIRIMLARINDA 1963 - 1975 ARASINDA EN BÜYÜK PAYI % 40 İLE ARA MALLARI SANAYİ ALMAKTADIR.
- 1963-1975 DÖNEMİNDE TEŞVİKLİ YATIRIMLARDAN DOĞU-GÜNEYDOĞU VE KARADENİZ BÖLGELERİ % 11 PAY ALMAKTADIR. BU ORAN BÖLGELER ARASI EŞİTSİZ GELİŞMEYİ KÖRÜKLEMEDİR.
- 1980-2008 YILLARI ARASINDA TEŞVİKLİ YATIRIMLARDA İMALAT PAYI % 49' DÜŞMÜŞTÜR.
- ÖZEL SEKTÖR TEŞVİKLİ SANAYİ YATIRIMLARINDA 1980-2008 YILLARI ARASINDA ARA MALLAR SANAYİ % 30 PAY ALMAKTA, YATIRIM MALLARI % 28 VE TÜKETİM MALLARI % 42 OLMAKTADIR.
- 1980-2008 YILLARI ARASINDA TEŞVİKLİ YATIRIMLARDA DOĞU-GÜNEYDOĞU VE KARADENİZ BÖLGELERİNİN PAYI % 15 OLMAKTADIR, BU DURUMDA BÖLGESEL KALKINMADA YİNE YOL ALINAMAMIŞTIR.
- 1980 YILINDAN İTİBAREN SANAYİ YATIRIMLARI İÇİNDE KAMU PAYI GİDEREK DÜŞMÜŞ VE 2008' DE % 0,7 OLMUŞTUR. ÖZEL SEKTÖR PAYI İSE % 29,7'DİR.

Son olarak dokuzuncu kalkınma planı bu 7 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Hâlâ içinde bulunduğumuz bir plan, bu nedenle adı sadece dokuzuncu kalkınma planıdır. Bu da keza iki yıllık bir gecikmeyle uygulamaya konulan bir plandır. Bu plan döneminde Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olmasıyla ilgili buna yönelik çalışmaların egemen olduğu bir dönemdir.

Araştırmanın altıncı bölümünde teşvikler, kredi ve destekler incelenmektedir. Türkiye'deki teşviklerin sanayiye verilen desteklerin 1860'lı yıllardan itibaren kısa bir geçmişi verildikten sonra çeşitli yıllardaki uygulamalar açıklanmaktadır. Burada teşviklerin yıllara göre bölgesel dağılımı, sektörel dağılımı ve gerçekleşme oranları yine yıllara göre çeşitli tablolarda verilmektedir. Müteakip bölüm istihdama yönelik bir çalışmadır. Burada Türkiye'deki işgücünün yapısı, bölgesel ve sektörel ve kadın-erkek nüfusa göre dağılım oranları verilmektedir. Buradan görülmektedir ki, Türkiye'de işgücüne katılım oranı 2008 yılında yüzde 44 gibi oldukça düşük bir orandadır. Bu oran Avrupa Birliği ülkelerinde ülkeden ülkeye yüzde 65, 75 gibi oranlardadır. Aktif nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, yani aktif nüfus derken 15 yaşın üstünde çalışma potansiyeli olan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 71'dir. Erkek nüfusun işgücüne katılma oranı söz konusu olduğunda bu oran yüzde 70, kadın nüfusun işgücüne katılma oranıysa son derece düşük bir rakam yüzde 19'dur. Erkek nüfustaki işsizlik oranı yüzde 13, kadın nüfusta yüzde 18, bu arada eksik istihdam, yani kendi isteğinin dışında kısa süre çalışan kişilerin istihdam oranı da yüzde 3.5 gibi bir rakamdadır.

İSTİHDAM GÖSTERGELERİ (2008-KENT)

- İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI 2008'DE % 44 (AB ÜLKELERİNDE % 65-74 ARASINDA)
- AKTİF NÜFUSUN TOPLAM İÇİNDEKİ ORANI % 71
- ERKEK NÜFUSUN İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI % 70
- KADIN NÜFUSUN İŞGÜCÜNE KATILIM ORANI % 19
- ERKEK NÜFUS İŞSİZLİK ORANI % 13
- KADIN NÜFUS İŞSİZLİK ORANI % 18
- EKSİK İSTİHDAM ORANI % 3,5

SANAYİDE İSTİHDAM (2008)

• SANAYİ İSTİHDAMI TOPLAMIN	% 20,0'si
• TARIM İSTİHDAMI TOPLAMIN	% 28,0'i
• HİZMET İSTİHDAMI TOPLAMIN	% 52,0
• YÜKSEK OKUL MEZUNU	% 12,4
• LİSE VE MESLEK OKULU MEZUNU	% 20,9
• İLKÖĞRETİM OKULU MEZUNU	% 56,9
• OKUR YAZAR OLM. DİPLOMASIZ OKUR YAZAR	% 9,8
• TOPLAM NİTELİKLİ İŞGÜCÜ	% 33,3

SANAYİDE İSTİHDAM (2008)

• SANAYİ İSTİHDAMI TOPLAMIN	% 20,0'si
• TARIM İSTİHDAMI TOPLAMIN	% 28,0'i
• HİZMET İSTİHDAMI TOPLAMIN	% 52,0
• YÜKSEK OKUL MEZUNU	% 12,4
• LİSE VE MESLEK OKULU MEZUNU	% 20,9
• İLKÖĞRETİM OKULU MEZUNU	% 56,9
• OKUR YAZAR OLM. DİPLOMASIZ OKUR YAZAR	% 9,8
• TOPLAM NİTELİKLİ İŞGÜCÜ	% 33,3

İŞTEKİ DURUMA GÖRE İSTİHDAM (2008)

- ÜCRETLİ VEYA MAAŞLI % 49,3
- YEVMİYELİ (MEVSİMLİ, GEÇİCİ) % 7,2
- ÜCRETSİZ AİLE İŞÇİSİ % 14,6
- KENDİ HESABINA % 23,5
- İŞVEREN % 5,4

İŞYERİ BÜYÜKLÜĞÜNE GÖRE İSTİHDAM

- 25'DEN FAZLA İŞÇİ ÇALIŞTIRANLAR % 29,3
- 2 İŞÇİ ÇALIŞTIRANLAR % 20,0
- 5-9 İŞÇİ ÇALIŞTIRANLAR % 12,1
- 1 İŞÇİ ÇALIŞTIRANLAR % 11,9
- 3 İŞÇİ ÇALIŞTIRANLAR % 11,4
- 10-24 İŞÇİ ÇALIŞTIRANLAR % 7,8
- 4 İŞÇİ ÇALIŞTIRANLAR % 7,5

İSTİHDAMDA AÇMAZLAR (2008)

- TARIM SEKTÖRÜ ALINDIĞINDA KAYIT DIŞI İSTİHDAM % 50
- TARIM SEKTÖRÜ İSTİHDAMI ALINMADIĞINDA KAYIT DIŞI İSTİHDAM % 32
- KENTLERDE EKSİK İSTİHDAM % 6,5
- ÇOCUK İSTİHDAMI (6-17 YAŞ) % 5,9
- ÜCRETSİZ AİLE İŞÇİSİ ÇOCUK İSTİHDAMI/TOPLAM ÇOCUK İSTİHDAMI % 43,8

İSTİHDAMA YÖNELİK ÖNERİLER

- SANAYİ İSTİHDAMI 2013'E KADAR TOPLAM İSTİHDAMIN % 25'İ OLMALI
- KAYITDIŞI İSTİHDAM % 20'İN ALTINA DÜŞÜRÜLMELİ
- ÇOCUK İSTİHDAMI TAMAMEN KALDIRILIP EĞİTİME YÖNLENDİRME YAPILMALI
- GELİR DAĞILIMINI DENGELYECEK ŞEKİLDE SANAYİDE EN AZ 1,5 MİLYON KİŞİYE İŞ ALANLARI YARATAcak 300 MİLYAR TL'LİK BİR YATIRIM PROGRAMI UYGULAMAYA KONULMALI
- İŞGÜCÜNE KATILMA ORANININ ÖZELLİKLE KADINLARDA % 40'A GENELDE % 60'A ÇIKARILMASI HEDEFLENMELİ
- BÖLGESEL EŞİTSİZLİĞİ GİDERECEK ÖNCELİKLİ SEKTÖR BÖLGE YATIRIMLARI İLE İSTİHDAM ODAKLI SANAYİLEŞME BAŞARILMALIDIR.
- YALNIZCA SANAYİLEŞMEDE DEĞİL TÜM SEKTÖRLERDE YENİDEN İSTİHDAM ODAKLI BİR YAPILANMA, PLANLI KALKINMAYA ESAS ALINACAK HEDEFLERLE BİRLİKTE YÜRÜTÜLMELİDİR.
- SANAYİ ÜRETKEN, AR-GE'YE ÖNCELİK VEREN YÜKSEK KATMA DEĞERLİ ÜRÜNLER İHRAC EDEN BİR YAPILANMAYA YÖNELİK PLANLA KALKINMA YAKLAŞIMI BENİMSENMELİDİR.

Sanayinin istihdamına geldiğimizde, sanayinin toplam istihdam içindeki payı yuvarlak yüzde 20, yüzde 20'nin de biraz altında bir rakamdır. Tarımın payı yüzde 28, hizmet sektörünün payıysa yüzde 52'dir. Bu dağılımın mesleklere göre, firmalara, firma büyüklüklerine göre dağılımı, okur-yazarlık oranına göre dağılımları araştırmanın içindeki çeşitli tablolarda verilmektedir. Yine istihdam yapısının incelenmesinde hâlâ çalışan nüfusun veya istihdam edilen personelin maaşlı, yevmiyeli çalışması, aile işçisi olması, işveren olması gibi dağılım, işyerinin büyüklüğüne göre dağılımlar verilmekte ve istihdamdaki açmazlar dile getirilmektedir.

Son olarak Sayın Başkanın ikazına uyarak istihdamla ilgili istihdama yönelik birtakım öneriler yer almaktadır. Burada araştırmanın konusu istihdama yönelik sanayileşme olduğuna göre sanayi istihdamının 2013 yılına kadar toplam istihdamdan aldığı payın yüzde 25'e çıkması öngörülmektedir. Kayıt dışı istihdamın yüzde 20'nin altına indirilmesi, çocuk istihdamının tamamen kaldırılmasına bile çok çok azaltılıp çocukların eğitime yönlendirilmesi bir öneri olarak ortaya konulmaktadır. Keza gelir dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi için en az 1.5 milyon kişiye iş alanları yaratacak 3 yıllık 300 milyarlık bir yatırımın, toplam yatırımların uygulanmaya getirilmesi önerilmektedir. Keza işgücüne katılma oranının kadınlarda özendirilerek yüzde 19'dan 40'lara, erkeklerde de 60'a çıkarılmasının hedeflenmesi önerilmektedir. Buna benzer birtakım önerilerimiz var. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

H. Serdar HARP (Oturum Başkanı)- Sayın Cahit Kütükoğlu'na biz teşekkür ediyoruz. Kapsamlı bir araştırmayı gerçekten yine sıkıştırabildiği için ve zamanı yerinde kullandığı için ve arkadaşlar kongremizin 5. Oturumunu tamamlamış bulunmaktayız. Kahve aramız var, saat 12.15'te tekrar buluşmak üzere.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

6. OTURUM

PLANLAMA OLGUSU VE TÜRKİYE SANAYİNİN ÖYKÜSÜ

Oturum Başkanı: Ali Fahri ÖZTEN

Harita ve Kadastro MO Yönetim Kurulu Başkanı

Planlı Dönem ve Planlı Dönemden Çıkışta Türkiye Sanayinin Öyküsü

(1961-1980) ve (1980-2008)

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ

İktisatçı

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Ali Fahri Özten'i davet ediyorum.

Ali Fahri ÖZTEN (Oturum Başkanı)- Değerli konuklar, TMMOB Sanayi Kongresi'nin 2. gününde son Oturumdan bir önceki Oturum planlama olgusu ve Türkiye'nin sanayisinin öyküsü. Planlı dönem ve planlı dönemden çıkışta Türkiye sanayinin öyküsü. Sevgili hocamız aramızda Sayın Prof. Dr. Bilsay Kuruç iktisatçı 1935 yılında İstanbul'da doğdu. Kuruç liseyi İstanbul Erkek Lisesinde tamamladı, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesinde İktisat Fakültesinde yaptı. 1963-1994 yılları arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim üyeliği, 1978-1979 yıllarında Planlama Müsteşarlığında, 1992-2003 yılları arasında Merkez Bankasında banka meclis üyeliği görevinde bulunmuştur. Ben hocamı buraya davet ediyorum, sevgili hocam buyurun lütfen.

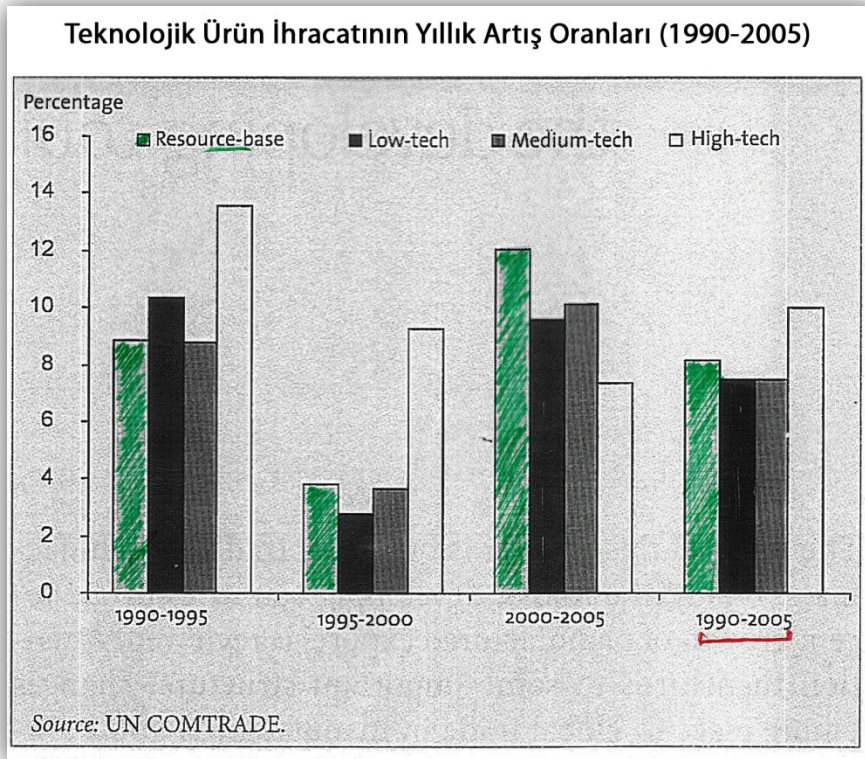
Sözü hocama bırakmadan önce bir-iki noktaya da değinmek istiyorum. Buradan Makina Mühendisleri Odamızın yönetimini, sevgili başkanını kutlamak istiyorum. Türkiye'nin zor günleri yaşadığı, dünyanın zor günleri yaşadığı bir dönemde Sanayi Kongresini 1962 yılından bu yana ve o döneme özgü değerlendirmelerle birlikte, temalarla birlikte ele almakta ve bu çerçevede toplumu, kamuoyunu, mühendisleri, mimarları bilim insanlarıyla birlikte ülkeyi ve genel süreci değerlendirmekte ve kamusal görevi yanında demokratik bir işleyle bu süreci yerine getirmektedir. TMMOB'nin bu anlamda birçok etkinliği zaten var, sizler de biliyorsunuz. Odalarla birlikte bu çalışmaları sürdürmektedir ve Türkiye'nin gündemindeki bu olguyu izlemesinde tabii ki bazı yapılanmaların siyasal iktidarların da dikkatini bir hayli çekmekte ve bu konuda da başta TMMOB olmak üzere Odalarımızın üzerine de siyasal iktidarların bu gücü kullanarak yürüdüklerini de biliyoruz. Biz mühendisler, mimarlar bilimi ve tekniği toplum ve kamu adına sunma noktasında çalışmalarımızı sürdürüyoruz, onurlu mücadelemizi sürdürmeye devam ediyoruz.

Dünyada yaşanan ekonomik krizle birlikte Türkiye'ye yansımaları nasıl olmuştur? Bu konuda iki gündür sevgili bilim insanları, akademisyenler bu konuda bizleri aydınlatmaktadır. Benim başkanlığını yürüttüğüm bu Oturumda sevgili hocamızın "**Planlı Dönem, Planlı Dönemden Çıkışta Türkiye Sanayinin Öyküsü**" noktasında bir sunumu var, bir saatlik bir sunumu var. Ben hocamın özet bildirisine şöyle bir göz attım, ben de müsaade ederse hocam bir-iki soruyla sözü ona bırakmak isterim. Hocam şöyle demiş bildirisinin özet bölümünde: "**Sanayileşme kararı çağın içinde yer alma hamlesidir**" diye bir notu var. 20. Yüzyılda ve 21. Yüzyılın başlangıcında sadece sanayileşme sayesinde çağın içinde yer alınabilir mi? Bir diğer ifadesi var; 1930'lu yıllarda bilinen süreçte sanayinin hamlesinin zor süreçten geçtiğini ifade etmekte ve 1960'la 1980 döneminde Türkiye'nin bir projeler Türkiye'si, bir dönemi olduğunu ifade ediyor sevgili hocamız, arkasından tabii ki kalkınma dönemlerini, o beş yıllık plan dönemlerini inceliyor. Buradan projeler Türkiye'si bir saptaması var. Projeler Türkiye'si yaklaşımından kritik eşiği atlayabilme ve bir sanayileşme sürecini, yani bir ileri gelişme aşamasına geçişi yapabilme noktasında 1970'li yılların sonunda böyle bir sorgulaması var. Arkasından hepimiz biliyoruz, 24 Ocak 1980, 12 Eylül birlikte yaratılan bir dönem ve oradan piyasa ekonomisine geçiştir. Diğer bir tanımlaması kamunun sanayi yatırımcılık ve işletmeciliğin yasaklanmasını değerlendirerek o dönem kamunun çekilmesiyle birlikte hem partnerinden hem de bir kılavuzluktan çekişi var, ama özel sermayenin dünya sermayesiyle karşı karşıya geldiğini ve dünyadaki bu kamunun çekilmesiyle birlikte partner ve kılavuzun karşısında iri kıyım dev bir rakibi görüyor. Bu değerlendirmesi var ve son olarak da 1980'den sonra dönemi üç 10'ar yıllık bölümde ele alıyor sevgili hocamız ve bunlarla birlikte bir değerlendirmesi var. Ben sözü sevgili hocama bırakıyorum hocam söz sizde, buyurun lütfen.

Prof. Dr. Bilsay KURUÇ- Teşekkür ederim Sayın Başkan. Makina Mühendisleri Odasının değerli yöneticileri, bütün katılan arkadaşlar, dostlar; hepinize saygılar sunuyorum. Bana ayrılan süre bir saat, ama öğle saatinde herkes acıkır, hele dinleyenler açıklarını daha çok hissederler, onun için bir saatten

önce bitirmeye çalışacağım. Dün yapılan konuşmaların ikinci bölümünü izleyebildim ve bunlardan çok yararlandım. Bu sabahki konuşmalardan da çok yararlandım. Ben Makina Mühendisleri Odasındaki arkadaşlara söylemişim, kendim analitik bir şey hazırlayamadım, öyle bir vaktim olmadı, onun için sizlere konuyla ilgili bazı gözlemlerimi sunacağım, önemli gördüğüm ağırlık merkezleri üzerinde durmaya çalışacağım. Bazı tablolar gösterebilirim, onlar bana ait değil, bu tablo gibi birkaçı UNİDO'nun 2009 sanayi gelişmesi raporundan alınmıştır birkaç tablo, ondan sonra da bazı tablolar var. Gerçi bunlar dün dostlarımız Aziz Konukman'la Aşkın Türelî'nin daha fazlasını gösterdikleri bilgilerin tekrarıdır. Merkez Bankasından iki arkadaşımız Zafer Yükseler'le Ercan Türkan'ın yaptıkları ve bir yere sundukları bir çalışma var, oradan alınma bazı tablolar var, belki onlardan bir-ikisine bakabiliriz, ama esas olarak dün Aziz dostumuzla Aşkın arkadaşımızın sundukları, daha sonra da bize sunulan, sabah da Yavuz Bey'in sunduğu tablolar zaten sizleri ve hepimizi yeterince bilgilendirmiştir.

Sayın Başkanın da ifade ettiği gibi sanayileşme kararı ciddi bir karardır ve 20. Yüzyılda olduğu gibi 21. Yüzyılda da bu çağın içinde yer alma hamlesidir. Yani çağın içinde yer alacağız, ama neresinde? Çünkü herkes çağın içinde yer alacak, dolayısıyla sanayide vereceğimiz karar ve sanayiyle ilgili politikamız, onunla ilgili öngörülerimiz, öngördüğümüz kurumlaşmalar ki, bunlar yepyeni şeyler olmalıdır, yeni yüzyılda çağın neresinde yer aldığımızı gösterecek en kritik kararlar olacaktır diye düşünüyorum. Neresinde? Çünkü birçok ülke ve onların da başlarında gelen Türkiye verileri ve arkadaşlarımızın çalışmaları ve bilgilerimiz bize onu gösteriyor ki, potansiyel sahibi bir ülkedir. Nüfusu bakımından, geçirdiği deneyimler bakımından ve dünyanın geçirdiği dalgalanmalardan alması gereken dersler bakımından potansiyel sahibi ülkelerin belki de başlarında gelebilir. Bunu sadece iktisatçı yahut da mühendis gözüyle de düşünmemek lazım, son bir yıldır yaşanan dünya krizinin üzerinde düşünürsek çıkarabileceğimiz derslerinden biri dünyada uluslararası hukukun ve geleceğe güvenin kaybolmasıdır.

Dünyanın En Büyük 20 Ürün İhracatı 20 milyarın üzerinde (1995-2005)

Ranking	Code ^a	Technology category	Product	Value 2000 (billions of dollars)	Average annual growth rate 1995-2000 (percentage)
1	334	Resource-based	Heavy petroleum/bituminous oils	160.0	16.4
2	764	High-technology	Telecommunications equipment not elsewhere specified (n.e.s.)	207.7	13.1
3	714	Medium-technology	Engines non-electric n.e.s.	46.2	12.8
4	515	Resource-based	Organic-inorganic compounds	45.7	11.8
5	542	High-technology	Medicaments (including veterinary)	75.2	11.0
6	776	High-technology	Valves/transistors/etc.	284.5	10.6
7	759	High-technology	Office equipment parts and accessories	150.8	10.5
8	771	High-technology	Electrical power machinery	31.8	8.4
9	752	High-technology	Computer equipment	188.5	8.2
10	792	High-technology	Aircraft/spacecraft/etc.	98.8	7.8
11	773	Medium-technology	Electrical distribution equipment	40.5	7.5
12	772	Medium-technology	Electrical circuit equipment	90.7	7.3
13	845	Low-technology	Articles of apparel n.e.s.	55.4	7.1
14	872	Medium-technology	Medical and other instruments	25.7	6.9
15	874	High-technology	Measuring and other instruments n.e.s.	70.8	6.7
16	667	Resource-based	Pearls and precious stones	47.2	6.5
17	821	Low-technology	Furniture and stuffed furnishings	59.6	6.3
18	598	Medium-technology	Miscellaneous chemical products n.e.s.	37.6	5.6
19	781	Medium-technology	Motorcars and other vehicles	301.2	5.5
20	699	Low-technology	Base metal manufactures n.e.s.	51.6	5.1

Source: UN COMTRADE.
a SITC Rev. 3.

Dünyanın En Büyük 20 Ürün İhracatı 20 milyarın üzerinde (2000-2005)

Ranking	Code ^a	Technology category	Product	Value 2005 (billions of dollars)	Average annual growth rate 2000-2005 (percentage)
1	871	High-technology	Optical instruments not elsewhere specified (n.e.s.)	42.5	26.0
2	282	Resource-based	Ferrous waste/scrap	23.5	25.7
3	281	Resource-based	Iron ore/concentrates	27.6	24.6
4	671	Medium-technology	Pig iron, etc./ferro-alloys	25.2	22.9
5	542	High-technology	Medicaments	205.2	22.2
6	672	Medium-technology	Primary/products of iron/steel	28.4	19.7
7	679	Low-technology	Iron/steel pipes/tubes/etc.	53.6	19.2
8	676	Low-technology	Iron/steel bars/rods/etc.	51.3	17.5
9	673	Low-technology	Flat-rolled iron/steel products	64.5	16.9
10	342	Resource-based	Liquid propane/butane	22.5	16.8
11	675	Low-technology	Flat-rolled alloy steel	42.8	16.3
12	541	High-technology	Pharmaceut. exc. medicaments	66.1	16.2
13	334	Resource-based	Heavy petroleum/bituminous oils	344.6	16.1
14	511	Resource-based	Hydrocarbons/derivatives	48.3	16.1
15	723	High-technology	Civil engineering plant	67.0	16.1
16	763	High-technology	Sound/tv recorders, etc.	52.3	15.9
17	512	Medium-technology	Alcohols/phenols/derivatives	28.3	15.9
18	786	Medium-technology	Trailers/caravans/etc.	23.0	15.9
19	571	Medium-technology	Primary ethylene polymers	37.6	15.3
20	691	Low-technology	Iron/steel/aluminium structures	26.8	15.0

Source: UN COMTRADE.
a SITC Rev. 3.

Kapitalizmin büyük devletleri 1945-1950'den sonra dünyaya bir uluslararası hukuk ve güvence çerçevesi sundular. Birleşmiş Milletler başlangıçta bunun teminatı oldu. Bu ne kadar güvenceydi, ne kadar hukuktu? Bunu tartışmalıyım, ama bu uluslararası hukukun çerçevesi 1980'den, özellikle 1990'dan, özellikle 2002'den itibaren kayboldu. Uluslararası hukuk diye bir şey kalmadı. Dünyada insanlar yarınlarından emin değilse bu önemli ölçüde uluslararası hukukun ve hukuka riayet edecek devletlerin yok olmasından, onun için demokrasi denilen terimin de bize artık çok şey ifade etmediğini, yani çok sık tekrarlanınca hakkında şüpheler uyandıran bir terim haline geldiğini de hesaba katarsak geleceğin dünyasında huzurlu yaşayabilmenin, hakları koruyabilmenin yolu büyük devletlerden, onların vereceği teminatlardan geçmiyor. Büyük olasılıkla Türkiye gibi büyük potansiyeli olan ülkelerin kendilerine, kendi potansiyellerine sahip çıkıp dünyayı huzurlu mekanlara, bütün dünyayı değilse bile dünyayı bazı huzurlu mekanlara kavuşturabilme iradesinden geçiyor. O bugünün Türkiye'sinden hareketle olmaz, o yeni bir Türkiye'den hareketle olur ve burada da sanıyorum Türkiye'nin çağın neresinde yer alacağını belirleme kararı önem taşıyacaktır. Bunlar aslında 1930'lardan beri bilinen şeylerdir. Sanayileşme meselesi de bilinen bir şeydir. Arkadaşlarımız bahsetti, ben 1930'lar üzerinde pek fazla durma niyetinde değildim, ama birkaç söz söylemek lazım; Cumhuriyet bir 13-14 milyonluk bir köylüler ülkesinde kuruldu ve 1930'ların sanayi hamlesi zor zamanların ürünüydü, zor koşulların ve zor zamanların ürünüydü. İlk kez o günlerin sanayi programları sayesinde o günün siyaset sınıfının meziyetlerini yansıtır. Varsa eksikliklerini, varsa meziyetlerini hepsini yansıtır. Onun için o günlerin sanayi hamlesi yoksulluktan kurtulmak, kırsalda yaşayan ve o yaşama alışmış bir köylüler ülkesini değiştirme hamlesiydi. Bunlar bizim anladığımız şekilde sanayi planları değildi, bunlar sektör programlarıydı daha çok ve bugünkü dünyaya kıyasla, hatta 1960-1980 arasındaki planlara kıyasla teknik bakımdan mükemmel değildiler, ancak ne istediğini bilen insanların isteklerini yapma iradesini ortaya koyan programlardır. Hangi sektörde hangi ürünlerde var olabiliriz? Onlara nasıl garantili kaynak tahsisi yapabiliriz ve onları nasıl en kısa sürede gerçekleştirebiliriz? Bunu ortaya koyan programlardı.

Yatırımcılığı bunlar öğretti ilk defa, çünkü Osmanlı Devleti yatırımcılığı öğrenmeden batmıştı. Osmanlılıkta yatırım yabancılar gelsin yapsın anlayışıyla sürmüştü, onun için 1930'ların sanayi programları doğru tasarlanan projelere garantili kaynak tahsisi getiren programlardır. Sürekliliği vardır, yani "kitaba yazdık, inşallah olur" değildir. Mutlaka takiple gerçekleştirilen ve hatta süresinden önce gerçekleştirilen projelerdir ki, onları benden daha iyi biliyorsunuz, saymama gerek yok. Büyük ölçek nedir? İlk defa bunu ortaya koymuştur. İleri-geri etkiler nelerdir? İlk defa bunu ortaya koymuştur, yani cevherden nihai ürüne, oradan yaratacağı ek etkilere kadar bütün bunları ortaya koymuştur. Demek ki, sanayiciliğin esası yatırımcılıkla başlayan, işletmecilikle devam eden esası kurumlaşarak 1930'larda ortaya çıkmıştır. Bir küçücük tohumdan, yani Sümerbank tohumundan bir büyük çerçeve, hukuki esasları olan iktisadi devlet teşekkülleri 5 yıl içinde doğmuştur bildiğimiz gibi ve zemini devletçilik olmuştur. Devletçilik sanayiyi tanımlanmıştır, devletçilik sanayi demektir olmuştur. Onun için 1930'ların deneyimi ondan sonraki dönemde geriye önemli bir kalıcı damar bıraktı. Bu 1960'ların planlılığının birkaç damarından biriydi. 1930'ların sanayi dünyasında yetişen gençler o günlerin devlette yetişen sanayici kuşakları ki, bence 1980'lerin, 1990'ların ortasında kaybettiğimiz Selahattin Şanbaşıoğlu bu damarın en önemli temsilcilerinden biriydi. Yani biz yapabilirizi simgeleyen sanayici kuşağı.

1960'ların planlılığına giden ikinci damar 1950'li yılların kamu altyapı yatırımcılarıydı. Devletinkilerdi, yani karayollarının, DSİ'nin, kömür işletmelerinin genel müdürlerydi. Bunlar devletin ve hükümetin verdiği yatırım talimatlarını yerine getirmekle, şekillendirmekle ve en iyi şekilde projelendirmekle görevliydi. Proje fikri, altyapı projesi fikri bu dönemde bunların elinde gelişti ve "yatırım yapıyoruz, ama niye?" sorusu 1950'lerin sonunda, 1960'ın başında bu kuşakta şekillendi. Bunların içinde de en çok tanıdığımız, biliyorsunuz o günün Celal Bayar'ın "Su İşleri

Müdürüm” dediği Süleyman Demirel’dir. Bu kuşak iktisatçıların daha sonra yatırım kriterleri dediği şeyi düşünerek 1960’ların plancılarına bunu aktardılar. Demek ki, yatırım kriterleri her altyapı genel müdürünün yaptığı ve yaparak öğrendiği yatırımcılıktan doğan bir şey oldu. İlginçtir, üçüncü damar da 1950’lerde Türkiye’yi denetim altında tutmak isteyen -gayet tabii daima öyle- Batıdan “*biraz işlerinize çeki-düzen verin, koordinasyon yapın, hatta planlama yapın*” diyen isteklerden gelmiştir. OECD üzerinden gelen “makro koordinasyon yapın, hatta planlama yapın, biz size danışman da gönderelim. Bakın, Jan Timbergen ... diye bir adam var, onu gönderelim”. Böylece bu üç damar 1960’da birleşti, 27 Mayısla birleşti ve planlama doğdu.

Burada ilginç olan birkaç nokta var 1960-1980 döneminde. Bu dönem kıtlıklar tiyatrosu diyebileceğim bir sahnede oynandı. Kıtlıkların başında döviz sorunu geliyor, dünyada sermaye hareketlerinin olmadığı bir dönem olduğu için, 1950-1975 dönemi dünyada sermaye hareketlerinin âdeta yasaklandığı bir dönem olduğu için, böyle 2000’li yıllardan sonra Cenabı Hakkın her ülkeye yağdırdığı gibi dolar yağmıyordu, yoktu, çok kıttı. Onun için kıtlıklarda oynanan bir oyundur bu 20 yıl, kıtlıklar tiyatrosunda oynanan bir oyundur. Başta döviz kıtlığı ve birçok darboğaz vardı. Çok şey yapmak istediğiniz zaman çok darboğazla karşılaşıyorsunuz, böyle bir dönemdi, zor zamanlardı, zemini karma ekonomiydi. Yani hem devlet var, hem özel sektör vardı. Devlet altyapıda vardı esas olarak, ama sanayiye de adım atmaya başlamıştır. İlk plandan itibaren adım atmaya başlamıştı. Plancılığın ağırlık merkezi yavaş yavaş sanayileşme oldu. Başlangıcından beri sanayileşme diyebiliriz, ama ilk planda sanayileşme damgası çok kuvvetli değildir. İkinci, özellikle üçüncü planda kuvvetlidir. Burada ilginç bir nokta şudur bence; sanayileşmeyle planlama hangisi önce başladı diye düşünmemiz lazım, önümüzdeki dönemde de bize yardımcı olsun diye böyle bir soruyu sormamız lazım. Çünkü sanayileşme heyecanı, sanayileşme arzusu bir momentum haline gelirse, eğer ülkede kamu veya özel sanayiciler var ve bunlar yatırım yapmak istiyorlar, kaplarına sığamıyorlar, kendilerine daha çok tahsis, daha çok kaynak arıyorlar yatırım yapmak için, böyle bir momentum varsa bundan belirli koşullarda planlama doğuyor. Sovyetler’in 1920’li yılları bize bunu gösterir. Gitgide artan bir sanayileşme momentumuyla birlikte ve bundan sonra ve bunun sayesinde orada planlama doğmuştur.

Türkiye’de biraz tersi olmuştur. Önce planlama, sonra sanayileşme, yani planlama âdeta sanayileşmeye yol göstermeye çalışmıştır, planlamanın 20 yılı sanayiciyi sanayileştirmeye inandırmak için uğraşılan bir 20 yıldır dersek abartmış olmayız. Sanayici planlamayı sanayileşmeye değil, planlama sanayiciyi sanayileşmeye inandırmak için çaba göstermiştir ve özellikle iş dünyasına sanayileşmenin bütünlüğe sahip büyük bir hareket olacağını daima inandırmaya çalışmıştır. Tabii, o günün sanayi profili henüz gelişmemiş bir sanayi profiliydi. Onun için o günün sanayicisiyle özel kesimdeki sanayicisi de basit ithal ikamesi, 1950’lerin ikinci yarısında başlamış basit ithal ikamesi anlayışıyla yetişmeye başlamıştı. Arkasında bir sanayileşme tecrübesi yoktu ve yetişme tarzı da, kökenleri de buna elverişli değildi. O nedenle özellikle ikinci 5 yıllık plandan itibaren dikkat çeken bir husus Sayın Başkanın da işaret ettiği gibi benim özette vurgulamaya çalıştığım mühendisçe yaklaşımlar planlamaya damga vurmuştur. Ülkeyi bir projeler Türkiye’si olarak görmek, projelerden oluşan Süleyman Demirel’in eski konuşmalarını hatırlarsanız hâlâ da öyle konuşuyor galiba: “*Kaç milyar kw/saat, ne kadar su, kaç km demiryolu, ne kadar karayolu, kaç köye telefon götürülmüş*” filan bunlar performansı göstermeye çalışan, ama esas olarak ülkeyi bir projeler Türkiye’si olarak algılayan bir yaklaşım ki, işin başlangıç döneminde, gelişmenin başlangıç döneminde bu işin böyle olması da doğaldır.

Üçüncü 5 yıllık plan, 1970’lerden itibaren iş dünyası iç pazarın büyüklüğünü fark etti, iyice fark etti ve sabırsızlık başladı. Her projeye teşvik isteme başladı ki, biraz önce de arz ettim, kıtlıklar tiyatrosunda oynanan bir oyundaydık, döviz talebi ve yapılmak istenilen iş gitgide artıyordu. Böyle bir dönemdi ve böyle bir dönemde planlama daha önce konuşulduğu gibi ara mallar bandında ithal ikamesini tamamlasak diye düşündü, esas olarak buna yöneldi. “*Buna büyük bir adım atalım*” dedi ve “*bunu*

madencilik ve enerji yatırımlarıyla tamamlayalım, yani imalat esas olmak üzere tam sanayi bloku madencilik ve enerjiyi de kapsayan sanayi blokunda bu işi tamamlayalım” dedi, ama o yıllar gene 1973’ten sonra biliyoruz dünya bir durgunluk ve enflasyon sürecine girdi. Onun nedenlerine, o sarmalın nedenlerine girmeyelim. Döviz kurlarında dalgalanma başladı, kıt kaynağın fiyatı yükseldi. 1970’e girilirken size büyük ikramiye çıktı gibi bir haber Türkiye’ye geldi. İşçi dövizleri gökten yağmaya başlamıştı, fakat 1973-1974’ten sonra negatif şoklar başladı bildiğimiz gibi, o negatif şoklar gitgide arttı, ambargo, vesaire ve ekonominin iç açıkları büyüdü.

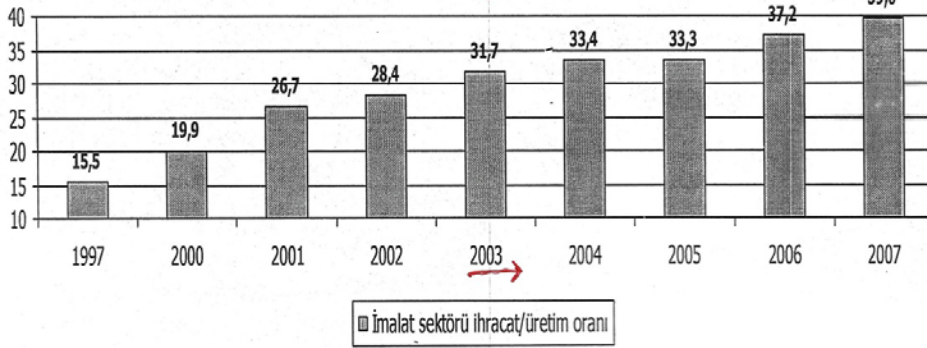
O ortamda biz 1970’lerin sonlarında, 1978’de dördüncü 5 yıllık planı hazırladık. Sabah ilk sunumunu yapan zevkle dinlediğim Sayın Cahit Kültükoğlu’nun 4. planla işaret ettiği tablosunda yer alan noktalarda sanıyorum bir düzeltme lazım, o neoliberal bir yaklaşımla hazırlanmamıştır, o plan uygulanmadığı için 1980’de gelen, daha doğrusu 1979’un son ayında gelen yönetim o planı rafa kaldırmış, kendi yazılı olmayan planını, yani bildiğimiz 24 Ocak rejimini yürürlüğe koymuştur. Onun için 4. plan uygulanmamış bir plandır. Orada biz sanayinin payının büyümesini öncelikli hedef olarak düşünmüştük. Yani çağın neresinde yer alacağız meselesi bizim için önemliydi, sorunlar birikmişti. Altyapı, teknoloji, yeni üretim ihtiyaçları yepyeni boyutlara çıkmıştı ve bize göre Türkiye şöyle bir noktaya gelmişti; artık Türkiye projeler Türkiye’si, projeler ülkesiyle tanımlanabilecek bir noktayı aşmak zorundadır. Sanayide kritik ve mutlaka aşılması gereken bir aşamaya gelmiştir. Planlamayı artık sanayileyle tarif edebilmeliyiz diye düşünüyorduk ve bunu aşabilmek için öncelikle ara mallarda ve sonra da yatırım mallarında ikame olabildiğince tamamlanabilmeliydi ki, biz daha sonra dünyadan bağımsız hareket edebilelim. Bugünkü gibi kendisine kendisi hakkında kararlar tebliğ edilen bir ülke olmayalım, müzakere edilebilen bir ülke olalım, bağımsız hareket edebilelim düşüncesindeydik, yoksa sanayileşme bir fetiş halinde değildi, ama gelinen gelişme aşamasında artık insanları şu proje, o proje, bu projeden ibaret bir ülke değil, artık sanayileşme süreçleriyle, bunlarla meşgul olmaya yönlendirebilmeliydik.

Bu dönem 1980’de, daha doğrusu 1979’un sonunda kapandı. 24 Ocak 1980’de de tebliğ edildi bu dönemin kapandığı, 1930’dan beri gelen dönemin, 50 yıllık bir dönemin kapandığı bir anlamda tebliğ edilmiş oldu. Bu dönemin sanayici kuşağı içinde başta andığım Selahattin Şanbaşıoğlu bir örnektir. Özel kesimde ilginç bir örnek gene ilginç ve hazin bir şekilde 1979’da bir trafik kazasında kaybettiğimiz Eskişehir Sanayi Odası Başkanı Mümtaz Zeytinoğlu’dur. Sanayiyi, dünya sanayini de an an izleyerek ve Türkiye’nin sanayileşmede hiçbir birikimini feda edemeyeceğini ve sanayide var olursa dünyada var olabileceğini daima tekrarlayan, peşinden de bugünlerde ancak yeni yetme halinde olan Anadolu sanayicilerini sürükleyebilen dinamik bir arkadaşımızdı. O dönemden iki önde gelen isim olarak hatırlıyorum onları.

İhracat / Üretim Oranları

	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İmalat	15,5	19,9	26,7	28,4	31,7	33,4	33,3	37,2	39,6
Tüketim	24,8	26,7	31,6	34,4	38,5	39,4	42,7	43,0	44,5
Ara	10,4	12,7	16,8	17,5	19,1	21,1	21,5	23,6	24,9
Yatırım	13,0	25,0	44,8	45,4	51,8	50,9	54,7	56,9	62,2

İhracat (Yüzde)

	Tarım	Madencilik	İmalat Sanayi				Diğer	Toplam İhracat
			Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	Toplam		
Ortalama Yıllık Artış (Yüzde)								
1996-07	5,11	14,66	9,48	17,14	24,32	15,58	14,12	14,91
1996-99	-1,49	1,46	2,65	1,46	17,60	5,29	-0,44	4,61
1999-02	-5,18	0,19	6,60	15,64	19,28	12,05	3,36	10,69
2002-07	16,25	33,80	15,63	28,69	31,76	24,54	31,44	24,34
Yüzde Dağılım								
1996-99	8,66	1,48	49,70	21,68	17,76	89,14	0,61	100,0
2000-02	5,66	1,19	43,57	23,13	25,81	92,52	0,52	100,0
2003-07	4,04	1,26	33,52	25,97	34,51	94,00	0,55	100,0

Kaynak: TÜİK

1980, Türkiye kapitalizminin jargonuyla piyasa ekonomisine yönelik diye sunuldu bize, asıl anlamı tabii karma ekonominin bitişiydi. Sonra, kamu sanayinin daha önce konuşulduğu gibi yatırımcılıktan ve işletmecilikten yasaklanıştı, ama işin püf noktası orta ve uzun vade, özellikle uzun vade politika belirleme iradesinden vazgeçilmesiydi. O tarihte özel kesimin geçmişte yaşanan 1970’lerde yaşanan heyecanlı sanayi yıllarına rağmen, sanayinin heyecanlandığı yıllara rağmen özel kesimin bir sanayileşme momentumu yaratmak, yani artık kamunun yol arkadaşı olarak devam etmediği, yol arkadaşından vazgeçildiği, planlama gibi kılavuzun da kalmadığı bir yeni ortamda, o tarihteki saptamayı doğru yapmak gerekirse özel kesimin bir sanayileşme momentumu yapma, böyle bir şeyi yaratma heyecanı yoktu. Türkiye’nin daha karmaşık ve daha ileri düzeyde işlere yönelme hedefi dolayısıyla sahipsiz kaldı. 1980’den sonra artık dünya vardır. Özel sanayi kesiminin karşısında ve Türkiye’nin karşısında dünya bir rakiptir, dev bir rakiptir ve dev rakip bana “teslim ol” dedi. Kendisiyle yarışamayacak boyda olan Türkiye sanayine böyle denmiş oldu ve ondan sonra özel sanayi kesimi herhangi bir ciddi iddia sahibi olmadı. Çünkü 1980’e kadar bir iddia vardı. İddia sanayi dünyasının bir mensubu olma iddiasıydı. Türkiye’nin iddiası sanayi dünyasının bir mensubu olmak, ona göre çağın içinde bir yer alabilmektir. Bunun yerine 1980’den itibaren dünya ekonomisi içinde yer alma niyeti geçti. Buna bir iddia demek zor, çünkü bunu dünya talebi belirliyor. Dünya size hangi koltuğu gösterirse veya hangi sandalyeyi gösterirse oraya oturuyorsunuz. Onun için dünya ekonomisi içinde yer alma niyeti dünya sanayii içinde oraya mensup olma iddiasını kapsıyor mu? Son 30 yıl bu soru yanıtız kaldı, daha doğrusu olumsuz bir yanıtla karşımıza çıkıyor ve 1980’den başlayan yeni anlayış içinde mühendislerin ve dünyayı bilen sanayicilerin meslek görgüsü ve birikimlerinden çok, dünya ekonomisinin Türkiye’den taleplerine göre sanayinin şekillendiğini görüyoruz. Dolayısıyla sanayicilik aktif bir politika haline dönüşmekten gitgide uzaklaştı. Dünya talebi bunu belirledi ve özel kesimin yeni alışkanlıkları buna göre oluştu.

Burada şunu da kavradık ki, eğer sanayileşme kararı çağın içinde yer alma kararı demekse, o zaman çağın içinde yer alma kararında bu ülkenin siyaset sınıfı son derece önemlidir. Siyaset sınıfının yapısı, iradesi, yetişmesi, özgüveni, kararlılığı son derece önemlidir. 1980’den bu yana geçirdiğimiz 30 yıl siyaset sınıfının Türkiye için ne kadar önemli olduğunu bir ders olarak bize hatırlatmalıdır. Bu pozitif değil, negatif bir derstir, sanayileşme hesabına negatif bir derstir, ama şimdi yeniden bunu düşünmeliyiz. 1980’li yıllara kadar sanayi dünyası bir destekler okulu diyebileceğimiz bir okulda büyümüştü, bir okula gitmişti, orada büyümüştü. Bu destekler okulunda bildiğimiz gibi teşvikler, istisnalar, bağışlıklar ve yöneten fiyatlar vardı. Serbest bırakılan fiyatlar yahut da dünya tekellerinin buyurduğu fiyatlar değil de, bizim merkezden yönettiğimiz fiyatlar vardı. 1980’den sonranın sanayici kuşağıysa başka bir okula gitmek zorunda kaldı. Destekler okulu kapandı, öğretmenleri emekliye sevk edildi, başka bir okula gitti sanayiciler, sanayi o okulda yeni dersler öğrendi. Orada kapitalist ekonominin zorunlu göstergeleri var, oradan bakarak, o filtreden bakarak öğrenmek zorundaydılar, sanayiye ona göre karar vermek zorundaydılar. Bunlar da zorunlu dersler faiz, döviz ve dünya fiyatları dersleridir. Bu filtreden bakmak zorundadırlar son 30 yılda, sanayiye bunlar üzerinden algılamak zorunda kalmışlardır ve sanayinin yeni kalıbı da, son 30 yıllık kalıbı da böyle oluşmuştur. Demek ki, ekonomik paketler sanayiye 1980’den sonra şekillendirmiştir. Birinci nokta ekonomik paketlerdir, ikinci noktaya biraz sonra bu grafikte ilgili olarak geleceğiz.

Son 30 yılda birbirini tamamlayan ekonomik paketler, birbiri ardına gelen, arada kesilmeyen, arada nefes aldırılmayan paketler oldu. 1980’lerdeki bu paket yüksek döviz kuru, pozitif faiz ve yükselen dünya fiyatları paketidir. Bu Türkiye’yi 1980’lerde basit ürünlere, hurdacılığa, emek yoğun tekniklere, bazı tarım ürünlerine, ikinci el sanayilerin transferine, yönlendirdi ve “ne yapsak sanayidir” çizgisini besledi diyebiliriz. En önemli negatif etkisi bence sanayicinin merakını silmesidir, yani yeni işlere gireyim mi, girmeyeyim mi merakını silmesidir. Sanayinin nereden filizlendiği yolunda merakı silmesidir. Sanayiciye şu güven verilmiştir 24 Ocak 1980’den itibaren; reel ücretler yükselmeyecek

sen merak etme, 12 Eylül 1980'den sonra da sendikacılık da olmayacak, sen merak etme güvencesi verilmiştir. Dolayısıyla ücret meselesi, yani kaliteli işlere sanayide yüksek ücret vermek gerekir düşüncesi silinmiştir ve ücret meselesi sadece bir maliyet meselesi olarak sanayici tarafından algılanmıştır. Çünkü esas mesele ona denilmiştir ki, rekabet etmektir. Dünyada sanayi merdiveninde yukarılara çıkmak değil, esas mesele rekabet etmektir, elinde ne varsa onunla iyi rekabet et, dolayısıyla önce maliyetleri algıyla denilmiştir. 1980'de özel kesim sanayicisi rüştünü ispat edemediğini ve bu geçiş noktasını, yani projecilik, projeler Türkiye'sinden sanayinin o kritik aşamayı sanayileşmeye geçiş sürecini algılayamadığını, yakalayamadığını, rüştünü ispatlayamadığını, görevin ağır olduğunu fark etmemiştir.

1990'lardaysa, sanayici 1980'lerde kendisine belletilen dersleri onların üzerine eklenen yeni derslerle takviye etti. Aynı derslerin devamı oldu bir anlamda, yani daha yüksek dersler, şimdi artık mastır yapmaya başlıyor. 1990'ların şaşırtıcı bir ortamı vardı, çünkü kapitalist ekonomi daima krizlerle gelişir, Türkiye bu krizleri 1980'de yaşamıştır, malum 1988'de yaşadı, ondan sonra 1994'te yaşadı, ondan sonra 1990'ların sonlarında yaşadı, 2000-2001'de yaşadı, böyle devam ediyor. Şimdi de 2008'de yaşadı, bu kapitalizme kayıtsız şartsız yönelen bir ülkenin normal seyridir. 1990'larda 1980'lerde öğrendiği kapitalizmin temel bilgilerini yeni paketlerle takviye etti. Bu takviyede şu deniliyor; reel ücret düzeyinde kayda değer bir artış olmayacak merak etme, büyük imalat sanayinde ücret payı yüzde 20'yi aşmayacak. Sabahki veriler de bize bunu gösteriyor. İkinci bir nokta, Türkiye'de devreye giren şey fahiş diyebileceğim yükseklikteki faiz, çünkü yüksek faiz Türkiye'ye yapay bir bolluk tiyatrosu getirdi. Türkiye ekonomisinin bir bolluk tiyatrosu halinde olmasını sağladı, ama bu yapay bir bolluktu. Yapaydı, çünkü üretim gücü ve teknik bilgisiyse orantısızdı. Bu da ancak yüksek faiz, dünya ölçülerine göre fahiş faiz vermekle olabiliyordu ve sanayiciye denildi ki, fahiş faiz getirisi sanayici kârından yüksek olacaktır denildi. Dolayısıyla bunu bir parametre olarak al, yani maliyetlerinde de bunu hesaba kat denildi. Döviz sıkıntısı doğmayacak ve döviz kredisi Türk Lirası kredisinden ucuz olacak denildi. Bunlar yeni derslerdi 1990'larda ilk kez öğretilen derslerdi, yani ithal girdinin yerli girdiden daha ucuz olacağını, sanayici 1995'ten sonra yavaş yavaş öğrenmeye başladı ve şunu da kendi çıkardı ki, istihdam artışı önemli değildir. Yurt içinde katma değeri gitgide artıracak yatırımları hayal etmek, bunlarla uğraşmak, bunlar fantezidir. Onun için birinci mesele kazançları artırabilmektir ve bu sanayiciyi 1990'ların ikinci yarısından itibaren meslek dışına kaymaya da yönlendirdi. İstanbul Sanayi Odasının yıllık yayınladığı 500 firma raporlarını yıl bazında incelerseniz faaliyet dışı kârın sanayici kazancının zaman zaman yüzde 80-90'ını oluşturduğunu o tarihlerden itibaren görebilirsiniz. Demek ki, sanayici olmama teşviki artmaya başladı, dolayısıyla 1990'lar ilginç, sanayici için şaşırtıcı bir ortamdır ve enflasyonun daima yüksek seyrettiği bir ortam olduğu için, biz IMF boyunduruğunda olmamıza rağmen IMF yüksek enflasyona, dolayısıyla onun yavrusu olan yüksek reel faize ses etmemiştir. Bu politika yerleşti, bu ekonomik paketler artık sorgulanmaz hale geldi. Esas budur haline geldi ve Türkiye hiç boş bırakılmadı. Daima bu ekonomik paketin âdeta bir tel örgüyle çevirdiği bir ülke şeklindeydi. 1990'ların ikinci yarısı bize sabahki tabloların da gösterdiği gibi Yavuz Beyin bize gösterdiği tablolardan da gördüğümüz gibi, artık Türkiye yarı sanayileşmiş bir ülkedir ve yarı sanayileşmiş olmanın eğer bir avantajı varsa, o avantaj neyse ona göre hareket etmek zorundadır. Hastalıkları varsa bundan sonra o hastalıkları da birlikte taşıyacaktır. Dolayısıyla 1990'lar sanayici bakımından en önemli iki ders vermiş oluyor; birisi Türk Lirası kredinin gitgide pahalılaşması, ikincisi faaliyet dışı gelirin artması ve üçüncüsü de siyaset sınıfı bakımından koalisyon hükümetlerinin ilkesiz oluşu, sanayi politikalarında sanayi düşünme bakımından ilkesiz oluşu ve ekonomik paketler Türkiye üzerinden eksik edilmediği için teslimiyetçi oluşu. Dış dünya artık ne diyorsa ondan ibarettir esas olarak.

Bu tarihten itibaren, 1990'ların ikinci yarısından itibaren dünya talebinin yavaş yavaş yeni bir kalıbının oluştuğu, bizim dışımızda yeni bir kalıbının oluştuğunu görüyoruz ve Türk sanayicisi

dünyanın yeni kalıbına uyum, yani madem Türkiye’de sanayi dünya talebine göre şekilleniyor, artık bu kalıba uymalıyım ve ona göre rekabet etmeliyim, bu düşünceye alışıyor. 1995, 1996 ve sonrası diyebiliriz, o kalıpta Asya’nın çekim gücü, Asya bölgesinin çekim gücü yavaş yavaş artıyor. Önce Doğu Asya diyebiliriz, ama yüzyılın sonuna doğru son bir-iki yılında özellikle 2000’li yıllarda artacak şekilde Çin ve Hindistan’ın sahneye çıkışı, yani dünya ürün profilini şekillendirme iddiasıyla Çin ve Hindistan’ın ortaya çıkışı ve dünya talebinin şekillenmesinde Çin ve Hindistan’ın gitgide çok kısa sürede bir ağırlık merkezi oluşturmaları, dolayısıyla ihtiyaç duydukları ürünleri, ihtiyaç duydukları süreçleri müşteri ülkeler üzerine âdeta empoze edecek iki oyuncunun sahneye çıkması. Bu sanıyorum Türkiye benzeri ülkeleri ve Türkiye’yi etkilemiş olan bir gelişmedir. Bu daha çok 2000’li yıllarda keskin, berrak bir hale gelecek, 1990’ların ikinci yarısında sanayici nereye doğru gideceğini görmeyebilirdi, dünya talebi nerede bunu görmeyebilirdi, hatta sanayici o yıllarda Avrupa pazarıyla oyalandı. Yani Avrupa pazarı büyük pazardır, biz oraya ihracat yapacağız, ona göre şekilleneceğiz diye kayıtsız şartsız gümrük birliğine giriş sanayicinin ufkunun ve dikkatinin Avrupa’dan ibaret olduğunu gösteriyor, ama o sırada yeni bir ağırlık merkezi oluşuyor. Bunu 1990’ların sonlarında sanayici görmedi, bunu artık sanayiciye kılavuzluk yapamayan planlama da görmedi. Bu 2000’li yıllarda önümüze geldi. 2000’lerin ilk yarısında sanayici yeni ders olarak ekonomik paketle öğrendiği dersleri gene hafız gibi tekrarlamayı sürdürerek bir yandan, ama dünya talebinin artık Asya üzerinden ve Aziz dostumuzla Aşkın’ın bize gayet güzel tablolarla dün sunmuş oldukları gibi hangi mallarda, onu sanayici yakaladı.

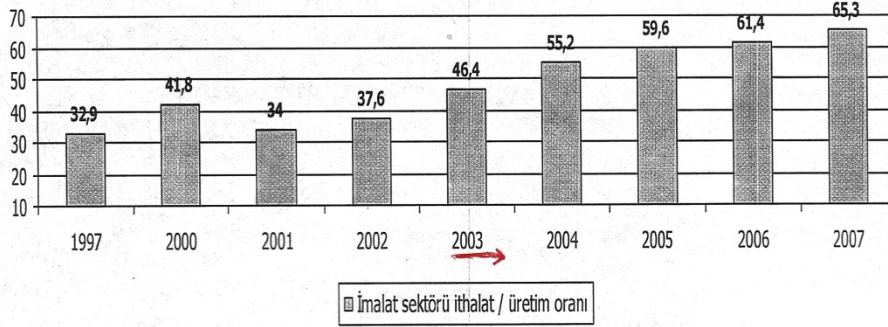
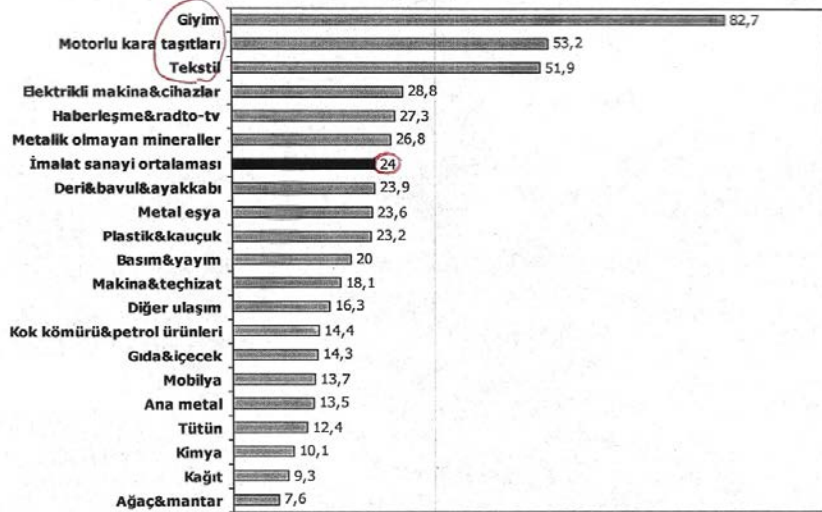
İthalat (Yüzde)

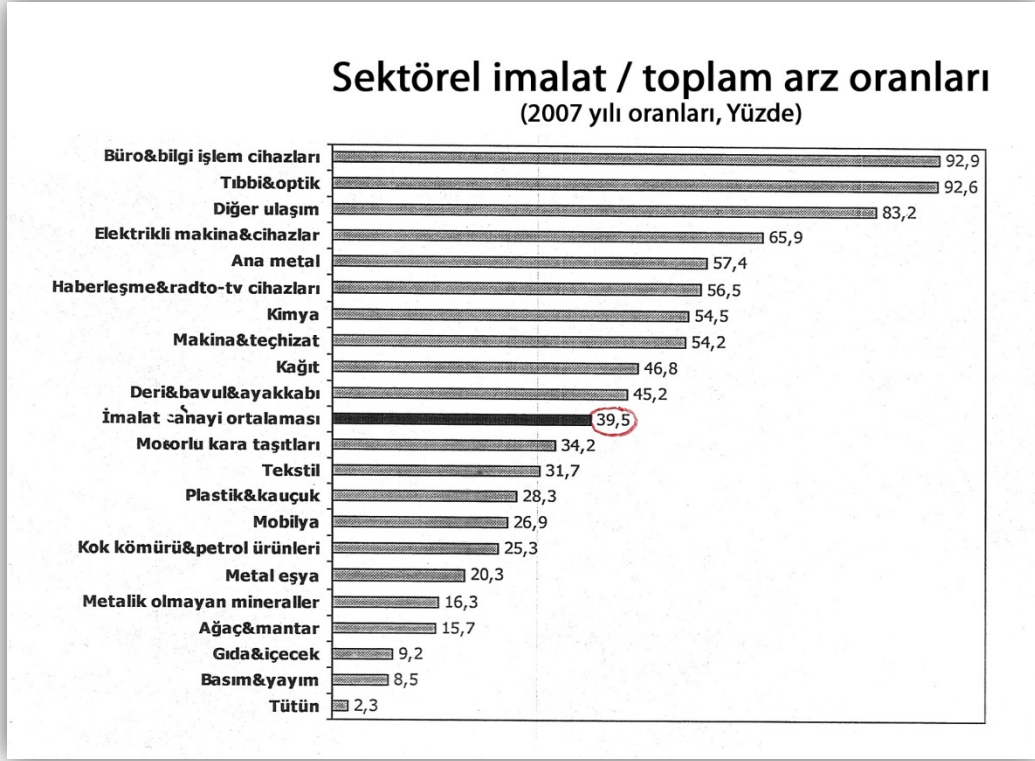
	Tarım	Madencilik	İmalat Sanayi				Diğer	Toplam İthalat
			Tüketim Malları	Ara Malları	Yatırım Malları	Toplam		
Ortalama Yıllık Artış (Yüzde)								
1996-07	7,17	15,71	9,32	16,08	11,0	12,91	16,24	13,16
1996-99	-8,69	-5,82	-9,80	0,98	-0,65	-1,22	-10,46	-2,31
1999-02	1,08	19,21	14,22	12,26	0,56	6,84	14,91	8,22
2002-07	22,20	28,61	19,50	28,76	25,88	26,47	36,89	26,95
Yüzde Dağılım								
1996-99	4,67	10,18	10,13	30,04	42,61	82,77	2,37	100,0
2000-02	3,55	14,15	9,11	33,99	37,10	80,21	2,09	100,0
2003-07	2,64	14,10	8,03	37,06	34,91	80,01	3,24	100,0

Kaynak: TÜİK

İthalat / Üretim Oranları

	1997	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İmalat	32,9	41,8	34,0	37,6	46,4	55,2	59,6	61,4	65,3
Tüketim	10,7	11,0	10,1	12,4	15,3	18,1	20,0	21,5	24,1
Ara	36,0	50,3	43,9	52,3	62,2	66,6	70,3	73,5	76,4
Yatırım	73,8	94,9	83,7	76,3	89,5	100,4	107,8	107,1	113,1

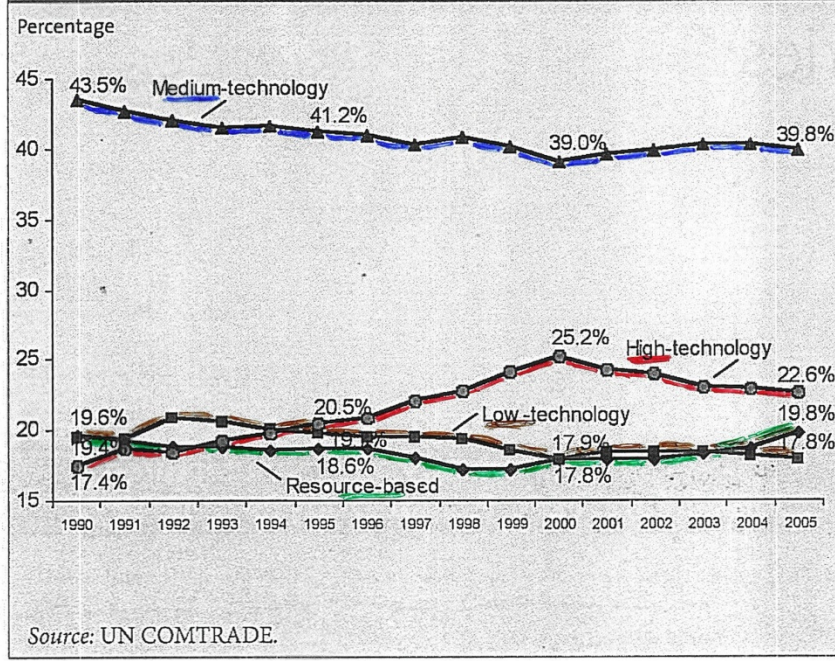
Sektörel ihracat / toplam arz oranları
(2007 yılı oranları, Yüzde)

Çin ve Hindistan ağırlıklı yeni merkezle oluşan dünya talebi, tabii bütün dünya talebi bu değil, ama bizim üzerimize en çok etki yapan dünya talebi bu. Çünkü onların talebi bizim ürün profilimize çok uygun düşüyor. Nedir onlar? Basit ve orta teknoloji ürünler, Çin “inşaat yapacağım” dediği zaman “büyük inşaatlara giriyorum” dediği zaman biz varız veya bize “al şu ithal girdilerini şunu yap bana gönder” dediği zaman biz varız. Hindistan keza, ama tesadüfen öyle bir zamana geliyor ki, bu unsurlar birleşiyor ve Türk sanayicisi yeni bir ufuk keşfetti sanıyor. Kendisini değişik bir yola çıkaracak yeni bir ufuk keşfetti ve buradan basit teknoloji ve orta teknoloji bir sanayi profilinden ben sanayici olabilirim, daha doğrusu sanayici sayılıyorum düşünmesine kapılıyor.

2000’lerde tabii bir-iki etken var bunu belirleyen, bu profil bize şunu gösteriyor ki, 2000’lere kadar yüksek teknoloji ürünler, bakın yüzde 25’e kadar çıkıyor 2000’e kadar. Yüksek teknoloji ürünler bütün ürün payları içinde, ondan sonra nispi bir artış gösteriyor. Orta teknoloji ürünler keza o da bir artış gösteriyor, ama bu UNIDO’nun bir tablosu. 2009 raporundan alınma, doğal kaynak bazlı ve basit teknoloji ürünlerin payında önemli bir değişiklik yok, şunu istisnai sayabiliriz; 2000’den sonra doğal kaynaklı ürünlerde bir artış var. Bu da Çin ve Hindistan’ın, yani Asya kaynaklı talebe bağlı bir şey, dolayısıyla bazı şeyler bir zaman kesitinde ilginç bir şekilde bir araya gelmiş oluyor.

Doğal Kaynaklı, Düşük, Orta ve İleri Teknolojik Ürünlerin İhracat Oranları (1990-2005)

Önce şunu saptayalım; bir kere dünya 1990'larda yüksek ve orta teknoloji ağırlıklı bir imalat sanayi profiline sahip ticarete, 2000'lerdeyse basit ve ortanın bir karması ve kaynak yoğun ürünlerde bir artış var. Bize çok denk düşen, yani bize dünya tarafından ne denilmişse 1980'den itibaren, neredeyse orada kal, onu yap denilmiş, bu bize 2000'lerde uygun düşüyor ve Türkiye dünya ekonomisine yeni bir giriş kapısı bulmuş hissediyor kendisini, çünkü Türkiye'nin arz olanaklarıyla dünya talebi ilk kez daha önce olmadık şekilde örtüşüyor. Türkiye'nin faktör yapısı başta arz ettiğim gibi yüzde 20'yi aşmayan payla devamlı olarak ücretlerin düşük kalışı, sendikasılaştırma, vesaire bir avantaj gibi görünüyor ve ekonomik paketlerin bunu daima bize tekrarlatan mantığı, bütün bunlar birleşiyor. Burada iki ilginç şey daha var, bunlar belirleyici; biri 2000'lerde Türkiye'deki siyasi iktidarın yapısı. Daha doğrusu buna siyasetçi sınıfının yapısı diyelim, çünkü her şeyi de siyasi iktidara yükleyemeyiz. Siyasi iktidarın dışında ondan çok farklı bir siyasetçi ekibi, güçlü bir siyasetçi ekibi özellikle Mecliste temsil edilen güçlü bir siyasetçi ekibi var olsaydı yok öyle değil, böyle bir yol daha var derdi. Demek ki, siyaset sınıfı 1980'den beri sanayiciye öğretilen dersleri o da fahri öğrenci olarak dinlemiş, o derslerden feyiz almış. Dolayısıyla Türkiye'deki yeni siyasetçi sınıfı yeni iktidarla simgeleşerek bu formülü tam olarak kabul ediyor. Yeni siyasi iktidarın kabullerine de büyük bir uygunluk gösteriyor. Bunu tamamlayan, bunu teşvik eden Türkiye'nin 2000'lerde hızlı büyüme oranları yakalamasını sağlayan şey kapitalizmin 2008'de çöküşüyle sona eren cicim yılları, yani dünya likidite bolluğu, dünyadaki yapay kaynak bolluğu diyelim buna isterseniz, bu dünya likidite bolluğu Türkiye'ye de ciddi ölçüde damladı, Türkiye bir bolluk tiyatrosunda dünyaya uyumu oynadı. Yarı sanayileşmiş ülke kimliğini pekiştirdi. 2000'li yılların önemli tarafı bunu pekiştirmiş olması, diğer arkadaşlarımız da söylediler, gitgide tedarikçi olma bu sanayi profiline, 2000'li yılların önemli özelliği gitgide tedarikçi olma, bazı sektörlerle malum otomotiv başta olmak üzere madeni eşya, ana metaller, vesaire, tekstil daima var, bunlarla kendini atılım yapıyor sayması sanayide verimliliğin, özellikle ithal girdilerin

artışıyla yükselmesi. Bütün bunlar, döviz kurunun sabitleşen ucuzluğu, döviz kuru ucuz, ama sabit tuhaf bir şekilde, Türkiye açık veren bir ülke, sürekli olarak açık veriyor, ama döviz kuru dolar bazında âdeta sabitlenmiş durumda. Reel olarak değer kazanıyor, ama sanayici onu sabit gibi algılıyor. Kısacası yeni sanayici kuşakları dünya ekonomisinde bu kalıba göre bir yer edinmenin insanları olarak Türkiye’de karşımıza çıkıyor.

Bu dönemde dikkatimi çeken sadece bir tek sanayici var, farklı bir adam, yani en ulusal adam Jan Naum... En ulusal sanayici, en yaratıcı sanayici. Gecen hafta galiba 30 Kasım’da Cumhuriyet’te yapılan röportajında *“artık bir adım öteyi düşünme zamanı geldi”* diyor. Başlık öyleydi. Yani arkadaşlarımızın ısrarla üzerinde durduğu yüksek teknolojilere, katma değer olabileceği kadar yurtiçinde kaldığı ve yüksek katma değerli süreçlere, ürünlere ve hizmetlere yönelme zamanı artık geldi diyor ki, ben kendisinin bunları söylediğine 10 yıl önce de bir toplantıda tanık olmuştum. Başka bir yaratıcı sanayici hazindir; ama aklıma gelmiyor. Yani buna çabalayan sadece toplantıda konuşmaktan ibaret değil, buna çabalayan başka bir sanayici aklıma gelmiyor. Demek ki, sanayi, özel sanayi kesimi yine kılavuz istiyor ve yine yol arkadaşı istiyor. Öyle bir noktada bulunuyor. O nedenle bugüne kadar bu dünya ekonomisinde yer edinme arzusu, ama dünya sanayinde yüksek bir profile erişme arzusunun olmayışı esas meseledir, bunu ön planda düşünmeliyiz.

Bu son 30 yılın sanayici kuşağı kimler, diye düşünmeliyiz, ama bir de 1980’de başlayan bu model insan yetiştiriyor mu, yetiştirdi mi diye düşünmeliyiz. 1980’den önceki dönemin insan yetiştirdiğini, yani kastettiğim işçi düzeyinde, teknisyen düzeyinde, mühendis düzeyinde, sanayi yöneticisi düzeyinde yetiştirdiği insanları biliyoruz. Kıt kaynakları değerlendirerek yetişen insanlar. 1950’lerde daha özel sanayi kendi yöneticilerini yetiştiremezdi, onları kamu kesiminden alırdı. Çünkü orada yetişmişti, mühendisleri oradan alırdı. Demek ki, işin tezgahı orasıydı, ama son 30 yılda bir insan bilançosu yapmamız lazım, bu son 30 yılın yarı sanayileşmiş Türkiye’si için ve bu bilanço yapıp yaparsak sanıyorum bu görev Yavuz Beylere düşüyor gene, insan zayıyatı çok olan bir model karşımıza çıkacak. Bu sadece sendikasıylaştırmadan doğan bir şey değil, ama bütünüyle sanayi görgüsünün filizlenip oluşmamasından, birikememesinden, dünyanın nereye doğru gittiğini sanıyorum doğru algılayamamaktan, uzun vadeli düşünmenin 30 yıldır Türkiye’nin gündeminden kalkmış olmasından, dolayısıyla insan zayıyatıyla, büyük insan zayıyatıyla işleyen bir model karşındayız.

Şuradan da anlayabiliriz, çok güncel ve hazin bir örneği var; grizu patlamasında 19 işçi öldü biliyoruz, dün öldüler daha. Birkaç gün önce de 7 er şehit oldu. 7 erin şehit olması tabii hepimizin yüreğini cız ettirdi ve hemen toplumda bir tepki belirdi. Hangi çevrelerden, nereden, nasıl bunu sorgulamayalım, ama toplumun refleksiyle hemen toplumsal bir tepki belirdi. 19 işçi öldü ve henüz bir refleks belirmedi. Sendikalarda da belirmedi, sivil toplum denilen sivilliğini bilmiyorum, toplumunu da bilmiyorum, örgütlerde de bir refleks belirmedi, buna karşılık geçen hafta yapılan kamu işçileri grevinde seçerek de olsa sokaktaki vatandaşa soru sordukları zaman *“hastaneye gittim, tedavimi yaptıramadım, grevin zamanıydı”* filan diyor. Demek ki, toplumda insan zayıyatıyla işleyen modeli algılamakta büyük bir eksiklik var. Toplumsal olan kayıpları algılamakta büyük bir eksiklik var, dolayısıyla burada sanayinin yol göstericiliğinin, insanlara işbölümünü öğretmesinin, haklarını ve yükümlülükleri öğretmesinin, kısacası insanları terbiye etmesinin, onlara bir yaşama biçimi vermesinin de ne kadar eksik kaldığını, son 30 yılda ne kadar eksik kaldığını düşünebiliriz.

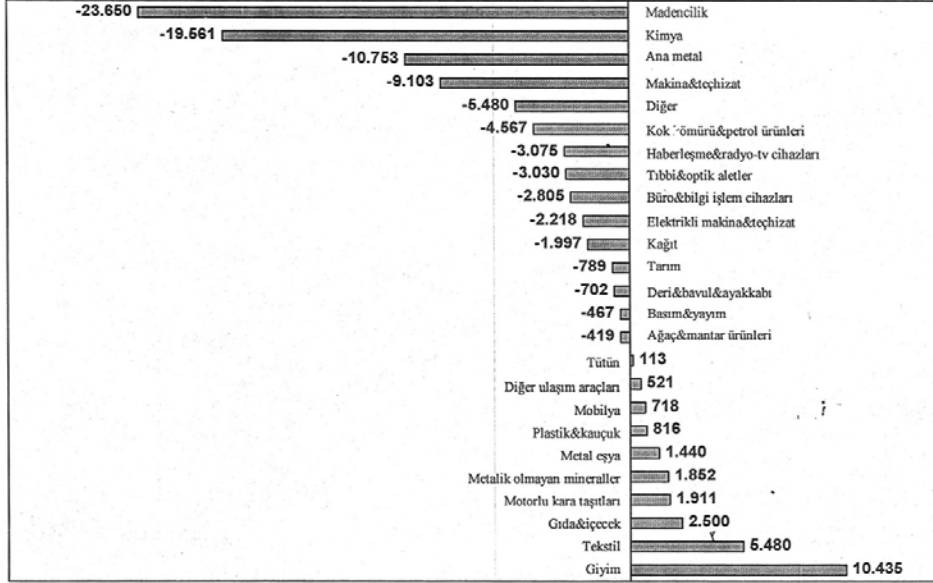
Dış ticaret dengesi (Milyon Dolar)

	1996	2001	2003	2004	2005	2006	2007
Tarım	-13	567	-415	-216	527	578	-916
Madencilik	-4,713	-6,228	-8,551	-10,332	-15,511	-20,887	-23,650
- Ham petrol & doğal gaz	-4,252	-6,073	-7,763	-9,366	-14,128	-19,219	-21,778
- Diğer	-461	-155	-788	-966	-1,383	-1,668	-1,872
İmalat sanayi	-14,981	-3,860	-11,311	-20,868	-25,395	-30,133	-32,914
Tüketim malları	6,767	9,530	12,702	14,633	16,582	16,137	18,544
- Tekstil & Giyim	6,574	8,381	11,451	12,950	13,999	14,252	15,915
- Diğer	193	1,149	1,251	1,683	2,583	1,885	2,629
Ara malları	-7,367	-7,050	-14,524	-19,311	-24,506	-28,637	-35,097
- Kimyasal ürünler	-5,154	-5,295	-9,312	-12,578	-14,659	-16,118	-19,561
- Ana metal sanayi	-562	-691	-3,419	-4,268	-6,795	-7,749	-10,753
- Diğer	-1,651	-1,064	-1,793	-2,465	-3,052	-4,770	-4,783
Yatırım malları	-14,081	-6,340	-9,489	-16,189	-17,471	-17,633	-16,360
- Makina & teçhizat	-6,640	-3,372	-5,023	-6,449	-7,345	-8,310	-9,103
- Motorlu kara taşıtları	-2,109	451	-974	-2,983	-2,106	-617	1,911
- Diğer	-5,332	-3,419	-3,492	-6,757	-8,020	-8,706	-9,168
Diğer	-1,019	-573	-1,888	-3,052	-3,035	-3,698	-5,480
Genel Toplam	-20,402	-10,065	-22,087	-34,373	-43,298	-54,041	-62,833

2008'in dünya krizini yaşadıkten sonra gene üzerinde düşünürsek Türkiye hem malzeme zayıyatında bir model yaşamış, hem insan zayıyatıyla bir model yaşamış. Malzeme zayıyatında esas olarak ben öteki şeyleri göstermeyeyim veya birkaç tablo daha gösterelim. En son Türkiye'nin Asyalaşması diye bir tablo var, onu bulalım. Yapabileceği şeyleri yapamayarak en azından nasıl bir malzeme zayıyatı, nasıl bir akıl zayıyatı, çünkü yapma potansiyeline sahipsiniz, fakat o potansiyelin farkında değilseniz ne kadar büyük bir akıl, zaman ve algılama kaybediyorsunuz. Evet, dış ticaret açığının Asyalaşması burada gitgide Asya, Asya1, Çin ve Hindistan'ın olduğu yer. Dış ticaret açığımız oraya kayıyor. Bu Zafer Beyle Ercan Bey dostlarımızın ikisinin hazırladığı tabloda vardır ve tarih orada 2007, gitgide oraya doğru olan açıkları görebiliyoruz. Öteki tablolara şimdi gerek yok.

2008 krizi dolayısıyla diğer arkadaşlarımız da anlattılar, ben uzun uzun yenilemeye gerek görmüyorum. Bu günkü profilde lokomotif rolüne çıkan sektörlerin bir dünya krizi karşısında ne kadar kırılan olduğunu bize gösterdi, başta otomotiv olmak üzere. Hatırlıyorum, geçen yıl burada yapılan Sanayi Kongresinde Bursa'dan gelen bir sanayici galiba Uludağ gazozlarının sahibiydi, o da Şubat ayında olmalı, dedi ki: "Bir sosyal deprem olmasından, ciddi bir sosyal kalkışma olmasından çok korkuyorum" Uludağ gazozlarının sahibiydi sanıyorum gıda sektörü adına konuşan arkadaşımız, dolayısıyla bu profilin lokomotif sektörleri demek ki, 4 ayda, Şubat'ta olduysa bu konuşma Amerika'da krizin büyüdüğü Ekimden Ocak sonuna kadar 4 ayda tabloyla karşı karşıya kaldılar. Otomotiv, biliyorum ki Bursa'da tekstilden daha çok etkilendi. Yeni inşaat, TOKİ başta olmak üzere inşaat bir heyula olarak son yılların Türkiye'sinde bedava kaynakla neler yaptığını benden iyi biliyorsunuz.

Sektörel dış ticaret dengesi (2007 yılı, Milyon Dolar)

Üretimde ithal girdiler: I/O analizi

	Üretim içindeki ağırlığı (Yüzde)	Yerli Girdi/ Üretim Oranı	İthal Girdi Kullanımı (Yüzde)			Ortalama yıllık üretim artış, Yüzde (199 - 2007)
			Doğrudan ithal girdi kullanım oranı	Dolaylı ithal girdi kullanım oranı	Toplam ithal girdi kullanım oranı	
İmalat sanayi	100,0	45,40	14,75	7,14	21,89	4,07
Tüketim malları	44,0	52,72	10,57	6,74	17,31	1,02
Ara malları	35,8	38,16	18,75	6,79	25,54	4,06
Yatırım malları	20,2	42,32	16,75	8,63	25,38	7,58

Not: 1998 Input-Output tablosu esas alınarak hesaplanmıştır.

Endüstri-içi ticaretin imalat sanayi üzerine etkileri (İmalat Sanayiinin kendi içindeki dönümü)

	Tüketim malları	Ara malları	Yatırım malları	Genel imalat sanayi
Çalışanlar endeksi (1997=100)				
2001	81,4	85,0	88,4	81,7
2007	76,4	91,2	<u>123,6</u>	86,0
Çalışanların sektörel dağılımı, %				
<u>1997</u>	52,15	27,72	20,13	100,00
2001	51,30	27,97	20,81	100,00
<u>2007</u>	44,73	<u>30,17</u>	<u>25,13</u>	100,00
Reel ücretlerdeki* yıllık ort. Değ.,%				
1997-2007	-0,29	0,19	-0,99	-0,66
Verimlilikte yıllık ortalama değişim,%				
1997-2007	3,63	4,77	4,23	5,25

* Üretimde çalışılan saat başına reel ücreti ifade etmektedir.

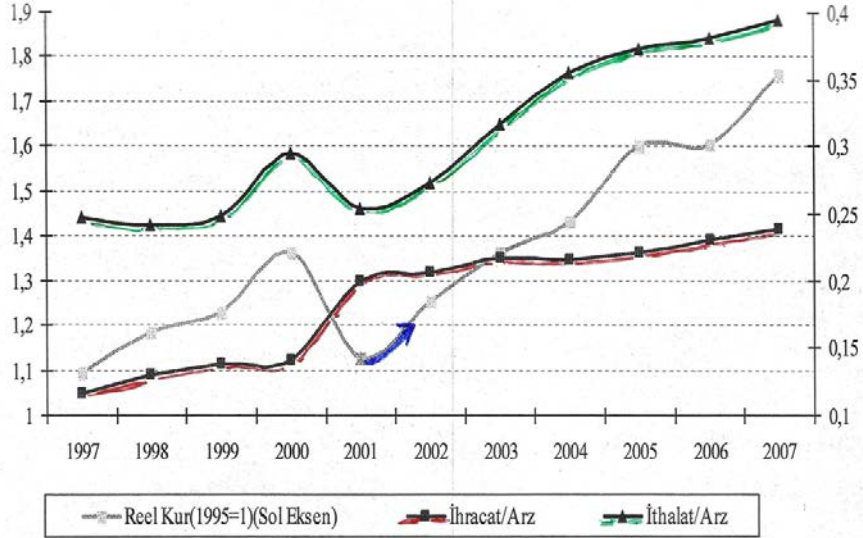
** İşgücü verimliliği olup, üretimde çalışan kişi başına üretim miktarından hesaplanmıştır.

Endüstri-içi ticaretin imalat sanayi üzerine etkileri (Dış ticaret, katma değer, istihdam)

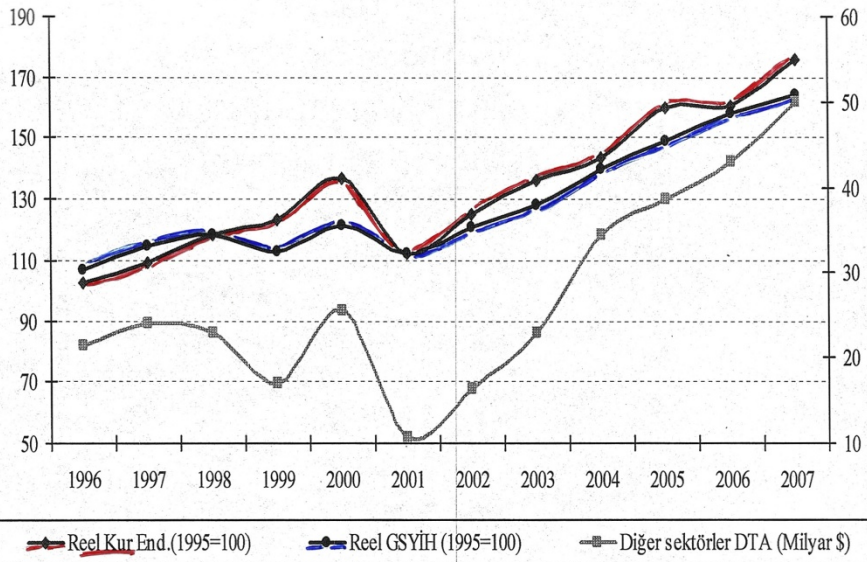
	1996-2000	2002-2007	1996-2007
İmalat sanayi ihracatı / toplam ihracat	89,7	93,9	92,0
İmalat sanayi ihracatı / imalat sanayi ithalatı	61,4	76,1	71,0
İmalat sanayi ihracatı / imalat sanayi katma değeri	61,2	<u>94,2</u>	80,6
İmalat s. dış ticaret hacmi / imalat s. katma değeri	<u>161,1</u>	<u>218,3</u>	193,3
İmalat sanayi katma değeri / GSYİH	<u>24,1</u>	<u>24,8</u>	<u>24,5</u>
İmalat sanayi katma değeri / GSYİH*	29,7	30,5	30,0
İmalat sanayi istihdamı / toplam istihdam	<u>16,1</u>	<u>18,0</u>	17,1
İmalat sanayi istihdamı / tarım-dışı toplam istihdam	<u>27,1</u>	<u>26,1</u>	26,6

* Tarım ve ithalat vergileri hariç GSYİH

İhracat ve ithalat arz oranları ve reel kur

Büyüme, reel kur ve dış ticaret açığı

Not: Diğer sektörler, enerji ve T&G sektörleri dışındaki sektörleri ifade etmektedir.

Rekabet gücü endeksi*

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
10 Avrupa ve Amerika ülkesi ortalaması (1)	100,0	112,0	130,6	139,0	112,4	118,8	122,2	123,4
5 Asya ülkesi ortalaması	100,0	126,7	127,3	123,2	110,5	126,1	146,9	160,9
Japonya	100,0	100,0	117,9	112,4	106,6	99,0	115,7	130,6
Çin	100,0	118,3	137,5	141,6	120,6	144,6	183,4	208,8
Güney Kore	100,0	148,6	145,4	136,6	124,2	134,4	150,8	163,7
Tayland	100,0	124,1	127,9	131,4	121,4	132,9	156,5	167,2
Malezya	100,0	131,0	137,5	135,9	107,4	114,1	142,8	163,7
Türkiye	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(1) Almanya, İtalya, Fransa, İspanya, İngiltere, Yunanistan, Polonya, Rusya, ABD, Brezilya.

*İşgücü verimliliğine göre düzeltilmiş tüketici fiyatları bazlı endekstir. Endeks değerinin 100'ün üzerinde olması, o ülkenin Türkiye'ye karşı rekabet gücü kazandığını göstermektedir.

Dış ticaret açığının asyalaştırması*

	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
AB 15	-11,550	-1,925	-4,567	-6,281	-8,883	-9,347	-9,898	-8,101
Amerika	-2,406	-266	-59	-566	-748	-1,923	-2,999	-6,243
Asya I	-2,982	-3,671	-4,638	-7,318	-12,761	-17,380	-21,290	-27,567
Asya II	487	14	-378	-799	-2,948	-2,801	-3,239	-3,477
Afrika& O.D.	2,236	3,064	3,092	4,308	6,021	6,387	7,007	8,850
AB 10	167	63	-234	-390	-1,200	-1,261	-1,291	-1,058
D. Avrupa	-707	-21	-384	-225	-506	40	534	1,949
S.Bölgeler	150	631	864	1,339	1,752	2,209	2,015	1,704
Diğer	-159	921	683	989	1,321	3,149	3,786	4,185
Toplam	-14,764	-1,190	-5,621	-8,943	-17,952	-20,926	-25,376	-29,758

* Enerji ve altın hariç

Kısacası sona doğru gelirsek, karşımızdaki mesele sanıyorum krizden çıkış değildir, yani esas mesele krizden çıkış değil, yarı sanayiden çıkıştır. Yoksulluktan sanayileşme hareketiyle çıkılırdı, cumhuriyeti kuranlar bunu biliyorlardı ve bunun gereğini 1930’lardan itibaren yaptılar. Bugün bizim için mesele krizden çıkış değil, çünkü krizden çıkışı bugünün sanayicisi, örneğin otomotivci yeniden aynı şeyleri satmaktan ötesini düşünmüyor, inşaatçı gene onu emlak düzelse onu düşünüyor tabii, tekstil önüm açılrsa diye düşünüyor, demir-çelikçiler biraz satsak filan diye düşünüyorlar, ama bunlar Türkiye’ye ilaç olacak, Türkiye’de gelişmenin topyekûn bir iş olduğunu, birbirine bağlı bir iş olduğunu gösterecek yollar değil. Bu anlamda çıkış sanmıyorum ki, bizim burada konuştuğlarımız bakımından, kafa yorulanlar bakımından işe yarasın, esas mesele yarı sanayileşmeden çıkışın yolu ve bunun da en önemli yüksek teknoloji ürünü, iyi yetişmiş insan, en önemli yüksek teknoloji ürünü aslında iyi yetişmiş insan, çünkü burada Türkiye’nin meselesi kalite sınırını aşmak, yeni ürünleri, çağın içinde sanayici olarak yer alabilecek yeni ürünleri yapabilmek için önce onları tasarlayan, dünyayı doğru kavrayan insanı yetiştirmek, yani kalite sınırını aşabilmek lazım. Bunun hem ithal edilmesi, hem de içeride çoğaltılması lazım.

Geçen hafta TMMOB’nin bir toplantısında, özelleştirme toplantısında aklıma gelen bir örnek vardı. Birkaç gün önce gazetede okuduğum bir haber vardı, bir otomobil -Toyota olabilir- firmasının şimdiki deyişle CEO’su -yani murahhas aza demiyorlar da, artık CEO diyorlar- bir Türk’müş. Bu arkadaşımız yurtdışında yetişmiş, röportaj var onunla, o röportajdan bir cümleyi de başlığa koymuşlar. Şöyle diyor: *“Türkiye bizim için büyük pazardır”* Bu arkadaşın iyi yetiştiğine hiç şüphe yok, ama bence ithal edilemez. Çünkü yabancılaşmış, yani yarı sanayileşmeden çıkacak olan bir Türkiye’yi düşünmesi imkansız. Keza bu arkadaşımız şeyi düşünebilir; Mustafa Sönmez’in dün bahsettiği marka şehirleri. Yani *“gel bize bir şey yap”* dersek marka şehirler yapmayı, İstanbul vizyonunu, bunları tasarlayabilir. Burada mükemmel ürünler verebilir, çünkü bunlar Türkiye’yi dünya ekonomisine katılma çizgisinin dışına çıkmadan, dünya ekonomisinin önüne 30 yılda çekilen katılma çizgisinin dışına çıkmadan yapılacak çalışmalardır, ama bu arkadaşımız için ne kadar iyi yetişmiş olursa olsun Türkiye vizyonu çok büyük bir vizyondur. Onun için çok büyük bir elbisedir Türkiye vizyonu, yani bunu tasarlaması mümkün değildir, çünkü yabancılaşmıştır. Bunu düşünmesi olanaksızdır, ötekini düşünmesi mümkündür. Bu hazin, ama bu arkadaşımızın düşünme kapasitesinin ötesindedir. Ama Jan Naum ... düşünebilir, Türkiye vizyonunu düşünebilir, Türkiye vizyonunda yeri olan bir arkadaştır, öyle görünüyor.

Özel kesim de bütünüyle şu anda bunu düşünemez, çünkü özel kesim daha önce konuştuğumuz gibi son 30 yılda gitgide dünyaya tabi olmayı öğrendi. Esas olarak tabi olmayı öğrendi ve bütünleşmeyi öğrendi. Bütünleşmede de batı finansıyla bütünleşme, doğunun üretimiyle bütünleşme, yani Çin ve Asya ağırlıklı talepli ki, bu talebin devam edeceği anlaşılıyor. Çünkü Çin’in büyüme hızı hâlâ yüksek, cari işlem fazlası hâlâ 300-400 milyar dolar, bütçe açığı olsa da o sorun değil, Hindistan keza dış açığı biraz var, bütçe açığı var, ama sorun değil, hızlı büyüyebiliyor. Dolayısıyla oradaki talep artacak, yani bizim alıştığımız müşteri profilini besleyecek talep daima artacak. Onun için artık sanayici herhalde Avrupa talebi artacak da, ben orada kendime yüksek düzeyli bir yer bulacağım diye düşünmüyordur pek, düşünse Avrupa’da da bir talep var diye düşünüyordur. Ama şimdi artık dünya talebine uyum göstermek zorunda ve batı finansıyla bütünleşmek istiyor (çünkü doğuda finans yok). Batı finansıyla bütünleşmeyi bu ekonomik paketler gereği kendisine belletilen okulda olmazsa olmaz sayıyor. Krizin son bir yılda da gösterdiği gibi finansın merkezi değişmez bir şekilde batıda olmalıdır, diyor büyük devletler; yani finans ayağından vazgeçmeyiz diyor, dolayısıyla batıyla ve doğuyla bu şekilde bütünleşmekten özel sanayi kesimi vazgeçmeyecektir. Kendini aşacak bir çaba göstermeyecektir.

Biz sanayiciden külahımı önüne koy ve düşün derken kendimiz de bir şeyler düşünmeliyiz sanıyorum. Bir sanayi programı tasarlıyorsak veya arkadaşların telaffuz ettikleri planlama sözcüğüyle bir şeyler tasarlayabilecekseniz başka şeyleri daha önce düşünmeliyiz. Planlama sözü için izin verin bir şey

söyleyeyim; vaktiyle nur içinde yatsın Hasan Işık anlatmıştı, 1970’de Kosigin ... gelmişti Türkiye’ye, yanında birkaç kişi daha vardı. Gündüz görüşmeler oluyor, akşam da Kosigin’e “*bale gösterelim*” demişler. Orada Bolşoy balesi filan var ya, Leningrad balesi var, onun için burada bir özel şey yapalım demişler. Hasan Bey de Kosigin’in yanındaymış, sonra perde arası olmuş, dışarı çıkılmış. Dışışlerinin memurlarından biri, biraz böyle laf etmek için veya sempatik görünmek üzere Kosigin’e demiş ki: “*Efendim nasıl buldunuz?*” Onun üzerine Kosigin biraz duraklamış ve demiş ki: “*Bakın ben size bir şey söyleyeyim; ben eskiden beri baleye çok önem veririm, benim için âdeta kutsaldır*” ve başka bir şey de söylememiş. Planlama biraz böyle bir şeydir. Planlama sözünü söyleyeceksek, bu sözü sarf edeceksek bunun bundan sonra çok özene bezene, çok iyi tasarlayarak, çok iyi düşünerek dünkünün tekrarından ibaret olamayacağını bilerek, dünyayı iyi gözleyerek, önce teorik düzeyde tartışarak, nasıl olacağını, vadesini, enstrümanlarını, nerede uzlaşmalar yapılacağını, nereden vazgeçilmeyeceğini, kaynak tahsislerini, yeni modelini, bir büyüme modeline oturup oturmayacağını, nasıl oturacağını bütün bunları ve bunun içinde mühendisçe yaklaşımların nerelerde olacağını, artık bir projeler ülkesinde olamayacağımıza göre sanayi süreçleri tarımı da sanayii belirleyeceğine göre, (çünkü tarım da bir sanayidir, artık o gözle bakmak lazım), bunlara bağlı hizmetlerin nasıl organize edilebileceğini, hepsini tasarlayalım ki, Bolşoy balesi gibi bir şey olsun. Yoksa biz bunu hiç sahneye koymayalım daha iyi, yani yarım yamalak olmayacak bir şeydir, çünkü planlama iddialı bir sözdür. Onun için planlamayı biraz böyle düşünelim.

Sanayi için de şunları düşünelim: “*Grevin zamanı mıydı?*” diyen yurttaşımızı esas alalım ve onun neye ihtiyacı olduğunu, yani bilinç düzeyi bakımından neye ihtiyacı olduğunu ve o bilinç düzeyi olmadan sanayii de yapamayacağımızı bilerek şunları yapmaya girişelim mi diye düşünüyorum: Önce hukuk meselesi, önce hukuk, yani Türkiye’ye önce hukuk lazım. Su geçirmez bir hukuk düzeni, dünyada kaybolan hukuk rejimini Türkiye’de kurmaya girişmek. İkincisi sosyal program, yani herkesin çalışma hakkı ve o haktan doğan yükümlülüğü olduğunu bilmesi, grev yapmanın da hak olduğunu bilmesi ve bunu zamanında mutlaka kayıtsız şartsız yapabilmesi, eğer maden işçileri toprağın altına gömülmüşse anında içinde hissettiği öfkeyi dile getirebilmesi. İnsanlar bu gerçek karşısında sessiz durabilirler mi? Dolayısıyla sosyal program, yani insanlara niçin çalışma hakları olduğunu ve bundan ne gibi yükümlülüklerin onları beklediğini önlerine koymak. Üçüncüsü de Türkiye’nin fen bilimlerinden başlamak üzere ne kadar geri kalmış olduğunu, gitgide geri kalmakta olduğunu bilerek bir bilim programı ve mutlaka arkadaşlarımızın güzelce anlattığı teknoloji meselesini bununla bütünleştirecek bir büyük çalışmanın yapılabilmesi. Dolayısıyla önce insan meselesini algıladığımızı gösterebilelim ki, ondan sonra sanayiyi ve planlamayı yapmaya hak kazanalım diye düşünüyorum.

Yeni bir gelişme stratejisini böyle algılamak doğru olur kanısındayım. Bunun için bir çalışma düzeni lazım, tabii bunu arkadaşlarımız, yani Makina Mühendisleri Odası ve bütün mühendisler kendilerini birinci derecede bununla yükümlü hissediyorlar biliyorum, fakat bundan sonrasının yılda bir değil, belki de sürekli bir düzen içinde düşünülmesinde fayda var. Türkiye’nin artık pek vakti kalmadı ve dünyada kapitalizm ölmeyeceğine göre, ama birçok kapitalizmlerin olacağı bir dünyada yaşayacağımıza göre mutlaka kendimize lazım olan şeyleri bulabileceğimiz düzenler kurabilmeliyiz. Çalışma düzenleri, isterseniz bunlara ‘şûralar’ diyelim; yani özel ihtisas komisyonları değil de, ‘şûralar’. Özel ihtisas komisyonlarında çalışan insanların da olduğu, ama daha geniş kapsamlı sürekli çalışacak bir düzen ki, buradan yeni bir siyaset sınıfının Türkiye için ne kadar önemli olduğu ortaya çıksın. Doğruları bulabilecek ve doğrulardan ödün vermeyecek yeni bir siyaset sınıfı, o olmadan ne hukuka, ne sosyal programa, ne bilime ve teknolojiye, ne de sanayiye ve hele hele planlamaya pek adım atılamaz kanısındayım.

Bugünkü tablo karamsar olabilir, ama burada gördüğümüz potansiyel bize iyimser olmak için, doğruları bilen bir potansiyel karşısında iyimser olmak için birçok neden olduğunu gösteriyor.

Efendim, yemek vakti sizi biraz daha açlığa mahkum ettiğim için kusura bakmayın, çok teşekkür ederim.

Ali Fahri ÖZTEN (Oturum Başkanı)- Evet, bu Oturumda dünya ekonomik krizi ve Türkiye sanayinde yeniden plan yapılanması konusunda değerli hocamız bir saati aşkın süredir bizleri bilgilendirdi, biz kendisine çok teşekkür ediyoruz. En önemli nokta insan dedi, yetişmiş insan dedi. Burada şunu vurgulamamız lazım; evet, bilimi teknolojiye, teknolojiyi uygulamaya dönüştürecek yetişmiş donanımlı, nitelikli insanların üniversiteden yetişmesi gerekiyor, ama üniversitelerimizin bugün bir ticarethaneye dönüştürüldüğünü unutmamak gerekiyor. Üniversitelerde bilimin yok olduğunu, bilimsel bilgiyi üretme mekanlarından çıktığını da düşünmek gerekiyor. Demek ki, bunu da sürekli irdelemek gerekiyor. Bağımsız bir ülke olmak çok önemli, burada bağımsızlığı, özgürlüğü öne çıkartmak da lazım ki, hocamızın söylediği hukuk, sosyal program, iş güvenliği, işçi sağlığı, bilim ve teknolojiyi hayata geçirebilelim. Ben sevgili hocamıza bu güzel sunum için kongre adına da çok teşekkür ediyorum. Plaketi hocama vermek için buraya almak istiyorum.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Sevgili katılımcılar, 7. Oturumumuz için bir saat sonra tekrar burada buluşuyoruz.

TMMOB SANAYİ KONGRESİ 2009

---

7. OTURUM

TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Oturum Başkanı: Ali Ekber ÇAKAR

Makina MO Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- Sayın katılımcılar, 7. ve son Oturumumuzun konusu Tartışma ve Öneriler. Oturumu yönetmek üzere Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi Sayın Ali Ekber Çakar'ı kürsüye davet ediyorum.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Değerli konuklar, Değerli katılımcılar, Değerli meslektaşlarım; İkinci günün son Oturumunu açıyorum. Biliyorsunuz iki gündür bu salonda hep birlikte Sanayi Kongresi kapsamında bu sene belirlediğimiz “*Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye Sanayisinin Yeniden Yapılandırılması*” ana teması adı altında oturumları hep birlikte izlemeye çalıştık. Değerli akademisyenlerin, konu uzmanı bilirkişilerin, bilim adamlarının sunumlarını hep birlikte izledik. Kendimizce doğru olanlar var, kafamıza yatan kısımlar var, yatmayanlar var. Yine iki gün boyunca burada hep birlikte iki gün sürekli burada izleyenler var, bugün sadece gelip izleyen arkadaşlarımız var, meslektaşlarımız var. Forumu şöyle bir kurguda sürdüreceğiz: Önce iki gün boyunca bilim adamlarının, akademisyenlerin, konunun uzmanlarının sunumlarından 10 dakikalık bir özet sunum yapacağız. Bir hatırlatma anlamında satır başlarında neler söylediler, neler ön plana çıktı onları bir değerlendireceğiz, bir sunum yapacağız, daha sonra da siz salondaki arkadaşlara söz vereceğiz. Katkılarınız, görüşleriniz, düşünceleriniz olabilir ki, sorularınız varsa sorularınız, burada tabii konunun uzmanı akademisyen ve bilim adamları varsa burada onları cevaplandırabilirse onu da cevaplandıracaklar. Dolayısıyla Forumumuzu, Oturumumuzu bu şekilde tamamlamış olacağız.

Ben Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu'na söz vermek istiyorum. İki gün boyunca burada tema olarak işlenen konuların satırbaşlarını bize 10 dakika içerisinde bir özetleyebilirse hem hatırlatmak, hem hafızayı tazelemek anlamında ve sizin de konuşmalarınıza bir açılım sunmuş olacak. Buyurun Hayri Bey.

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU- Teşekkürler. Değerli arkadaşlar, iki gün boyunca tartışmaları benden çok daha dikkatli izlemiş, bu görevi yerine getirebilecek arkadaşlarımız olduğunu biliyorum, ama sağ olsun arkadaşlar bir kez daha onurlu bir görevi bana verdiler, teşekkür ediyorum. Ben kısaca şimdiye kadar yapılan sunuşları size bir hatırlatmak istiyorum, ama önce bunu söylememe izin verin; bu tartışmalar sırasında öncelikli sektörler veya selektif sanayi politikalarından bahsettik. Aslında fark etmeden bu yöntemi bu sanayi kongresinde konuşmacıları buraya tebliğ sunacak bilim insanlarını seçerken de uygulamıştık. Bence bu başarılı bir yöntem oldu, genel olarak ben bir izleyici olarak bunu söylüyorum. Sunuşlardan büyük keyif aldım, çok tatminkâr buldum ve kendi adıma çok şey öğrendim. Be de katkıda bulunan bütün arkadaşlarıma, hem sunuş yapanlara, hem de bu kongreyi örgütleyen arkadaşlarımıza bir kez daha teşekkür ediyorum.

Bildirilerde ilk bildiriye değerli hocamız İzzettin Önder sunmuştu. Kendisi 1944'ten beri Bretton Woods konferansından bu yana banka ve kredi sisteminin uluslararası ekonomik ilişkileri ve güç ilişkilerini nasıl etkilediğini anlattı. Özellikle doların rezerv para konumu, ABD'yle AB arasında, yani farklı sermayeler arasındaki güç ilişkilerini özetledi. Belki de bizim kongremizle ilgili en önemli saptaması şu oldu: Küreselleştirme süreci içerisinde ulusal kalkınma hamlelerinin başarılı olması çok zordur, özellikle “*siyasallaştırılmış yasa sistemi*” diye kendisinin ifade ettiği, yani TRİPS, TRİMS gibi uygulamalar ayak bağı olmaktadır.

İkinci sunuşu yapan değerli meslektaşım Hacer Ansal'sa türev ürünler denilen finansal araçların bu krizdeki rolü üzerinde durdu. Şu açıdan çok önemliydi sunuşu; opsiyonlar, forward sözleşmeleri, swap sözleşmeleri gibi bir dolu sözleşme birçoklarımızın adını son zamanlarda duyduğumuz, krizle birlikte duyduğumuz finansal araçlar, ama bunlar inanılmaz trilyon dolarları aşan boyutlara vardı ve teknolojinin geldiği aşamayla bunlar çok kısa sürede saniye hızıyla binanın bir yerinden bir yerine risk alabildiği, spekülasyon yapılabildiği, kâr kovalandığı araçlar haline geldi. Kendisi bunu söylemedi, ama ben böyle özetleyebilirim, bunlar bir anlamda finansal kitle imha silahları olarak çok ciddi tehlikeler oluşturdu ve ne yazık ki, insanlığın ihtiyaçları için kullanılması gereken teknoloji de buna önyak oldu.

Değerli meslektaşım burada bulunan İşaya Üşür arkadaşımınsa çok önemli bir saptamada bulundu. Dünya krizinin şu an geldiği aşamada egemen ülkelerin, emperyalist ülkelerin egemen sınıf ittifaklarıyla gelişmekte olan ülkeler bloğu arasında özellikle Çin ve Hindistan'ın başını çektiği, Brezilya'nın başını çektiği ülkeler grubu arasında krizin yeni bir konsensüs arayışına zorlandığını söyledi. Bu analizleri şu açıdan çok önemliydi; Marksist filozof Antonio Gramsci'nin hegemonya analizinden yola çıkarak çok detaylı bir şekilde saptamalarını bize ilettiler ve bize bir tarih içerisinde bir gezinti yaptırarak Hollanda'dan İngiltere'ye, İngiltere'den Amerika'ya kadar şimdiye kadar hegemon güçlerin nasıl yükseldiğini, nasıl ilişkiler içinde yükseldiğini, yükseldikleri dönemde benzer şekilde nasıl konsensüs arayışları olduğunu bize güzel bir şekilde sundu. Bir anlamda geleceğe yönelik tahlil yapmamız için de bize bir ayna sunmuş oldu.

Daha sonraki Oturumda yine değerli meslektaşlarım Aziz Konukman ve Aşkın Türel öncelikle Türkiye'nin bir kalkınması stratejisi olmadığını altını çizdiler. Dış dünyayla bütünleşmenin tamamen piyasa mekanizmasına bırakıldığını vurguladılar. Özellikle iki sorunun üzerinde önemle durdular; birincisi üretim yapısının ithal girdilere olan bağımlılığı, ikincisiyse yüksek teknoloji kullanımına dayanan, bu anlamda da yüksek katma değer üreten imalat sanayi ürünlerinin toplam içerisindeki ağırlığının düşüklüğü, sınırları. Buna çözüm olarak da kamunun ekonomik faaliyetlere daha aktif katılımı ve stratejik bir koordinasyonun gerçekleştirilmesi, yani çoklarımızın da kabul edeceği ve hemfikir olduğu üzere planlama kavramının önemi üzerinde durdular.

Diğer iki meslektaşımız Nesrin Sungur'la Ercan Sarıdoğan'ın sunumunu Ercan Sarıdoğan yaptı. O da krizin imalat sanayi üzerindeki etkilerine üretim, ticaret ve istihdam rakamları, istatistikleri üzerinden bize grafiklerle yansıttı. Asya krizinin 1997'de patlayan Asya krizinin ve benzer krizlerin bölgesel bir nitelik taşımasına karşın 2007 krizinin tüm dünyaya, bütün dünya ekonomisine yansıyan boyutu üzerinde durdu ve sektörler ve alt sektörler bazında Türkiye'nin krizden en fazla etkilenen bir ülke olduğunu rakamlarla ortaya koydu.

Şunu açıkça ifade etmem gerekir ki, özetleyeceğim iki sunuşu Mustafa Sönmez ve Çağlar Güven arkadaşlarımızın sunuşlarını ben doğrudan izlemek fırsatını bulamadım, çünkü başka bir toplantıda sunuş yapmam gerekiyordu, ama zaten Mustafa Sönmez arkadaşımızın bu konuda yazdıklarını biliyorum, kendisiyle ortak panellere katıldım ve bildiri özetlerinden yola çıkarak size yansıtmaya çalışacağım. Mustafa Sönmez öncelikle Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin ne kadar ileri boyutlara vardığını, OECD'nin bu konuda eşitsizliklerin, bölgesel eşitsizliklerin en fazla yaşandığı ülkesi olduğunu vurgulayarak anlattı. Türkiye'de Doğu ve Güneydoğunun bölgesel eşitsizlikten en fazla zarar gören bölgeler olması yanında İç Batı Anadolu ve Karadeniz'in de bölgesel eşitsizliklerden pay alan bölgeler olduğunu söyledi. Çok çarpıcı bir istatistik doğu ve güneydoğuda nüfusun yüzde 15-16'sı yaşarken, sadece üretimin yüzde 6'sı gerçekleşiyor. Burada bu noktaya gelmesinde kamunun yatırımcı rolünü terk etmesi, bölgede istihdam yaratan kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirme yoluyla tasfiye edilmesinin çok büyük pay olduğunu vurguladı. İl bazında yaptığı analizlerde de ilk on ilin yatırımların yüzde 60'ını aldığını, diğer illerin de sanayileşme anlamında ne kadar geri kaldığını bizlere yansıttı.

Çağlar Güven arkadaşımız da, meslektaşımız da, serbest piyasa rejimine dayanan ekonomi politikalarını sürdürmenin artık imkansız olduğunu, kriz döneminde artık yolun sonuna geldiğini vurgulayan bir sunuş yaptı ve planlama gereği üzerinde durdu, ama planlama derken sadece iktisadi değil, bunun yanı sıra sosyal politika üretme araçlarına da ne kadar önem verilmesi gerektiğinin altını çizdi.

Kongre kapsamında iki alan çalışması bildiğiniz gibi gerçekleştirildi. Yavuz Bayülken ve Cahit Kütükoğlu'nun hazırladığı çalışmalarını öğleden evvel izlediniz kendi sunumlarıyla, ama burada olmayan arkadaşlarımız için onları da kısaca özetlersem; Yavuz Bayülken'in sunuşu öncelikli

sektörler ve bölgesel kalkınma üzerineydi. Çok detaylı analizlerle 22 alt sektörde üretim, katma değer, istihdam ve bölgesel dağılımı yansıtan bir rapor var elimizde, tarihsel süreç içerisinde de 1950'lerden bu yana bölgesel kalkınmanın hangi aşamalardan geçtiğini, aslında bu kavramın nasıl ihmal edildiğini ortaya koyuyor rapor ve en önemli nokta olarak da bize çıkış yolu olarak yüksek katma değerli ve istihdam yaratan yatırımlar arasında bir optimizasyon yapma gereğini hissettiriyor. Kamunun üretimden çekilmesinin hem imalat sanayinin gayrisafı milli hasılda, hem de yatırımlardaki payını nasıl düşürdüğünü ortaya koydular. Aynı şekilde yabancı sermayenin katma değer yaratmakta sunulduğu gibi ciddi katkı yapmadığını ve bölgesel kalkınma ajanslarının büyük ölçüde ücretlerin düşüşüne dayanan bir verimlilik anlayışına dayandığını ve bu anlamda bizim sorunlarımıza çözüm olamayacağı üzerinde durdu.

Cahit Kütükoğlu da istihdam ve kalkınma temelli bir planlama çalışmasında kalkınma, sanayileşme ve planlama kavramlarının ne kadar önemli olduğunu, bu kavramları iyi tanımlamak gerektiğini, bunun sadece üretimden, büyümeden ibaret olmadığını, bölgesel gelişme, gelir dağılımı ve kültürel boyutları olduğunu vurguladıktan sonra Türkiye'deki kalkınmanın serüvenini tek tek 5 yıllık planlar çerçevesinde çok veciz bir şekilde bize sundu. Bir anlamda planlardan yola çıkarak bize bir istihdam, bize bir ufuk turu attırdı ve daha sonra alan çalışması çok detaylı olarak toplumsal cinsiyet temelinde, bölge temelinde, ücret temelinde Türkiye'deki imalat sanayinin istihdam yapısını ortaya koyuyor.

En son hepimizin izlediği değerli meslektaşımız Bilsay Kuruç'un sunuşu da büyük bir vukuf ve ehliyet içerisinde Türkiye'de planlamanın serüvenini, hem de icraatın içinde bulunmuş, planların hazırlanmasında önemli görevler almış bir kişinin ağzından dinleme fırsatını bize verdi. 1930'lu yılların devletçilik anlayışını bugün sunulduğu gibi bir baskıcılık değil, kanunu iktisadi alanlara müdahalesi şeklinde tanımlandığını vurgulaması bence çok önemliydi. 1960'lı yılların planlama anlayışının aslında yokluklar içerisinde kendisini kıtlıklar tiyatrosu şeklinde ifade ettiği yokluklar içerisinde, ama nasıl sanayileşme kavramını topluma benimsettiğini, planların cesaret verdiğini, insanları sanayileştirmeye inandırdığını, ama 24 Ocak'ın bir dönüm noktası olduğunu, çünkü bu konuda bir sıçrama olarak görünen 4. Planı rafa kaldırarak Türkiye'nin neoliberal politikalar doğrultusunda nasıl uluslararası ekonomiyle bütünleştiğini söyledi ve artık Türkiye'nin bir iddia sahibi, sanayileşme anlamında iddia sahibi olan bir ülke olmaktan çıktığını, düşük ücret ve sendikasızlık temelinde sadece düşük maliyetlerle dünya ekonomisi içerisinde yer almayı amaçlayan yarı sanayileşmiş bir ülke olma yolunda aşama kaydetti demeyeyim, gerilediğini bizlere anlattı. Belki son olarak vurgulanması gereken burada siyaset sınıfının sorumluluğu üzerinde durdu ve siyaset sınıfı olarak da sadece hükümetlerin değil, özellikle mecliste bulunanlar dahil bütün siyaset sınıfının burada nasıl bir payı ve sorumluluğu olduğunu bizlere yemek öncesinde anlattı. Yemek sonrasında da gördüğümüz gibi hazım sırasında bunları özetlemek de bana düştü. Şimdi söz sizin, sizin katkılarınızı ve önerilerinizi merakla bekliyoruz. Sağ olun.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturma Başkanı)- Çok teşekkür ediyoruz, sağ olun.

Değerli konuklar, iki günlük Oturlara 15 dakikalık bir ufuk turu atmış olduk. Dolayısıyla hem hafızamızı biraz tazelemiş olduk, hem de sunuları satır başlarıyla şöyle bir süzgeçten geçirdik, sizlere sunduk. Söz sizin şimdi, kendinizi tanıtırmanız kısa, öz merakımızı anlatabilirsek ve çok kişiyle konuşabilirsek memnun olacağız. Buyurun Dinçer Bey.

Dinçer METE (Kongre Yürütme Kurulu Üyesi)- Sanayi Kongrelerinin içinde bulunmak gerçekten umut da aşıyor. Aslında 2007 Sanayi Kongresine biz başlarken küreselleşmeden, bugünkü uygulanan ekonomik, siyasi, sosyal politikalardan zaten umudu kesmiştik ve Yürütme Kurulu olarak hedefimizi bundan sonra yeni bir dünya için ne yapılabilir, bizim buna katkılarımız ne olacak, bu sorunun cevabını arayalım. İlk baştan mükemmel bir cevap bulamayacağız, ama buna gitmek için biz politika oluşturmaya başlayacağız ve bu yol daha sonra büyüyecek demiştik. Bu anlamıyla her dönemde daha

fazla büyüdüğünü görmek de sevinç veriyor. Hep bir soru vardır; Türk politikaları, özellikle ekonomi politikaları, sanayileşme politikaları tartışılırken temel problem ne? Serbest rekabet mi, planlama mı? Dün biz bunun matematiksel formülasyonunu öğrendik. $MM=MF$ diyordu, ama bunun altında serbest rekabet olurmuş, ama $MF=MM + DMM$ olursa ki, olan buymuş, bundan sonra planlama gerekirmiş. $MF=MM + DMM$ 'nin, yani dışsal maliyetlerin altını doldurup biz planlamanın peşinden gideceğiz.

Başka bir şeyi daha çok açık bir ifadeyle öğrendik; planlama dediğimiz şey teknik bir terim değilmiş, planlama politikaymış. O halde biz politikayı da oluşturacağız. Bu politikayı oluştururken politika dediğiniz zaman sınıflı bir dünyada yaşıyorsanız yarı sanayileşmiş de olsa bu ülkenin artık sınıfları var, herkesin içerisinde yer alıyor, hangi sınıftan yana politika oluşturacağınızın cevabını vereceksiniz. TMMOB bunun cevabını vermiş, "*ben emekten yanayım*" diyor, "*ben çalışan sınıflardan yanayım*" diyor. O halde politikanızda, planlamanızda emekten yana bir politikanın, emekten yana bir planlamanın yolunu açacak, sanayileşme de yapacaksınız ya da sanayileşme planları üzerine düşünüyorsanız emekten yana bir sanayileşme nasıl olur sorusunun cevabını vereceksiniz. Yine sunuşlarda biz iki çok temel şeyi öğrendik: 1980'den sonra bu ülkenin yöneten sınıfları ister siyasi kesimler olarak bakın, isterse ekonomik kesimler olarak bakın artık bu ülkenin geleceğine ilişkin olarak dünya sahnesinde söz söylemek iradesini kaybetmişlerdir. Onlara ekonomik ve siyasi politikalar dışarıdan dayatılmaktadır. Bunu herhangi bir siyasetçi olarak söylemiyoruz, çıkan göstergeler böyle söylüyor. O halde ve onların politikası açısından tartışılabilir olan şey ki, sanırım gelecek hafta onlar da sanayi kongrelerini yapıyorlar, gündemleri belirli. Bu gündemde parayı batıdan nasıl alırım, doğruya ürünü nasıl satarım? Bunu yapmak için de sanayide asgari teknolojiyi nasıl kullanırım, emeği ve hayatı nasıl baskılarım? Onlar bunun politikasını, planını yapacaklar, ama o halde bizim yapacağımız planda tam tersine gideceğiz. Bu ülkede nasıl yaşarım, bu ülkede çalışan sınıfların sosyal yaşamlarını yükselttikleri ve yaşadıklarını hissettikleri bir ülkeyi nasıl kuracağımızın politikasını yapacağız. Planlamadan benim anladığım da bu oldu. Bunu biliyor muyuz?

Vallahi planlama deneyimi açısından benim şüphelerim var. O dönemde genç biri olarak içinde yaşadım, biliyorum. Türkiye'de planlama deneyimi var, baktığınız zaman evet 5 yıllık kalkınma planları var, ama 1965'ten sonra, bu ülkede herkes şurada da mutabık; 1980'den sonra planlama filan yok. Peki, 1965'ten sonra planlama var da, bu planlamanın yöneticileri, yürütücülerinin zaten söylediği şey "*biz plan istemeyiz, pilavdan yanayız*" değil miydi? Planlama deneyimi dediğiniz şey aslında bir sınıfa kaynak aktarmanın kurallarını yazmaktan başka bir şey değil, bu anlamıyla sınıftan yana bir planlama konusundaki deneyimimizin hemen hemen hiç olmadığını düşünüyorum. Ülke düzeyindeki planlama, ülke düzeyinde iki şeyi söylemek isterim eğer izin verirseniz; bu planlamanın yolunu bulacağız. Ulusal düzeyde burada keseyim. Bölge planlama konusunda herkes bir şeyler söyledi, ama ben bir noktaya dikkati çekmek isterim. Çevre düzeni planları dediğiniz planların kendisini ben her birinin eleştirel analize tabi tutulması gerektiğini düşünüyorum. Çevre düzeni planları diye ortaya masanın üstüne konulan şeylerin hepsi bölgesel kalkınma ajanslarının adı değiştirilmiş versiyonu gibi geliyor. Bunun deneyimini biz Trakya'da yaşadık. Trakya'da alttan gelen bir biçimde planlama talebini yükselttiğimizde o dönemde çevre düzeni planları il düzeyinde yapılırdı, biz üç il düzeyinde istedik bunu; Trakya, Edirne, Kırklareli diye Tekirdağ için istedik, kabul gördü. Kabul görünce biz şaşırдық, ona ilişkin olarak bir örgüt de oluşturuldu. Dedik ne oluyor, bizim söylediklerimizi hakikaten algılıyorlar, var bu işte bir terslik. Tersliğin daha sonra orasını bölgesel kalkınma ajansları kapsamında kendinin verdiği bir atama bir bölge olarak adlandırıldığını gördük. Başka iki tane şey eğrisiyle doğrusu çakışmıştı, onun için bizim çevre düzeni planı üç il için yapılmıştı. Buradan da çıkmanız gerekir, evet burada da hayatımıza müdahale edeceğimiz yolu bulmamız gerekir.

Öneriler kısmına geçeceğim. Biz önerilerde politikadan bahsediyoruz, sanayi kongreleri süreçlerini diğer sınıfların temsilcilerinin katkısının yolunu açmalıyız. Eğer emekten yana bir politika

çıkarcaksak, öyle bir şeyi yapıyorsak sanayileşme, kalkınma ve benzeri gibi şeyler, kavramların kendisini söylemiyorum, bir de genel kavramsal düzeyde ulusal kalkınma diye biz kendimiz bugünkü Türkiye'deki egemen sınıfların kendisinin kalkınmasının çıkarlarına yönelik bir şey yapmayacaksak diğer sınıflarla beraber nasıl bir sosyal politikanın yolunu açabiliriz? Bunu bulmalıyız. İkincisi, Birsay Hocanın sabah sunduğu en son söylediği şeyde artık sanayi kongresini iki yılda bir bir yerde yaptığımız etkinlik değil, tıpkı bizim denemeye çalıştığımız, yolunu açtığımız biçimde çalışma gruplarının çalışmaları üzerinde yükselen netleşmiş, daha önceki süreçlerde tartıştığımız ara dönemlerle birleştirdiğimiz ve siyasi taleplere dönüştürdüğümüz süreçlerle beslemeliyiz. Böyle yapabilirsek ben yeni bir dünya için bir sosyal programı oluşturma konusunda sıkı adımlar atacağımızı ve TMMOB'nin de bu adımlarda çok onurlu bir görevi yerine getireceğine inanıyorum. Teşekkür ederim.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Biz teşekkür ederiz. Başka söz almak isteyen? Buyurun.

Aydın SEZER- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Demokrat Parti Genel İdare Kurulu üyesiyim, eğitim işlerinden sorumlu başkan yardımcısıyım. Öncelikle böyle bir kongreyi düzenlemiş olduğunuz için çok teşekkür ediyorum. Bu kongrede gündeme getirilen konuların önemli bir bölümünden izleri demokrat parti programında, yeni demokrat parti programında bulmak mümkün, öncelikle onu ifade edeyim. İkincisi, tüm konuşmacıların dile getirdiği konuların hemen hepsine katılıyorum, hiç arkasında ama diye bir kelime de kullanmadan, ancak ifade etmek istediğim hususları şöyle arz edeyim: Biri sayın akademisyenlerin istatistikleri konuşturarak yaptıkları yorumlarda özellikle dış ticaret istatistikleriyle ilgili yorumlarında temel bir algı yanlışlığının altını çizmem gerekiyor. Küreselleşme, kapitalizm, emperyalizm, imalat sanayinin gerilemesi veya ihracatın ithalata bağlı olarak artıyor olma olgusu bunların tümü doğru, ancak burada gümrük birliğine girdiğimiz 1996'dan bugüne kadar bir mevzuat olan dahilde işleme rejimi, İngilizce'yiyle invortprosesing dediğimiz olgu Türkiye'de son 7 yılda ne yazık ki kaçakçılık haline dönüştürüldü. Bunun özellikle altını çizmek gerekiyor. Bu politikaya yönelik genel eleştiriler ayrı, bunun pratikte yansımaları sorgulamak tamamen farklı. Örneğin, 2008 yılında 5521 belgeyle 2600 firmamız 60 milyar dolarlık ihracat öngörmüş, bunun karşılığında da 38 milyar dolarlık ithalat yapma sözü vermiş. Bir önceki yıl da aynı rakamlar söz konusu 50'ye 32. Burada şu zannedilmesin: Türkiye'deki imalat sanayi ithalata bağımlı olarak geri gitmiyor, Türkiye'deki imalat sanayi bu kaçakçılık yoluyla ihracat dahi yapılmaksızın âdeta geriye götürülüyor. Dış ticaret istatistiklerine baktığınızda şunu göreceksiniz; Avrupa Birliğine ihracatımız azalıyor. Doğru, çünkü Avrupa Birliğinde medeni bir istatistik altyapısı var, neyin ne olduğu belli. Peki, komşulara giden ihracatta artış olduğunu mu zannediyorsunuz siz? Tamamı fiktif rakamlardan oluşan dahilde işlemedeki taahhüt kapatabilmek için komşu ülkelerin birer üçüncü ülke olarak kullanıldığı bir olgudan bahsettiğimizde karşımıza şöyle bir şey çıkıyor; biz aslında ihracat yapmıyoruz, biz Gümrük Vergisi ve KDV'si ödenmemiş ara mallarıyla içerideki milli sanayiye zarar veriyoruz. Bunu da kim yapıyor biliyor musunuz? Bunu bazı iktisatçıların Anadolu kaplanları ya da milli burjuvazi dediği tıpkı Sayın rahmetli Zeytinoğlu'na atıfla AKP'nin arkasında olan burjuvazi yapıyor. Bunların millilikle herhangi bir ilgileri ve alakaları yok, bunun altını çizmek gerekiyor.

İkincisi, ilk çerçeve sunuşta Sayın Hocanın özelleştirmeye ilgili konuları gündeme getirmesi, özelleştirmenin mantığına, özelleştirmeye karşı olup olmamaya, şuna buna girmeyeceğim, bunun felsefesine, detayına girmeyeceğim, ama neoliberal dönemden itibaren küreselleşmeyle birlikte Batıda, Avrupa'da ve Amerika'da konsolidasyonun en yoğun olduğu dönemde 2000-2007 arası dönemde Avrupa'da da, Amerika'da da yaklaşık yılda 1.5 trilyonluk konsolidasyon yapıldığı bir dönemde Türkiye'de özelleştirme yapmak kapitalistlikte filan ilgisi yok, eblehlikten başka bir şey değildir. Bunun özellikle altını çizmek gerekiyor.

Bir başka konu Türkiye’de plan, sanayileşme, kalkınma. Evet, bir konuşmacı ifade etti, Türkiye’deki ilk plan Sovyetlerden sonra dünyada uygulanan ikinci plan böyle zaten, çünkü hazırlayanlar Sovyet iktisatçılar, finansal desteğini sağlayanlar da Sovyet iktisatçılar, temelinde de Kayseri ve Nazilli Dokuma fabrikalarıyla Türkiye’nin dışa bağımlı olmayan bir şekilde sanayileşmesinin öngörüldüğü bir plan. Bu doğru, bu tıpkı Demokrat Partinin ve Menderes’in son yıllarındaki bir başka doğru gibi doğru, o da şu: Menderes 1957 yılından itibaren Türkiye’nin kalkınması için Sovyetlerle tıpkı 1930’lardaki gibi bir işbirliğinin tesis edilmesini öngörmüş, Çayırova Cam Fabrikası ve Beykoz Kundura Deri Fabrikasının bilabedel Sovyet teknolojisiyle yenilenmesini sağlamıştır. 1960 askeri ihtilali, aslında darbe demek daha doğru, olmadan kısa bir süre önce Menderes Türkiye’nin sanayileşmesinin ancak Sovyet modeliyle olabileceğini iddia ederek bir Sovyetler Birliği ziyareti planlamıştır. Burada komplo falan filan hiç girmeyeceğim, ama 1965’e Demirel dönemine gireceğim.

Türkiye’de 1960’dan sonraki ilk planlı kalkınma döneminde sanayileşmede, şurada burada söylenenlerin hepsi doğrudur. Bunun da temelinde 1967’de Sovyetlerle yaptığımız ağır sanayi anlaşmaları gelir. Bülent Ecevit’in Mecliste *“Türkiye’yi tehlikeli bir şekilde Sovyetlere yaklaştırıyorsunuz”* dediği dönemde, soru önergesi verdiği dönemde Süleyman Demirel Aliğa’dan Seydişehir’e, İskenderun’dan Bandırma Gübre Fabrikalarına, Gaziantep’teki dünyanın en büyük tekstil dokuma fabrikasından hidroelektrik santrallere kadar tüm ağır sanayi hamlesini Sovyetlerle gerçekleştiriyordu. 12 Marttan önce bu ülkede o zamanki Tercümen Gazetesinin ifadesine göre *“Sovyet komünist ajanlar cirit atıyor”* dedikleri dönemde Türkiye’de binden fazla Sovyet mühendis ve teknisyeni bu söylediğim illerde görev yapıyordu. Jirinovski de bunlardan biri, MİT tarafından içeri alınmadan önce Bandırma’daki fabrikanın mütercimiydi.

1976-1979 birinci ve ikinci MC dönemlerinde milli bir enerji sevk sanayinin oluşturulabilmesi için aynı Demirel yine Sovyetlerin kapısını çalmıştır ve 3 yıl süren müzakerelerden sonra Diyarbakır, Malatya ve Elazığ üçgeninde milli elektrik teknolojisine yönelik 8 milyar dolarlık bir anlaşma neticelendirilmiştir. Bu anlaşma 10 Temmuz 1979’da imzalanmıştır, Deniz Baykal’ın Enerji Bakanı olduğu gündür bugün, bu anlaşmanın ilanı ile birlikte hemen arkasından bir başka askeri darbeye Türkiye karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye’deki sanayileşme olgusuna sınıfsal temelden bakarak sağcılar, solcular, Marksistler, liberaller böyle bir perspektife, yoruma dönerek koyduğumuz zaman bizi geçmişte çok şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Bu da ikinci konudur.

Üçüncüsü, Türkiye’nin sanayileşmesi için bir atılım yapması gerekiyor. Zaten sanayi kongresi düzenleniyor, ama önemli bir kongre değil bu. Çünkü hiçbir bakan buraya gelmedi, bilmiyorum diğer siyasi partilerden başka kimler var? Önemli olsa en azından buradaki entelektüel ve bu işe gönül vermiş insanların dışında birileri de katılırdı diye düşünüyorum. Buradan da şöyle bir sonuç ortaya çıkıyor; bizim sanayileşme dediğimiz olay aslında nedir? Toplumda, kamudaki bunun algısı, kamuoyundaki bunun algısı nedir? Bugün 1 kg otomobil üretmekle 1 kg kiraz üretmenin Türkiye’ye bıraktığı katma değere baktığımız zaman biz aslında sanayileşmeden neyi kastediyoruz, neyi bekliyoruz bu da ortaya çıkıyor. Burada evet bizim programımızda bu var, yine ifade ediyorum; TMMOB’un düzenlediği kongrelerden ve yayınlardan etkilenecek birçok iz bulmak mümkün. Burada bilişimle kalkınma diye bir model getiriyoruz Türkiye’ye, bunu bu saatten sonra Türkiye’deki burjuvaziye adam edebilir miyiz, sanayicileri buraya çekebilir miyiz, çekemez miyiz ayrı bir tartışma, ama Türkiye’de hızla ve ciddi bir şekilde katma değeri yüksek sanayilere yönelmesi gerekiyor.

Son bir konu KİT mantığı, KİT’ler tekrar ediyorum bizi parti programımızda özellikle doğu ve güneydoğu için *“ikinci nesil KİT’ler”* başlığı altında bir başka açılım var. Arzu edenler okuyabilirler. Bir başka son konu da Türkiye’de imalat sanayinin çökmesi ve gerilemesi tırnak içinde söylüyorum; işçi sınıfının da giderek lümpenleşmesi anlamına geliyor. Teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Biz teşekkür ederiz. Buyurun.

Kerim GÜMRÜKÇÜLER- Ege Bölgesi Sanayi Odası adına buradayım. İki gündür dinledim, gerçekten güzel sunular oldu. Genel hatlarıyla baktığımızda tek bir nokta var, planlamanın önemi, ama benim kafamda bir şey eksik kaldı: Bu planlamayı kim yapacak? Bütün bu sunumlarda onu göremedim. Benim kafamdaki şeyde bütün sivil toplum kuruluşlarının katıldığı bir yapı olması gerekir diye düşünüyorum. O konuda çalışma var mı onu da bilmiyorum. Teşekkür ederim.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Biz teşekkür ederiz. Evet arkadaşlar, süremiz var, konuşacağız. İki gün boyunca dinledik, mutlaka kafamızda birtakım sorular var. O soruları, en azından kendi görüşlerimizi, düşüncelerimizi açıklayalım. Kısa, öz, ama hepimiz konuşalım.

Can YÜKSELEN- Merhabalar. İstanbul Teknik Üniversitesi Makina Fakültesinden mezunum, şu an Galatasaray Üniversitesinde yüksek lisans yapıyorum endüstri mühendisliğinde, aynı zamanda da Yalın Enstitü Derneğinde çalışıyorum. Kongre boyunca gerçekten çok faydalandığım bilgiler oldu. Hem gerek araştırmalar, alan araştırmaları çok faydalıydı istatistiki verilerle kuvvetlendirildiği için, aynı zamanda verilen görüşler de ve sanayinin, Türk sanayisinin Cumhuriyetin kuruluşundan beri günümüze geldiği süreç içerisinde anlatılanlar da çok faydalı oldu. Kesinlikle çok beğenerek takip ettim. Planlamada model önerilerinden bahsedildi, bunlar anlatıldı. KİT'lerin aktif yatırımdan bahsedildi, yatırıma aktif olarak sanayiye katılımından bahsedildi. Ancak ne yazık ki, KİT'ler günümüzdeki haliyle çok kötü durumda, evet, bundan da bahsedildi. KİT'ler denildi ki, zayıflatılmaya çalışılıyor. Evet burada haklı çoğu kişi, ama Türkiye şeker fabrikalarının ben belki evet, yeni bir mezunum, yaşımdan dolayı belki hiçbir sanayi tecrübem yok, ama biraz şanslıyım ki, birkaç KİT'i, şeker fabrikasıyla Tüloomtaş'ı gezme fırsatı buldum. Şeker fabrikasını gezdiğimde gördüm ki, içeride 15 yıllık stoklar var, 15 yıllık metal kütükler üzerinden hâlâ tornayla işleme yapılıyor ve şeker fabrikasındaki bir çalışandan işittim, 1995 yılında üretilen şekerin ambarlarda kaldığından bahsettiler. 1995 zamanındaki hükümet politikalarından dolayı yurtdışından gelen şeker kamışıyla üretilen şekerler yüzünden şekerlerin depolarda kaldığı ve çürümeye bırakıldı, terk edildiği söylendi. Bu yine aynı KİT'lerin ne yazık ki kötü durumundan ibaret. Tüloomtaş'ta da şu an olanlarsa yine içler acısı, Devlet Demiryollarının talebi Tüloomtaş'a yıllık şu anki, yani günümüz piyasa koşullarında talepler aylık, haftalık belirlenirken hâlâ bir yıllık Devlet Demiryollarının talebinin gelmesi biraz ne yazık ki komik, bu bir yıllık talebin de sene içinde haliyle değişkenlik göstermesinden dolayı yine Tüloomtaş'ın elinde kalan stoklar da aynı akıbeti görüyor. Üretime katılan değer, müşterinin istediği değerinin yalnızca yüzde 1.14 olduğu hesaplanmış. Toplam üretim boyunca ürüne katılan değer içeride ürünün üretim sürecinde geçirdiği sürecin yalnızca yüzde 1.14'ü. Şu an günümüz piyasa koşullarındaki özel sektörlerde stok çevrim oranları çok çok düşük, hâlâ bu şekilde sürmesi gerçekten içler acısı, ama tam olarak nasıl bir planlama ve nasıl bir öneri olacağını ben aslında sormak istiyorum.

Planlamadan bahsedildi. Ne yazık ki, 1961'de bir devrim otomobili draması vardır Türkiye'nin, herkes bilir. Bir inat üzerine başlamış, ama planlanmadan yapıldığı için bir fiyaskoya dönüşmüş bir projedir devrim projesi ne yazık ki. Kalkınma ajanslarından da bahsedildi. Ben kalkınma ajanslarına yüzde 100 katılmıyorum tabii ki, konuşmacıların görüşlerine de katılıyorum kesinlikle, ama bir de Eskişehir örneği vardır. Kalkınma ajanslarından tabii ki farklı bir konsepttir, ama Eskişehir hiçbir şekilde hükümet desteğini tam olarak arkasına almaksızın Yılmaz Büyükerşen'le son 5-6 yılda başardıklarını herkes biliyor, bütün Türkiye biliyor. Yine aynı şekilde çeşitli girişimcilerle ve özel sektörle ya da belediyelerle beraber ortak çalışıp neler ortaya koyduğu ortadadır Yılmaz Büyükerşen'in.

Son olarak iki sorum olacak. Tüm konuşmacılara iki gün boyunca yaptıkları, kim cevaplamak isterse ve cevaplanırsa çok memnun olurum. Devlet kamu yatırımlarında tümüyle aktif mi davranmalı, yoksa politikaları belirleyip işveren konumunda bulunarak özel girişimler için cazibe merkezleri mi yaratmalı? Nasıl bir planlama yapılmalı? Bir de bölgesel eşitsizlikten bahsedildi, ancak oraya

yapılacak sanayi yatırımlarıyla mı ancak ve ancak bu bölgesel eşitsizlik giderilebilir, yoksa bilindiği gibi Doğu Anadolu'nun da fiziksel engelleri ortada, lojistik olarak dezavantajları ortada, istihdam engelleri de haliyle sanayi kuruluşlarının oraya gelmesi için bayağı büyük sıkıntı yaratıyor. Ancak başka türlü, sadece sanayileşme düşünülmezsizin diğer sektörler üzerinden de düşünülerek bir kalkınma planlaması mı yapılmalı? Kooperatifleşme gibi bir aynı enstitü örneği vardır. Şimdi ismini vermek bilmiyorum ne kadar doğru, ama iki yıl içerisinde süt üreticilerini kooperatifleştirip 1.4 milyonluk bir kâr eden kuruluştur. Bu tarz bir girişim için devletin önyak olma durumu var mıdır? Bu şekilde eğer olsa tamamen sanayiye getirmeksizin kooperatifleşmeyi teşvik ederek ya da cazibe merkezleri yaratılarak bölgedeki eşitsizliği sanayileşmezsizin kaldırabilmesi mümkün müdür? Çok teşekkür ederim, sağ olun.

Sait DAĞDAŞ- Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü çalışanıyım. Kökenim orman mühendisliği. Ben açıkçası alan araştırmalarından biri üzerine söz aldım. Bu konuda birkaç görüşümü siz değerli katılımcılarla paylaşmak istiyorum. Çalıştığım genel müdürlük aynı zamanda kalkınma ajanslarına çalışan genel müdürlüktür. Türkiye'de 2002 yılındaki istatistiki bölge birimlerinin oluşturulması süreciyle hızlanan ve 2009 yılında kuruluşları tamamlanan kalkınma ajansları bizim genel müdürlüğümüzün Türkiye'ye kazandırdığı bir yeni bölgesel kalkınmayı sağlama araçlarından birisi şeklinde özetleyebilirim, ancak değerli arkadaşlar, 2009 yılını bitirmek üzereyiz. Fakat elimde okuduğum alan araştırması kitapçığı çok büyük emekler verilmiş olsa bile bir çalışma grubunun ortaya koyduğu ürün olsa bile dikkatlerden kaçmayacak kadar belirgin, bariz ve bana göre okuyucuyu hatta yanıltabilecek bir işleve sahip olmuştur. O da şöyle; bölgesel kalkınma ajanslarının tanıtımının yapıldığı, eleştirisinin ele alındığı kısımda 55. sayfadan başlamak üzere bölgesel kalkınma ajanslarının hâlâ kanun tasarısının konuşulduğu, hazırlanmakta olduğu söyleniyor. Bizler 2006 yılında değiliz, kanun çıktı, Anayasa Mahkemesine gitti, iptal edilen maddesi oldu. Arkasından kanun yürürlüğe girdi arkadaşlar ve Türkiye'de 26 tane kalkınma ajansı kuruldu, ancak ilgili metinde kalkınma ajanslarının tasarısının daha konuşulduğu söyleniyor. Bunu garip buluyorum.

İkincisi, çünkü 2009 yılındayız. Eğer bu metin bir önceki dönemlerde hazırlanan sanayi konferansında, kongresinde konuşulmuşsa itirazım yok, 2006'da yapılmıştır, orada söylenmiştir. Bunu saygıyla karşılarım, çünkü cidden tartışmaları vardı, ama arkasından bütün metne sirayet eden, işleyen bir anlayış var. Kalkınma ajanslarının Türkiye'yi federe devlet yapısına indirgeyen asıl amacın bu olduğunu söyleyen ve 2004, 2005, 2006'da yapılmış ve sonuçlanmış zihinlerin netleştiği bir dönemde bunların hâlâ söylenmesi böyle bir kongrede arkadaşlar, bana göre bir talihsizliktir. Ben açıkçası hoşgörün, ama bu metne sirayet eden ifadeleri çok geç kalınmış bir uyarı olarak görmeyi istiyorum.

Türkiye'de bölgesel kalkınma ajansları ifadesini kullanıyorsunuz. Birçok bilimsel toplantıya katıldım, ben de bildiriler hazırladım, ancak nedense bilinmez biz Türkler kanunumuz kalkınma ajansları arkadaşlar, bölgesel ifadesi yok, ama ille de "*bölgesel kalkınma ajansı*" ifadesiyle "*bölgesel*" kelimesini koyuyoruz. Kasten mi koyuyoruz, amacımız ne? Kanunda böyle bir şey var mı? Yok arkadaşlar Kalkınma Ajansları Kanununun adı, kalkınma ajanslarının kuruluşu, koordinasyonu, görevlidir, bölgeseli asla kullanmadık. Ben DPT'te çalışan üyeyim, eğer amacınız Türkiye bir bölgesel yapılanmaya razıysa iddianızı bilimsel verilerle ispatlamak zorundasınız, değilse bu işin sahibi olan planlama kuruluşunuzu gelip ilgili uzmandan, genel müdürle birebir temas kurarak görüşlerini alabilirsiniz. Gerek yazılı, gerekse sözlü, ancak eleştiri getirmek herkesin işidir, kolaydır, yapar, ama Türkiye insanıyız, eleştiriden daha çok öneri geliştirip ülke insanının önüne, mühendis gözünün önüne koymak zorundayız. Zayıf bulduğum bu hususu çok çok uzatabilirim, ancak bu uyarıyı yapma ihtiyacı hissettim. Teşekkür ederim sabrınız için.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)-Biz teşekkür ederiz. İşaya Hocam Buyrun.

Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR- Efendim, herkese merhaba. Ben çok da kısa sayılmayacak ömrüm boyunca hep şuna inandım: İnsanlardan çok şey öğrenmek her zaman için mümkündür. Buradaki tartışmalar inanın beni tahmin edeceğiniz üzere birçok kongreye katılıyorum, katılabiliyorum mesleğim gereği, ama bizim meslek içi yaptığımız tartışmalar kadar en azından beni etkiledi. Bütün konuşmacılara, yorumculara çok teşekkür ediyorum. Ben cevap verme babında değil, eğer beni anlayışla karşılırsanız birtakım açıklamalar getirmek için söz aldım. Sayın Başkan da söz verdiği için teşekkür ediyorum.

Efendim, biraz da bu kongrenin başlığından ötürü gerçekten soru soran arkadaşlarımın, yorumda bulunan arkadaşlarımın sordukları, buldukları yorumların benim de kafamda zaman zaman ortaya çıkmadığını söylemek durumundayım ve ben biraz bu teorik meselelerle ilgilenen bir arkadaşınızım. Dolayısıyla bunlara açıklık getirmekte yarar var. Bu açıklık getirilmesi gereken kavramların başında planlama geliyor. Zaten bu kongrenin, bizim kongrenin başlığında da o olduğu için haklı olarak üstü açık ve örtük olarak bu kavrama da eleştiriler yöneltildi; ama ilk dikkati çeken hususlardan biri birçok arkadaşımız planlama kavramından kendisine çok farklı anlamlar yüklüyor. Sözcük aynı, ama kavramlar farklı, dolayısıyla bir anlaşmazlık var ortada. Planlamayı sözcük olarak kullansak da kavramlar farklı.

Değerli arkadaşlar, planlama zannedildiği gibi veya ilk bakışta görüldüğü gibi tarifile bilgi vereyim, solcuların icat ettiği bir kavram değil işin ilginç tarafı. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Almanya’da bu şirketlerin kendi aralarında ve kendi içlerinde koordinasyonu sağlamak için ortaya çıkardıkları bir kavram. Daha sonra bunu solcular bütün ekonominin planlaması anlamında alınabileceğini görüyorlar ve kullanmaya başlıyorlar. Bu birinci husustur. Bir arkadaşımızın ismini de aldım, Aykut Sezer’di yanlış hatırlamıyorsam. Kendisi de Demokrat Parti eğitim sekreterliği yapıyor. Etkiledi beni, yani ya burada konuşulurlarda bir yanlışlık var ya bu arkadaşımızın söylediğinde bir şey var. Her halükarda çok medeni bir tartışma, onun için ben kendi adıma teşekkür borçluyum. “Söylenilenin tümüne katılıyorum” dedi, planlama da bunların içindeydi. Doğrudur, planlamayı Sayın Demirel de bir ara kullanmıştı ve o zamanki Sovyetler Birliğiyle teşriki mesai içinde olan bir insandı. Fakat “*biz plan değil pilav istiyoruz*” diyen de aynı partiydi, bunu da unutmamalım. Dolayısıyla planlama mantıksal düzeyde ve pratikti. Esas itibarıyla şöyle bir şeydi: Bir iktisadi denilen, hatta iktisadi olması da gerekmiyor, fiili eylemde bulunduğunuzda sonuçlarını ya önceden birtakım verilere dayanarak tahmin etmeye çalışırsınız ve ona göre birtakım önlemleri alırsınız, planlısınız. Örneğin, bu krizde karşımıza çıktı, büyük şirketler kendi içlerinde planlamaya gidiyorlar. İsimlerini planlama koymasalar bile yaptıkları fiiliyatta odur.

Piyasa da planlıyor aslında, onun da ismini koyalım. Planlamayı, piyasa teknik deyimle kullanacağım, ekpost olarak yapar. Yani bir dönem sonunda bir sonuç ortaya çıkar. Diyelim gayrisafı milli ortaya çıkar. İşte o piyasanın yaptığı planlamadır; Ama bunun birtakım problemleri çıkıyor. Bu kriz gibi hoşnutsuzluklar çıkıyor, daha başka hoşnutsuzluklar da var. Bu ortaya çıktığı için buna bir önlem olarak ex-post değil, yani deneyden sonra değil, deneyden önce ex-ante biz planlayabilir miyiz düşüncesi hâkim olmuştur. İşe başlamadan önce bütün şirketler bunu yapar. Devlet iktisadi teşebbüsleri de yapar ki, o hâlde planlama bir bu anlamda kullanılır.

İkincisi, eğer ulusal anlamda örneğin, bizim 1960’larda uygulamaya çalıştığımız planlamada olduğu gibi ulusal düzeyde bir planlama yapıyorsanız bu aslında iktisat politikası anlamında planlamadır. Yani birtakım iktisat politikalarını ve koordinasyonu sağlamak için bu iktisat politikaları arasında, çünkü bıraksanız her birini şimdilerde olduğu gibi birisi bir politika izleyecek, diğeri başka bir politika izleyecek ve ulusal düzeyde birliği sağlamak planlama bazında mümkün olmayacak. Bunu sağlamak için bir kurum oluşturur, o kuruma verir, buna planlama denilir ve onun yaptığı iş de planlamadır. Dolayısıyla bir iktisat politikası burada kullanılan isim şimdi izin verirseniz zikretmeyeyim, hocaların

bir kısmı da burada; bu deyim kullanan, eleştirmek için veya küçümsemek için veya tasvip etmek için kullanılan insanlarımızın bir kısmı da zannediyorum bu anlamda kullanıyor.

Üçüncü ve esas itibarıyla solun kullandığı planlama anlayışı da toplumun rızasına dayanmak kaydıyla teknik tarafları da olan, ama esas itibarıyla toplumu daha yaşanabilir, daha insanca etik temelinde, hak temelinde, adalet temelinde ve tüketime mecbur kılmak ve ona mahkum kılmak için değil, yaşayabilmek ve ilişkilerini bu yaşayabilmek temelinde nasıl yapabiliriz? Toplumu nasıl dönüştürebileceğinin bir aracı, dikkat buyrulduysa burada söz konusu olan planlama, bir iktisat politikası değil, bir manivela. Toplumu daha insanca yaşatmanın, dönüştürmenin, değiştirmenin bir manivelası. Tabii bu anlamda birtakım politikalar uygularsınız, bu da iki şekilde olur; ya bunu merkezi biçimde yaparsınız ya da çeşitli birimler kurarsınız. Yani sizleri de burayı bir toplum olarak algılasak, sizlerin de çeşitli tüketicilerin, üreticilerin, kâra yönelmeksizin, kâr peşinde koşmaksızın tamamen toplumun veya toplumların, uygarlığın o gün geldiği aşamada elde ettiği teknolojinin de eşliğinde nasıl daha insanca, hakça yaşanabilir bir toplumu kurmak için her bir birimin önerileri doğrultusunda yaparsınız. Örneğin dersiniz ki, biz bir kuşak olarak daha az tüketeceğiz, ama bizden sonra gelecek kuşak daha çok tüketecek. Böyle bir karar alabilirsiniz toplum olarak veya tam tersine, biz de tüketmek istiyoruz, ama bizden sonraki kuşak da daha fazla tüketmek isteyebilir. Dolayısıyla bu zamanlar arası kaynak dağıtım teknik deyimini deriz buna: Bunu da planlayabilirsiniz; ama dikkat buyurun, bu artık bürokratik bir planlama olmaktan çıkmıştır, sizlerin rıza ve onayına dayanmıştır. Bunu da zaman zaman gözden geçirme olanağınız vardır. Kapitalist gelişmenin neredeyse yasalarından biri bu Amerika'da da böyledir, İtalya'da da böyledir, yani bir sürü örnek verebilirim size. Sadece ülkeler arasında değil, bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında da eşitsiz gelişme olur. Bir süre sonra bu fark edilir, bu eşitsiz gelişmenin ortaya çıkardığı farklılığı gidermek için planlama ihtiyacı duyar. Burada duyarsınız, bunun da iki temelinde ya piyasa temelinde, piyasayı düzenleme anlamında planlama yaparsınız. Şimdilerde önerilen planlama o, birtakım insanların önerdikleri de o ya da az önce söylediğim planlama doğrultusunda: Ama o bölgelerin özelliği dolayısıyla onlara öncelik hani pozitif ayrımcılık diyoruz ya, üç aşağı beş yukarı ona benzer bir biçimde planlamayı genel planlamaya tabi tutarsınız, ama yine insanların rıza ve onayını almak kaydıyla.

Bir mesele de bu sanayileşme. Sanayileşme değerli arkadaşlar, önce şunun ismini koyalım; hiçbir kavram ilk çıktığı gündeki haliyle kalmaz, taşlaşmaz, donmaz, zaman içinde toplumların gelişmesiyle birlikte farklılaşır. Örnek; daha rahat anlayabileceğiniz demokrasi. 18. Yüzyılda İngiltere'de bir demokrasi var mıydı? Vardı, ama bugün içimizden herhangi birisine "18. Yüzyıl İngiltere'sindeki demokraside yaşamak ister misiniz?" diye sorsalar zannetmiyorum ki, hiçbirimiz evet diyelim. Bugün geldiği demokrasiyi eh işte şuna yapalım, buna yapalım diyorum. Muhtemeldir ki, 100 sene sonraki kuşaklar da bizim içinde yaşadığımız bu demokrasiyi çok da fazla beğenmeyecekler, yine muhtemeldir ki onlar daha ileri bir demokrasi, dolayısıyla bakın, donmuş bir kavram değil demokrasi, gelişen bir kavram. Kavram olması da buradan geliyor, sözcük aynı kalıyor, ama kavram değişiyor, farklı bir şeye işaret ediyor. Sanayileşme de bunlardan biridir. Örneğin, ilk sanayileşmenin meydana geldiği İngiltere'ye baktığımızda sanayileşme farklı bir şeyi ifade eder, o teknik şeylere izin verin girmeyeyim, bugün geldiği aşama başka bir şeyi ifade eder. Planlanacak olan da budur. "Ne tür bir sanayileşme istiyoruz?" diye bir arkadaşımız sormuştu. Yerinde bir sorudur, benim kanaatimce doğru bir sorudur, ama planlamanın geldiği aşamanın ne olduğunu bilmek lazım. Buna yol açan veya bunu sağlamakta görünürdeki bir faktör olan bizzat teknolojinin kendisinin insanlar üzerinde bir baskı aracı oluyor mu, toplumsal ilişkiler o tarafa mı götürüyor, yoksa insanların hizmetine mi oluyor? Örneğin, bu gözetleme, teknolojilerini alın televizyonu filan, bu gözetilen bir toplum, yani 1984 romanında anlatıldığı gibi attığımız her adım bugün teknolojik olarak sizler benden iyi biliyorsunuz, kolunuza bir bilezik takarlar, nerede ne zaman ne yapıyorsunuz af buyurun, karınızla, eşinizle bir arada olduğunuz veya kocanızla da doğru olur tabii ki, bir arada olduğunuz zaman da sizi gözleyebilirler, çocuğunuzla

çok özel ilişkilerinizde de yapabilir. Teknolojiyi bugünkü geldiği aşamada böyle kullanmak da mümkün, insanların çok daha özgür bir biçimde yaşaması için kullanmak da mümkün, bunu sağlayan da o toplumsal ilişkiler dediğimiz ilişkilerdir. Planlama da bunun bir aracıdır.

Burada tercih insanların, bizim gibi akademisyenlere, bilim insanlarına düşen görev de zannediyorum dürüstlük budur, objektiflik budur. Bu görüşlere katılırsınız, katılmazsınız, benim görevim bu bilgileri sizlere sunmaktı. 50 bin adet size burada kaynak ismi sayabilirim malumat furuşluk saymazsanız, ama gerek yok, burası sınıf değil, sadece dostlarla sohbet ediyoruz. Bu anlamda eleştirilerimizi, ne hakkında konuştuğumuzu çok çok kısa olarak verdiğim bilgiler temelinde değerlendirsek ve sabrınızı da fazla zorlamak istemiyorum daha yerinde olur, daha katkı yapmış oluruz; ama bu eninde sonunda bir tercih meselesidir. Ben her zaman yazdım, her zaman söyledim, insanlar, sizler tercihinizi hangi yönde, daha insanca yaşanabilir bir ilişkiler seti içinde mi sürdürmek istiyoruz, yoksa farkında olarak-olmayarak daha baskıcı, zaman zaman insanı kendimizi kendimizden utandıracak hâle getiren ilişkiler seti içinde mi yaşamak istiyoruz? Verilecek karar da budur, dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. Sayın Başkana da çok teşekkür ederim, sağ olun.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Teşekkür ederiz, sağ olun. Buyurun. Hocam olduğu için biraz uzun süre verdik, diğer arkadaşlar biraz daha kısa özet olarak geçerlerse evet, buyurun.

Hamdi TAVŞAN- Merhabalar. Dijitek Dijital Teknoloji Şirketinin kurucusuyum. Uzun yıllar, yaklaşık 10 yıl yurtdışında ar-ge mühendisliği yaptım. Ayda bir patent ortalamasıyla 10 yıl boyunca Almanya’da iş yaptıktan sonra Türkiye’ye döndüm. 1990’lı yıllarda Türkiye Avrupa’nın dibindeki bir Tayvan’dı benim gözümde, çok önemliydi, fakat o fırsatı maalesef tabiri caizse hiç ettik. Her ne kadar şu anda gene tuzu kuru bir insan olarak işime devam ediyorsam da, burada bulunmamın en büyük nedeni aradığım soruların cevabını belki burada bulabilirdim, ama şu ana kadar hep kazayı nasıl yaptık onu konuştuk. Bundan sonrası nasıl gidecek o konuyla ilgili aslında ben bilgi arıyorum. O konu hakkında da çok fazla bilgisi olan veya önerisi olan olmadı. Algıladığım bu, bu konuda aydınlatabilecek insanlar var mı aramızda? Onu öğrenmek istiyorum her şeyden önce, onun haricinde söyleyeceğimiz çok farklı şeyler olabilir, ama biz çok fazla detaya odaklandık bu arada, birazcık bütüne bakmak lazım. Eğer siz bir elektromikroskopuyla çalışıyorsanız çok yüksek büyültme oranıyla çalıştığınız zaman nereye baktığınızı bilemezsiniz. Önce yukarıdan bakmanız lazım veya bir teleskopun vizorunu kullanmadan bir gezegeni inceleyemezsiniz. Aynı bu kapsamda bakmamız lazım.

Türkiye bildiğiniz gibi, en azından benim anladığımı söyleyeyim; adı Türkiye Cumhuriyeti olan bir koloni, yani daha Türkçesi sömürge. Bu bağlamda neleri değiştirebiliriz, neleri çözebiliriz? Bunu konuşmak lazım aslında, çünkü sanayi meselesi artık sanayileşmeden batı çıkmak istiyor ve bunun da gittiği yer Çin ve Hindistan. 1 371 000, 1 171 000’lük Hindistan, onların alacağı paralara siz bu işleri yapmaya talipseniz aynen o zaman ayrı konu, ama Hindistan’da bir lise öğretmeni 33 Euro’yla ay geçindiriyor ve çok iyi para kazandığını söylüyor efendim size. Bunun gibi çok veriler var, ama özet olarak Türkiye gerçekten çok büyük potansiyeli olan bir ülke olmakla birlikte bunları bugüne kadar ne şekilde oldu bilmiyorum, ama hep yanlış yere kullanmışız ve sonuçta çıkış yolu bulamamışız.

Benim önerim aslında akademisyenlere belki düşüyor bu sorunun cevabı, madem bu kadar veri var, bunların ışığı altında belki şu yönden gidilebilir, bu yönden gidilebilir tartışması başlatılabilir, onun üzerine belki daha doğru fikirler geliştirilebilir. Teşekkürler.

Hayati CAN- Ben iki gün boyunca bu Düzenleme Kuruluna, burayı emeği geçen tüm arkadaşlara ve sunum yapan arkadaşlara önce teşekkür etmek istiyorum. Böyle bir ortamda yeniden Türkiye’nin sanayi politikalarını, sanayi durumunu algılamaya çalışıyoruz. Birincisi, beni en etkileyen konuşmalardan birini Mustafa Sönmez yapmıştı. Türkiye’nin o bölgesel farklılığını ortaya koyduğunda aslında mevcut siyasal durumun da nereye nasıl gittiğini algılamak sanıyorum oradan

doğru mümkün oldu diye düşünüyorum, ama orada bir parantez açmak istiyorum; en koyu bölgelerden biri Marmara ve Marmara'nın içerisinde de İstanbul bölgesiydi. İstanbul bölgesine önümüzdeki dönemde biçilen temel misyon bir finans merkezi, finans, kongre, sempozyum ve benzeri şeylerin gerçekleştirildiği ve yüzde 70 istihdamın hizmetliye kaydırıldığı, sanayinin yüzde 25'e, tarımın yüzde 5'e düşürüldüğü bir İstanbul hedeflendiği için aslında çok temel bir tartışmayla karşı karşıyayız. En azından bir parantez açmak istiyorum, verili gemi inşaat sektörümüzün, gemi inşaat sanayimizin çok önemli bir ayağı İstanbul Tuzla'da ve Tuzla geçen yıl bir sanayi bölgesi olma durumundan çıkarıldı ve Tuzla'daki tüm o tersanelere buradan gidin diye kâğıtlar gitmeye başladı. Türkiye'nin en büyük tersanesi Pendik Tersanesidir, Pendik Tersanesine biçilen misyon yat-mat falan işlerinin yapıldığı bir tersane. Türkiye'de Teknik Üniversitesinin kuruluşuna yol açan, o süreci tetikleyen Haliç Tersanesi şu anda kapatılmaya çalışılıyor. Bir taraftan da böylesi bir durumla karşı karşıyayız. Neden böyle bir durumla karşı karşıyayız diye bir soruyu devam ettirirsek en azından İstanbul ölçeğinden buna bir cevap üretmemiz mümkün, çünkü kentsel rantlar sanayi rantının önüne geçmiş durumda, kentsel ranttan beslenenler de önceki sunumda hocamızın ifade ettiği gibi siyasal arenalarda daha fazla yer tutmakta ve tüm politikalarını ona göre yürütmektedirler. Sizin 100 yıl boyunca uğraşmanızla biriken bir sanayi birikiminin sizi oradan tasfiye ettiğinde oluşacak 10 milyar dolarlık bir birikim karşısında hiçbir hükmü yok adam için, dolayısıyla da böyle bir sonuca doğru bizi götürebiliyorlar.

Bir diğer tartışma başlığı olarak aslında arkadaşımız da düşündüğüm şeyin benzer birini ifade etti; ihracat odaklı, ihracat merkezli sanayi ve kalkınma modelinin karşımıza çıkardığı bir zorunlu problemi yaşıyoruz Türkiye'de. Bu zorunlu problemin ne olduğuna baktığımızda farklı bölgelerde farklı yaşam ve para politikalarının olduğu bölgelerdeki üretim ve üretimlerin açığa çıkardığı metalleri siz bütün sınırların kalkmış olduğu ya da kalktığını iddia ettiğiniz bir dünyada karşı karşıya getiriyorsunuz. Altyapı olarak 33 dolarla beslenebilen bir insanın çalıştığı yaşadığı bir ülkeyle 1000 dolar aldığı anda aç kalan bir İstanbul'unun çalıştığı bir fabrikada üretilen iki ürünü serbest piyasada ben karşı karşıya getirdim dersiniz bunun anlamı çok açıktır; ya İstanbul'u o düzeye getir ya da yok ol demektir bu. Bunun yarattığı sorun arkadaşlar aslında günümüzde çok tipik, şöyle bir tipikliği var bu sorunun; mesela, hükümetin o sanayileri denetleyen, vesaire yapan bütün politikaları ortadan kalkmış durumda, neredeyse kalkmış durumda. Belediyeler de bu işi yapmıyor, bunun sonucu olarak mesela, bizim Tuzla'daki toprak altından gömülü variller çıkıyor. O varilleri Büyükşehir Belediyesine verirse ve imha ettirirse bir bedel ödemesi lazım. O bedeli öderse eğer satacağı o malın bedelini buna eklemesi lazım. Bunu yapmamak için toprak altına gömmeyi tercih ediyor ya da bizim Davutpaşa'da yaşanan patlamayı düşünün, bir havai fişek fabrikası. Patlayıcı maddelerin taşınması, depolanması vesaire hükmünün hiçbirisi yok, hiç kimse bunu görmüyor. Çalışan insanları zaten sigortasız, kaydı maydı da yok. Bir gün tesadüf bir şey oluyor, bir patlama oluyor ve sizin 20 insanınız ölüyor. Bu işte farklı üretim, farklı yaşam koşullarının sürdüğü ülkelerdeki insanları başka bir üretim alanında pazarda meta olarak karşı karşıya getirirseniz bunun sonucu ancak böyle bir sonuç açığa çıkarabilir. Neoliberal politikaların Türkiye gibi ülkelerde yarattığı sorun budur, ben katılıyorum arkadaşımızın sorduğu soruya, buradan çıkış için gerçekten hepimizin bir yöntem araması, bir yöntem bulması ve bu anlamda belki TMMOB'nin önümüzdeki dönem sanayi kongrelerini bu tür sonuçlara karşı, ya da bu tür sonuçların yaşanmayacağı bir sanayileşme, aslında planlama konusunu ağabeyimiz çok güzel açıkladı, toplum için, halk için, insanca yaşam için, çevreye duyarlı bir şeyin nasıl yaratılacağı doğrultusunda bir planlı bakış açısıyla nasıl yapabileceğimizin örneklerini ortaya çıkarmamız lazım gibi bir sonuç karşımıza çıkıyor.

Bu arada çevre demişken ifade edeyim; bugün burada hiç konuşulmadığı için söyleme ihtiyacı duyuyorum, yani birkaç gün önce bu Kyoto protokolünün devamı olarak Danimarka'da yeniden çevre mevzuatları, vesaire, karbondioksit salınımları üzerine tartışmalar vardı. Biz bu kavramlarla Türkiye olarak 1980 sonrasında tanıştık, muhtelif yerlerde de muhtelif kavgaları sürüyor. TMMOB da bu

kavgaların bir parçası, ama bir sonucu görmek ne yapmamamız gerektiğini bize öğretiyor, ne yapmamız gerektiğini bulacağız. 3 sene önce Uşak Eşme’de havadan gelen bir ters rüzgâr akıntısı şehrin üzerine getirdi bütün o siyanür bulutlarını, bir anda 3 000 insanı siyanür zehirlenmesinden kaynaklı olarak Eşme’den İzmir’deki hastanelere kaldırdınız. Ne olursa olsun sanayi diye bir kavram olamaz, bu aslında bunun çok tipik bir göstergesiydi, bizim açımızdan çok öğreticidir. Ne olursa olsun biz bir şey üretelim de, ne olursa olsun bir fabrikamız daha kurulsun da diye bir şey, bir toplam sonucu ya da kestirme sonuç yok diye düşünüyorum.

Bir diğer sıkıntının, önemli bir sıkıntının da Türkiye’deki vergilendirme sisteminden kaynaklandığını düşünüyorum. Belki bundan sonraki tartışmalarımız açısından da bir konu başlığı olması gerektiğini düşünüyorum. Türkiye’de vergilerin yaklaşık yüzde 72’sinin dolaylı vergilerden sağlandığı bir ülkede gelir vergilerinin de yaklaşık yüzde 80’e yakın bir bölümünün ücretlilerden sağlandığı bir dönemde bir sanayi işletmesi fiili olarak gelir elde etmesi en zor sektörlerden birisine düşmüş durumdadır. Aslında bunu bir önceki konuşmadaki hocamız çok güzel özetledi: “*Sanayi sektörlerinin gelirleri kayıt dışı*” dedi. Yani faaliyet alanı dışındaki gelirlerden, yani şuradaki şu arsayı alırsan üç sene sonra bu arsa bu bedele gelecektir, şu şeyi alırsan bu buraya gidecektir gibi şeylerle şimdi bunu yaratan bir sistem, bunu yaratan bir değer bizim geleceğimiz açısından da bir başka sıkıntıyı doğuruyor.

Son olarak ifade etmek istediğim dün akşam bir gelişme daha yaşandı ve dün akşam bütün haber kanalları tek bir tartışma üzerinde durdu. Demokratik Toplum Partisi dün Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatıldı. Bu tartışmaya nereden nasıl bakmak lazım gerektiğini düşünüyorum, ama benim bulduğum bir sonuç var; ülke kaynaklarını nereye ayırmak istiyorsanız, ülkedeki çünkü sonsuz bir kaynak hiçbir yerde yok, dünyanın hiçbir ülkesinde de yok. Siz kaynaklarınızı nereye ayırırsanız onun sonucunda bir meyve biçersiniz. Bu ülke yaklaşık 25-30 yıldır kaynaklarını çok büyük ölçüde iç düşman tehdidine karşı kullanarak bütçesinin çok büyük bir bölümünü silah ve askeri harcamalara ayırarak aslında bizim sanayileşmemizin de, sanayiye besleyecek eğitim kurumlarımızın da, insanca yaşamımızın da önünde çok ciddi bir engel ya da problem yaratmıştır. Bu sanıyorum önümüzdeki dönem de devam ettirileceğe benziyor. Laf arasında toplantı arasında konuşurken, tartışırken şöyle bir sonuca varmıştık; 400 milyar dolar gibi bir sonuca gitmiş, şu ana kadar orası için harcanan para, ya tutsaydınız hepsini orada birkaç tane tesis kursaydınız, insanlar orada çalışmaya başlasaydı bir lira da geriye beklentiniz olmasaydı, bu parayı insanlara dağıtsaydınız en azından bugünkü gözyaşı ya da bizim vicdanlarımızı sızlatacak acı görüntü ortaya çıkmazdı. Dolayısıyla önümüzdeki dönem açısından bence gene talihsiz bir sürece doğru sürükleniyor bu ülke, kaynaklarını barış için, insanca yaşam için ve bunun gerektirdiği, insanca yaşamın gerektirdiği, çevreyle uyumlu bir yaşamın gerektirdiği bir sanayileşme doğrultusunda, bir kalkınma politikası doğrultusunda değil, tam da bunun karşısında ya kentsel ranttan ya da savaşçı rantlardan ya da benzer rant alanlarından doğru beslenen bir süreci birlikte yaşayacağız diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Haydar ARAS- Evet, Kongre Düzenleme Kuruluna ve değerli Başkan, emeği geçen katılımcılara ve sunuş yapan değerli hocalarımıza öncelikle ben şahsım adına teşekkür ediyorum. Çok güzel bir kongre, yalnız kongrenin ana bileşenlerinde ben bazı eksiklikler olduğunu düşünüyorum. Sanayi Kongresi affınıza sığınarak salonda ben sormak istiyorum, kaç tane sanayicimiz var salonda? Bir veya iki kişi, sanayide çalışan değil sanayici, Sanayi Kongresi sanayicilerimizin katılmadığı. Ana bileşenlerinden birisinin sanayicilerimiz olması gerekirdi. Üniversite sanayi ve çalışanlar nitelikli insan gücü bu bileşenlerden esas önemli olan işveren kısmını temsil eden sanayicilerimizin salonda olmaması gerçekten üzücü.

Ülkemizde ölçmek bilmek, bilmekse yönetmektir felsefesinden hareketle bir analiz yapacak olursak öncelikle bizim ölçmemiz lazım. Ülkemizde temel göstergelerimiz ölçme konusunda sıkıntılarımız var. Sanayinin temel girdisi olan insan gücünü ölçme konusunda, değerlendirme konusunda

sıkıntılarımız var. Bir örnek verecek olursak milyonda bir üstün yetenekli çocuklar çıkar. Bu dünyada kabul edilmiş bir istatistiktir, herkes üstün yetenekli çocuklarını takip eder ve onları ülke kalkınmasına istihdam etmek için elinden gelen gayreti devlet olarak sonuna kadar kullanır. Peki, biz 70 milyon olduğumuza göre Türkiye'deki 70 adet üstün nitelikli çocuk nerede? Bunun ölçümünü hangi kurum yapıyor? Çünkü bunların hepsi sanayinin girdisi olacak. Ben bir üniversite öğretim üyesi olarak sanayinin temel girdisi olan insan gücünü getirmek, yetiştirmek konusunda çalışıyorum ve hocalarımız da aynı konuda çalışıyorlar ve bizim yetiştirdiğimiz insanlar da sanayide birebir nitelikli işgücü olarak çalışıp katkı sağlıyorlar. Demek ki, bizim ölçme konusunda temel olarak sıkıntılarımız var.

Sanayi konusuna gelince, biz ülkemizde kamu sektörünün sahip olmuş olduğu kaynakları sanayi kuruluşlarını 1986 yılından bu yana özelleştirmeye başladık. 1986 yılından bu yana yanılmıyorsak yaklaşık bir rakam söyleyeyim, 200'e yakın kurum özelleştirildi. Özelleştirilen kurumların yüzde 80'i şu anda kapalı durumda, zarar eden kurumları biz sattık, katma değer olsun, ülkemize kaynak olsun diye sattık ve biz bunları sattık, çoğu kapandı bu kurumların, bu kurumlar kapandıktan sonra arsaları çok büyük rant elde eder vaziyete geldi. Satın alanların pek çoğu da arsalarını değerlendirme durumuna geldi. Satarken de kasasındaki parayla satmak durumunda kaldık. 70 milyonun parasını biz hediye etmiş gibi bir tabloyla karşılaştık. Ülkede özel sektörü sanayiye, üretime teşvik etmek için pek çok yasa çıktı. Özel sektör maalesef en kârlı yatırımlara örneğin, 4628 sayılı Yasa ülkemizde elektrik enerjisi sektörünü özelleştirmek için çıkan bir yasadır. Bu yasada üretime giren hiçbir özel sektör ben bir-iki tane haricinde hiç görmedim, hepsi dağıtım ihaleleri konusunda gayretliler. Demek ki, yasalar amacına ulaşmıyor. Burada da bir sıkıntı var, uygulama konusunda da sıkıntılarımız var ve ülkemizde ne kadar yerli kaynağa sahibiz? Bu konuda net bilgi verecek, somut bilgi verecek bir kurum olması gerekli olduğunu düşünüyorum. Bizim geleneksel Akdeniz yapısı toplum olmamız nedeniyle biz bir yerden veri istediğimizde eski veriler vardır veya canlı bir örnek bir kamu kurumunda yüksek lisans tezi yaptırırım. Flanş Fuardan enerji geri kazanımı ve blöften enerji geri kazanımı ortaya çıkan rakam çok büyüktü. Kurum yöneticisi dedi ki: "*Hocam bunları yazarsak ileride problem olur*" Şimdi bunları yazmazsanız zaten problem olur, öncelikle bizim bir suvot analizi yaparak biz eksik yönlerimizi, zayıf yönlerimizi ve güçlü yönlerimizi masaya yatırmak durumundayız diye düşünüyorum. Tabii burada hiç kimseye ben ahkâm kesmek durumunda değilim, lütfen bu yanlış anlaşılmasın, ben sadece kendi düşüncelerimi sizlerle paylaşıyorum. Herhangi bir tartışma için veya herhangi bir polemik için bunları söylemiyorum, bunlar benim kendi şahsi görüşlerimdir, herhangi bir kamu kurumu, çalıştığım kurum da bağlamaz.

Kesinlikle biz güçlü ve zayıf yönlerimizi tespit etmek durumundayız. Böyle bir kongrede de sanayicilerin de buraya gelip bence katkı sağlamları gerekir. Çünkü ülkemizde kendine has bir modelin oluşturulabilmesi için üniversiteyle sanayinin yan yana gitmesi lazım. Bugün baktığımızda bizim milli markamız olabilecek herhangi bir ürünümüz var mı? Arkadaşlarımız Devrim Otomobilinden bahsettiler, Devrim Otomobilimiz kişisel polemikler veya kişisel sürtüşmeler nedeniyle yürümedi. Belki o otomobil yürüseydi şu anda otomobil konusunda milli bir markamız olacaktı. Bugün uçaklarımızla ilgili bizim ürettiğimiz bir uçak var mı? Vardı. Şimdi demek oluyor ki, bizim öncelikle kendimize has modelleri oluşturabilmemiz lazım, bunun için de nitelikli insan gücü, nitelikli bir sanayi toplumu oluşturma, örgütlü bir sanayi toplumu ve nitelikli insanları yetiştiren bir eğitim kurumuna ihtiyacımız var. Başkan bakıyor, herhalde uzattım Sayın Başkan.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Estağfurullah, ama toparlayabilirsek.

Doç. Dr. Haydar ARAS- Peki Sayın Başkanım, toparlayıp kendini tanıtıp bırakacağım, başta yapmam gerekeni sonda yapacağım. Öncelikle ben gerçekten buraya katıldığınız için ve sabrınız için çok teşekkür ediyorum. Ben Doç. Dr. Haydar Aras Eskişehir Osman Gazi Üniversitesinde öğretim üyesiyim. Görüşlerimi paylaşmaya çalıştım. Diğer arkadaşların da vaktini almamak için bırakıyorum.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Teşekkürler, sağ olun. Başka söz almak isteyen var mı? Dört kişi, buyurun, ondan sonra keseceğim arkadaşlar.

Osman Necip KOCATÜRK- Sanayi Bakanlığından katılıyorum, ama Bakanlık adına katılmıyorum, kişisel olarak katılıyorum, onu özellikle belirtmiş olayım. Bu Kongreyi düzenleyenlere çok teşekkür ediyoruz. Dünya ekonomik krizi hepimizin bildiği gibi yeni bir değişim ve dönüşüm arifesinde, Türkiye’de de bu en uygun bir şekilde bu değişim ve dönüşümde de bazı fırsatlar yakalama durumunda. Özellikle sanayileşmiş ülkeler genelde birtakım sanayi kuruluşlarını bizim gibi ülkelere devretmekte biraz önce arkadaşlarımızın söylediği gibi. “Önyargıları yok etmek bir atomu parçalamak gibi zordur” diye söylüyor Einstein, ama şöyle bir şey var; bizler eğer bu ülkede yaşıyorsak, geleceğimizle ilgili de bir şeyler yapmak istiyorsak düşünce olarak bir zihniyet değişimine ihtiyaç var.

Ben de hasbelkader oturdum Türkiye’nin sanayi stratejisi üzerine kafa yordum ve Kum Saati Yayınlarından bunu çıkarttık. Araştırırken şunu gördüm; G7 ülkeler dünyada ekonomi, sanayi nasıldır, nasıl kurulmuş, Osmanlı’da nasılmış, Cumhuriyet döneminde nasılmış? Hükümetlerin bugüne kadar gelen hepsinin programlarına baktım, kim ne demiş? Gördüğüm şu; özellikle G8, G7 her neyse o ülkeler kendi milli ekonomilerini kurmuşlar, sonra da demişler ki, serbest piyasa ekonomisi lazım, gelmişler bizim gibi ülkelere serbest piyasa ekonomisi yapalım. Şöyle bir şey var; zihniyet derken Amerika’nın, Kanada’nın bakın tüm hepsinin Sanayi Bakanlıklarını az-çok inceledim, hepsi yeni bir değişim ve dönüşüm üzerine sanayilerini kurmaya çalışmışlar. Bizde de değişim ve dönüşüm üzerine biz düşüncemizi geliştirmiyoruz. Siyasi otorite veya mühendis değilim, onu özellikle belirteyim, mühendislerimiz, iş adamlarımız da bunun üzerine de pek bir genelde bu konu üzerine de fazla düşünülmüyor. Onun için bir birimizi böyle tartışmalar yapmak yerine gelecekle ilgili hem ülkemizin, hem bölgemizin, hem insanlığın bir değişim dönüşümüne ihtiyaç var. G20’ler karar aldılar, dediler ki, yeni bir ekonomik sistem lazım. Yeni bir ekonomik sistemde Türkiye’nin katkısı ne olur? O açıdan ben burada da sanayicilerimiz de olmadığını biraz önceki hocamızın söylediğinde de fark ettik, onun için ben fazla lafı uzatmadan hocalarımıza her kesimde, toplumun her kesiminden fazla hak olduğu gibi onun için hepinize saygılar sunuyorum.

Osman Ufuk İNCEOĞLU- İyi akşamlar. İzmir Şubeden katılıyorum, makine mühendisiyim. Burada Kongreyi düzenleyen emeği geçen arkadaşlarımızın hepsine çok teşekkür ediyorum. Katkı koyan, dışarıdan gelip de görüşlerini belirten arkadaşlarıma da çok teşekkür ediyorum. Ben de kısaca bazı notlarım var, hızlı bir şekilde aktarmaya çalışayım. Bir defa her şeyden önce Türkiye’nin sanayisinin yeniden yapılanmasında bizim 1965’lerde ithal malları ikamesi yerine koymuş olduğumuz sistem gibi bir sistem olmasında fayda var. Çünkü bugünkü ortamda biz ister istemez Çin’e veya diğer ülkelere bağımlı kalmaktayız. Burada 1996 yılında o zamanki hükümetin zamanında verilen Avrupa Birliği kuralları çerçevesinde Gümrük Birliğinin tabii çok büyük etkisi var. İzmir’den geldiğimi söyledim, İzmir’de çok büyük bir kuruluş İsviçre gibi dünya çapında makine üreten bir firmaya 1 milyon Euro’luk bir CNC tezgahı pazarlıyor, satıyor, yerine götürüp montajını yapıyorlar. İki aydan beri makine tabiri caizse tıkr tıkr çalışıyor, ama o fabrika bugün çok zor durumda, çünkü vergiler biraz önce diğer arkadaşın bahsettiği gibi vergiler adaletsiz, KDV ne olduğu belirsiz ucube bir şey, KDV bütün dünya ülkelerinde son noktaya kadar gelir, katma değer ifade edildikten sonra son noktadaki kişi devlete vergi iadelerini belgelemek suretiyle KDV’sini geri alır. Bizde böyle bir şey yok, KDV rakamları çok yüksek, tabii bu da vergi kaçacağını körtüklüyor. Halbuki KDV vergileri düşürülmüş olsa herkes KDV’ye özendirilse, KDV’yi yerli yerine koysalar o zaman KDV açığı belki Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisine kapanacağı için kayıt dışı ekonomiyi önlemiş oluruz. SSK primleri çok yüksek, çok yüksek olduğu için de işveren ister istemez maliyetleri düşürmek için kaçak işçi çalıştırmakta ve kaçak işçilerde bir sürü sorunlar, ondan sonra Davutpaşa’daki Kışla’daki gibi 20 kişi ölür, kimsenin haberi olmaz.

Eğitim temelden son aşamaya kadar sağlam bir eğitim sistemi kurulmalı. Bu da yok, biz hâlâ puanlarla uğraşyoruz, puanı öyle mi yapalım, böyle mi yapalım? Sayın YÖK Başkanı dün “*ana şeyi dolandırırız, hukuku dolandırırız*” diyor, mantık. Yeniden KİT’leri devreye sokmak suretiyle lokomotif olmakta fayda var, ancak bu eski KİT’ler gibi bir çiftlik yönetimiyle değil, gerçekten denetimli, halkın yararına olacak şekilde çalıştırılması gereken bir sistem olmalı. Öncelikle geri kalmış bölgelere teşvikler uygulanmalı, bu da tabii ki sadece teşvik uygulanmasıyla olmuyor, daha önce de bunları gördük, yaşadık, orada toprak reformunu gerçekleştirmek, her şeyden önce ağa düzenini yıkmak lazım. Toprak reformunu gerçekleştirdiğimiz takdirde orada bunları belirli kooperatifleşme yönünde adım atarak yürütmek lazım, toprağı alıp da al Ahmet efendi, Mehmet efendi sana 1 metre, 10 metre diye toprağı bölmek değil, toprağı halkın yararına kooperatifleştirmek suretiyle işletmek lazım. Tabii ki bunlar olduğu takdirde eğer olabilecekseniz sanıyorum ki, ülke biraz daha feraha çıkar. Ümit ederim ki, bu konuşmalarım belki buralardan bazı esintiler sonuç bildirgesine girerek önümüzdeki kongrelerimizde bize yol gösterir. Hepinize saygılar sunuyorum, teşekkürler.

Ertuğrul KEMALOĞLU- Endüstri mühendisi, Kocaeli Şubede EİM MEDAK üyesiyim, aynı zamanda Buluş ve Modelciler Derneği başkanıyım. Ben ilk önce bu Kongrede emeği geçen herkese, bir de burada izleyici durumundaki herkese sabırlarından dolayı çok teşekkür ediyorum. Benim değinmek istediğim şey, Kongremiz dolu doluydu. Bana göre gayet iyi ve çok yararlandım. Yalnız bir konuya pek değinilmedi, ondan bahsedeceğim. Buluş, endüstriyel tasarım ve bunların modellerinin yapılması konusu. Biz sanayinin yeniden yapılanmasından bahsederken, bu konularda hamle yaparken şu an ülkemizdeki KOBİ cenneti genelde hep taklit teknolojisi var, kendi ar-geleri yok, kendi modelhaneleri yok, buluş yapanlarla ilgili bir altyapı yok. Biz kendi buluşlarımız ki, illa her şey olması şart değil, bunlar olmadığı müddetçe çok fazla yol alabileceğimiz inancında değilim. Bununla ilgili yapılacak şey çok eski kongrelerimizde gündeme geldi; buluş, endüstriyel tasarım ve bunlar modellerin imalatıyla ilgili konu, mutlaka kültürümüzün bir parçası haline gelmesi lazım. Mesela, herhangi bir ilde bir buluşunuz, bir endüstriyel tasarımınız varsa ben muhatap bir kurum, devlet kurumu var zannediyordum. Geçen gün Kocaeli’de bir etkinliğe katıldım ki, en yakın bu işe Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü ki, onların da bu konuda yetkisi olmadığından bahsettiler. Kişinin bir buluşu, endüstriyel tasarımı varsa bununla ilgili bir şey yapmak istiyorsa illerde muhatap olacağı bir yer yok. Bunun kaale alınması lazım, dikkate alınması lazım diye düşünüyorum.

Ülkemizde benim bildiğim kadarıyla Almanya, İngiltere örneği gibi bir sanayi müzesi yok. Sanayi müzesi olmadan da çok fazla yol alınacağı inancında değilim. Bu konuda önerim buluş ve modelciliğin kültürümüzün bir parçası haline getirilebilmesi için bazı çalışmalar yapılması lazım. Yine bir önerim de, ilköğretimde, lise, lise denginde buluş ve modelciliğin seçmeli ders olması, sanayi müzesi olması, tabii bir de benim tabii naçizane kendi görüşüm bir kültür merkezi oluşturulması, yani buradaki amaç şu; buluş olur, endüstriyel tasarım olur, modeli olur, burada öğretim üyesinden, KOBİ patronundan, bir işçisinden, bir öğrencisinden herkesin bir araya gelebileceği bir mekan olsa çok faydalı olur inancındayım. Herkese çok teşekkür ediyorum.

Yavuz BAYÜLKEN- Değerli arkadaşlarım, öncelikle gelen önerilerin ve eleştirilerin çok yararlı olduğu kanısındayım, bunu belirtmekte yarar var. Böyle bir sonda öneri bir tartışma platformu olmasını alan artırımlarında zaten önermiştik. Bu açıdan gelen tüm önerilerin ve katkıların Sanayi Kongremizi zenginleştireceğine inanıyorum.

İlk konuşmayı yapan Demokrat Parti başkan vekiliydi zannediyorum arkadaşımız, eğitim sekreteriydi. Arkadaşımız bayağı enteresan şeyler söyledi, dedikleri bizim burada da söylediklerimizin birçoğuyla örtüşür nitelikte, ancak sonunda şöyle bir şey söyledi: “*Nasıl bir plan? Kim nasıl yapacak ve nasıl plan hazırlanacak?*” Bütün sorun zaten burada, bir kısmını sayın hocam gayet açık bir şekilde açıkladı, biz burada şunu görüyoruz ki, krizden çıkışta artık dünya eski dünya olmayacak, Türkiye eski

Türkiye olmayacak bu açık, bir kere bunu görmek zorundayız. İnsanlar eskisi kadar tüketemeyecekler. O ortada dönen trilyonların döndüğü, trilyonlarca Euro'nun, doların döndüğü bir finansman sistemi olmayacak. Hacer Ansal'ın anlattığı türev işlemler o noktalara kadar gidemeyecek. Dünya artık bu noktaya gelme durumunda değil, bundan en azından kapitalizm de kendi içinde bir ders aldı. Yani başıboş, denetimsiz bir krizin daha sistemi yıkacak duruma getireceğini onlar da belki görüyorlar, ama şu önemli; biz bundan ne ders çıkarıyoruz, nasıl bir plan yapmalıyız? Zaten burada tartışıklarımızın hepsinde bu ipuçları açık, yani bir taraftan sektörleri derinliğine incelerken bunların kendi aralarındaki kıyaslamasını yaparken, bunların katma değerlerinden ihracatına, ithalatına kadar bir dökümünü çıkartırken öncelikle Türkiye'de bugüne kadarki mevcut durumun bir fotoğrafını ortaya koymayı, bir resmini çekmeyi, bir tablosunu yapmayı zorunlu gördük. Türkiye 1960'lardan bu yana -dikkatinizi çekerim, çok eskilere dayandırdık- nasıl geldi bu noktaya, nerede kırılma noktaları başladı, krizlerden sonra nasıl çıktık, nereye gittik? Bunları ortaya koymaya çalıştık, burada aşağı-yukarı bütün konuşmacılar, ayrıca bütün alan araştırmaları, iki alan araştırması da bunun cevabını aradı ve ortaya konulanlardan gerçekten Türkiye'nin bu mevcut durumunun manzarasını mükemmel bir biçimde dile getirdi.

Bundan sonra ne yapacağız, nasıl bir çıkış noktamız var? Elimizde hiçbirimizin sihirli reçeteleri yok, ama ipuçları var. Nedir bunlar? Birtakım sektörler Türkiye'de gelmiş, gelişmiş bölgeler içinde çeşitli yatırımlar yapmışlar, ama görüyoruz ki, bir kere çok önemli bir nokta, bu yatırımlar eşitsiz dağılmış. Türkiye'de gerçekten bölgeler arası eşitsiz bir kalkınma var, Türkiye'de gerçekten dengesiz bir kalkınma oluşmuş. Biz teşvik belgelerini de inceledik, bunların bir kısmı yapıldı, bir kısmı yapılmadı. Yani teşvik belgeli yatırımın bir kısmı yapılmadı, bilmiyoruz onun için tam anlamıyla nasıl gerçekleşti, ama alınan teşvik belgelerine göre yapılan yatırımlar gerçekten Karadeniz'de, Doğu Anadolu'da ve Güneydoğu Anadolu'da büyük bir yatırım olayının gerçekleşmediğini, buralardaki payın çok düşük olduğunu, alan araştırması kısmında da söylediğim gibi yüzde 12'yle yüzde 15 arasında değiştiğini bu üç bölgenin teşvik belgeli dağılımının olduğunu, dolayısıyla bölgesel dengesizliğin Türkiye'nin her alanına intikal ettiğini görüyoruz. Bu açık, yani bugün birtakım sorunlarımız varsa bugün biraz önce Hayati arkadaşımız söyledi, DTP kapanıyorsa, bugün demokrasinin önünde engeller varsa, demokrasi adı altında birtakım oyunlar da oynanıyorsa, gerçekten bugün istihdamda ölçsüz bir kötülük, daha doğrusu istihdamın tablosunda büyük bir işsizlik ortaya çıkıyorsa bu resmi istatistiklere göre 15, ama kronik işsizliği, sürekli iş aramayı bırakanları da hesaba kattığımızda yüzde 25'lere tırmanıyorsa, bugün işgücüne katılım yüzde 44'lerde kalıyorsa birçok ülkede yüzde 60-70'lerdeyken, bugün biz insanımızı, fiilen işgücüne katılan insanımızı bile çalıştırmıyorsak hele hele Doğu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz'de bu insanlara iş bulamıyorsak, bütün bu sorunların kaynağının da ne olduğunu burada rahatlıkla bulabiliriz. Bu kadar dengesiz bir eşitsizlik, bölgesel eşitsizlik bugün Türkiye'yi bu noktaya maalesef getirmiştir. Bakın, gazeteler yazıyor, ajanslar söylüyor, yüreğimiz kan ağlıyor. O kadar işçiler gitti, muhtemelen o kömür kaynağının ruhsatı yoktu, muhtemelen o kömür kaynağında hiçbir tedbir alınmamıştı, muhtemelen orada işçiler yerin altına girerlerken her an ölebileceklerini biliyorlardı. Bilsay Hocamın da söylediği gibi biz herkese karşı, herkesin, her vatandaşımızın, her insanın ölümüne karşı gerçekten duyarlı olmak zorundayız. 600 liraya orada çalış ve günde 30 vagon kömür çıkarmayınca senin yevmiyeni vermesinler, ondan sonra ölümüne oraya git ve enkazın altında kal, öl. Böyle bir sanayileşme, böyle bir kalkınma ya da planlama beklemiyoruz. Bizim planladığımız her şeyde insan var, insanın hayatı var, insanın değerleri var. Böyle bir planlama gerekiyor bize, ki biz bunun ipuçlarını rahatlıkla gerek alan araştırmalarımızda, gerekse buradaki sunumlarda dile getiriyoruz.

İkinci olarak Ege Sanayi Odasından arkadaşımız "*planı kim yapacak?*" diyor. Planı aslında siyasi irade yapar, siyasi erk yapar, ama biz siyasi erke etki edebiliriz, biz siyasi erki oluşturan unsurlarız burada, eğer bunu başarabilirsek siyasi erki de plan yapmaya rahatlıkla zorlayabiliriz ki, bu ülkenin

insanı içinde plancısı, iktisatçısı, mühendisi, sosyal bilimcisi pek çok değerli insan var. Bunlar gerçekten toplumun, halkın yararına planlamaya katkı koymaya her an hazırlar. “*Kamu nasıl davranmalı yatırımlarda?*” deniliyor. Kamunun olaya nasıl geldiğini, hangi noktada yatırımlardan vazgeçtiğini ve gerçekten bu planlama içinde artık yer almadığını biliyoruz. İşletmeler satıldı, kamu yatırım yapmadı, birçok şeyden vazgeçti, ama bugün o kamu artık eski kamu değil, yani bir ara arpalık haline gelen kamu da değil, kamuna bugün kaç mühendis çalışıyor imalat sanayinde, işletmelerde bilmiyorum, ama sayısı çok azaldı. Kamu yatırımlardan vazgeçti, hatta bir şeyde de söylemişim, bir yerde özel sektör de vazgeçti sanayi yatırımlarından, çünkü rant alanları çok fazlalaştı, ama Türkiye o rant alanlarına yatırım yapmakla hizmetin pek çok alanında bugün ortaya çıkan tüketim merkezine yatırım yapmakla gerçekten kalkınması, gerçekten refaha kavuşması mümkün olmayan bir yola giriyor. Amacımız bunu önlemektir.

Bölgesel eşitsizliğin temelinde öncelikle bölgenin kaynaklarının değerlendirilmemesi, bir bölge envanterinin çıkarılmaması yatıyor. İlk yapacağımız şeylerden biri bölgenin istihdam planlamasını yapmak, bölgenin kaynaklarının ne olduğunu ortaya çıkartmak, ama bunlar bölge kalkınma ajanslarıyla asla olmaz. Bölge kalkınma ajansları hakkında eğer arkadaşımız biraz daha derinliğine bakıp araştırmanın arkasını açsaydı orada bölge kalkınma ajanslarıyla ilgili kanunu da görecekti. Kanun olarak yazıldığını ve tamamının orada yayınlandığını görecekti, ama demek ki, bunu yapmak zahmetine katlanmamış. Ayrıca bölgede kalkınma ajanslarından bölgede isminin neden atıldığını çok iyi biliyoruz. O kadar olay ortaya döküldü, o kadar tartışıldı ki, zannettiler ki, bölge adını kaldırmakla kalkınma ajansının niteliğini değiştirebiliriz. Hayır, tarifte aynen kanunun amacında tarif edilen şey bölge kalkınma ajansıdır. Aynen öyle, eğer o arkadaş tekrar o bölümü okusaydı Sovyet sistemi çöktükten sonra Doğu Avrupa’da, Polonya’da, Çekoslovakya, Macaristan’da bölge kalkınma ajansının ne hatlar karıştırdığını rahatlıkla öğrenebilirdi. Bütün makro göstergeleri bozdular. Oralara bölge kalkınması yapmadılar, örnekler var. Biraz daha dikkatli okumak, biraz daha zahmet onu çözebilirdi. O zaman orada Polonya örneğini, Çekoslovakya örneğini ve Macaristan örneğini de görmüşsünüzdür. Utandıracak hiçbir şey yok, siz buraya tamamen bölge kalkınma ajanslarını savunmaya gelmişseniz savunursunuz, ona ben bir şey demem, ama hiçbir zaman karşı tezi ortaya koyan insanlara da bu şekilde hitap hakkına sahip değilsiniz. Okuduysanız görürsünüz, kanunu da görürsünüz, kanun basılmıştır, onu da orada görürsünüz.

Haydar arkadaşımız, akademisyen arkadaşımız sanayi kongresine sanayicilerimizin katılmadığını söyledi doğru, biz kendine davet yaptık, ama onlar muhtemelen bir hafta sonra Sanayi Odasının Kongresine katılacaklar. Çünkü buradaki konular onları ilgilendirmiyor. Birsay Hocam açıkladı, sanayicinin sorumluluğunu açıkladı kendi sunumunda. Muhtemelen bu sanayicilerden çok azı bu konulara ilgi duyuyor, çünkü onlar artık belki sanayi yatırımının peşinde değil.

Osman Necip Kocatürk arkadaşımız bir kitap yayınladığından bahsettiler. Ellerine sağlık diyorum, teşekkürler, en kısa zamanda bulup okumak isterim o kitabı, kim ne yazıyorsa, sanayileşme konusunda neleri ortaya koyuyorsa makbulümüzdür.

Osman Ufuk İnceoğlu kayıt dışı ekonomi, vergiler, eğitim, KİT konusunda birtakım şeyler söyledi. Doğrudur, katılıyoruz. Yeni KİT’lerin de gerçekten eski KİT’ler olmayacağını biliyoruz. Türkiye’nin gerçekten bir planlamaya ve kalkınmaya ihtiyacı var, ancak sanayileşmeyi de böyle başaracağımıza inanıyorum. Teşekkür ederim.

Ali Ekber ÇAKAR (Oturum Başkanı)- Biz teşekkür ederiz. Değerli konuklar, Değerli katılımcılar, bu forum kısmında 13 arkadaşımız söz aldı, görüşlerini dile getirdiler. Yine Hocamız da 15 dakikalık iki günün bir özetini sunum olarak gerçekleştirdi. Şundan emin olabilirsiniz, bütün görüş ve düşüncelerimizi Kongre Yürütme Kurulunda değerlendireceğiz. Sanayi Kongresi sonucunda yayınlayacağımız sonuç bildirgesi taslağımız elimizde hazır, ama bu görüşleri dikkate alarak tekrar bir

değerlendirme yapacağız. Kısa bir zaman içerisinde bu Kongreden çıkan görüş ve düşünceleri kamuoyuyla paylaşacağız. Makina Mühendisleri Odası Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği olarak da bunun takipçisi olacağız.

Biraz önce Yavuz ağabey de ifade etti, biz toplumun her kesimine, konuya ilgili duyan her kesime gerekli olan davetiyeleri gönderiyoruz. Sanayicilerimize de gönderiyoruz, Türkiye Odalar Borsalar Birliğine de gönderiyoruz, Ticaret ve Sanayi Odalarına gönderiyoruz, üniversitelerimize gönderiyoruz, ilgili olan tüm kesimlere bunları gönderiyoruz. Derneklerine, vakıflarına gönderiyoruz, temsilcilerine gönderiyoruz, ama bu sonuçta zor bir iştir, kolay bir iş değildir. Burada doğruları savunmak, yeni bir öngörü oluşturmak öyle kolay bir iş değildir. Kolay para kazanmak daha kolayına geliyor diye düşünüyorum Türkiye’de, ama biz doğruları söylemeye devam edeceğiz, sözümüzü söylemeye devam edeceğiz. Tarihe not düşmek adına da olsa biz bunları söylemek durumundayız, ama şundan emin olabilirsiniz; bir süre sonra bizden, odamızdan bu yayınları isteyip de ya bir bakalım, akademisyenlerin, konunun uzmanları bu konuda neler söylediler, neler yaptılar? Bunu yıllardır biz biliyoruz, bir dönem Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel, yine bir Başbakan olan Süleyman Demirel ve başkaları konuyla ilgili olarak zaman zaman Kongrelerimize katılıyor olsalar bile, zaman zaman da katılmadıkları dönemlerde bile bizim bu yayınlarımıza ihtiyaç duydular, alıp incelediler. Onun için şundan emin olabilirsiniz; birçok konuya duyarlı olan kesim sonradan bunlara ihtiyaç duyacaktır. Biz de bunları onun için bir basım olarak yayınlıyoruz. İnsanlar faydalansın istiyoruz, kurumlar faydalansın istiyoruz, akademisyenler, bilim adamları faydalansın istiyoruz ve uzmanlar faydalansın istiyoruz. Bizim amacımız budur, toplumun her kesimi ihtiyaç duyan her kesim bunlardan faydalansın istiyoruz. Bir emektir, bir göz nurudur, sonuç olarak bir çabanın ürünüdür, bir araştırmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Farklılıklarımız olacaktır, farklı düşünüyor olabiliriz. Tabii ki, hep aynı şeyleri düşünecek durumda değiliz, ama önemli olan o doğruları araştırıp bulmaktır. Belki de buradaki konuşmaların sonucunda önümüze şöyle bir yöntemle ilgili olarak belki Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği önümüzdeki sürece ilişkin, önümüzde dönemde yapacağı Sanayi Kongresiyle ilgili belki bir farklılıklar da, çalışma tarzı anlamında belki farklılıklar oluşturacağız. Daha bir farklı yöntem belki geliştireceğiz. Sonuç olarak bütün bunlar hep buradan çıkan şeylerdir. Ben katılımınızdan dolayı, katkılarınızdan dolayı çok teşekkür ediyorum, sağ olun. İki gündür hep birlikteyiz, buradayız, büyük bir sabırla izlemeye çalışıyorsunuz. Ankara dışına gidecek olanlara iyi yolculuklar diliyoruz, burada kalan arkadaşlar için de iyi akşamlar diliyoruz, çok teşekkür ediyoruz, sağ olun.

Döne Günay KAHRAMAN (Sunucu)- İki gün boyunca bizi izleyen değerli katılımcılarımıza, değerli Oturum Başkanlarımıza, değerli hocalarımıza, çok kıymetli konuklarımıza katkılarından dolayı çok teşekkür ederiz. Bu ve benzeri etkinliklerin üreten, sanayileşen ve demokratikleşen bir Türkiye mücadelesinde önemli katkılar sunması dileğiyle hepimize bir kez daha teşekkür ediyoruz, iyi akşamlar diliyoruz.